

მეიბრაფიკული ქვებზე და ხელნაწერთა მინაწერებზე
V

ქართული ლაპიდარული წარწერების კორპუსი
II

დასავლეთ საქართველოს წარწერები

ნაკვ. I (IX—XIII სს.)

შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა
ვალერი სილოგავამ

„მეცნიერება“
თბილისი
1980

„დასავლეთ საქართველოს წარწერები“ I ნაკვეთში წარმოდგენილია IX—XIII სს. 210 ლაპიდარული წარწერის პუბლიკაცია, როქელთა ნაწილი პირველად ქვეყნდება. წიგნის შესავალში მოცემულია ამ წარწერების შესწავლის ისტორია, ხოლო წარწერათა ტექსტებთან, საჭიროების შემთხვევაში, წარმოდგენილია ისტორიულ-ფილოლოგიური შენიშვნები დათარიღების ან ახლებური წაკითხვების დასაბუთებისათვის. წარწერები ქვეყნდება მონახაზებითა და ფოტოსურათებით, რაც კრებულს პალეოგრაფიულ მნიშვნელობას ანიჭებს და ბოლოს—წიგნს ერთვის სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი — სხვადასხვა საძიებლები.

წიგნში მოთავსებული მასალა დახმარებას გაუწევს როგორც სპეციალისტებს—ისტორიკოსებს, ფილოლოგებს, ხელოვნებაშემოწმებებს და სხვ., ისე საქართველოს წარსულთ დანიტერესებულ მკითხველთა ფართო საზოგადოებას.

I часть «Надписей Западной Грузии» содержит публикацию 210 грузинских лапидарных надписей IX—XIII вв., часть которых издается впервые. В предисловии книги излагается история изучения этих надписей, а к текстам надписей составлен историко-филологические примечания для обоснования датировки, или-же представленных разночтений. Тексты надписей публикуются с графическими прорисьями и с фототипиями, что придает сборнику палеографическую значимость и наконец к тому прилагается научно-справочный аппарат— разные указатели.

Материал, представленный в этой книге, может оказать помощь как специалистам— историкам, филологам, искусствоведом и пр., так же широкому кругу читателей, заинтересованному историей Грузии.

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

ზ. ალექსიძე, ა. ბარამიძე, ე. ბერიძე, ე. გაბაშვილი, თ. გამყრელიძე, კ. გრიგოლა, ი. დოლიძე, მ. დუმბაძე, რ. კიკნაძე, ქ. ლომთათიძე, მ. ლორთქიფანიძე, გ. მელიქიშვილი (თაემჯღომარის მოადგილე), ე. მეტრეველი (თაემჯღომარის მოადგილე), ა. სურგულაძე, ს. ყაუხჩიშვილი, მ. პიბიგური (თაემჯღომარე), მ. შანიძე, ნ. შოშიაშვილი, ე. ხოშტარია, ნ. ჯანაშია, ს. ჯიქია.
კომისიის მდივანი მ. აბაშიძე.

КОМИССИЯ ПО ИСТОЧНИКАМ ИСТОРИИ ГРУЗИИ

З. Н. Алексидзе, А. Т. Барамидзе, В. В. Беридзе, В. Н. Габашвили, Т. В. Гамкрелидзе, К. Г. Григолия, Н. С. Джанашва, С. С. Джикия, Ш. В. Дзидзигури (председатель), И. С. Долидзе, М. К. Думбадзе, С. Г. Каухчишвили, Р. К. Кикнадзе, К. В. Ломтатидзе, М. Д. Лордкипанидзе, Г. А. Меликишвили (зам. председателя), Е. П. Метревели (зам. председателя), А. Н. Сургуладзе, М. А. Шапидзе, Н. Ф. Шошнашвили, Э. В. Хоштария.

Секретарь Комиссии М. Д. Абашидзе

მთავარი სარედაქციო კოლეგია

ზ. ალექსიძე, ე. გაბაშვილი, ი. დოლიძე; რ. კიკნაძე (მთ. რედაქტორის მოადგილე), გ. მელიქიშვილი, ე. მეტრეველი, ს. ყაუხჩიშვილი, შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), ე. ხოსტარია, ნ. ჯანაშია (მთ. რედაქტორის მოადგილე).

სერიის რედაქტორი: ზ. ალექსიძე

ტომის რედაქტორები: ზ. ალექსიძე, ნ. შოშიაშვილი

ГЛАВНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

З. Н. Алексидзе, В. Н. Габашвили, Н. С. Джанашиа (зам. главного редактора), Ш. В. Дзидзигური (главный редактор), И. С. Долидзе, С. Г. Каухчишвили, Р. К. Кикнадзе (зам. главного редактора), Г. А. Меликишвили, Е. П. Метревели, Э. В. Хостария.

Редактор серии З. Н. АЛЕКСИДЗЕ

Редакторы тома З. Н. АЛЕКСИДЗЕ, Н. Ф. ШОШИАШВИЛИ

წიგნში წარმოდგენილი წარწერების ფოტოსურათები დაამზადა ზელნაწერთა ინსტიტუტის ფოტოლაბორატორიის გამგემ თ ა მ ა ზ ბ ა რ ა მ ი ძ ე მ, ხოლო მონახაზები — არქიტექტორმა გოჩა მიქიაშვილმა.

წინასიტყვაობა

დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარული წარწერების კრებულის I ნაკვეთში თავმოყრილია საქართველოს ისტორიული კუთხეების: აფხაზეთის, სამეგრელოს, გურიის, იმერეთის, რაჭის, ლეჩხუმისა და სვანეთის ქართული ლაპიდარული (ქვაზე შესრულებული) წარწერები IX–XIII საუკუნეებისა. IX ს-ის ადრინდელი ქართული წარწერა დასავლეთ საქართველოში არ მოგვეპოვება და კრებულის ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი ამ დროით განისაზღვრება, ხოლო XIV–XVIII სს. წარწერები გამოქვეყნდება II ნაკვეთში.

წიგნში თავი მოუყარეთ IX–XIII სს. ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ყველა ლაპიდარულ წარწერას დასავლეთ საქართველოდან, მათი ნაწილი ადრე გამოცემული არ ყოფილა და სამეცნიერო ლიტერატურაში უცნობია. ამავე დროს, იმ წარწერათა ტექსტები, რომლებიც ადრე გამოქვეყნებულა, დაზუსტებულია და ხშირად განსხვავებულად ან ახლებურად არის ამ წიგნში წარმოდგენილი. კრებულში მოთავსებული წარწერები ჩვენ მიერ ადგილზე შესწავლილი. ამჟამად არარსებულ წარწერათა ტექსტები, რომლებიც მხოლოდ გამოცემებშია შენახული ან რომელთა ფოტოსურათებია შემორჩენილი (ზოგჯერ გამოცემულ ტექსტებთან ერთად), მომზადებულია არსებულ გამოცემებზე და ფოტოსურათებზე დაყრდნობით.

კრებულის შესავალში გადმოცემულია დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარული წარწერების შესწავლის ისტორია ორასი წლის მანძილზე. აქ თავმოყრილი წარწერების ნაწილი უთარიღაა; მათი დათარიღება შესაძლებელია მხოლოდ პალეოგრაფიული ნიშნების და ზოგჯერ მათი ტექსტობრივი მონაცემების მიხედვით. ყოველ წარწერასთან, მისი დამთარიღებელი პალეოგრაფიული ნიშნების განმეორებათა თავიდან აცილების მიზნით, ეს ნიშნები აღნიშნული არ არის; ისინი ერთად იქნება თავმოყრილი ცალკე გამოკვეთვაში. ასევე, წიგნის შეზღუდული მოცულობისა და გამოცემის სპეციფიკური პრინციპების გამო, აქ არ არის წარმოდგენილი ყოველი წარწერის პალეოგრაფიული აღწერა-დახასიათება, ისტორიულ-ფილოლოგიური კომენტარები და თავმოყრილი მასალის ანალიზი; ეს სამუშაოები მომავლის ამოცანად რჩება. მხოლოდ რამდენიმე წარწერას დაკურთხეთ აუცილებელი შენიშვნები დათარიღების, ან ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ზოგიერთი ახლებური წაკითხვის დასაბუთებისათვის.

კრებული მომზადდა 1969–1972 წწ. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. მისი შევსება მასალით შემდეგ წლებშიც გრძელდებოდა. დასავლეთ საქართველოს IX–XIII სს. რამდენიმე ლაპიდარული წარწერა, რომელიც სხვადასხვა მიზეზით პირველ ნაკვეთში არ დაიბეჭდა, გამოქვეყნდება II ნაკვეთის დამატებებში.

დასავლეთ საქართველოს ქართული ლაიკდარული წარწერების შესწავლის ისტორია

ქართული წარწერები წარმოადგენენ უმნიშვნელოვანეს წერილობით წყაროს ქართველოლოგიური საკითხების შესასწავლად. მრავალრიცხოვანი წარწერები, რომლებიც მოთავსებულია ხუროთმოძღვრულ ძეგლებზე, საეკლესიო ნივთებზე და მატერიალური კულტურის სხვადასხვა საგნებზე, შეიცავენ მნიშვნელოვან ცნობებს ქართველი ხალხის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ისტორიის, მისი კულტურული ყოფისა და სულიერი ცხოვრების შესახებ. ასევე საყურადღებო ცნობებია ამ წარწერებში ბიზანტიის, სომხეთის, აზერბაიჯანის, ჩრდილოეთ კავკასიის და სხვა ქვეყნების ისტორიისათვის, რომლებთანაც საქართველოს ურთიერთობა ჰქონდა თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე.

ქართულ ლაიკდარულ, ქედურ და ფრესკულ წარწერებში დაცულ ცნობებს იყენებდნენ როგორც საქართველოს ისტორიის, ისე სხვა ქვეყნების ისტორიის მკვლევრები. ჯერ კიდევ ძველი ქართველი ისტორიკოსები თავიანთ თხზულებებში მიმართავდნენ ქართული ეპიგრაფიკის მონაცემებს ცალკეული ცნობების შესაჯერებლად, თარიღების დასაზუსტებლად. ისტორიული ფაქტების დასადგენად. XI ს-ის ქართველ მემკვიდრეებს სუ მ ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ი ს ძ ე ს, ბაგრატიონთა საგვარეულო ქრონიკის შედგენისას, ექ. თაყაიშვილის დაკვირვებით, „ზოგჯერ გამოყენებული აქვს მრავალრიცხოვანი წარწერები ტაო-კლარჯეთის ეკლესია-მონასტრებისა, რომელნაც მოგვითხრობენ ამა თუ იმ ბაგრატიონის ღვაწლს, მოქმედებას თუ გარდაცვალებას“¹. ამას ნაწილობრივ ცხადყოფენ ჩვენი და, აგრეთვე, სხვათა ექსპედიციების მიერ შეკრებილი მასალებით, დასძენს ის².

ქართული წარწერა, როგორც წყარო, დამოწმებულია X ს-ში, „ცხოვრება სერაპიონ ზარზმელისაჲ“-ს ავტორის ბ ა ს ი ლ ი ზ ა რ ზ მ ე ლ ი ს მიერ. „ცხოვრებაში“ მოთხრობილია ეპიზოდი ძარღველი კაცისაგან შეწირული ეკლოგიით ზარზმის ერთ-ერთი ეკლესიის აგების შესახებ: ამასთან დაკავშირებით, მასში ნათქვამია: „და ვითარცა აღეშენა [ეკლესია] შტომდურთ ვიდრე სარკუმელთამდის, დაილია ოქროჲ იგი კაცისაჲ მის. სადა-იგი, გამოქანდაკე-

¹ სუმბატ დავითს ძე, 1949, გვ. 15; შდრ. Такайшвили. 1952. с. X, XII; 64; თაყაიშვილი, 1960, გვ. 55.

² სუმბატ დავითს ძე, 1949, გვ. 15. სომხური ეპიგრაფიკის ცნობები გამოყენებული აქვთ თავიანთ თხზულებებში სომეხ ისტორიკოსებს: კირაკოს განძაკეცი (XIII ს.), სტეფანოს ორბელიანს (XIII ს.ის დასასრული), ზაქარია დიაკონს (XVII ს.) და სხვ. იხ.: Меликсет-Бехов, 1960, с. 131; Джанполоадян, 1969, с. 64.

ბით ქადაგებს, ვითარმედ: «აქა დაილია საფასე ჩემი, სადა ესერა მდგომარე ვარ და მიტვრთავს ჭუარი ქრისტესი»³. ძველ საქართველოში წარწერების მნიშვნელობა რომ კარგად იცოდნენ და ცდილობდნენ მათ დაეცვასა და შენახვას, ჩანს შემდეგიდან: ივ. ჭავჭავიძის დაკვირვებით, XI ს-ში, ზარზმის მონასტრის მთავარი ხატის — ფერისცვალების ხატის შეკეთებისას ზვიად ერისთავმა ხატის თავდაპირველი წარწერა 886 წლისა, რომელიც მის დროს, როგორც ჩანს, დაზიანებული იყო, გადმოაწერინა ახალ ფირფიტაზე, მის გავრძელებაზე მოათავსა თავისი წარწერა ხატის განახლების შესახებ და ეს ახალი ფირფიტა ჩასვა ძველი, დაზიანებული ფირფიტის ადგილას⁴.

ასე შემოინახა ხატზე წარწერა მისი შუქმნის დროისა და გარემოებათა შესახებ, რაც ამ ხატს, რომელიც ზარზმის მონასტრის უძვირფასეს რელიკვიას წარმოადგენდა (ის იყო მთავარი ხატი და დამზადდა მესამე მამასახლისის, პავლეს დროს. მონასტრის პირველი მამასახლისი იყო თეითონ სერაპიონი. ზოლო მეორე — გრიგოლი), შთამომავლობისათვის უნარჩუნებდა მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობის დამადასტურებელ საბუთს⁵.

გვიანი ხანის ქართველი ისტორიკოსებიდან წარწერებში დაცულ ცნობებს იყენებს ვახუშტი ბატონიშვილი ნაშრომში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“. მისი აღნიშვნით: „არასადმე ვიხილავთ დიდთა შენებულთა და ეკლესია-მონასტერთა ანუ ხატთა და ჭუართა ძკრფასთა, რომელთა ზედა იყოს სხუათა მეფეთა სახელნი, თვნიერ: „ჩუენ მეფემან საქართველოსამან ანუ ქართლისამან ანუ აფხაზეთისამან“, რომელთა ზედა წერილ არიან ქუათა, ხატთა და ჭუართა ზედა“⁶. შ. მესხია შენიშნავს, რომ „საჭირო შემთხვევაში ვახუშტი მშვენივრად იყენებდა ამ „ზედწერილებს“. მაგ., თავისი მოსაზრების დასადასტურებლად, რომ დავით სოსლან იყო დემეტრე გიორგის ძის მეხუთე შთამომავალი, იგი იმოწმებს კასრიკვეის მცირე ეკლესიის ფრესკას: „მოწამე არსა მცირე ეკლესია კასრისკვესა შინა, სადაც დახატული არიან და დაწერილინი ზედ დიმიტრი და ძე მისი დავით, ძე დავითისი ათონ, ძე ათონისა ჭადარონ, ძე ჭადარონისა სოსლან დავით, რომელი იყო ქმარი თამარისა“⁷.

ვახუშტის მიერ დამოწმებული წარწერა დღესაც შემონახულია დაზიანებული სახით და ამჟამად იქ იკითხება: „...ათონ, ჭადარონ, სოსლან...“⁸

დასაველთ საქართველოს ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების შეკრება XVIII ს-ის მეორე ნახევარში დაიწყო. პირველად ასეთი სამუშაო შეასრულა აკად. ა. გიულდენშტედტმა (1745—1781 წწ.). მან 1771—1772 წწ. სა-

³ ძქალძე, I, 1963, გვ. 345₁₆₋₁₈; „ცხოვრებაში“ მოყვანილ ციტატს წარწერად მიიჩნევს ივ. ჭავჭავიძელი: იხ. ჭავჭავიძელი, 1949, გვ. 41.

⁴ ჭავჭავიძელი, 1949, გვ. 171—173.

⁵ მსგავსი შემთხვევა იხ.: ჭავჭავიძელი, 1949, გვ. 79—80.

⁶ ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973, გვ. 292₂₋₆; შდრ.: მესხია, 1944, გვ. 51.

⁷ ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973, გვ. 176, შენ. 1.

⁸ მესხია, 1944, გვ. 51. წარწერის ტექსტისათვის იხ. ლოლაშვილი, 1971, გვ. 31—34; ძიძიგური, 1974, გვ. 292; ლაბაშვილი, 1976.

ქართველოში იმოგზაურა და ამ მოგზაურობის ჩანაწერებში, სხვა მასალებთან ერთად, ავტორის შეუტანია რამდენიმე ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლი. ა. გიულდენშტედტის მიერ შეკრებილი ქართული წარწერების უმრავლესობა მისი ჩანაწერების პირველ გამოცემაში (განხორციელდა 1787—1791 წწ. ავტორის გარდაცვალების შემდეგ, აკად. პალასის მიერ) არ გამოქვეყნებულა⁹. მხოლოდ უკანასკნელ ხანს გამოიდა ეს ჩანაწერები სრული სახით¹⁰ და აქ წარმოდგენილია წარწერათა პუბლიკაციებიც. ა. გიულდენშტედტს თავის ჩანაწერებში ჩაურთავს დასავლეთ საქართველოს შემდეგი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები:

1. იოვანეს წარწერა მრავალძალის (ამჟამად ს. მთისკალთა, ამბროლაურის რ-ნი) ეკლესიაზე¹¹. ავტორის ცნობით, წარწერა მოთავსებული ყოფილა ეკლესიის შესასვლელის თავზე ჩასმულ ქვაზე. ამჟამად ეს წარწერიანი ფილა წარმოადგენს ეკლესიისთვის დასავლეთით მიწმენებული სამრეკლოს სამხრეთის სარკმლის ზედანს. თუ ა. გიულდენშტედტის აღწერილობაში წარწერიანი ქვის მდებარეობა შეცდომით არ არის აღნიშნული, როგორც ჩანს, ამ ქვას ადგილი შეუცვალეს XIX ს-ის II ნახ-ში, ბრავალძალის წმ. გიორგის ეკლესიის შეკეთებისას.

2. კათალიკოს ზაქარია ქვარიანის ფრესკული წარწერა გელათიდან¹², რომელიც მოთავსებულია ღმრთისმშობლის ეკლესიაში, შიგნით, სამხრეთ კედელზე, კათალიკოსის ფრესკული პორტრეტის ზემოთ.

3. ა. გიულდენშტედტის ყურადღება მიუქცევია ლაბიდარულ წარწერას, რომელიც ამოკვეთილი იყო ზიარების შესამზადებლად განკუთვნილი მაგიდის კიდებზე. ეს მაგიდა დღესაც დგას ღმრთისმშობლის ეკლესიის ჩრდილოეთ სამკვეთლოში. ა. გიულდენშტედტს მისი შინაარსი მოჰყავს არასწორად. მისი მიხედვით, თითქოს წარწერაში აღნიშნულია, რომ ეს ზიარების მაგიდა, ქართულად ტრაპეზე, ბაგრატ მეფემ აჩუქა (ტაძარს)¹³.

დასავლეთ საქართველოს დასახლებული ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების გარდა, ა. გიულდენშტედტის ჩანაწერებში დატულია ქართული წარწერები თბილისიდან, თელავიდან, ანანურიდან, გრემიდან და სხვ.¹⁴ სულ ა. გიულდენშტედტის ჩანაწერებში დატულია 11 ქართული წარწერა. მის მიერ გადმოწერილი ქართული წარწერების უმრავლესობა გვიანდელი ხანისაა ბრავალძალის წმ. გიორგის ეკლესიის წარწერის გამოკლებით, რომელიც XII ს-ით თარიღდება. ა. გიულდენშტედტის მიერ შესრულებული სამუშაოს მნიშვნელობა მდგომარეობს არა მარტო იმაში, რომ მან პირველმა გადმოიღო დასახელებული ქართული წარწერები, არამედ იმაშიც, რომ მან საერთოდ პირ-

⁹ გიულდენშტედტი, I, 1962, გვ. 75.

¹⁰ გიულდენშტედტი, I, 1962; II, 1964.

¹¹ გიულდენშტედტი, I, 1962, გვ. 118, 119; ტექსტი იხ. აქვე, წარწერა № 108.

¹² გიულდენშტედტი, I, 1962, გვ. 144, 145.

¹³ გიულდენშტედტი, I, 1962, გვ. 145. წარწერის ტექსტი ასეთია: „† აღიდნეს ღ(მერთმა)ნ მ(ე)ფ(ეთ) მეფე ზ(ა)გრ(ა)ზ და დედოფ(ა)ლი ელენე, ა(მენ)ს დიდისა საყდრისა გენათელ მთ(ა)ე(ა)რებ(ა)ს(ო)პ(ო)სნ(ა)ს საუც(ა)რ(ე)ლიმ(ე)შ(ა)ნ მ(ე)ლქიზ(ე)დგე აღვ(ა)შ(ე)ნე კანკელი და ტრ(ა)პ(ა)ზი ესე; უ(ეპი)ნ(დო)ს ღ(მერთმა)ნ“.

¹⁴ გიულდენშტედტი, II, 1964, გვ. 301, შენ. სქოლოში.

ველმა მიაქცია ყურადღება ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს და მართალია მცირე რაოდენობით, მაგრამ შესაძლებლობის მიხედვით შეკრიბა ისინი.

ქართული წარწერების შესაკრებად და გამოსაცემად პირველი მნიშვნელოვანი სამუშაო ჩაატარა ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერემ (1798—1850 წწ.). დიუბუა წარმოშობით იყო შვეიცარიელი ფრანგი, პრუსიის ქვეშევრდომი. მისი ნაშრომებიდან ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა 1839—1843 წლებში, პარიზში ექვს ტომად გამოცემული „Voyage autour du Caucase“¹⁵, რომელიც წარმოადგენს ავტორის მიერ კავკასიასა და ყირიმში მოგზაურობის ჩანაწერებს. საქართველოს შესახებ ჩანაწერებში (დიუბუამ საქართველოში იმოგზაურა 1832—1834 წლებში) ვხვდებით ცნობებს მრავალ ქართულ წარწერაზე. ატლასში კი, რომელიც დანართის სახით მოყვება ნაშრომს და შეიცავს რუკების, გეგმებისა და ჩანახატების სერიაებს, წარმოდგენილია ზოგიერთი ამ წარწერის მონახაზი. ფრ. დიუბუას ნაშრომს მალაღ შეფასებას აძლევდნენ მისი თანამედროვენი. საფრანგეთის გეოგრაფიულმა საზოგადოებამ ნაშრომი დააჯილდოვა დიდი ოქროს მედლით, ხოლო ნევშატელის მეცნიერებათა აკადემიამ (შვეიცარია) მისი ავტორი, სხვა დამსახურებებთან ერთად, ამ ნაშრომის შექმნისათვის არქეოლოგიის კათედრის გამგის თანამდებობაზე მიიწვია¹⁶. 1850 წელს, დიუბუას გარდაცვალებასთან დაკავშირებით დაბეჭდილ ნეკროლოგში, ეს ნაშრომი კავკასიის ენციკლოპედიადაა სახელდებული, ხოლო მასში ქართული წარწერების გამოქვეყნების გამო ნათქვამია: „Он первый открыл надписи на грузинских зданиях, которые так прекрасно описал. До него существовал предрасудок, отрицавший самое существование этих надписей. Госп. академик Фроссе, бывший на Кавказе после госп. Дюбуа, имел случай лично воспользоваться показаниями его и проверить на месте до мелочей добросовестную их точность“¹⁷. ფრ. დიუბუას ნაშრომს მალაღ შეფასებას აძლევდა აკად. მ. ბროსი¹⁸.

ფრ. დიუბუამ თავის Voyage-ში გამოსცა დასავლეთ საქართველოს ოცი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლი. მათი უმრავლესობა, ორიოდ წარწერის გამოკლებით (ზაქარია ქვარიანის ფრესკული წარწერა გელათის ღმრთისმშობლის ტაძრიდან, თამარისციხის, ანუ გეგუთის¹⁹ წარწერები), ლაპიდარულია. წარწერათა ამ პუბლიკაციებს, რომლებიც ტექსტებს ძირითადად სწორად გადმოსცემენ (ეს პირველი რიგში მ. ბროსეს, ქართული წარწერების გაშიფრვაში ფრ. დიუბუას უმთავრესი კონსულტანტის, დამსახურებია), ახლავს მონახაზები. ფრ. დიუბუას მიერ Voyage-ებისადმი დართულ Atlas-ში (ის ცალკეა გამოცემული ხუთ სერიად. წარწერათა მონახაზები დაბეჭდილია მესამე, არქიტექტურის სერიის ტაბულებში)²⁰ გამოცემულია დასავლეთ საქართველოს თორმეტი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლის მონახაზი. ამათაგან, თერთმეტი

¹⁵ Dubois, t. I—VI, 1839—1843.

¹⁶ Дюбуа де Монперэ, 1937, с. 5.

¹⁷ ЖМНП, 1850, отд. VII, с. 48—50.

¹⁸ С.-Петербургские Ведомости, № 121, 1850.

¹⁹ თამარისციხისა და გეგუთის იგივეობის შესახებ: ღონღუა, 1968, გვ. 79; ღონღუა, 1973,

წარწერა ლაპიდარულია, ხოლო ერთი, თამარის წარწერა (თამარისციხიდან, ანუ გეგუთიდან) — ფრესკული.

ფრ. დიუბუას მიერ გამოცემული დასავლეთ საქართველოს ქართული წარწერების ეს მონახაზები, ძირითადად სწორად გადმოსცემენ წარწერათა პალეოგრაფიულ ნიშნებს. ამიტომ, ამ პუბლიკაციების მნიშვნელობა დიდი ამჟამად უკვე არარსებული და მხოლოდ ფრ. დიუბუასეული პუბლიკაციებით შემონახული ქართული წარწერების პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით დასათარიღებლად. დასავლეთ საქართველოს ოცი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლიდან, რომელიც ფრ. დიუბუამ გამოსცა, ცხრა ამჟამად არ არსებობს; ესენია:

1. ქუთაისში, ბაგრატის ტაძრის სამხრეთ ფასადში ჩასმულ ფილაზე მოთავსებული ლაპიდარული წარწერა კალატოზისა, რომლის ტექსტი არც ფრ. დიუბუას აქვს სრულად გამოცემული²¹ და არც მის მიერ გამოცემულ მონახაზზე მთლიანი სახით წარმოდგენილი²² (როგორც ჩანს, ის უკვე იმ დროსაც ძლიერ იყო დაზიანებული). მაგრამ ამ მონახაზის მიხედვით, წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებით XIII—XIV სს. უნდა დათარიღდეს და მას ეკლესიის თავდაპირველ მშენებლობასთან კავშირი არა აქვს.

2. ქუთაისში, მწვანეყავილას ეკლესიის სამშენებლო წარწერის ფრაგმენტ²³ და მისი მონახაზი²⁴. წარწერის ეს ფრაგმენტი შემდგომში ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში მოხვდა, ოღონდ გაცილებით უფრო დაზიანებული სახით, ვიდრე ეს ფრ. დიუბუას დროს იყო და მუზეუმის ფონდსაცავეში ინახებოდა ატრიბუციის გარეშე²⁵. ამავე მიზეზით ის სულ ბოლო დრომდე დაკარგულად იყო მიჩნეული²⁶.

3. წარწერები (ფრესკული) თამარისციხიდან (გეგუთიდან)²⁷; სულ ხუთი წარწერა, რომელთაგან ერთის მონახაზიცაა გამოცემული²⁸, რომლიდანაც ჩანს, რომ წარწერა შესრულებული ყოფილა კიდურყავილოვანი დამწერლობით. პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით ის შეიძლება თამარ მეფის ეპოქით დათარიღდეს. ამ წარწერის პალეოგრაფიული ნიშნები XIII ს-ის კიდურყავილოვანი წარწერების პალეოგრაფიული ნიშნების მსგავსია²⁹.

4. ფრ. დიუბუას შესაძლებლობა ჰქონდა ჰყონდილის (მარტვილის) ტაძარი დაეთვლიერებინა და მისი წარწერები გადმოეღო სანამ ისინი განადგურდებოდნენ XIX ს-ის II ნახევარში ეკლესიის შეკეთების დროს. სამწუხაროდ, ჰყონდილის წარწერებიდან ფრ. დიუბუამ თავის Voyage-ში ადგილი დაუთმო

²¹ Dubois, I, 1839, p. 421.

²² Dubois, 1840, t. XVIII, f. 13.

²³ Dubois, I, 1839, p. 431.

²⁴ Dubois, 1840, t. XVIII, f. 12.

²⁵ იხ. აქვე, წარწერა № 172.

²⁶ ნიკოლეიშვილი, 1966, გვ. 35.

²⁷ Dubois, II, 1839, p. 207—208. ეს ფრესკული წარწერები, როგორც ჩანს, წარმოდგენენ გეგუთის სასახლის მხატვრობის თანხლები წარწერების ნარჩენებს. გეგუთის სასახლის მხატვრობის შესახებ იხ.: შარაშიძე, 1966, გვ. 163—167; ღონღუა, 1973, გვ. 124—132.

²⁸ Dubois, 1840, t. XXI, f. 10.

²⁹ შტრ.: გაფრინდამილი, 1967, გვ. 31; იხ. აგრეთვე XIII ს-ის დასასრულის წარწერა მღვიმეის მცირე ეკლესიის სამხრეთის კარზე: იმ., 10—11, 1967, გვ. 32 (აქ წარწერის მონახაზი დაბეჭდილია თავდაღმა. ტექსტი იხ. იქვე: -ქ(რისტე), დედ(ო)ჟალი უფტ(?)მ(ო)ნა [...]).

მხოლოდ ორ წარწერას³⁰. ამათაგან, ერთმა ჩვენს დრომდე მოაღწია, ხოლო მეორე — მიქაელ ოპიზარის კალატოზის წარწერა, ამჟამად არ არსებობს³¹. ფრ. დიუბუამ ამ უკანასკნელი წარწერის ტექსტთან³² ერთად, რომელიც თავის არსებით ნაწილში მ. ბროსეს მიერ სწორად არ არის წაკითხული, მისი მონახაზიც დაბეჭდა³³. ამ მონახაზის მიხედვით წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებით X ს-ით თარიღდება და ის მეორე ლაბიდარული, რელიეფური წარწერის³⁴ თანადროულია³⁵. იგი, პირობითად, შეიძლება 996 წლით დათარიღდეს ჰყონდიდის ეკლესიის სანათლავის სამშენებლო წარწერის მიხედვით³⁶. სამწუხაროდ, ეს უკანასკნელი წარწერაც ამჟამად არ არსებობს. ის, როგორც ჩანს, ეკლესიის შეკეთების დროს დაიღუპა კალატოზ მიქაელ ოპიზარის წარწერასთან ერთად.

5. ფრ. დიუბუამ გამოსცა ერთი ლაბიდარული წარწერა კაცხიდან³⁷. ეს არის ჭიჭუისის წარწერა, რომლის ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია. საჭარბველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია ამ წარწერის ფოტონეგატივი³⁸. ამ ფოტოსურათის საშუალებით შესაძლებლობა გვაქვს წარწერის ტექსტი, რომელიც ფოტოზე დაუზიანებელი და სრული სახითაა წარმოდგენილი, სწორად წაკითხვით. ეს წაკითხვა კი ფრ. დიუბუასეული პუბლიკაციისაგან (მ. ბროსესეული წაკითხვა) რამდენადმე განსხვავდება³⁹.

დიდია ფრ. დიუბუას დამსახურება ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების, და უმთავრესად დასავლეთ საქართველოს ქართული წარწერების, შეკრებისა და გამოცემის საქმეში. ეს ძეგლები, რომლებიც პირველხარისხოვან საისტორიო წყაროს წარმოადგენენ (მათ შორის, განსაკუთრებით: ბაგრატიის ტაძრის წარწერები ქუთაისში⁴⁰, ვამეყ დადიანის წარწერა ხობის მონასტერში, დავით აღმაშენებლის ეპიტაფიად მიჩნეული წარწერა გელათის მონასტრის სამხრეთის შესასვლელში⁴¹, სამშენებლო წარწერა მწვანეყვავილას ეკლესიაზე⁴², მის მიერ არის პირველად გამოქვეყნებული⁴³. ამავე დროს, ვამეყ დადიანის წარწერის მონაცემები მან გამოიყენა ჩრდილოეთ კავკასიის ტომთა, კერძოდ, ჩერქეზების ისტორიის გადმოცემისას.

ფრ. დიუბუას ამ პუბლიკაციებით, განსაკუთრებით მონახაზებით, ჩვენთვის ნათელი ხდება თუ როგორი სახით იყო ეს წარწერები შემორჩენილი ჯერ

³⁰ Dubois, II, 1839, p. 44—45.

³¹ იხ. აქვე, წარწერა № 10.

³² Dubois, III, 1839, p. 415.

³³ Dubois, 1840, t. XXI, f. 12 (ზედა წარწერა).

³⁴ იქვე ქვედა წარწერა: იხ. აქვე, წარწერა № 11.

³⁵ ამ მონახაზზე დაყრდნობით შესაძლებელია წარწერის ტექსტის სწორად წაკითხვა—კალატოზის გვარია არა „უფლარი“, როგორც მ. ბროსე კითხულობდა, არამედ—„ოპიზარი“. შემდგომში მ. ბროსემ გვარის სწორი წაკითხვა წარმოადგინა: Brosset, VII rapp. p. 13.

³⁶ იხ. აქვე, წარწერა № 8.

³⁷ Dubois, III, 1839, p. 162.

³⁸ წარწერის ფოტო გამოცემულია: ბერიძე, 1950, გვ. 73, შენ. 2, ტაბ. 31, 1.

³⁹ აქვე, წარწერა № 81.

⁴⁰ აქვე, წარწერა № 82. ფრ. დიუბუამ პირველმა მიაქცია ყურადღება ამ წარწერაში თარიღის არაბული ციფრებით გადმოცემას: Dubois, I, 1839, p. 418; შდრ.: ვახუშტი, 1895, გვ. 145—146.

⁴¹ აქვე, წარწერა № 102.

⁴² აქვე, წარწერა № 172.

⁴³ ფრ. დიუბუას მიერ შეკრებილი წარწერების შესახებ 1837 წ. მოხსენება წაკითხვა მ. ბროსემ პეტერბურგის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიაში.

კიდევ XIX ს-ის დასაწყისში. ფრ. დიუბუას პუბლიკაციაა ერთადერთი წყარო, რომელიც საშუალებას იძლევა მწვანეყვავილას ეკლესიის სამშენებლო წარწერის მეტად დაზიანებული და ფრაგმენტულად შემონახული ტექსტის თავის არსებით ნაწილში სწორად აღდგენისა. ასევე, ფრ. დიუბუას პუბლიკაციით სხადი ხდება, რომ ბაგრატის ტაძრის სამშენებლო წარწერის საყურადღებო ნაწილი, დაახლოებით ორი სიტყვის მოცულობისა, ისევე როგორც ამჟამად, უკვე XIX ს-ის დასაწყისში აკლდა; ასევე დაზიანებული ყოფილა ფრ. დიუბუას დროსაც, და სწორედ იმ ადგილებში, რომლებშიც დღეს ყველაზე ნაკლებულია, დავით აღმაშენებლის ეპიტაფიად მიჩნეული წარწერა გელათის მონასტრის სამხრეთის შესასვლელში და სხვა.

მრავალფეროვანია და საყურადღებო ფრ. დიუბუას მიერ გამოცემული წარწერების ნიმუშები ქართული დამწერლობის განვითარების ისტორიისათვის. აქ არის წარწერები X ს-დან გვიანი შუა საუკუნეების ჩათვლით. მათ შორის, ისეთი ტიპური წარწერები პალეოგრაფიული თვალსაზრისით, როგორცაა ჰყონდიდის ტაძრის X ს-ის წარწერები, ბაგრატის ტაძრის X—XI სს. მიწისა და XI ს-ის პირველი მეათედის წარწერები, XII—XIII სს. წარწერების ნიმუშები გელათიდან, მწვანეყვავილადან. აქვეა წარწერები თავისებური, დამახასიათებელი პალეოგრაფიული ნიშნებით ნიკორწმინდიდან (მეორედ მოსვლის რელიეფური კომპოზიციის წარწერა კიდურყვავილოვანი, დეკორატიული გაფორმებით⁴⁴), თამარისციხის (გეგუთის) კიდურყვავილოვანი წარწერა და სხვა.

ამრიგად, დასავლეთ საქართველოს ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების ფრ. დიუბუასეულ პუბლიკაციას დღესაც არ დაუქარგავს მნიშვნელობა, განსაკუთრებით ამჟამად არარსებული და მხოლოდ პუბლიკაციაში დაცული წარწერების შესწავლისათვის⁴⁵.

XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან ახალი ეტაპი იწყება როგორც ქართველოლოგიის სხვა დარგების, ისე ქართული ეპიგრაფიკის მეცნიერულ შესწავლაში. ეს ეტაპი დაკავშირებულია აკად. მ. ბროსეს სახელთან. კორესპონდენტები მ. ბროსეს სისტემატურად აწვდიდნენ ქართული წარწერების გადმონაწერებს, მონახაზებს, ზოგჯერ გაშიფრულ ტექსტებს. მ. ბროსე ამ წარწერებს კომენტარების დართვით, რომლებსაც დღესაც არ დაუქარგავთ

⁴⁴ აქვე, წარწერა № 00.

⁴⁵ ფრ. დიუბუას ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების შეკრებაში, მათი პირების და გადმონაწერების გადაღებაში, როგორც ჩანს, დახმარებას უწევდნენ ადგილობრივი ინტელექციის წარმომადგენლები. მაგალითად, მისივე შენიშვნებიდან ცნობილია, რომ ერთ-ერთი საყურადღებო და ძნელად გასარჩევი წარწერა ვაშეყ დადიანისა ხობის მონასტრიდან, რომელიც 1384-1396 წწ. თარიღდება, მას ფრანგულ ენაზე უთარგმნა ლ ე ვ ა ნ დ ა დ ი ა ნ მ ა : Dubois, I, 1839, p. 77.

ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლის ისტორიისათვის საინტერესოა აღნიშნოს, რომ XIX ს-ის 30-იან წლებში სამეგრელოს მთავარმა დავით დადიანმა გადაიღო სამეგრელოსა და აფხაზეთის 14 ეკლესიისა და მონასტრის ხატებზე მოთავსებული 41 ქართული ქედური წარწერის ძირი. ამათგან გადაღებული მორადი პირები გადაუციათ თეიმურაზ ბაგრატიონისათვის, ხოლო ეს მასალა აქედან ნოხვიდარვა აკად. მ. ბროსესთან. ამჟამად ის ინახება ლენინგრადში, აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტში [H29 (G 33, H 26)], მ. ბროსეს არქივში (Орбели, 1956, с. 89—90). რ. ორბელის აღნიშვნით — «В начале 40-х годов XIX в., до обследования грузинских археологических памятников, произведенного М. Броссе, данные копии имели первостепенное научное значение» (Орбели, 1956, с. 89).

მნიშვნელობა, აქვეყნებდა რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის ორგანოებში. სხვადასხვა დროს მ. ბროსეს კორესპონდენტები და ინფორმატორები იყვნენ: თეიმურაზ ბაგრატიონი, პლ. იოსელიანი, დ. მელვინეთხუცესიშვილი, რ. ერისთავი, საქართველოს ეგზარქოსი ევგენი, ნუმონპატი ბართლომეი, ნ. სარგისიანი, არქიტექტორი მუსლოვი და სხვ.

1838 წელს, საქართველოში მოგზაურობამდე, მ. ბროსეს მიმოწერა დაუმყარებია პლ. იოსელიანთან. ის, პლ. იოსელიანს, სხვა მასალებთან ერთად, პირველ რიგში ქართული წარწერების პირების გამოგზავნას სთხოვდა. პლ. იოსელიანი ბროსესადმი ვაგზავნილ წერილებში არაერთხელ მიუთითებს ასეთი მასალის შეკრებისა და ვაგზავნის შესახებ⁴⁶. მრავალი ქართული წარწერა მათი ერთობლივი მეცადინეობით იქნა პირველად გამოქვეყნებული⁴⁷.

საქართველოს სიძველეთა გაცნობის მიზნით მ. ბროსემ 1847—1848 წლებში საქართველოში იმოგზაურა. ამ მოგზაურობის შედეგი იყო Rapport-ების სერია (სულ თორმეტი), რომელშიც, სხვა მასალებთან ერთად, დიდი რაოდენობით არის გამოქვეყნებული ქართული წარწერები. ეს წარწერები, რომლებიც უმნიშვნელოვანეს ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლთა უზრაველსობას შეადგენენ, დაბეჭდილია მთავრული ან მხედრული შრიფტებით და ყოველ მათგანს, როგორი ფრაგმენტული ან უმნიშვნელოც არ უნდა იყოს ის, დართული აქვს ტექსტის თარგმანი ფრანგულ ენაზე გამომცემლის კომენტარებით.

დასავლეთ საქართველოში მოგზაურობის ანგარიშებს და აქ არსებული ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლებზე მოთავსებული წარწერების პუბლიკაციებს შეიცავენ VII—XII Rapport-ები. ჩვენ შეგჩერდებით Rapport-ებში გამოცემულ მხოლოდ ლაპიდარულ წარწერებზე.

VII Rapport-ში, რომელიც სამეგრელო-ოდიში მოგზაურობის ანგარიშს წარმოადგენს, გამოქვეყნებულია თორმეტი ქართული ლაპიდარული წარწერა; ამათ გარდა, მოიპოვება ცნობები კიდევ სამი ლაპიდარული წარწერის შესახებ. გამოცემულთაგან ორი მნიშვნელოვანი წარწერა (ჰყონდიდის ტაძრის სანათლაის სამშენებლო წარწერა და ეკის ეკლესიის სამრეკლოს სამშენებლო წარწერა) ამჟამად არ არსებობს; ასევე დაღუპულად ითვლება დღეს ორი წარწერა: ერთი ეკის ეკლესიაზე და მეორე — მიქაელ კალატოზის წარწერა ჰყონდიდის ტაძარზე; პირველის შესახებ მ. ბროსემ მხოლოდ ცნობები შემოგვინახა. ამ წარწერათაგან ხობის მონასტრის, შხეფის ციხისა და ეკის ეკლესიის წარწერები მ. ბროსეს მიერ გამოცემულია არქიტექტორ ნოროვის მიერ გადაღებული პირების მიხედვით. ერთი ასეთი პირი საფუძვლად დაედო შხეფის ციხის წარწერის მონახაზს, რომელიც Rapport-ებისადმი დართულ ატლასშია დაბეჭდილი⁴⁸.

⁴⁶ ყუბანეიშვილი, 1941, გვ. 149—194.

⁴⁷ მ. ბროსეს კორესპონდენტების წვლილი ქართული წარწერების გამოკვლენის და მათი პირველადი შესწავლის საქმეში მერტ-ნაკლები სისტრული წარმოდგენილია მ. ბროსეს და მათ მიმოწერაში. გამოქვეყნებულია ამ მიმოწერის ერთი ნაწილი: ყუბანეიშვილი, 1941; ყუბანეიშვილი, 1964; ხანთაძე, 1941; ვაშაყმაძე, 1955.

⁴⁸ Brosset, 1851, t. XLIII, f. 3. შხეფის ციხის ეს წარწერა ას წელზე მერტ ხანს დაკარგულად ითვლებოდა. მას 1978 წელს მოაკვლია ნოქალაქეის არქეოლოგიური ექსპედიციის (ხელმძღვანელი პ. ზაქარაიძე) ერთ-ერთმა რაზმმა, შხეფის ციხეში დახვეწილი არქეოლოგიური გათხრების დროს (იხ. გაზ. „კომუნისტი“, 4. I. 1979, № 3). წარწერა გამოიცემა ამ კრებულის II ნაკვეთში.

VIII Rapport-ში, რომელიც სამურზაყანო-აფხაზეთში მოგზაურობის ჩანაწერებს შეიცავს, გამოცემულია ლაპიდარული წარწერები ბედიის მონასტრიდან. აქ თავმოყრილია ეკლესიაზე და სხვა სამონასტრო კომპლექსზე მოთავსებული ოთხი ლაპიდარული წარწერა, რომელთაგან მხოლოდ ორმა მოაღწია ჩვენამდე. ესენია: 1. მეფეთა მეფე კონსტანტინე დავითის ძის წარწერა⁴⁹ და 2. ბედიელი მიტროპოლიტის ანტონი ქუანისძის წარწერა. დღეს ეს უკანასკნელი იმდენად დაზიანებულია, რომ მ. ბროსეს მიერ გამოცემული ტექსტის გარეშე მისი რამდენადმე სრული სახით აღდგენა შეუძლებელი იქნებოდა. ამავე დროს, ეს წარწერა ერთ-ერთია იმ სამი წარწერიდან, რომელთა მონახაზებიც დაურთო მ. ბროსემ Rapport-ებს⁵⁰. ბედიის წარწერებიდან ორმა — სვიმეონ გალატოზთუხუცესის წარწერამ და ნიკოლოზ კათალიკოზისა და სოფრონ ბედიელის წარწერამ ჩვენამდე არ მოაღწია⁵¹. განსაკუთრებით დასანანი ამ უკანასკნელი წარწერის დაღუპვა, რადგან მისი ტექსტი მ. ბროსესაც არა აქვს სრული სახით დაბეჭდილი (როგორც ჩანს, ის მაშინაც დაზიანებული ყოფილა) და, მეორე მხრივ, შემორჩენილი ფრაგმენტიდან ჩანს, რომ ეს წარწერა საინტერესო ცნობების შემცველი უნდა ყოფილიყო გონგლიბაძესძეთა საგვარულოს შესახებ.

ასევე არ ჩანს ამჟამად სვიმეონ გალატოზთუხუცესის წარწერა. მ. ბროსეს არ გამოუცია მისი მონახაზი და, ამდენად, მისი პალეოგრაფიული ნიშნებით დათარიღების შესაძლებლობას მოკლებულნი ვართ. თუმცა, წარწერის ტექსტისა და სხვა რეალიების გათვალისწინებით ის შეიძლება X ს. დავათარიღოთ. ეს წარწერა ერთ-ერთი საინტერესო წყარო იქნებოდა გალატოზთუხუცესის ინსტიტუტის შესასწავლად. ჩვენ მოგვეპოვება ანალოგიური შინაარსის წარწერა გრიგოლ გალატოზთუხუცესისა, იმავე სამურზაყანოდან (ს. ღიზაზურგადან) XI სს.-ისა (წარწერა № 60).

IX Rapport-ში, რომელიც სამეგრელო-ლეჩხუმში მოგზაურობის ჩანაწერებს შეიცავს, უმთავრესად გამოცემულია ქედური (ხატებსა და საეკლესიო ნივთებზე მოთავსებული) წარწერები. მათ შორის აქ გამოქვეყნებულია სამი ლაპიდარული წარწერა: ორი წალენჯიხიდან და ერთი ოყურეშის (ცაგერის რანი) ეკლესიიდან. ეს წარწერები დღესაც შემონახულია და შესაძლებელია მათი აღდგენა შესწავლა. მ. ბროსემ ამ ვრცელი წარწერების ტექსტებს (ისინი სამივე მხედრულია) დაურთო მათი თარგმანი ფრანგულ ენაზე და ამით ხელმისაწვდომი გახადა ფართო სამეცნიერო წრეებისათვის გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიისათვის საინტერესო ცნობების შემცველი ეს ლაპიდარული წარწერები.

X Rapport-ში, რომელიც სამეგრელოსა და სვანეთში მოგზაურობის ჩანაწერებს შეიცავს, არ არის გამოცემული ლაპიდარული წარწერები. სამაგიეროდ, აქ გამოცემულია მრავალრიცხოვანი წარწერები იმ ხატებზე, ეკრებსა და სხვა საეკლესიო საგნებზე, რომლებიც დღესაც დიდი რაოდენობით არის დაცული სვანეთის ეკლესიებში.

XI Rapport-ში, რომელიც ეხება ქუთაისისა და მისი შემოგარენის (ძირი-

⁴⁹ აქვე, წარწერა № 210.

⁵⁰ Brosset, 1851, t. XLIII, f. 2.

⁵¹ აქვე, წარწერები: №№ 12, 207.

თაღად გელათის) ძეგლების აღწერას, X—XVIII სს. ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლებიდან გამოცემულია სამი ლაბიდარული წარწერა: 1. კათალიკოს ზაქარია ქვარიანის ეპიტაფია; 2. იოსებ გენათელის წარწერა 1760 წლისა სამიტროპოლიტო ტახტზე და 3. გენათელი მიტროპოლიტის გედეონ ლორთქიჯანიძის ეპიტაფია 1682 წლისა. ქვის ფილა ზაქარია ქვარიანის ეპიტაფიით დაგებულია ღმრთისმშობლის ტაძრის ჩრდილოეთ მინაშენის შუა ნაწილში, იატაკზე. მ. ბროსე აღნიშნავს, წარწერა კედელზეა მოთავსებული⁵². აქვე გამოცემულია ზაქარია ქვარიანის ფრესკული წარწერა ეკლესიის სამხრეთ კედელზე და წარწერები ხატებსა და ჯვრებზე, მინაწერები გელათის ხელნაწერებზე⁵³.

XII Rapport-ი შეიცავს იმერეთსა და რაჭაში მოგზაურობის ჩანაწერებს. ხატებზე და სხვა საეკლესიო ნივთებზე მოთავსებულ წარწერებთან ერთად, აქ გამოქვეყნებულია ლაბიდარული წარწერები: ნიკორწმინდის, ხოტევის, წესის (ბარაკონის ღმრთისმშობლის), მრავალძალის (მთისკალთის), ჯრუჭის მონასტის წმ. გიორგის, მღვიმევის (ქიათურაში), კაცხის და უბნას ეკლესიებიდან: სულ 37 ლაბიდარული წარწერა. ამ წარწერებიდან ერთი, კახაბერისა და რატის წარწერა ნიკორწმინდიდან⁵⁴, მ. ბროსეს მიერ, შეცდომით, ორჯერ არის განსხვავებული წაკითხვებით გამოცემული, როგორც ორი სხვადასხვა წარწერა. როგორც ჩანს, მუსლოვის მიერ მისთვის მიწოდებული ამ წარწერის პირი განსხვავდებოდა მ. ბროსეს მიერ გადაღებული ტექსტისაგან და შემდეგ, ამ წარწერათა გამოსაცემად მომზადების პროცესში ისინი ორ, სხვადასხვა წარწერად მიიჩნია⁵⁵. იმავე ნიკორწმინდის ტაძრიდან, ნიანია ერისთავთა ერისთავისა და ნოველისიმოსის წარწერა (XI საუკუნისა⁵⁶); წარწერიანი ფილა დღეს ადგილშეცვლილია და ნაცვლად მ. ბროსეს მიერ მითითებული ტაძრის ჩრდილოეთით კედლისა, ეკლესიის შიგნით, იატაკის ფილებშია ჩასმული; წარწერა ძლიერ დაზიანებულია — გადასულია თითქმის მთლიანად და მისი სრული სახით აღდგენა შესაძლებელია მხოლოდ მ. ბროსეს მიერ გადმოღებულ ტექსტზე დაყრდნობით. მაგრამ, როგორც ჩანს, არც ეს უკანასკნელი უნდა იყოს ზუსტად შესრულებული.

ხოტევის ეკლესიის (ამბროლაურის რ-ნი) მ. ბროსეს მიერ გადმოღებული ორი ვრცელი, მხედრული წარწერა, რომლებიც 1676 წლით თარიღდება, ამჟამად არ არსებობს⁵⁷. ხოტევის ეკლესია 1924 წელს დაანგრის, ხოლო მისი წარწერიანი ქვები, მიუხედავად გ. ბოქორიძის მიერ მიღებული ზომებისა, 1927—1928 წწ. სკოლის შენობის აგების დროს მოიხმარეს და წარწერებიც მაშინ განადგურდა⁵⁸. ამ ვრცელი და მეტად საყურადღებო წარწერების შესასწავლად ამჟამად მხოლოდ მ. ბროსეს და მოგვიანებით გ. ბოქორიძის მიერ

⁵² _rosset, 1851, XI rapp. p. 10, b.

⁵³ იქვე, გვ. 27—30.

⁵⁴ იქვე, წარწერა № 202.

⁵⁵ შტრ. თ. ბარნაველის შენიშვნა: თაყაიშვილი, 1963, გვ. 85, შენ. 1.

⁵⁶ აქვე, წარწერა № 114.

⁵⁷ ერთერთი მათგანის ფრაგმენტი ამჟამად ჩაშენებულია ს. ხოტევის (ამბროლაურის რ-ნი) საშუალო სკოლის შენობის ცოკოლში.

⁵⁸ ბოქორიძე, 1930, გვ. 220.

გადმოღებულ პირები და ერთ-ერთი მათგანის ზემოდასახელებული უმნიშვნელო ფრაგმენტი მოგვეპოვება.

მრავალხალის (მთისკალთის) ეკლესიის აღმოსავლეთი ფასადის წარწერებში მ. ბროსეს მოპყავს ვრცელი ასომთავრული წარწერა C ნომრით. წარწერის ტექსტი მის მიერ ლაქუნებითა და შეცდომებით არის დაბეჭდილი. სამწუხაროდ, მ. ბროსეს, როგორც ჩანს, ამ წარწერის ზუსტი პირი არ ჰქონდა ხელთ (მრავალხალის ეკლესიის წარწერების პირები, როგორც თვითონვე აღნიშნავს, მას მუსლოვმა დაუშადა). ეს წარწერა ამჟამად მთისკალთის ეკლესიაზე არ არსებობს; საფიქრებელია, რომ ის დაიღუპა XIX ს-ის II ნახევარში, ეკლესიის გადაკეთების დროს. მ. ბროსემ მთისკალთის ეკლესიის ამჟამად არარსებული სამი სხვადასხვა წარწერა, როგორც ჩანს, ერთი (C) ნომრით გამოსცა. ისე კი გამომცემელს ისინი ერთიმეორისაგან გამოყოფილი აქვს ხაზებით⁵⁹.

ამრიგად, მ. ბროსეს Rapport-ების სერია, მათში მოთავსებული ქართული წარწერების რაოდენობის, აგრეთვე, ზოგიერთი მათგანისათვის დართული საყურადღებო კომენტარების, მრავალი ამჟამად არარსებული და მხოლოდ იქ დაცული ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების გამო, დღესაც არ კარგავს წინიშენლობას.

გარდა Rapport-ებისა, მ. ბროსემ, როგორც აღვნიშნეთ, ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს აქვეყნებდა სხვადასხვა წერილებსა და გამოკვლევებში, რომლებიც რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ორგანოებში იბეჭდებოდა. ამ წერილებში გამოცემული დასაეღეთ საქართველოს ეპიგრაფიკული ძეგლებიდან საყურადღებოა სავანის ეკლესიის წარწერების მ. ბროსესეული უკანასკნელი პუბლიკაცია, განხორციელებული 1857 წელს⁶⁰. აქ გამოქვეყნებულია სავანის ეკლესიის შვიდი ქართული წარწერა, რომელთაგან ხუთ წარწერას დართული აქვს ბართლომეის მიერ გამოცემული მონახაზები⁶¹. ამათაგან ორი წარწერა — ერთი დავით ქავთარაძისეული და მეორე, ოთხსტრიქონიანი წარწერის ფრაგმენტი⁶² ამჟამად არ არსებობს. ორივე მათგანი, მონახაზზე ასახული პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით, XV—XVI სს. უნდა იყოს.

ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების მ. ბროსეს მიერ განხორციელებული პუბლიკაციების ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსება იმაშია, რომ მან პირველმა გამოსცა ქართული წარწერები ასომთავრული შრიფტით⁶³, წარწერების დედნისეული მდგომარეობის ასახვით და, საერთოდ, ქართული წარწერების გამოცემა თავისი დროის აკადემიური პუბლიკაციების დონეზე აიყვანა. აღმინდელ, კერძოდ ფრ. დიუბუასეულ გამოცემებში წარწერათა ტექსტების მხოლოდ ფრანგულ ენაზე შესრულებული თარგმანებია დაბეჭდილი⁶⁴.

⁵⁹ Brosset, 1851, XII rapp. p. 73.

⁶⁰ Brosset, 1857, pp. 34—36.

⁶¹ მ. ბროსეს და მისი თანაშრომლების მიერ სავანის წარწერების გამოცემის ნომზადების და განხორციელების შესახებ: ბერიძე, 1942, გვ. 77—78.

⁶² იქვე, გვ. 94, სურ. 14, ა. ბ.

⁶³ ქართული ასომთავრული შრიფტი, რომლითაც გამოცემა ეს წარწერები და რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ განხორციელებული ძველი ქართული ტექსტების სხვა პუბლიკაციები, დაწავლდა თომურაზ ბაგრატიონის შეკვეთით და მ. ბროსეს გეოდეზიკით.

⁶⁴ მ. ბროსეს მიერ ქართული წარწერების შესწავლის და გამოცემის შესახებ: ხანთაძე, 1966, გვ. 20, 26, 50, 55—58, 78—84, 115, 163—164 და სხვ.; Хантадзе, 1971.

დასავლეთ საქართველოს ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების პუბლიკაცია მ. ბროსეს შემდეგ ეკუთვნის დ. ბაქრაძეს (1826—1890). 1875 წელს გამოცემულ გამოკვლევაში⁶⁵, დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ძეგლების აღწერისას, ავტორს მოჰყავს ამ ძეგლებზე მოთავსებული ზოგიერთი წარწერის ნაწყვეტი, ან მისი მოკლე შინაარსი. აქ დაბეჭდილია თარგმანები რუსულ ენაზე: 1. დავით აღმაშენებლის ეპიტაფიად მიჩნეული წარწერისა გელათის მონასტრის სამხრეთი შესასვლელიდან (ციტირება ფსალმუნის შესაბამისი ადგილის — 131,14 რუსული თარგმანისა); 2. კაცხის ეკლესიის ბაგრატ მესამისეული წარწერის ფრაგმენტი — მეფის ტიტულატურა, ლაკუნებით. წარწერაში დასახელებულ ბაგრატ III-ს დ. ბაქრაძე ბაგრატ IV-დ მიიჩნევს; 3. ცნობა ქუთაისში, ბაგრატი ტაძარზე 1003 წლით დათარიღებულ წარწერის არსებობის და მასში არაბული ციფრების გამოყენების ერთ-ერთი პირველი შემთხვევის შესახებ; 4. ლიხაურის ეკლესიის სამრევლოს წარწერა; 5. ბაგრატ III-ის წარწერა ნიკორწმინდის ტაძარზე; 6. სავანის ეკლესიის სამშენებლო წარწერა 1046 წლისა, რომელსაც შეცდომით 981 წლით ათარიღებს⁶⁶ და ამიტომ მასში დასახელებულ ბაგრატ IV-ს ბაგრატ III-დ მიიჩნევს; 7. უბისას სვეტის სუმეონ ჭყონდიდლისეული 1141 წლის სამშენებლო წარწერის ნაწყვეტი; 8. ვამეყ დადიანისეული წარწერის ფრაგმენტი ხობის მონასტრიდან და 9. კათალიკოს მაქსიმე მაქუტაძის წარწერა, 1639—1657 წწ., შემოქმედის ეკლესიაზე. ამ უკანასკნელს ახლავს შენიშვნა სქოლიოში, რომ აფხაზეთის კათალიკოსი, მაქსიმეს სახელით, ორია ცნობილი: ერთი მაქსიმე მაქუტაძე XVII ს-ის შუა ხანების მოღვაწე და მეორე, XVIII ს-ის დასასრულის მოღვაწე, მაგრამ უცნობია თუ რომელს დასახელებს ეს წარწერა⁶⁷.

1878 წ. დ. ბაქრაძემ გამოსცა გურიისა და აქარის ეკლესიების აღწერა. ხატებისა და სხვა საეკლესიო ნივთებზე არსებულ წარწერებთან ერთად, მასში გამოქვეყნებულია ლაპიდარული წარწერებიც. წარწერათა ტექსტები აქ დაბეჭდილია ასომთავრული შრიფტით, მათი თარგმანით რუსულ ენაზე და სტრიქონების დედნისეული განლაგებით⁶⁸. ამ წესით აქ გამოცემულია წარწერები: 1. ლიხაურის ეკლესიის სამრევლოზე, XVII ს-ისა, რომელიც ავტორის მიერ არასწორი წაკითხვის შედეგად 1442 წლით არის დათარიღებული⁶⁹; 2. მაქსიმე მაქუტაძის წარწერა შემოქმედის ეკლესიაზე; 3. იაკობის წარწერა იმავე შემოქმედის ეკლესიის აღმოსავლეთ ფსალღზე, 4. ს. გამოჩინებულის (საჯავახოს) ეკლესიის შესასვლელის ტიმპანზე მოთავსებული ვრცელი წარწერა ქრისტეფორე ერისთვიშვილისა (XVIII ს. II ნახევრისა); 5. გიორგი თავადგირიძის ვრცელი ეპიტაფია (XVIII ს-ის 70—80-იანი წლებისა; მხედრული)

⁶⁵ Бакрадзе, 1875. იხ. აგრეთვე: АКАК, VI, кн. II, 1878.

⁶⁶ ეს შეცდომა მომდინარეობს დ. ზელენინთხუცესიშვილისაგან, რომელმაც მ. ბროსეს ამ წარწერის არასწორად გადაღებული პირი მიაწოდა (ბერიძე, 1942ა, გვ. 78), ხოლო დ. ბაქრაძე მ. ბროსეს გამოცემით სარგებლობს.

⁶⁷ Бакрадзе, 1875, с. 164. მაქსიმე მაქუტაძის კათალიკოსობის ქრონოლოგიისათვის: ლომინაძე, 1954, გვ. 130—132, 139.

⁶⁸ Бакрадзе, 1878, შტრ. დუშაძე, 1950, გვ. 125.

⁶⁹ წარწერის პირველ სტრიქონში **ქს** და დ. ბაქრაძე შეცდომით კითხულობს, როგორც **ქს** (ანუ, მისი აზრით „ქრონიკონსა რი“, ე. ი. 1422 წ.). დ. ბაქრაძის ეს შეცდომა განუორებულია ნოდდენო მკვლევრების მიერაც: Такайшвили, 1907, с. 81; გომელაური, 1969, გვ. 28.

ს. აკეთის მაცხოვრის ეკლესიიდან და 6. ნიგოთის ეკლესიის აღმოსავლეთ დასაღზე მოთავსებული ორი მცირე წარწერის ფრაგმენტები. ეს მასალა დ. ბაქრაძის მიერ არის მოპოვებული გურიასა და აჭარაში არქეოლოგიური მოგზაურობის დროს. ყველა ეს წარწერა, კათალიკოს მაქსიმე მაჭუტაძის წარწერის გამოკლებით, მან პირველმა გამოაქვეყნა. დ. ბაქრაძის ეს ნაშრომი იმითაც არის საყურადღებო, რომ მისით იწყება ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების გამოცემა საქართველოს ცალკეული ისტორიული კუთხეების მიხედვით⁷⁰.

1690 წელს გამოიცა ნ. კონდაკოვისა და დ. ბაქრაძის მიერ შედგენილი საქართველოს ზოგიერთი ეკლესიისა და მონასტრის სიძველეთა აღწერა⁷¹. აქ უმთავრესად აღწერილია საეკლესიო ნივთები: ხატები, ჭვრები, ხელნაწერი წიგნები. ამ ძეგლების აღწერა და ანალიზი ეკუთვნის ნ. კონდაკოვს, ხოლო მათზე მოთავსებული ქართული წარწერების პუბლიკაცია (ტექსტების თარგმანი რუსულ ენაზე) შეასრულა დ. ბაქრაძემ. ჩვენთვის საინტერესოა, რომ ძველ ქართულ კედურ წარწერებთან ერთად მასში დაბეჭდილია დასავლეთ საქართველოს რამდენიმე ლაპიდარული წარწერის თარგმანი რუსულ ენაზე. მათ შორისაა: 1. იოვანე ერისთავთა ერისთავის ასულის ცხორებას წარწერა კაცხის ტაძრიდან (პირველი პუბლიკაცია⁷²); 2. საეანის ეკლესიის სამშენებლო წარწერა (შესწორებული წაკითხვით და სწორი დათარიღებით⁷³); 3. სემონ ჭონდიდელის სამშენებლო წარწერა უბისას სვეტზე და 4. ეესტრატის აბაშიძის წარწერა უბისას ეკლესიის დასავლეთი მინაშენის შესასვლელზე.

XIX ს-ის II ნახევარში როგორც ცალკე გამოცემის სახით, ასევე პერიოდული პრესის ფურცლებზე იბეჭდებოდა საქართველოსა და, საერთოდ, ამიერკავკასიაში სხვადასხვა პირთა მოგზაურობის ჩანაწერები, ანგარიშები, შთაბეჭდილებანი. გარდა ამისა, რუსეთის საიმპერატორო არქეოლოგიური საზოგადოება აწყობდა სამეცნიერო ექსპედიციებს კავკასიის სიძველეთა შესაკრებად და შესასწავლად. დასახელებული მასალა მრავალფეროვანია და სხვადასხვა დონისა და მეცნიერული ღირებულებისაა. მრავალი მათგანი შეიცავს ქართული წარწერების პუბლიკაციას. მთგან, ქვემოთ, ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით, შევებებით იმ წერილებს, რომლებშიც დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარული წარწერებია გამოცემული.

აქვე უნდა აღინიშნოს XIX ს-ის I ნახევრის კიდევ ორი პუბლიკაცია დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარული წარწერებისა. ესენია: 1. ჭიჭუაისძის წარწერის პუბლიკაცია 1849 წელს პლ. იოსელიანის წერილში⁷⁴ და 2. ა. მურავიოვის წიგნში დაბეჭდილი ოთხი წარწერა⁷⁵.

1891 წელს გ. წერეთელმა დაბეჭდა ვრცელი წერილი: „Полное собрание надписей на стенах и камнях и приписок к рукописям Гелатского монастыря“⁷⁶. სამწუხაროდ, წერილის სათაური არ ამართლებს მის

⁷⁰ ქართული წარწერების ასეთი პრინციპით გამოცემის მომდევნო მნიშვნელოვანი ნიმუშია ე. როსტომეილისეული პუბლიკაცია ჭავჭავთის ეპიგრაფიკისა: Ростомав, 1898.

⁷¹ Опльсь, 1890.

⁷² აქვე, წარწერა № 77.

⁷³ აქვე, წარწერა № 88.

⁷⁴ Иоселиани, 1845; Иоселиани, 1845a; აქვე, წარწერა № 81.

⁷⁵ Муравьев, 1848.

⁷⁶ Церетели, 1891.

შინაარსს და მასში გელათის მდიდარი ეპიგრაფიკული მასალის მხოლოდ მცირე ნაწილია წარმოდგენილი — სულ დაბეჭდილია გელათის ხუთი ლაპიდარული წარწერა. მათი გამოცემის წესიც ადრე მიღწეულისაგან უკან გადაღმულ ნაბიჯს წარმოადგენს — ასომთავრული წარწერების ტექსტები, ერთი, შედარებით უმნიშვნელო წარწერის (ანტონის წარწერა) გამოკლებით დაბეჭდილია მხოლოდ მხედრული შრიფტით, ისე რომ დატული არ არის სტრიქონთა დედნისეული განლაგება და ქარაგმები. მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წერილში სამი წარწერა: 1. გერმანეს ეპიტაფია 1787 წლისა; 2. იაკობ ფანჩულაძის წარწერა ქვის სვეტზე და 3. ანტონის წარწერა ეკლესიის ჩრდილოეთი მინაშენის კედელში ჩასმულ ქვის პატარა ფილაზე, პირველად გ. წერეთელმა გამოაქვეყნა.

მოგვიანებით, გ. წერეთელმა არქეოლოგიური მიზნებით იმოგზაურა მდ. ყვირილას ხეობაში. ხეობის უმთავრესი ქართული სიძველეების აღწერა, მათ თანმხლებ წარწერებთან ერთად, მან გამოაქვეყნა 1895 წელს ჟურნალ „კავალის“ ფურცლებზე დაბეჭდილ წერილების სერიაში. ამ წერილებში გამოცემულია: 1. წარწერა მღვიმევის ტაძრის ხის კარებზე; გიორგი ბატონიშვილის ეპიტაფია 1778 წ. იმავე მღვიმევის ტაძრიდან⁷⁷; 2. კაცხის ტაძრის წარწერა იოვანე ერისთავთა ერისთავის ასულის ცხორებასი⁷⁸; 3. ეხვევის ტაძრის ლაპიდარული წარწერა (შეცდომებით)⁷⁹; 4. ხუთი წარწერა სავანის ტაძარზე⁸⁰ და 5. ჭალის ეკლესიის სამშენებლო წარწერა დასავლეთ ტიმპანზე, რომელიც შეცდომით სამხრეთი შესასვლელის წარწერად არის აღნიშნული⁸¹.

ყვირილას ხეობაში მოგზაურობისას შეკრებილი წარწერები (ლაპიდარული, ქედური და ფრესკული), ხელნაწერი წიგნების მინაწერები და რამდენიმე ეკლესიის (კაცხი, მღვიმევი, სავანე, ჭაბუკ-მთა, ეხვევი, ჭალა) აღწერილობა გ. წერეთელმა გამოაქვეყნა 1898 წ⁸². ნაშრომში გამოცემულია ლაპიდარული წარწერები კაცხის (ცხორებას წარწერა, — არასწორი წაკითხვით), მღვიმევის (წარწერა ხის კარებზე, გიორგი ბატონიშვილის ეპიტაფია), სავანის (სამშენებლო, ქავთარაძეთა, კონსტანტინე გმირისძის, დაწერილი გიორგი ერისთავთ-ერისთავისა, პარაბას, საურმაგ აქუნისძის), ეხვევის (ლიპარიტის წარწერა, — არასწორი წაკითხვით) და ჭალის (სამშენებლო, კალატოზთა — შეცდომებით) ეკლესიებიდან.

1892 წ. СМОНПК-ში დაიბეჭდა თ. ხუსკივაძის წერილი, რომელშიც გამოქვეყნებულია ჯრუჭის მონასტრის ორი წარწერა: ა. მიქაელ მამასახლისისა და ბ. ეპიტაფია მიტროპოლიტ სიმონ აბაშიძისა⁸³.

უფრო ადრე, 1888 წელს, რუსეთის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ მოაწყო ექსპედიცია კავკასიაში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა აკად. ა. პავლინოვი. ექსპედიციის მიერ შეკრებილი მასალები 1893 წელს გამოიცა МАК-ის III ტომში. აქ, დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარული

⁷⁷ წერეთელი, 1895, გვ. 9—10.

⁷⁸ წერეთელი, 1895ა; იხ. აგრეთვე; Z[ereteli], 1894.

⁷⁹ წერეთელი, 1895ბ; გვ. 10.

⁸⁰ წერეთელი, 1894.

⁸¹ წერეთელი, 1895გ.

⁸² Церетели, 1898, с. 81—114, таб. IX—XIV.

⁸³ Хускивадзе, 1898, с. 37—38.

წარწერებიდან გამოქვეყნებულია ჟუონდიდის ტაძრის⁸⁴ და ბედიის ტაძრის⁸⁵ წარწერები.

1893 წ. „მწყემსში“ დაიბეჭდა ხელმოწერელი წერილი ბედიის ტაძარზე, რომელშიც გამოცემულია სუმონ გალათოზუხუცესის წარწერა — მ. ბროსეს მიერ დაბეჭდილი ასომთავრული ტექსტის მხედრული ტრანსლიტერაცია⁸⁶.

ა. ქუთათელაძემ 1894 წელს დაბეჭდა სპეციალური წერილი ნიკორწმინდის ტაძრის წარწერებზე⁸⁷. აქ გამოცემულია ტაძრის 7 წარწერა: ა. ბაგრატი კურაპალატისა; ბ. წარწერა მეორედ მოსელის რელიეფზე; გ. ქათამ-ვეშაპის გამოსახულების წარწერა; დ. კახაბერისა და რატის წარწერა; ე. ევფემია დეოფალთა დეოფლის წარწერა და ვ. მელიქიზედეს საყვარელიძე ნიკორწმინდელის წარწერა. აქვეა ცნობა ერთი გადასული წარწერის შესახებ, რომელშიც, როგორც ჩანს, ნიანია ნოველისიმოსის წარწერა უნდა იგულისხმებოდეს. სირაქლემისა და ქათამ-ვეშაპის გამოსახულების თანმხლები ორი დამოუკიდებელი წარწერა — „ხირაქლემში“ და „ქათამ-ვეშაპი“, ა. ქუთათელაძემ წაიკითხა და გამოსცა, როგორც ერთი წარწერა — „გერასიმე ქათალიკოსი შ - - - ე“. ეს შეცდომა, მოგვიანებით, ექ. თაყაიშვილმაც გაიმეორა, როგორც ჩანს ა. ქუთათელაძის წერილის გავლენით⁸⁸.

კალისტრატეს ეკუთვნის ხობის მონასტრის ვამეყ დადიანისეული წარწერის პუბლიკაცია, რომელიც 1894 წელს გამოცემულ პატარა წიგნაკშია წარმოდგენილი⁸⁹.

1895 წელს გამოიცა ვახუშტის საქართველოს ისტორია, რომლის სქოლიონში, რომელიც დ. ბაქრაძეს ეკუთვნის, გამოცემულია ნიკორწმინდისა და კაცხის ოთხი წარწერა⁹⁰.

არსებულ პუბლიკაციებზე დაყრდნობით წარწერათა ტექსტები გამოცემულია თ. ეორდანიას „ქრონიკებში“; მათ შორის ჟუონდიდის სანათლაგის სამშენებლო წარწერა მ. ბროსესეული გამოცემის მიხედვით⁹¹ და სხვა.

ალ. ხახანაშვილის წაკითხვით გამოიცა დასავლეთ საქართველოს რამდენიმე ლაბიდარული წარწერა პრ. უვაროვასეულ პუბლიკაციებში. მათ შორისაა: 1. ევფემია დეოფალთა დეოფლის წარწერის მონახაზი⁹²; 2. მელიქიზედეს საყვარელიძის წარწერა⁹³; 3. ტაძრის დასავლეთ შესასვლელის ტიმპანის ფოტო⁹⁴, რომელზედაც წარწერაც იკითხება (სამივე ნიკორწმინდიდან); 4. წებელდის კანკელის ფილის ფოტო, რომელზედაც წარწერაც იკითხება⁹⁵; 5. წარწერები ბარაკონის ღმრთისმშობლის ეკლესიაზე — ა. სამშენებლო წარ-

⁸⁴ Павлушов, 1893, с. 46—49.

⁸⁵ იქვე, გვ. 26—28.

⁸⁶ „მწყემსი“, № 13, 1893.

⁸⁷ ქუთათელაძე, 1894, გვ. 52—54.

⁸⁸ თაყაიშვილი, 1963, გვ. 85.

⁸⁹ კალისტრატე, 1894, გვ. 4—5.

⁹⁰ ვახუშტი, 1885, გვ. 167.

⁹¹ ქრონიკები, II, 1893, გვ. 84—85.

⁹² Уварова, 1894, с. 131, рис. 106; იქვე, წარწერა № 208.

⁹³ Уварова, 1894, с. 130, рис. 105 (წარწერის მონახაზი თავდალმა).

⁹⁴ იქვე, ტაბ. XVIII.

⁹⁵ იქვე, ტაბ. IV; იქვე, წარწერა № 140.

წერა და ბ. ბესარიონ კათალიკოზის მხედრული წარწერა 1753 წლისა⁹⁶. დასავლეთ საქართველოს ქართული წარწერების პრ. უვაროვასეული პუბლიკაციებიდან აღსანიშნავია ჩუკულის ეკლესიის ხის კარების რელიეფური გამოსახულებების წარწერები⁹⁷ და სუფის ეკლესიის კარის ფოტო, რომელზედაც გაბისოს წარწერა გარკვევით იკითხება⁹⁸ (ორივე სვანეთიდან).

მ. ბროსესა და დ. ბაქრაძის შემდეგ ქართული წარწერების მეცნიერული პუბლიკაციის ახალი ეტაპი დაკავშირებულია ექ. თაყაიშვილის სახელთან. აკად. ექ. თაყაიშვილმა (1863—1953) ჯერ კიდევ 1890 წელს თავის ერთ-ერთ პირველ ნაშრომში — „სამი ისტორიული ხრონიკა...“ გამოაქვეყნა ქართული წარწერები და ამ დროიდან დაწყებული მის მიერ შესრულებული წარწერების პუბლიკაციები დიდად წასწია წინ და ახალ საფეხურზე აიყვანა ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლა⁹⁹. ექ. თაყაიშვილი ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს მათი ადგილებზე შესწავლის შემდეგ აქვეყნებდა. მის მიერ შეკრებილი და გამოვლენილი ეპიგრაფიკული ძეგლები, რომლებიც ქართული წარწერების აბსოლუტურ უმრავლესობას შეადგენენ, მან გამოაქვეყნა მის მიერვე დაარსებული სპეციალურ სამეცნიერო სეროებსა და ცალკეულ წერილებში ქართულ, რუსულ, ხოლო ზოგიერთი მათგანი ფრანგულსა და ინგლისურ ენებზე. ეს გამოკვლევები შეადგენენ ექ. თაყაიშვილის სამეცნიერო შრომების უმთავრეს ნაწილს¹⁰⁰. ამათგან შევეხებით იმ ნაშრომებს, რომლებიც დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარული წარწერების პუბლიკაციებს შეიცავენ.

1900 წლის ჟურნალ „მოამბის“ მე-12 ნომერში და იმავე ჟურნალის 1901 წლის № 2-ში დაიბეჭდა ექ. თაყაიშვილის მიერ იმერეთში (საჩინო, ვანი) და გურიაში (აჭი, ლიხაური, მაკვანეთი, გურიანთა, გორისფერდი და შემოქმედი) არქეოლოგიური მოგზაურობის დროს შეკრებილი მასალები და მათ შორის აღნიშნული ეკლესიების ქართული ლაპიდარული წარწერები¹⁰¹. ექ. თაყაიშვილის მიერ დაარსებული სერიის „არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი“-ს მეორე წიგნად, 1914 წელს დაიბეჭდა სამეგრელოში მოგზაურობის დროს შეკრებილი მასალები. ამ წიგნში სამეგრელოს ეკლესიებში დატული ნივთების (ხატები, ჯვრები, ხელნაწერები) აღწერასთან ერთად, ტყვირის, მარტვილის (ჭყონდიდის), ხობის და ხონის ეკლესიების ლაპიდარული წარწერებიცაა გამოცემული¹⁰². ტყვირის ეკლესიის აღწერა და მისი ლაპიდარული წარწერების მომდევნო წელს რუსულ ენაზეც გამოცემა ავტორმა¹⁰³.

ზემოაღსახულებული პუბლიკაციების გარდა, იმერეთის არქეოლოგიური ძეგლების აღწერას ექ. თაყაიშვილმა ორი ვრცელი წერილი უძღვნა, რომელთაგან ერთი შეეხება უბისას ეკლესიის და მისი სიძველეების აღწერას, ამ ეკლესიის ლაპიდარული წარწერების პუბლიკაციით¹⁰⁴ და მეორე—ვანის ეკლე-

⁹⁶ იქვე, გვ. 120.

⁹⁷ Уварова, 1904, таб. XXXIX, рис. 67.

⁹⁸ Уварова, 1904, таб. XXXVIII, рис. 65; აქვე, წარწერა № 107.

⁹⁹ Мегрелидзе, 1960, с. 3—10.

¹⁰⁰ თაყაიშვილი, 1963ა.

¹⁰¹ ეს მასალა გამოცემა, აგრეთვე, ცალკე კრებულად: თაყაიშვილი, 1907; ხოლო გურიაში შეკრებილი მასალები—რუსულ ენაზეც: Такайшвили, 1907, с. 73—96.

¹⁰² თაყაიშვილი, 1914.

¹⁰³ Такайшвили, 1915, с. 284—300.

¹⁰⁴ Такайшвили, 1915а, с. 1—45; Такайшвили, 1915б.

სიის და მისი ნივთების აღწერას¹⁰⁵. ვანის ეკლესიის ამ აღწერაში განსაკუთრებით საინტერესოა ადრე ეკლესიის დასავლეთ კედელში ჩასმული წმ. გიორგის რელიეფური ხატი ალუბასტრისა და მისი წარწერა XII—XIII სს-სა¹⁰⁶.

სახლვარგარეთ გამგზავრების შემდეგაც, საფრანგეთში მცხოვრებ ექ. თაყაიშვილს არ შეუწყვეტია ქართული სიძველეების აღწერა-შესწავლა. ამ პერიოდში მის მიერ გამოცემული ნაშრომებიდან ჩვენთვის საინტერესოა ყვირილის ხეობის ხუროთმოძღვრულ ძეგლთა აღწერილობა ინგლისურ ენაზე, გამოცემული ლონდონში¹⁰⁷ და ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს განხორციელებული არქეოლოგიური ექსპედიციის დროს შეკრებილი მასალების პუბლიკაცია ქართულ ენაზე, გამოცემული პარიზში (1937 წ.). პირველ წერილში გამოქვეყნებულია დარკვეთის (პირველი პუბლიკაცია), სავანის, ეხვევის და სპეთის ეკლესიების აღწერა და მათი ლაბიდარული წარწერები; ხოლო მეორე ნაშრომში, ლეჩხუმისა და სვანეთის ეკლესიებში დაცული ნივთების აღწერასთან და მათ წარწერებთან ერთად, — ლეჩხუმ-სვანეთის მეტად მწირი ლაბიდარული ეპიგრაფიკის ძეგლები. კერძოდ, აქ გამოცემულია წარწერები ლაბეჭინის, ოყურემის, ხეამლის (ლეჩხუმის ძეგლები), თეკალის, ჭახუნდერის, ჩუკულის, მარგვიშის (ქვემო სვანეთის ძეგლები), ნესგუნის, სუფის (ზემო სვანეთის ძეგლები) ეკლესიებიდან¹⁰⁸.

1919 და 1920 წწ. ექ. თაყაიშვილმა იმოგზაურა რაჭაში და აღწერა რაჭის ეკლესიებში დაცული ნივთები (ხატები, ჭვრები, ზელნაწერები). ამავე დროს მან გადმოიღო ამ ეკლესიებზე მოთავსებული ლაბიდარული და ფრესკული წარწერებიც. რაჭაში შეკრებილი მასალა გამოიცა ავტორის გარდაცვალების შემდეგ, 1963 წელს¹⁰⁹. მოგზაურობის ანგარიში არ მოიცავს რაჭას მთლიანად. მასში წარმოდგენილია ლაბიდარული წარწერები: მრავალძალის, ქედისუბნის, ნიკორწმინდის (10 წარწერა) და ბარაკონის ეკლესიებიდან¹¹⁰.

როგორც ვხედავთ, ექ. თაყაიშვილი ქართულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს აქვეყნებდა გეოგრაფიული პრინციპის მიხედვით; ამავე დროს, თითოეულ ძეგლზე არსებული ყველა სახის წარწერის (ლაბიდარული, ფრესკული და ჭედური) ერთად თავმოყრილ. ამ პრინციპით მის მიერ გამოცემულია თითქმის მთელი საქართველოს ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები, მათი უმეტესი ნაწილი მაინც. დღემდე, უპირატესად, ამავე პრინციპით მიმდინარეობს ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების კრებულების გამოცემა სხვა მკვლევრების მიერაც (ე. ც. ი ს კ ა რ ი შ ვ ი ლ ი, თ. ბ ა რ ა ე ლ ი). ასე რომ, დღეისათვის თითქმის მთლიანად გამოცემულია ქართული წარწერები ხუროთმოძღვრული ძეგლების მიხედვით. მორიგი ამოცანაა ამ წარწერების ხელახლად შემოწმებულ ტექსტების სრული კრებულების გამოცემა გეოგრაფიულ-ქრონოლოგიურ პრინციპით, ლაბიდარული, ფრესკული და ჭედური წარწერების ცალ-ცალკე გამოცემით¹¹¹.

¹⁰⁵ Такаишвили, 1927, с. 86—110.

¹⁰⁶ აქვე, წარწერა № 185.

¹⁰⁷ Тагаишвили, 1936, pp. 154—173.

¹⁰⁸ თაყაიშვილი, 1937, გვ. 13—15, 64—66, 83—84, 102, 106, 109—111, 132—133, 314, 420.

¹⁰⁹ თაყაიშვილი, 1963.

¹¹⁰ იქვე, გვ. 51—57, 71, 84—87, 109—111.

¹¹¹ სილოგავა, 1975, გვ. 186—191.

ეჭ. თაყაიშვილის სახელთან დაკავშირებულია ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების შესწავლისა და პუბლიკაციის საქმეში ახალი ეტაპის შექმნა, რომელიც მისი წინამორბედი შკვლევერების პუბლიკაციებისაგან, პირველ რიგში, მაღალი მეცნიერული დონით გამოირჩევა. ამავე დროს, კ. გრიგოლიას მითითებით, — „სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ეჭ. თაყაიშვილი ქართული ეპიგრაფიკის თეორიულ საკითხებს ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა (ამის დრო და შესაძლებლობა მაშინ, რასაკვირველია, არ იყო)“¹¹².

რაჭის სიძველეების შესასწავლად და აღსარიცხავად, აგრეთვე ზოგიერთი მათგანის შესაყრებად მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩაატარა გ. ბოჭორიძემ. 1925—1926 და 1927 წლებში, რაქაში მოგზაურობის დროს შეკრებილი მასალების მნიშვნელოვანი ნაწილი მან გამოსცა „საქართველოს მუზეუმის მოამბის“ V, VII და VIII ტომებში. მაგრამ, სანამ რაჭის ქართული ლაპიდარული წარწერების გ. ბოჭორიძის მიერ განხორციელებულ პუბლიკაციას შეეცხებოდეთ, საქიროა აღინიშნოს, რომ მან 1923-1926 წწ. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობის დროს აღმოაჩინა და პირველმა შეისწავლა ისეთი უმნიშვნელოვანესი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები, როგორცაა: 1. ორი წარწერა მეჭუდას ზეობიდან — ა. კელი ცხრაზმისხევის კვეისუფალთა და ბ. დაწერილი ზაზისა და თოთისა¹¹³; 2. საპაკლუხტის წარწერა გრიგოლ საკვირველთაოქმედის ხატზე (ხატი თავის მხრივ ჭვრის ბუდის კარს წარმოადგენს), რაქის სოფელ ჭვარისას ეკლესიიდან¹¹⁴; 3. წყისეს წარწერა — ჭვარი კოსტანტი სტეფანესა და გუდას ძისა¹¹⁵; მთელი რიგი ლაპიდარული წარწერები რაქიდან, რომელთა შესახებ ქვემოთ აღვნიშნავთ.

წერილების სერიაში — „რაჭის ისტორიული ძეგლები“, გ. ბოჭორიძემ გამოსცა რაჭის სოფლების ქართული ლაპიდარული წარწერები: პატარა ონის, ბუგეულის, ქედისუბნის, ნიკორწმინდის, გორისუბნის, ბარეულის, მიქარწმინდის, ამბროლაურის, ხოტევის, კორტის, ზემო კრიხის, წესის (ბარაკონის ღმრთისმშობლის), სხვადას, ველტყევის, მრავალაღის (მთისკალთის), ჯოისუბნის (შრომისუბნის) და სომიწოს ეკლესიებიდან. ზოგიერთი ამ წარწერთაგან მან გამოავლინა, მანვე გამოსცა ბევრი მათგანი პირველად. მათ შორის უნდა აღინიშნოს XI ს-ის I ნახევრის წარწერები პატარა ონის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიიდან (ორი წარწერა—სამშენებლო და კანკელისა¹¹⁶) და წმ. გიორგის ეკლესიიდან (ყარბუქის სამშენებლო—კახა ერისთავისა¹¹⁷), მიქარწმინდის ეკლესიის სამშენებლო წარწერა¹¹⁸, კელი სოფელ კრიხისა ზემო კრიხის ეკლესიაზე (XI ს-ისა)¹¹⁹ და სხვა.

¹¹² გრიგოლია, 1966, გვ. 98.

¹¹³ ბოჭორიძე, 1925, გვ. 98—102. ორივე წარწერა ამჟამად ინახება საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქვის ძეგლების ფონდში.

¹¹⁴ ბოჭორიძე, 1927, გვ. 206—208, სურ. I—III; ბოჭორიძე, 1930, გვ. 172—178; Bodchoridze, 1936, pp. 50—52.

¹¹⁵ პირველი პუბლიკაცია: შანიძე, 1935, გვ. 25, 108; შდრ.: სილოგავა, 1972, გვ. 246.

¹¹⁶ წარწერები №№ 103, 108.

¹¹⁷ წარწერა № 100.

¹¹⁸ ბოჭორიძე, 1933, გვ. 208—209, ტაბ. III, სურ. 1; აქვე. წარწერა № 87.

¹¹⁹ წარწერა № 71.

გეგუთის (იაშვილების ეკლესიის)¹²⁰, ზემო კრიხის და ნიკორწმინდის¹²¹ ზოგიერთი წარწერა გამოსცა ს. კაკაბაძემ.

გელათის სხვადასხვა ლაპიდარული წარწერები გამოცემულია ბ. ლომინაძის მიერ¹²². მათ შორის უნდა აღინიშნოს პუბლიკაციები კათალიკოს ედემონ ჩხეტიძის ეპიტაფიისა¹²³ და გენათელი მთავარეპისკოპოსის მელქიზედეკ საყვარელიძის წარწერისა ღმრთისმშობლის ეკლესიის სამკვეთლოს საკურთხევლის მავიდაზე¹²⁴.

ქართველ ხელოვნებათმცოდნეთა მიერ, დასავლეთ საქართველოს ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლთა შესწავლისას ამ ძეგლებზე მოთავსებულ ლაპიდარული წარწერების შესწავლაც მიმდინარეობს. ასეთი ხასიათის ნაშრომებს განეკუთვნება მონოგრაფიული გამოკვლევები აკად. ვ. ბერიძისა სავანის¹²⁵, ეხვევის¹²⁶ და კაცხის¹²⁷ ტაძრებზე; რენე შმერლინგისა ლხისას¹²⁸ და დარკვეთის¹²⁹ ეკლესიებზე და მისივე წერილი წმ. გიორგის მარმარილოს ხატზე ვანის ეკლესიიდან¹³⁰; ვახ. ცინცაძის გამოკვლევები ბაგრატიის ტაძარსა¹³¹ და ზემო კრიხის ეკლესიაზე¹³²; რ. მეფისაშვილისა — მდ. კიშურის ხიდზე¹³³ და მისივე მონოგრაფია გელათის ხუროთმოძღვრულ ანსამბლზე¹³⁴; პ. ზაქარაიას წერილები ჭეგეთას¹³⁵, ტყვირისა და ქორეთისუბნის¹³⁶ ეკლესიებზე; მისივე მონოგრაფია ცაიშის ხუროთმოძღვრულ კომპლექსზე¹³⁷; ნ. ალადაშვილის მონოგრაფიები ნიკორწმინდის რელიეფებზე¹³⁸ და ქართულ მონუმენტურ ქანდაკებაზე (V—XI სს.)¹³⁹ და სხვ.

აფხაზეთში შემონახული ქართული ლაპიდარული წარწერების პუბლიკაციას შეიტყვენ ა. კაციას¹⁴⁰, გ. ბლაქაძის¹⁴¹ და ლ. შერვაშიძის¹⁴² ნაშრომები.

¹²⁰ კაკაბაძე, 1928, გვ. 114—115.

¹²¹ კაკაბაძე, 1929.

¹²² ლომინაძე, 1955, გვ. 31, 38, 40, 41, 47, 51, 54, 58; ლომინაძე, 1959, გვ. 27, 29, 34, 40.

¹²³ ლომინაძე, 1955, გვ. 51; ლომინაძე, 1966, გვ. 381.

¹²⁴ ლომინაძე, 1955, გვ. 37.

¹²⁵ ბერიძე, 1942ა, გვ. 77—132, ტაბ. 23—33.

¹²⁶ ბერიძე, 1942, გვ. 41—48, ტაბ. 15—17.

¹²⁷ ბერიძე, 1950, გვ. 53—94, ტაბ. 20—31.

¹²⁸ შმერლინგი, 1955, გვ. 169—174.

¹²⁹ Шмерлинг, 1963, с. 183—196, таб. 73—77.

¹³⁰ შმერლინგი, 1956, გვ. 188—190;

¹³¹ ცინცაძე, 1954.

¹³² ცინცაძე, 1963, გვ. 57—105; ტაბ. 27—39.

¹³³ მეფისაშვილი, 1964, გვ. 80—81.

¹³⁴ Меписашвили, 1968.

¹³⁵ ზაქარაია, 1947, გვ. 71—86.

¹³⁶ ზაქარაია, 1968, გვ. 117—201, ტაბ. I—VII (წარწერების ნაწილი — ბარნაველის წაკითხვით).

¹³⁷ ზაქარაია, 1956.

¹³⁸ ალადაშვილი, 1957.

¹³⁹ Аладашвили, 1977.

¹⁴⁰ Кацня, 1963, с. 46—50 (წარწერები თ. ბარნაველის წაკითხვით და განმარტებით).

¹⁴¹ Бражба, 1959; Бражба, 1967.

¹⁴² Шервашидзе, 1967, с. 99—110.

საჩხერის რ-ნის ს. ქორეთის ეკლესიაზე 1000 წლით დათარიღებულ სამშენებლო წარწერას მიაკვლია და გამოსცა გ. გაფრინდაშვილი¹⁴³.

დასავლეთ საქართველოს რამდენიმე ლაბიდარული წარწერა გამოცემულია ნ. ბერძენიშვილის მიერ¹⁴⁴. ნ. ბერძენიშვილს დასავლეთ საქართველოში, განსხვავებით ჭავეხეთისა და ქვემო ქართლისაგან¹⁴⁵, ეპიგრაფიკული ძეგლების შესაკრებლად საგანგებო მუშაობა არ ჩაუტარებია. მიუხედავად ამისა, დასავლეთ საქართველოს ორი წარწერის პირველი პუბლიკაცია მის ნაშრომებში განხორციელდა; ეს წარწერებია: 1. ალისუბნის (თერჯოლის-რ-ნი) ალავერდის ეკლესიის სამშენებლო წარწერა¹⁴⁶ და 2. როკითის (მაიკოვსკის რ-ნი) ეკლესიის 1661 წლის სამშენებლო წარწერა¹⁴⁷.

1969—1972 წლებში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში ასპირანტურის კურსის გავლისას ჩვენი საკვალიფიკაციო შრომისათვის დავიწყეთ დასავლეთ საქართველოს ლაბიდარული წარწერების შეკრება. შეკრებილი მასალის ერთი ნაწილი 1972 წელს გამოქვეყნდა კიდეც¹⁴⁸. წინამდებარე კრებული ამ წლებში ჩატარებული მუშაობის შედეგს წარმოადგენს.

ორასი წლის განმავლობაში, რაც დასავლეთ საქართველოს ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების შეკრება და შესწავლა მიმდინარეობს, გამოვლენილია და გამოცემული 200-ზე მეტი ლაბიდარული წარწერა. მათი ერთი ნაწილი (30-მდე წარწერა) ამჟამად არ არსებობს და მხოლოდ ლიტერატურაშია შემონახული ცნობები მათ შესახებ. მეტი ნაწილი წარწერებისა დღესაც ადგილებზეა დაცული, ხოლო ზოგიერთი მათგანი გადატანილია ადგილობრივ მხარეთმცოდნეობითსა, ან ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმებში, რამდენიმე წარწერა — თბილისის მუზეუმებში.

¹⁴³ აქვე, წარწერა, № 11.

¹⁴⁴ ბერძენიშვილი, 1940, გვ. 11. ბერძენიშვილი, 1966, გვ. 12, 242.

¹⁴⁵ ბერძენიშვილი, 1964, გვ. 1—43; ბერძენიშვილი, 1964ა, გვ. 45—173.

¹⁴⁶ ბერძენიშვილი, 1964, გვ. 16.

¹⁴⁷ ბერძენიშვილი, 1971, გვ. 125 (წარწერა, ავტორის აღნიშვნით, გამოცემულია გ. ბოქროძის მიერ გადმოცემული პირის მიხედვით).

¹⁴⁸ სილოგაჟა, 1972, გვ. 143—166. ტაბ. I—VIII, სურ. 1—10.

[IX—X სს.]

უბისა (ორჯონიძის რ-ნი), შმ. ბიორბის ეკლესია
სტივანეს საალაპე წარწერა (სურ. 1)

ნუსხური; 10 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში, სარკმლის ზემოთ, მარცხნივ არის ჩასმული; ზომა: 46—36*. ფილას სამ მხარეს შემოუყვება გრებილი, ხოლო ერთ, მარჯვენა მხარეს კუთხოვანი გეომეტრიული ორნამენტის არშია. წარწერა შესრულებულია წვრილი, ღრმა კვეთით. დამწერლობა — კიდურწერტილოვანი. ასოების სიმაღლე: 1—3, 5. განკვეთილობის ნიშანი: ადგილ-ადგილ ორწერტილი; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

უბისის მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესიის წარწერებს (№№ 1—4, 206), ისევე როგორც ამ მონასტრის „სვეტის“ წარწერებს (№№ 163, 171) შ. ამირანაშვილი ათარიღებს XII ს-ით (ამირანაშვილი, 1930, გვ. 2—3; ამირანაშვილი, 1974, გვ. 10, 20). ეკლესიის ხუროთმოძღვრული ფორმების მხატვრულ-სტილისტური ანალიზის საფუძველზე და წარწერებს პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით რ. შმერლინგი ათარიღებს IX ს-ით, ხოლო „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ დაცულ ცნობაზე დაყრდნობით — IX ს-ის II მეოთხედით.

გ ა მ ო ც .: 1) Brosset, 1851, XII, rapp. p. 100—101.2) Такайшени, 1915, с. 13, рис. 10 (თ). 3) შმერლინგი, 1955, სურ. 6 (გვ. 172). 4) დოლიძე, 1958, ტაბ. 21. 5) სილოგავა, 1972, გვ. 161—162.

ყ ც ა ბ რ ს : ლ ა : რ ს
 ყ მ დ მ ს ლ ა რ რ
 ხ მ რ ს ყ მ ს ლ ა
 ე : ს მ ფ რ რ უ ა
 უ რ : თ ი ც ა (ფ რ
 ლ ა ს ა : ს მ ფ რ ს რ
 რ ა ლ ზ მ ა ს მ
 რ : ს რ ყ ა ბ რ : რ ა ყ მ
 მ ა მ ა რ ი რ რ უ ლ ყ მ
 რ რ

* ზომები ქვემოთ უვლგან აღნიშნული სანტიმეტრებში.

†ყსტჰნ:ჴრ^ა:ტ^რ^ა
 ყშQ^Qსჴრჴრ^ა
 ღთ^არყ^აშსჴრ^ა
 ე^ა:სღ^აჴნჴრ^ა
 5 შჴ:ღ^არ^აყ^ასჴრ^ა
 რ^ას:სღ^აჴნჴრ^ა
 რ^არღ^აშ^აშ^ას^ა
 რ^ა:ს^აყ^ასჴრ^ა:ყ^ას^აშ^ა
 თ^ას^ასჴრ^ან^ა:შ^აყ^აშ^ა

10

ენი

†1 ბრძ(ა)ნ(ებ)ს^ა წ(მილა)ა გი-
 (ორგ)ა^ა: შ(ე)მოს(ა)წ(ი)რ(ა)ვი^ა კ(ე)თ(ი)-
 ლი შ(ე)მ(ო)სწ(ი)რა სტ(ე)ფანე და მე
 ლლ(ე)ა უბ(ო)ძენ^ა წ(მილ)ა^ას^ა სტ(ე)ფ(ა)-
 ნ(ე)სი^ა.

ვინცა მ(ა)მას(ა)ხლისი ბრძ(ანდებო-
 ღ)თ გ(ა)რ(და)იკლ(იღ)ე^თ — თუ(ა)რ^ა
 ლ(მერთმა)ნ მ(ო)გჯ(ა)ლ(ო)ს, ა(მე)ნ^ი.

¹ †1 ქ თ. ² ბრძანებს ბერძნის თ. ³ გ^აია წრწ, გოორგისა თ. ⁴ შმოოსწრ^ა წრწ, შემოოსაწ-
 ირავი (იჯ) თ. ⁵ რ^ატ^ა წრწ. ⁶ წ^ასა წრწ, წმიდასა თ. ⁷ სტეფანესი თ. ⁸ გარღიქდღეთ თ.
⁹ თოკ^არ^ა წრწ. ¹⁰ ანის თ.

2

[IX—X სს.]

უბნისა (ორჯონიძის რ-ნი)
 მამრიძის წარწერა (სშრ. 2)

ნუსხური: 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის
 აღმოსავლეთ ფასადშია ჩასმული. ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწერის ზო-
 გიერთი ჯაო ამოკვეთილია ღრმა და განიერი კვეთით. წარწერის წინ ამოკარუ-
 ლია ჯვარი საფეხურებიან კვარცხლბეკზე. განკვეთილობის ნიშანი: სამწერტი-
 ლი მარჯვნივ წაწვეტებით: ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით თარიღდება [IX—X სს.]. რ. შ მ ერ-
 ლი ნ გ ი წარწერას IX ს-ის II მეოთხედით ათარიღებს; შ. ა მ ი რ ა ნ ა შ ვ ი-
 ლ ი — „ქოშვის წარწერის (იხ., აქვე, წარწერა № 163) ეპოქით“; ე. ი. XII ს-ით.

- გა მ ბ ც.: 1) Brosset, 1851, XII гarr. p. 100, с. 2) Такайшвили, 1915,
 12—13, рис. 9. 3) შმერლინგი, 1955, გვ. 169 — 174, სურ.
 7. 4) Шмерлинг, 1955, с. 170—175, рис. 7.

†შნურთჴი:შყთა † მავრიკ მ(აშენ)ებ(ე)ლი.

3

[IX—X სს.]

უბნისა (ორჯონიძის რ-ნი)
 სამოღელის წარწერა (სშრ. 3)

ნუსხური: 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია
 ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმლის ზედადნის მარცხნივ. ფილას გრები-
 ლი გეომეტრიული ორნამენტი შემოუყვება. მასზე წარმოდგენილია ლომის რე-
 ლიეფური გამოსახულება. წვერილი, მაგრამ ღრმა და მკაფიო კვეთით შესრუ-
 ლებული წარწერა მოთავსებულია ლომის თავის ქვემოთ, ფილის ქვედა მარც-
 ხენა კუთხეში. მას უჭირავს ფართობი: 10X12. ასოების სიმაღლე: 1-2; განკვე-
 თილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

* კრებულში მიღებული პირობითი ნიშნები იხ. 196-ე გვ.ზე.

გამოც.: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 100, d (ბრ). 2) Такайшвили, 1915, c. 13, რიც. (თ).

ღსეჲ
ჲნაჲ
ლოჲჲჲჲჲ

ესე მე {შ} ღაჲწერე¹ — ს(ა)მ(ო)ლ-

¹ ღაჲწერე] შაჲჲწერე თ.

¹ ჲნაჲ]ჲწერე ბრ, Სბრე თ.

² ჲლოჲჲ]ჲწერე ბრ, Სწერე თ.

³ ს(ა)მ(ო)ლ ბრ.

4

[IX—X სს.]

შბინსა (ორჯონიძის რ-ნი)

მზის „მომღების“ წარწერა (სურ. 3)

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმლის ზედახის მარცხნივ ჩასმულ ქვის ფილაზე. წარწერა მოთავსებულია ფილის ზედა და მარჯვენა კიდეებში. ზედა კიდეში ის იკითხება ჰორიზონტალურად, ხოლო მარჯვენა მხარეს—ზემოდან ქვემოთ. ზედა კიდეში მას უჭირავს ფართობი: 4×41, ხოლო მარჯვენა მხარეს: 3×20. ასოების სიმაღლე: 0,7-2. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 100, c. (ბრ). 2) Такайшвили, 1915, c. 14 (თ). 3) სილოგავა, 1972, გვ. 155—159.

ღსე ჲნა¹ Სჲ Საჲრე, Სოჲ² Სრე³ Სნაჲ

თჲ[ათ]⁴

თაჲრეჲ Სრე[თ]⁵

¹ Სრე ბრ, Სრე თ. ² Სრე Საჲრეჲ] Სრე-Სრე ბრ, Სრე-Სრე თ. ³ Სრე] Სრე-Სრე ბრ, Სრე-Სრე თ. ⁴ Სნაჲ|თჲათ] Სრე-Სრე ბრ თ. ⁵ Სრე[თ] Სრე (sic) ბრ, Სრე-Სრე თ.

ესე ქვაჲ მე მოვიღე¹, — ვინ² წაიკითხ[ოთ]³ — ლოცვა Ს(ა)ვი[თ]⁴.

თ: ¹ მოვიღე] მოვიღე. ² ვინ. ³ იკითხოთ. ⁴ ეჲჲ წრე, ეჲთა.

5

[IX—X სს.]

მსიგჲჲ (ბუღაშეთის რ-ნი, ს. პრიმორსკოის მიღამომები)

მიქაელის წარწერა, 1 (სურ. 4)

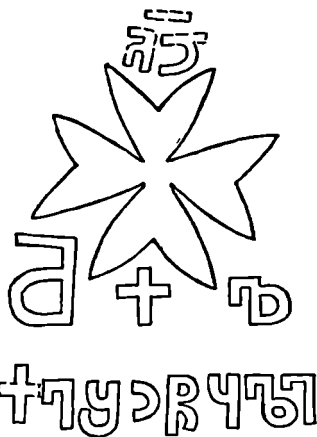
ასომთავრული; რელიეფური; 3 სტრიქონი; მოთავსებული კრამიტის კერამიკული კალიბტერების ანტიფიქსებზე. ანტიფიქსების ზომა: 13,5×10. მათი თავები წამახვილებულია სამკუთხედად; ირგვლივ შემოუყვებათ ჩარჩოს ორმაგი რელიეფური ზოლი. ანტიფიქსების ცენტრში მაღალი რელიეფით (1,1—1,2) გამოყვანილია „მალტური ჭვარი“ (ზომა: 5,5×5,5). წარწერის სტრიქონები განლაგებულია ქვემოდან ზემოთ. მესამე სტრიქონის ასოები („ან“) გადმოცემუ-

ლია „სარკისებური“, შებრუნებული მოხაზულობით. ასოების სიმაღლე: 1—1, 2—2. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარგმის ნიშანი: სწორი, რელიეფური, განივი ხაზი.

კალიბტერები აღმოჩნდა 1962 წელს, გუდაუთის რ-ნის ს. პრიმორსკოეს მახლობელ მთაზე (მსიგხუა) მიკვლეული ეკლესიის ნანგრევების გაწმენდისას. კალიბტერები № 5 წარწერის ტექსტით (ყველა ისინი ერთ ყალიბშია დამზადებული) ცნობილია 30 ცალი. ამათგან 28 ინახება ბიკვინტის ტაძარში, ეკლესიის გაწმენდის დროს წამოღებულ სხვა მასალასთან ერთად; ხოლო ორი — კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ყველა მააგანი შემორჩენილია განახევებული სახით — ზოგი უკეთ არის დაცული, ხოლო ზოგის მხოლოდ ფრაგმენტებია მოღწეული.

გამოც.: Кашня, 1967, таң. IX, рпс. 2.

სწ
მ+ზ
ქ+ყ+რ+წ

ქ(რიხტ)ე, შ(ე)მწყ(ა)ლე მ(ი)ქ(ა)ლ,
ა(მ)ნ.

6

[IX—X სს.]

მსიგხუა (გუდაუთის რ-ნი, ს. პრიმორსკოეს მიდამოები)
მიქაელის წარწერა, 2 (სურ. 5)

ასომთავრული; რელიეფური; 2 სტრიქონი; მოთავსებული კრამიტის კერამიკული კალიბტერების ანტეფიქსებზე. კალიბტერები II ტიპის წარწერებით სრული სახით არ შემონახულა; დაცულია მხოლოდ ანტეფიქსები, ან ანტეფიქსების ფრაგმენტები. სრული სახით შემონახული ანტეფიქსის ზომაა 13,5×10. მათ ირგვლივ ორმაგი რელიეფური ჩარჩო შემოუყვებათ, ხოლო მათი ზედა კიდე ტოლფერდა სამკუთხედად არის გამოყვანილი; ანტეფიქსების ცენტრში წარმოდგენილია „მალტური ჭვარი“ (ზომა: 5,5×5,5), შესრულებული მაღალი რელიეფით (1—1,2). I ჭვარფის კალიბტერების ანტეფიქსებისაგან განსხვავე-

ბით, II ჯგუფის კალიბტრების ანტეფიქსებს, წარწერის პირველი სტრიქონის ნაცვლად, ქვედა კიდეზე რელიეფური, წერტილებდასმული სხვადასხვა რაოდენობის წრეხაზების ($d=0,8$) რიგი დაუყვება; სტრიქონები განლაგებულია ქვემოდან ზემოთ. მეორე სტრიქონის ასოები („ა“—1,2. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, რელიეფური, განივი ხაზი.

აღმოჩენილია 1962 წელს I ჯგუფის კალიბტრებთან ერთად (იხ. № 5). ცნობილია 16 ცალი. ამთავან 15 ინახება ბიკვინტის ტაძარში, ერთი — კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

რწ
მ+ბ

მ(ი)ქ(ა)ლ, | ა(მ)ნ.

7

[IX—X სს.]

სხიბრი (ონის რ-ნი)

წარწერები კანკელის ფილაზე (სურ. 6—10)

ონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ინახება კანკელის ფილა (სურ. 6), რომელიც გადმოტანილია სხიერის ეკლესიიდან. ოთხკუთხად გათლილი ქვიშაქვის მოთეთრო-მონაცრისფრო ქვის ფილის ზომაა $86 \times 71 \times 19$. მას გარშემო შემოუყვება ორმაგი ხაზების წნულით შედგენილი რელიეფური ორნამენტის განიერი არშია (განი — 10). ასეთივე ორნამენტით შედგენილი ჯვრის გამოსახულებით შექმნილია ფილის ზედაპირი. ჯვრის ცენტრში წარმოდგენილია დისკო — საწყაროს სიმბოლური გამოსახულება. ჯვრის მკვლავებს შორის მოთავსებულია რელიეფური გამოსახულებები წარწერებით. ნუსხური წარწერები შესრულებულია წვრილი, ახალრმა, მაგრამ მკაფიო კვეთით. ასოების სიმაღლე: 0,5—1—1,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, ან კლაკნული განივი ხაზი.

1. მიქაელ მთავარანგელოზის გამოსახულების წარწერა (სურ. 7).

ნუსხური; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი მიქაელის თავის ორივე მხარეს. მთავარანგელოზი წარმოდგენილია ჯვრის ზედა მარცხენა ბუდეში (ზომა: 25×18), სადაც ფილის თავისუფალი ზედაპირი მთლიანად შევსებულია მისი გამოსახუ-

ლებით. იგი წარმოდგენილია პირდაპირ, მთელი ტანით, ძირს დაშვებული ხელებით და ოდნავ გაშლილი ფრთებით.

გ ა მ ო ც.: ბოჭორიძე, 1935, გვ. 332—333.

წ ა შ რ ო წ(მიდა)ა მ(ი)ქ(ა)ელ.

2. გაბრიელ მთავარანგელოზის გამოსახულების წარწერა (სურ. 8).

ნუსხური; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი გაბრიელის თავის ორივე მხარეს. მთავარანგელოზი გამოსახულია ჯვრის ზედა მარჯვენა ბუდეში (ზომა: 25×18), მთელი ტანით, პირდაპირ, ძირს დაშვებული მარცხენა ხელით და ოდნავ გაშლილი ფრთებით. მარჯვენა ხელით მას პირთან მიღებული ნალარა უჭირავს, ე. ი. გაბრიელი აქ წარმოდგენილია, როგორც „მენალარე ანგელოზი“.

გ ა მ ო ც.: ბოჭორიძე, 1935, გვ. 332—333.

წ ა უ ვ რ ო წ(მიდა)ა გ(ა)ბ(რიე)ელ.

8. იოვანეს და მისი შვილების წარწერა (სურ. 9).

სამი ნუსხური წარწერა, ამოკვეთილი ორ, ერთ და ორ სტრიქონად ჯვრის ქვედა მარცხენა ბუდეში წარმოდგენილ რელიეფურ გამოსახულებებთან. იოვანეს წარწერა ამოკვეთილია მისი თავის გარშემო, ხოლო შვილებისა — მათი თავების ზემოთ. ბუდის ზომა: 26,5×18,5. გამოსახულებები წარმოდგენილია მთელი ტანით, პირდაპირ; შუაში — იოვანე ადორაციის პოზაში, მალა აპყრობილი ხელებით, მისგან მარჯვნივ — იოსებ, ხოლო მარცხნივ — აპარონ. ამათგან იოსები აპარონზე უფროსი უნდა იყოს ასაკით, რადგან მისი გამოსახულება შედარებით უფრო მოზრდილია.

გ ა მ ო ც.: ბოჭორიძე, 1935, გვ. 332—333.

წ ა უ ვ რ ო	ყ რ ი რ ო ს	წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
ყ რ ა რ ე	ჩ რ	ა(ოვან)ე; შ(ვი)ლნი მ(ი)სნი ი(ო)ს(ე)ბ,
რ ს ყ	ჩ რ ო	აპ(ა)რონ.
	ქ ა ჩ	

4. წარწერები ჯვრის ქვედა მარჯვენა ბუდეში (სურ. 10).

ჯვრის ქვედა მარჯვენა ბუდეში წარმოდგენილია მამაკაცის გამოსახულება პირდაპირ, მთელი ტანით, რომელსაც მარცხენა ხელში საცეცხლური უჭირავს, ხოლო მარჯვენა ხელი მკერდზე აქვს მიყრდნობილი. ჯვრის ბუდე (ზომა: 25,5×18,5) სიმაღლეში მთლიანად შეესებულა მისი გამოსახულებით, ხოლო დანარჩენ თავისუფალ ადგილზე, გამოსახულების გარშემო ამოკვეთილია ხუთი სხვადასხვა ნუსხური წარწერა; ერთი — თვით გამოსახულების თანმხლები განმარტებითი წარწერა მისი თავის ორივე მხარეს და ორ-ორი წარწერა ტანის ორივე მხარეს, მის გასწვრივ.

გ ა მ ო ც.: ბოჭორიძე, 1935, გვ. 332—333 (მხოლოდ წარწერა ა) (ბ).

ა. წ ა უ ვ რ ო	[— —] რ ო ს ი რ	ბ. წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
ყ რ ე უ		ხ(უ)ცი [— —] ლ რ ე ¹ .

¹ [— —] ლ რ ე — ბ.

ბ. რაა
უაუა
შაა

ბ. წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
მონა შენი მიქაელ.

ჩაა

ყრა
შაა

რაა

გ. რაა
შააა

ბ. ესე შე მიქ(ა)ელ დ(ა)ვწ(ე)რე.

ქრა

დოოაა

დ. რააუაა

დ. წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
[...].

აააა

აააა

ა[---]

აააა

[-]აა

აა

ე. რაა

მ. წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
სტ(ე)ფ(ა)ნე; ესე [...].

უაუა

საააა

რაა

8

[996 წ.]

მარტვილი (ძვ. ჰერონდოდი, გეგეგეგეგეგე რ-ნი)

სანათლავის სამშენებლო წარწერა

მ. ბროსეს ცნობით, ჰერონდოდის ტაძრის დასავლეთ ფასადზე მოთავსებული ყოფილა ასომთავრული, რელიეფური წარწერა, შესრულებული კუმურდოს ტაძრის რელიეფური წარწერების მსგავსი დამწერლობით. წარწერა, რომელიც, პალეოგრაფიული ნიშნებით, როგორც ჩანს, XI მ-ის შტაგისი და მისი თანადროული იყო, დაიღუპა ეკლესიის შეკეთებისას XIX ს-ის შუახანებში (1850 წ.), XI 10-თან ერთად. მ. ბროსემ გამოსცა წარწერის შემდეგი ტექსტი:

„გოფიწფეზიწ (lacune)წ ცქჰჰჰ

წიწყრწქაუწსწწწწწ...

ცოტა ზემოთ, მარჯვნივ:

ზს...ცქწ...წწწწწ.†:††

ხსსსსს“

წარწერის ტექსტის ყველა შემდგომი და მათ შორის წინამდებარე პუბლიკაცია დამყარებულია მ. ბროსეს მიერ გამოცემულ ტექსტზე.

გამოც.: 1) Brosset, 1849, VII rapp. p. 12—13. 2) Павлинов, 1893, с. 46.
3) ქრონიკები, I, 1893, გვ. 84—85 (ე). 4) თაყაიშვილი, 1914, გვ.
41 (თ). 5) ელიაძე, 1962, გვ. 20—21 (ე).

წარწერის ტექსტში მთლიანი სახით დაცულია თარიღი „ქ(ონი)კ(ონ)სა სიე“, ე. ი. 996 წელი და ნაკლებად—„დ(ა)საბამიოთგ(ა)ნთა წ(ე)ლთა[.]ქ“, რომელიც, როგორც ჭერ კიდევ მ. ბროსემ აღნიშნა, უნდა აღდგეს, როგორც [ხ]ქ. რაც გვაძლევს ასევე 996 წელს (6600—5604). ამ თარიღების გათვალისწინებით მ. ბროსეს მიერ გამოცემული ტექსტი შეიძლება შევავსოთ და აღვადგინოთ ასე:

[ქ¹ ადიდენ ღმერთმან² ბაგრატ] მ(ე)ფ³ აფხაზთა⁴ [ორთავე⁵ შინ]ა⁶ ცხ(ო)-
რ(ე)ბ(ა)თა⁷; ალაშენა წ(მიდა)ი⁸ ესე¹⁰ სანათლა[ვი]¹¹ დ(ა)ს[აბამი]ოთგ(ა)ნ[თ]ა
წ(ე)ლთა [ხ]ქ¹², ქ(ონი)კ(ონ)სა¹³ სიე.

¹ ქ-თ-ე. ² ადიდენ ღმერთმან] ღმერთ დიდებულო, ე, ღმერთი შეიწყალე თ-ე. ³ ბაგრატ—
ე-თ-ე. ⁴ მეფე-ე-თ-ე. ⁵ ქართულთა, კახთა და ყოველსავე საქართველომს: გორგი დაიყენ
ე, და ქართველთა-თ-ე. ⁶ ქ-ე. ⁷ ქ-ე. ⁸ ცხოვრებით (?) ე, ცხოვრებათა-თ-ე. ⁹ წინდა-ე-თ-ე.
¹⁰ ქ-ე. ¹¹ სანათლა(ვი?) —-ე. ¹² ქ(?)-თ, ...-ე. ¹³ ქრონიკონსა-ე-თ-ე.

996 წელს აფხაზთა მეფე იყო ბაგრატ III, რომელსაც ამ დროს ჭერ კიდევ არ ჰქონდა მიღებუ-
ლი ქართველთა მეფისა და კურაპალატის ტიტული. თ. ფორდანას მიერ წარმოდგენილი აღდგენა
ტექსტისა მდდარია და ემყარება მის მიერ „XIX ს-ის ხელით აღნუსხულ რამდენიმე ქრონოლო-
გიურ შენიშვნებში“ დაცულ ცნობას, რომ „წელსა: შმ: (ე. ი. 908 წ.) აფხაზთა მეფემან გიორგიმ
მარტვილი აღაშენა“.

9

[X ს-ის დასასრული; შეიძლება 996 წ.]

მარტვილი (ძვ. ჰერონდოტი, ბეზემპკორის რ-ნი)

წარწერა ტაძრის დასავლეთ ფასადზე (სურ. 11)

ასომთავრული; რელიეფური; 18 სტრიქონი; მოთავსებული ქვის ფილაზე,
რომელიც ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, სახურავის კარნიშის კენს ქვემოთაა
ჩასმული. ზომების აღება არ მოხერხდა. ფილის ცენტრში წარმოდგენილია
ქრისტეს ქანდაკება, შესრულებული მაღალი რელიეფით. ქრისტე გამოსახულია
მთელი ტანით, პირდაპირ, ჭვრული ნიშებით. მას მაკურთხებელი მარჯვენა მალ-
ლა აქვს ამართული, ხოლო მარცხენა ხელში მკერდზე მიყრდნობილი დაკეცი-
ლი წიგნი (სახარება) უჭირავს. წიგნის ყდაზე ორმაგი პარალელური ხაზებით
შექმნილი რელიეფური ჭვარია გამოსახული. ქრისტეს გამოსახულება წარწერის
17 სტრიქონიან ტექსტს ორ სვეტად ჰყოფს: წარწერის პირველი 8 სტრიქონი
მოთავსებულია ერთ მხარეს, ხოლო დანარჩენი 9 სტრიქონი — მეორე მხარეს.
წარწერის მე-18 სტრიქონს ჰქმნის ქრისტეს გამოსახულების განმარტებითი
წარწერა, რომელიც მოთავსებულია მის თავს ზემოთ. წარწერა შესრულებუ-
ლია ლამაზი, მაღალი რელიეფით გამოყვანილი ასოებით. განკვეთილობისა და
ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

ბალოგრაფიული ნიშნების მიხედვით თარიღდება X ს-ით. ეს წარწერა
ჰყონდის ტაძრის № 8 და № 10 წარწერებთან ერთად, უთუოდ, ერთ ქრო-
ნოლოგიურ ჯგუფში თავსდება და, შესაძლებელია, ის 996 წლითაც დათა-
რილდეს.

გამოც.: 1) Dubois, II, 1839, p. 44—45. 2) Brosset, 1841, t. VII, f. 25.
 3) Dubois, 1840, t. XXI, f. 12. 4) Павлинов, 1893, с. 48—49. 5)
 თაყაიშვილი, 1914, გვ. 42 (თ). 6) Аладашвили, 1977, рис. 152.

74	ჩ
ბ ⁷	10 ბ ^ა ჯ
ყ	ჩ ⁷ ს
ც	ხ ⁷ ს
5 ყ	შ ⁷ ჩ
ზ	ტ ⁷ ჩ
ხ ⁷	15 ც ⁷ ხ
ჩ ⁷ ფ	ჩ ⁷ ს
ც	ბ ⁷ ჩ
	ც ⁷ ჩ

ი(ეს)უ¹ ქ(რისტე)².
 მე ვყო ც(ა)დ კელი ჩ(ე)მი, ვფუცო
 მ(ა)რჯ(უე)ნესა³ ჩ(ე)მსა და ვთქ(უ)ა⁴:
 „ც(ოვე)ლ ვარ მე უკ(უნისამ)ღე“*.

¹ იქ⁷წაწ. ² იესუქრისტე — თ. ³ მარჯვე-
 ნასა თ. ⁴ თქვა თ.
 * შლრ. გაოსლქ. 9,29; გაიუბაღ. იოვან.
 1, 18.

10

[X ს-ის დასასრული; შეიძლება 996 წ.]
 მარტვილი (მგ. ბჟონდიდი, გეგეგაკორის რ-ნი)
 ბალატოზ მიქაელ თაყაიშვილის წარწერა

ფრ. დიუბუა დე მონპერეს ცნობით, ასომთავრული წარწერა, შესრულებული ორ სტრიქონად, მოთავსებული ყოფილა ბჟონდიდის ტაძრის ეკვდერის სარკმლის ზემოთ. ამჟამად წარწერის ადგილსამყოფელი უცნობია. როგორც ჩანს, ის დაიღუპა XIX ს-ის 50-იანი წლებში ეკლესიის შეკეთების დროს № 8-

თან ერთად. სხვა ცნობები წარწერის შესახებ არ მოიპოვება. წარწერის ყველა არსებული პუბლიკაცია ფრ. დიუბუასეულ გამოცემას ემყარება.

წარწერა, როგორც ჩანს, № 8-ის სიქრონულია და 996 წელს, ბაგრატ III-ის დროს ჭყონდიდის ტაძრის გადაშეთებლის ვინაობას აღმოგვცემს. ამრიგად, ის X ს-ით, შესაძლოა 996 წლითაც დათარიღდეს. ამ თარიღს ეთანხმება წარწერის პალეოგრაფიული ნიშნები, რომლებიც ფრ. დიუბუას მიერ გამოცემულ გრაფიკულ მონახაზზეა წარმოდგენილი.

გამოც.: 1) Dubois, II, 1839, p. 45. 2) Brosset, 1841, t. VII, f. 25. 3) Dubois, 1840, t. XXI, f. 12. 4) Brosset, 1849, VII rapp. p. 13. 5) Павлинов, 1893, с. 49. 6) თაყაიშვილი, 1914, გვ. 41 (თ). 7) ელიაშვილი, 1962, გვ. 34 (ე). 8) ბერიძე, 1967, გვ. 187 (ბ).

ქ-რ-ე-რ-ე-რ-ე-რ-ე-რ-ე
ღ-რ-ე-ღ-რ-ე-ღ-რ-ე-ღ-რ-ე

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე მ(ი)ქ(ა)ელ¹
გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზი, ოპ(ი)ზ(ა)რი.

¹ მიქელ თბე.

11

1000 წ.

ჰორომთი (სახხარის რ-ნი), ლჰრთაბგის ეკლესია
ეკლესიის სამშენებლო(ღ) წარწერა (სშრ. 12)

ასომთავრული; 6 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთ შესასვლელის ტიმპანზე. ტიმპანი წარმოადგენს ოთხკუთხად გათლილ ქვის ბლოკს. მისი ბოლოები შესასვლელის თალით არის დაფარული. ზომა: 126×55×37. ფილის ქვედა კიდე ჩამოტეხილია; ჩამონატეხს წარწერის მეხუთე სტრიქონის სამი ასო გაპყოლია. ღრმა კვეთით შესრულებული წარწერის სტრიქონები განლაგებულია არასწორხაზობრივად — როგორც ჩანს, წარწერა ტიმპანზე ქვების წყობაში მისი ჩასმის შემდეგ არის ამოკვეთილი. არათანაბარი სიმაღლის ასოები შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 2,2-5, 5-7. წარწერის დასაწყისში დასმულია სტილიზებული ჯვარი, მოკაუქებული თავით, ჰორიზონტალური მკლავების გაწყვილებული ბოლოებით და ორსაფეხურა სადგარი. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშნები: კლავნილი და სწორი, განივი, კიდურწაისრული ხაზები.

შელესილობით დაფარულ წარწერას 1968 წ. მიაკვლია გ. გაფრინდაშვილი.

ქრონიკონი სკ (780+220)=1000 წ.

გამოც.: გაფრინდაშვილი, 1970, გვ. 54—61 (გ).

[X ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)
ფეთას წარწერა (სურ. 13)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის სწორკუთხა ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში — ქვემოდან ქვების მე-11 წყობაში. ზომა 53×31,5. ფილა ერთ ადგილას, წარწერის მეორე სტრიქონის დასასრულთან, თავიდანვე ამოტეხილი ყოფილა. წარწერის სტრიქონება ამოკვეთილია სწორხაზობრივად, თანაბარი სიგანისა და სიღრმის კვეთით. ასოების სიმაღლე: 5-7-9. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანია: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 106(ყ). 2) ბოჭორიძე, 1933, გვ. 235, ტაბ. III, სურ. 3(ბ). 3) ცინცაძე, 1963, გვ. 65(ც).

ᲘᲚᲕᲗᲘᲙ
ᲠᲡᲢᲣᲤᲥ
ᲦᲧᲨᲩᲪᲫ

ᲘᲚᲕᲗᲘᲙ
ᲠᲡᲢᲣᲤᲥ
ᲦᲧᲨᲩᲪᲫ

უ(ფალ)ო¹, გა(უ)სვენე² სულსა³ ფე-
თაისასა⁴.

¹ ოფალო კ ბ ც, ო² წრწ. ² გაოსვენე კ ბ ც.
³ სოკლსა კ ბ ც, წრწ. ⁴ ფელაისასა კ.

[X ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)
ფვილას წარწერა (სურ. 14)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის სწორკუთხა ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მე-10-11 წყობაში, ზემოთ, მარცხნივ არის ჩასმული. ზომა: 40×29. ფილის ქვედა კიდე, დაახლოებით შუაში ამოტეხილია; ამ ადგილას ამოკვეთილი ა უმნიშვნელოდ დაზიანებულია. წარწერის სტრიქონები შესრულებულია სწორ, ჰორიზონტალურ ხაზებზე; ასოები ამოკვეთილია თანაბარი სიგანისა და სიღრმის კვეთით. ასოების

სიმაღლე: 4-7, 5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 106(კ). 2) ბოჭორიძე, 1933, გვ. 235, ტაბ. III, სურ. 3(ბ), 3) ცინცაძე, 1963, გვ. 65(ც).

ႠႡႢႣႤ
ႥႦႧႨ ႩႪ
ႫႬႭႮႱ
ႲႳႴႵႶ

ႧႨႩႪ
ႫႬႭႮ
ႱႲႳႴႵ
ႶႷႸႹႺ

უ(ფალ)ო¹, გაუსვენე² სულხა შვი-
ლაძსა.

¹ ოფალო კ ბც, ოწ წრწ. ² გაოუსვენე წრწ, კ ბც.

[X ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაშრის რ-ნი)
თევდორის წარწერა (სურ. 15, 16)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ორ ფილაზე, რომელთაგან პირველი, ეკლესიის გადაკეთების დროს (XIX ს-ში ის დააგრძელეს დასავლეთის მხარეს) ჩაუსვამთ მის ჩრდილოეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მე-6 წყობაში, ხოლო მეორე — დასავლეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მე-7 წყობაში. ფილების ზომა: 1. 100×30, 2. 37×30. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, თანაბარი სიმაღლის ასოებით. წარწერის ქვემოთ ფილებს დაუყვება ფოთლოვანი ორნამენტის განიერი არშია, რომელიც ტექსტისაგან გამოყოფილია ღრმა ნახევარწრიული ღარით. ასოების სიმაღლე: 5, 5-6. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 106(კ). 2) ბოჭორიძე, 1933, გვ. 235, ტაბ. VI, სურ. 2(ბ). 3) ცინცაძე, 1963, გვ. 65—66, სურ. 197(ც).

ႧႨႩႪႫႬႭႮႯႰႱႲႳႴႵႶႷႸႹႺႻႼႽႾႿႺႻႼႽႾႿႺႻ

ႧႨႩႪႫႬႭႮႯႰႱႲႳႴႵႶႷႸႹႺႻႼႽႾႿႺႻ [..]ႧႨႩႪႫႬႭႮႯႰႱႲႳႴႵႶႷႸႹႺႻ

წმ(იდა)ნო მთავ(ა)რანგ(ე)ლ(ო)წნო, შ(ეიწყალ)ეთ¹ [მადიდებელ]ი² თქ(უე)-
ნი³ თ(ევედორ)ე⁴.

¹ შიწყალეთ... ც. ² მადიდებელი მონა კ ბ. ³ თქვენი კ ბ ც. ⁴ თვედორე (თუ თეოფილე?) ბ, თვედორე (ან თეოფილე) ც.

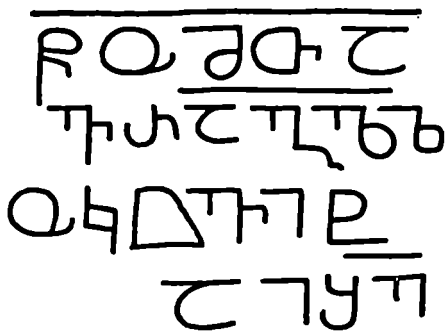
[X ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)

კვიტას წარწერა (სურ. 17)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის სწორკუთხა ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის დასავლეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მე-8 წყობაში. ზომა: 31×27 . წარწერის სტრიქონები ჰქმნიან სწორ, ჰორიზონტალურ ხაზებს; ასოები ამოკვეთილია ღრმა და თანაბარი სიღანის კვეთით. ასოების სიმაღლე: 4-7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი (ერთგან მეტად გრძელი), განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 106. 2) ბოქორიძე, 1933, გვ. 235(ბ).
3) ცინცაძე, 1963, გვ. 67(ც).

ჾღშღჯ
ჿსღლნხ
ღხღსრე
ღსრე

წ(მილა)ო! მთავ(ა)რა(ნ)გ(ე)ლ(ო)ზო²,
კვიტაი შეიწყალ)ე³.

¹წმილანო ბ. ც. ²მთავარანგელოზნო ბ. ც.
³ შეიწყალეთ ბ. ც.

17

[X ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)

მაღიდებელთა წარწერა (სურ. 18)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთ მინაშენის სამხრეთ კედელში, კარიბჭის მარჯვნივ, სახურავს ქვემოთ არის ჩასმული. ზომა: $64 \times 58 - 46 \times 45$. ფილის ზედა და ქვემო მარჯვენა კუთხეები უხეშად არის ჩამომტვრეული. ჩამომტვრეულ ნაწილებს წარწერის პირველი ორი სტრიქონის რამდენიმე ბოლო ასოც გაჰყოლია. წარწერა შესრულებულია თანაბარი, ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე—7; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 107(კ). 2) ბოჭორიძე, 1933, გვ. 236(ბ).
3) ცინცაძე, 1963, გვ. 67—68(ც).

წიგნები ხედავდა

წიგნები [წიგნი]¹
ხედავდა [ხედავდა]²
[წიგნი] [წიგნი]³ [...]

წიგნი¹ მთავარი [წიგნი] ლ(ო)ზო,
ა(ლი)დ(ე)თ მ(ალი)დ(ე)ბელნი² [ქ(უ-
ე)ნ(ნი)]³ [...].

1: წიგნი. 2: მთავარი.
3: წიგნი.

¹ წიგნი. ² მთავარი. ³ თქვენი
ბ, ... ც, შენი.

18

[X ს.]

წიგნი კრიტიკის (ამბროლაშის რ-ნი)
გომას წარწერა

წიგნი; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 93×56×
×13. ფილა გათლილია ოთხკუთხად. ამჟამად ცალკე ინახება ტაძარში. ერთ
კიდეზე მას დაუყვება ფოსების „უწყვეტი“ რიგი. ამ რიგს ქვემოთ წარწერა
ამოკვეთილი. წარწერას უჭირავს ფართობი 95×9. ასოების სიმაღლე: 7,5—9,5.
განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

წიგნი ხედავდა

წიგნი მთავარი [წიგნი] ლ(ო)ზო, შენი

წიგნი მთავარი [წიგნი] ლ(ო)ზო, შენი

* ან: „წიგნი“.

19

[X ს.]

წიგნი კრიტიკის (ამბროლაშის რ-ნი)
ბრიგოლის წარწერა (სურ. 19)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ოთხკუთხად ფილაზე;
ზომა: 59×42×19. ფილა ამჟამად ცალკე ინახება ტაძარში. მას წარწერის ქვე-
მოთ დაუყვებოდა ფოთლოვანი ჩუქურთმის არშია, რომელიც გადათლილ-ატ-

კეცილია. ფილის მარცხენა კილის ჩამოჭრის გამო სტრიქონთა დასაწყისი ასოები გადაჭრილია. ზედაპირის ზოგიერთ ადგილას ატკეცვის შედეგად წარწერის ტექსტი უმნიშვნელოდ დაზიანებულია, განსაკუთრებით ბოლო სტრიქონში. ასოების სიმაღლე: 5—7,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარავმის ნიშანი: განივი, გრძელი სწორი ხაზი.

ქ
შ
ნ
დ
გ
მ
თ
(ა)
ვ
(ა)
რ
ან
გ
(ე)
ლ
(ო)
ზ
ნ
ო,
ა
(ლი)
დ
(ე)
თ
მ
(ადი)
დ
(ე)
ბ
(ე)
ლი
თ
ქ
(უე)
ნი
გ
(რი)
გ
(ო)
ლ.

ქ
შ
ნ
დ
გ
მ
თ
(ა)
ვ
(ა)
რ
ან
გ
(ე)
ლ
(ო)
ზ
ნ
ო,
ა
(ლი)
დ
(ე)
თ
მ
(ადი)
დ
(ე)
ბ
(ე)
ლი
თ
ქ
(უე)
ნი
გ
(რი)
გ
(ო)
ლ.

ქ
შ
ნ
დ
გ
მ
თ
(ა)
ვ
(ა)
რ
ან
გ
(ე)
ლ
(ო)
ზ
ნ
ო,
ა
(ლი)
დ
(ე)
თ
მ
(ადი)
დ
(ე)
ბ
(ე)
ლი
თ
ქ
(უე)
ნი
გ
(რი)
გ
(ო)
ლ.

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯონისუბანი, ონის რ-ნი)
მწიგნობრის წარწერა (სურ. 20)

ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთ კედელში, აღმოსავლეთის მხარეს ჩასმულ ქვის ფილაზე. ზომა: 69X33; ფილაზე წარმოდგენილია ორი სტენა: ხარება წყაროსთან და მარიამისა და ელისაბედის ნეხვედრა. ამ უკანასკნელის მარცხნივ, ფილის ზედა ჩამოტეხილ კიდედთან, წვრილი, ღრმა კვეთით შესრულებულია წარწერა. წარწერას უჭირავს ფართობი: 5X10; ასოების სიმაღლე: 0,5—2. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარავმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

წარწერის ზემოთ ფილაზე შეიმჩნევა სხვა წარწერის უმნიშვნელო ფრაგმენტები: „[. . .] ა[. . .] თა[—] ღ“.

ჯონისუბნის რელიეფებს და მათ წარწერებს (№№ 20—20) გ. ბოჭორიძე ათარიღებს VIII ს-ით (ბოჭორიძე, 1935, გვ. 327), რ. შმერლინგი — IX—X სს. (Шмерлинг, 1962, с. 82), ხოლო ნ. ალადაშვილი — X ს-ის I ნახით (ალადაშვილი, 1978, გვ. 75).

გ ა მ ო ტ.: ალადაშვილი, 1978, გვ. 69(ა).

ქ
შ
ნ
დ
გ
მ
თ
(ა)
ვ
(ა)
რ
ან
გ
(ე)
ლ
(ო)
ზ
ნ
ო,
ა
(ლი)
დ
(ე)
თ
მ
(ადი)
დ
(ე)
ბ
(ე)
ლი
თ
ქ
(უე)
ნი
გ
(რი)
გ
(ო)
ლ.

ქ
შ
ნ
დ
გ
მ
თ
(ა)
ვ
(ა)
რ
ან
გ
(ე)
ლ
(ო)
ზ
ნ
ო,
ა
(ლი)
დ
(ე)
თ
მ
(ადი)
დ
(ე)
ბ
(ე)
ლი
თ
ქ
(უე)
ნი
გ
(რი)
გ
(ო)
ლ.

¹ ამისა ა.

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯონისუბანი, ონის რ-ნი)

ხარების რელიეფური გამოსახულების წარწერები (სურ. 20)

ასომთავრული; 3 და 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის სამხრეთ კედელში, აღმოსავლეთის მხარეს. ფილაზე რელიეფით გამოსახულია ორი სცენა: ხარება წყაროსთან და მარიამისა და ელისაბედის შეხვედრა. წარწერები ახლავს პირველი სცენის პერსონაჟებს. ფილის მარჯვენა მხარეს გამოსახულია გაბრიელ მთავარანგელოზი (სიმაღლე: 31), მისი გაწვდილი მარჯვენა ხელიდან აფრენილია მტრედი (სულიწმინდა), რომელიც ფილის ცენტრში, პირდაპირ გამოსახული მარიამისაკენ მიფრინავს. გაბრიელს მარცხენა ხელში უჭირავს შუბი, რომელიც წვერით ქვემოთ არის მიმართული. მის თავსა და გაწვდილ მარჯვენა ხელს შორის ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა; სამ სტრიქონად: წარწერას უჭირავს ფართობი: 5,5×5. ასოების სიმაღლე: 1,5-0,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც: 1) ბოქორიძე, 1935, გვ. 327—328, ტაბ. XVIII, სურ. 7(ბ). 2) ალადაშვილი, 1978, გვ. 68.

ⴌⴓⴑⴞⴓ

გ(ა)ბრ(ი)ელ ანგელოზა¹.

ⴒⴑⴓ

ⴒⴓⴒⴑⴓ

¹ ანგელოზი ბ.

გაბრიელის მარცხნივ გამოსახულია მარიამი, გულზე ხელებდაკრეფილი; მარიამის თავის მარჯვნივ, ერთ სტრიქონად, ასომთავრულით ამოკვეთილია:

ⴒⴓⴑⴞⴓ

წ(მიდა)ა¹ მ(არია)მ.¹ წმიდაი ბ.

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯონისუბანი, ონის რ-ნი)

პალატოზის წარწერა (სურ. 22)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში, სარკმლის ქვედა მარცხენა კუთხეშია ჩასმული. ზომა: 48×26. ფილაზე წარმოდგენილია მხედარი წმ. გიორგი რელიეფური გამოსახულებით. წმ. გიორგის მარცხენა ხელში გრძელი შუბი უჭირავს, ხოლო მარჯვენა ხელით ცხენის ალივს ეხიდება. მახვილის თავი მთავრდება ჯვრის გამოსახულებით. წარწერა, შესრულებული ღრმა კვეთით, მოთავსებულია წმ. გიორგის თავის მარცხნივ. მას უჭირავს ფართობი: 10×8. მისი პირველი ორი სტრიქონი პორიზონტალურად გავლებულ ხაზებს შორის არის მოქცეული. ასოების სიმაღლე: 0,7—2. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) ბოქორიძე, 1935, გვ. 327, ტაბ. XVIII, სურ. 6. 2) ალადაშვილი, 1978, გვ. 72, ფოტო — გვ. 72(ა).

ჩ¹ჩ²ჩ³ჩ⁴ჩ⁵
 მ¹მ²მ³მ⁴მ⁵
 მ¹მ²მ³მ⁴მ⁵

წ(მიდა)ი გ(იორგ)ი².
 წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეი)წყ(ა)ღე
 მ(ონ)ა(ი) შ(ე)ნ(ი) კ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზი³.

ა: 1] — .2] — .3] კალატოზი (ი).

23

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯონისუბანი, ონის რ-ნი)

წმ. თევდორეს რელიეფური გამოსახულების წარწერა (სურ. 23)

ასომთავრული: 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმლის ქვედა მარჯვენა კუთხეშია ჩასმული. ზომა 48×27. ფილაზე წარმოდგენილია მხედარი წმ. თევდორე რელიეფური გამოსახულებით. ამართულ მარჯვენა ხელში თევდორეს გრძელი შუბი უჭირავს, რომლის თავი ჯვრით მთავრდება, ხოლო მარცხენა ხელით ცხენის აღვირს ეზიდება. რელიეფზე დეტალურად არის გადმოცემული როგორც ცხენის მთელი აკანკალობა, ისე თევდორეს ჩაცმულობა; წარწერა ამოკვეთილია თევდორეს თავის მარჯვნივ, ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 0,7—2,5; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) ბოქორიძე, 1935, გვ. 327, ტაბ. XVII, სურ. 6. 2) ალადაშვილი, 1978, ფოტო — გვ. 72.

ჩ¹ჩ²ჩ³

წ(მიდა)ა თ(ევდორ)ე.

24

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯონისუბანი, ონის რ-ნი)

ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში ჩასმული რელიეფური გამოსახულების წარწერა (სურ. 24)

ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში, აღმოსავლეთის მხარეს ჩასმულია ქვის ფილა რელიეფური გამოსახულებებით. ფილას ირგვლივ შემოუყვება ადგილადგილ ჩამოტეხილი დაბალი ჩარჩო. ზომა: 72×26. ფილაზე წარმოდგენილია ჭეშტი მამაკაცის რელიეფური გამოსახულება: პირდაპირ, მთელი ტანით, კოკებამდე დაშვებული ტანსაცმლით, რომელიც ხშირი და ღრმა ნაოქების სახითაა გადმოცემული. გამოსახულებათა შორის ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერები.

ა. მარცხნიდან პირველ მამაკაცს მარჯვენა ხელი მიყრდნობილი აქვს მკერდზე, ხოლო ამართულ მარჯვენა ხელში სანთელი უჭირავს. თავის მარჯვნივ ორ სტრიქონად ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) ბოჰორიძე, 1935, გვ. 328, ტაბ. XIX, სურ. 8(ბ). 2) ალადა-
შვილი, 1978, გვ. 69.

ჩ¹ღ¹ს
ყ¹ზ

წ(შიდა)ო¹ ლ(მართი)ს(მ)შ(ო)ბ(ე)ლ(ო)²,
[. . .].

ბ: 'ედს?² შეყუბ?

მარცხნიდან მეორეა დიაკვნის გამოსახულება საცეცხლურით ხელში, ხო-
ლო მის მარცხნივ გამოსახულ მესამე მამაკაცს სამწერობელი უჭირავს.

ბ. შემდეგი ორი რელიეფი წარმოადგენს ერთნაირ პოზაში წარმოდგენი-
ლი ორი მამაკაცის გამოსახულებას: ისინი, ისევე როგორც სხვები, გამოსახუ-
ლია პირდაპირ; მკერდზე მიყრდნობილი აქვთ თითო-თითო პინაკი—ლანგარი
სეფისკვერებისათვის. მაშასადამე, ფილაზე წარმოდგენილია ლიტურგიული
პროცესია, როგორც ამის შესახებ აღნიშნა ნ. ალადაშვილმა. სამი უკანასკნე-
ლი გამოსახულების თავებს შორის ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა: მარ-
ცხნივ, ორ და მარჯვნივ სამ სტრიქონად. წარწერებს უჭირავს: ა. 4,5×3 და
ბ. 7×5 ფართობი. ასოების სიმაღლე: 2—0,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახ-
ლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) ბოჰორიძე, 1935, გვ. 328, ტაბ. XIX, სურ. 8 (ბ). 2) ალადა-
შვილი, 1978, გვ. 69, ფოტო — გვ. 74 (ა).

ა. ჩ¹ღ¹ყ¹
ხაღ

ბ. ყ¹რ¹ყ¹ზ¹ხ¹
ს¹გ¹ჟ¹რ¹ზ¹
ყ¹ღ¹ზ¹ზ¹

წ(შიდა)ო ეკ(ლ)ეზა(ა)ო¹, შე(ი)წუ(ა)-
ლ(ე) ამის მ(ო)ქ(ა)ნდ(აკე) კ(ა)ლ(ა)ტ(ო)-
ზ(ე)ი².

¹ ეკლესიაო ბ ა. ² კ¹ტ¹ზ¹ნ¹ წრწ. ზ-ს და ი-ს შორის დასმული ქარაგმის ნიშნის მიხედვით „კა-
ლატობი“ უნდა გაიხსნას მრავლობითი რიცხვის ფორმით — „კ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზ(ე)ი“. ამასთან დაკავ-
შირებით, ნიშანდობლივია, რომ ნ. ალადაშვილი, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა ჭოისუბნის
რელიეფები, მათში, შესრულების მანერის მიხედვით, რამდენიმე ოსტატის ხელს გამოყოფს.

25

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯორისუბანი, ონის რ-ნი)
ზაბრიელ მამასახლისის წარწერა (სურ. 26)

ასომთავრული; 14 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩას-
მულია ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმელის ირგვლივ მოთავსებულ
ფილებს შორის; ზომა: 27×25. ფილას შემოუყვება რელიეფური ჩარჩო; მასზე
წარმოდგენილია ორი მამაკაცის რელიეფური გამოსახულება: მარცხნივ წარ-
მოდგენილია მოხუცი, ხოლო მარჯვნივ — ახალგაზრდა; ორივენი მთელი ტა-
ნით. მოხუცი ნახევრად მიბრუნებულია მარცხნივ, მას ხელში ეკლესიის მოდე-
ლი უჭირავს. მოდელი სამნავიანი ბაზილიკის ტიპის ნაგებობას წარმოადგენს.
ეკლესიის სახურავზე ტოლმკლავიანი ჯვარია აღმართული. მამაკაცს გრძელი,
კოჭებამდე დაშვებული კაბა აცვია. მის მარჯვნივ წარმოდგენილია მენაღარე-
ანგელოზი. წარწერა, შესრულებული ღრმა კვეთით, მოთავსებულია ფილის

თავისუფალ ადგილებზე. წარწერის ტექსტი ორ ადგილას ამოკვეთილია შევეულად. ასოების სიმალლე: 0,7—2; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: 1) ბოქორიძე, 1935, გვ. 327, ტაბ. XVII სურ. 6. 2) ალადაშვილი, 1978, გვ. 71, ფოტო — გვ. 72.

𐌱𐌴𐌗	𐌒	წ(მიდა)ო	ეკლესიაო,	შ(ეიწყალ)ე
𐌶𐌺𐌗	𐌺	გ(ა)ბ(რიე)ლ	მამასახლისი.	
ს𐌗	ზ			
ც	ძ			
ს ო	ც ს ც			
ყ	ქ			
ღ	ლ			

26

[X ს.]

შრომისუბანი (ძვ. ჯონისუბანი, ონის რ-ნი)

წარწერები მაცხოვრის, წმ. პეტრის, წმ. პავლეს და ბანკითხვის რელიეფურ გამოსახულებებზე (სურ. 21)

ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადის სარკმლის ზედანზე ჩასმულია ქვის ნახევარწრიული ფილა, რომელსაც დაბალი რელიეფური ჩარჩო შემოუყვება; ზომა: 75 X 32. ფილა გატეხილია ორ, თითქმის თანაბარ ნაწილად. მასზე წარმოდგენილია რელიეფური გამოსახულებანი: ცენტრში წარმოდგენილია მაცხოვარი ტახტზე. მას მარცხენა ხელში გრავნილი უჭირავს, ხოლო მარჯვენა ხელი მარჯვენა მიმართული აქვს მაცურებლისაკენ. განიერი ტახტის თავები ექვსწახნაგა როზეტებით მთავრდება. მაცხოვრის თავის მარცხნივ და მარჯვნივ ღრმა კვეთით შესრულებულია ასომთავრული წარწერა:

მ	ც	ქ	ღ	მ	ა	ც	ხ	ო	ვ	ა	რ	ი
ც	უ	ს										
ღ												

¹ მაცხოვარი წარწ.

მაცხოვრისაგან მარცხნივ მოცემულია წმ. პავლეს რელიეფური გამოსახულება. ის წარმოდგენილია მთელი განით, პირდაპირ; ტანით აცვია გრძელი, კოკებადღე დაშვებული ტანსაცმელი. წმ. პავლეს მკერდზე მიყრდნობილი აქვს წიგნი, რომელიც ორივე ხელით უჭირავს. მისი გამოსახულების ორივე მხარეს ღრმა კვეთით, მოზრდილი ასომთავრული ასოებით ამოკვეთილია წარწერა:

𐌱𐌴𐌗	ს	წ(მიდა)ნი	მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლნი	პავლე.
მ	ძ			
ზ	რ			
ზ	ს			
	ღ			

წარწერის გაგრძელება გადადის მარჯვნივ, წმ. პეტრეს რელიეფურ გამოსახულებაზე. წმ. პეტრე, წარმოდგენილი მთელი ტანით, პირდაპირ, გამოსახუ-

ლია მაცხოვრისაგან მარჯვნივ. ის მარცხენა ხელით კოჭებამდე დაშვებული გრძელი წამოსასხამის კალთებს იმაგრებს, ხოლო მარჯვენა ხელში ერთმანეთზე გადაბმული ორი გასაღები უჭირავს. მისი გამოსახულების მარცხნივ, ღრმა კვეთით, მოზრდილი ასომთავრული ასოებით შესრულებულია წარწერა:

ს პეტრე.
 72
 კ7

წარწერების ასოების სიმაღლე: 1-3.

გ ა მ ო ც.: 1) ბოქორიძე, 1935, ტაბ. XVII, სურ. 6. 2) ალადაშვილი, 1978, ფოტო—გვ. 71.

ამავე ფილაზე ორ სტრიქონად ამოკვეთილია წარწერა განკითხვის კომპოზიციისა, რომლის რელიეფური გამოსახულებაც ფილების მარჯვენა რიგში, ზემოდან პირველ ფილაზეა წარმოდგენილი:

ⲚⲬⲏ გან(კი)თ(ხ)ვ(ა)ა.
 Ⲙⲏⲥ

27

[X—XI სს.]

ლეკნარი (ამბროლაურის რ-ნი)

იომანის წარწერა (სურ. 27)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც მ. დვალის ცნობით, თავდაპირველად ჩასმული ყოფილა ლეკნარის (ზედაშაორის მიდამოები) წმ. გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთ მინაშენის დასავლეთ ფასაღში, ხოლო ამჟამად ეკლესიის ეზოში დევს. კულტურის სამინისტროს ძეგლთა დაცვის სამმართველოს არქივში ინახება წარწერის ფოტონეგატივი № 16713 (მარცხენა ქვა).

პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით, თარიღდება X ს-ის დასასრულითა და XI ს-ის I ნახევრით.

გ ა მ ო ც.: დვალი, 1968, გვ 165, ტაბ. V₂(დ).

ⲠⲚⲔⲚⲓⲚⲓ	წ(მიდა)ო გ(იორგ)[ი], შ(ეიწყალ)ე ¹
Ⲡⲏⲓⲛⲓⲛⲓ	ა(ოვან)[ე] ² [. . .].
Ⲡⲏⲓⲛⲓⲛⲓ	
Ⲡⲏⲓⲛⲓⲛⲓ	დ: ¹ შეიწყალე— ² აოვანე—.

28

[X—XI სს.]

ლეკნარი (ამბროლაურის რ-ნი)

წარწერა ეკლესიის ჩრდილოეთ ფასაღზე

მ. დვალის ცნობით, ლეკნარის (ზედაშაორის მიდამოები, ამბროლაურის რ-ნი) წმ. გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთის ფასაღზე, აღმოსავლეთით მო-

თავსებული შესასვლელის მარჯვნივ, შირიმის ქვაზე ამოკვეთილია ნუსხა-ხუცურისა და მრგლოვანი ასოების გამოყენებით შესრულებული წარწერა.

გ ა მ ო ც.: დვალი, 1968, გვ. 162—163, სურ. 41 (დ).

სოღღჟჟოზჩაყჩა[...]
 წ(მილა)ო¹ გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
 მ(ო)ნ(ა)მ² შ(ე)ნა [. . .].

ღ: ¹წ²ა. ²მონაი.

29

[X—XI სს.]

მარბვიში (ლენტინის რ-ნი)

წარწიგების ფრაგმენტები (სურ. 28, 29)

ე. თაყაიშვილის ცნობით, მარგვიშის ეკლესიის „კედლებზე აქა-იქ ემჩნევა წარწერები ხუცური. აღმოსავლეთის კედელზე: ქ. ამისა აღშენებელსა... შ^ნს ღ^ნ ან. ჩრდილოეთის კედელზე: ...შეცოდებანი ... ერთი ქვა წარწერის ნაშთით თავუკლმა არის მოქცეული ჩრდილოეთის კედელში. აქედან ჩანს, რომ ეკლესია უჯეროდ შეკეთებული ყოფილა წინა დროში“ (თაყაიშვილი, 1937, გვ. 132—133). ამჟამად ეკლესიის კედლებზე შემორჩენილია წარწერების ორი ფრაგმენტი; ერთ-ერთია ის, რომლის შესახებ ე. თაყაიშვილი აღნიშნავს — თავუკლმა მოქცეული ჩრდილოეთის კედელშიო, ხოლო მისი ტექსტი არ მოპყავს. რაც შეეხება მის მიერ დასახელებულ სხვა ორ წარწერას, ისინი ამჟამად არსად არ ჩანს.

წარწერის ფრაგმენტი, 1.

სწორი ნუსხური; 5 სტრიქონი: ამოკვეთილი შირიმის ქვის (სპენდიკ) მოყვითალო ფილაზე, რომელიც წარმოადგენს ეკლესიის ჩრდილოეთი კედლის გარეთა პერანგის ერთ-ერთ ქვას და ჩასმულია ქვების წყობის ქვემოდან მე-3 და აღმოსავლეთის კუთხიდან დასავლეთისაკენ მე-5 რიგში. ზომა: 38×17. წარწერა შესრულებულია ღრმა და განიერი კვეთით; წარწერა კედელში ჩაბმულია თავდაღმა. ასოების სიმაღლე: 4,5—5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

ნ
 მ
 კ
 მ
 ო
 რ
 ნ
 ნ
 ნ

ჩჱ[. .] წღ [. . .]

კჟ[. . .] ყღ [. . .]

ცჱ[. . .] თღ [. . .]

ჩშ[. . .] იმი [. . .]

ცჩ[. . .] ა(მე)ნ.

წარწერის ფრაგმენტი, 2.

სწორი ნუსხური; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის (სპენდიკ) მოყვითალო ფილაზე, რომელიც წარმოადგენს ეკლესიის ჩრდილოეთის კედლის შიდა პერანგის ერთ-ერთ ქვას და ჩასმულია ქვების ზემოდან მე-3 რიგში, დაახლოებით შუა ადგილას; ზომა: 38X23; ასოების სიმაღლე 5—6. ფილა ჩასმულია გვერდულად ისე, რომ ტექსტი იკითხება დახრით, ზემოდან ქვემოთ. წარწერის ტექსტი ჩამოკრილია ფილის მარცხენა კიდეზე. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები შემორჩენილ ფრაგმენტზე არ ჩანს.

ყ ო	[...]	ყო	[...]	შეთ
რ რ	[...]	რრ	[...]	ვენ
ნ რ	[...]	ნრ	[...]	ნიც
რ რ	[...]	რრ	[...]	ეან
რ რ	[...]	რრ	[...]	ჩნც

საფიქრებელია, რომ ეს ფრაგმენტები წარმოადგენდნენ ერთი წარწერის დასაწყისსა და დასასრულ ნაწილებს. ასეთი ვარაუდის საფუძველს გვაძლევს ფილების ერთნაირი ზომა (სიმაღლე — 38), სტრიქონთა ერთნაირი რაოდენობა (5 სტრქ.), პალეოგრაფიული იდენტურობა, ერთის მარცხენა და მეორის მარჯვენა კიდეების ჩამოკრა, მათი მეორედ გამოყენება და კედლის სხვადასხვა და მეტად უჩვეულო ადგილებში თავდაღმა და გვერდშექცევით მოთავსება. ამ ვარაუდს ხელს უშლის ის, რომ ტექსტები ერთმანეთს არ ებმის; როგორც ჩანს, მათ შორის კიდეც იყო ერთი (ან, შეიძლება ორი) ფილა წარწერის ტექსტის ფრაგმენტით, მაგრამ იგი ამჟამად არ ჩანს და შეიძლება გამოვლინდეს სანახევროდ დანგრეული ეკლესიის გაწმენდის და ადგილზე არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარების შემდეგ.

[X—XI სს.]

მაცხვარში (მმსტინს რ-ნი, ლატალის სასოფლო საბჭო), მაცხვარის ეკლესია („მაცხვარ“)

ბაბუცას წარწერა

ნუსხური; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთ შესასვლელის ხის კარებზე. წარწერა მოთავსებულია მარცხენა მხარის ზემოდან მეორე გულში, სადაც წარმოდგენილია ღმრთისმშობლის გამოსახულება ყრმა იესოთი; უკირავს ფართობი: 23X18. წარწერა ამოკვეთილია გამოსახულების ზე-

და კუთხეებში. ასოების სიმალე: 5—1,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი—განივი ხაზი.

გამოც.: Чусишавили, 1958, с. 92. таб. 31 (დათარღებულია X—XI სს. მიჯნით) (ბ).

ჩ⁻უ⁻ნ⁻გ⁻ჲ⁻ უ⁻ნ⁻ღ⁻

ქ(რისტე), შეიწყალე გ(ა)ბ(უ)ცა¹.

¹ გაბუცა] Eთია ბ.

31

[X—XI სს.]

მაცხვარში (მმბტიის რ-ნი, ლატალის სასოფლო საბჭო), მაცხოვრის ეკლესია („მაცხვარ“)

კვრიკე აბიდულიანის წარწერა

ნუსხური; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთ შესასვლელის ხის კარების ზედა ღირეზე. უჭირავს ფართობი: 44×5. ასოების სიმალე: 3,5—2—1. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს, ქარაგმის ნიშანი—განივი ხაზი. გ-ანის მუცელი კარების ამოხვერტის შედეგად დაზიანებულია.

გამოც.: Чусишавили, 1958, с. 88, рис. 19, таб. 31 (დათარღებულია X—XI სს. მიჯნით რ. შმერლანგის მიერ).

ღ⁻ე⁻უ⁻ნ⁻ღ⁻ უ⁻ნ⁻ღ⁻

ა⁻ა⁻ყ⁻უ⁻ო⁻ყ⁻დ⁻თ⁻ღ⁻ღ⁻უ⁻კ⁻ა⁻რ⁻ა⁻ნ⁻რ⁻ ჟ⁻გ

უ(ფალ)ო¹, შეიწყალე აბიდულიანი კ(ვრიკ)ე*.

* შეიძლება: „კ(რისტანტინ)ე“, ან „კ(ვრილ)ე“. ¹ უ(ფალ)ო¹ო წაწ.

32

1003 წ.

ქუთაისი, ბაბრატის ტაძარი

წარწერა იატაკის „ბანმტპიციების“ მისახებ

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ტაძრის ჩრდილოეთ კედელში, სარკმლის ქვემოთ მოთავსებული დიდი ზომის ქვის ფილის მარჯვენა მხარეს. წარწერას უჭირავს ფართობი: 98×5-8. ამავე ქვის ფილის მარცხენა მხარეს ამოკვეთილია № 34 წარწერა. წარწერის მეორე სტრიქონი წარმოადგენს სამ არაბულ ციფრს. ციფრების სიმალე: 7-9. წარწერა ამოკვეთილია არაღრმა

კეთით. ქვის გამოფიტვის შედეგად მისი დასასრული ნაწილი ოდნავ დაზიანებულია. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს. შესრულების მიხედვით, როგორც ჩანს, წარწერა ამოკვეთილია უკვე ამოყვანილ კედელში ჩ.სმულ ქვის ფილაზე

ქრონიკონი $223 = (223 + 780) = 1003$ წ.

გამოც.: 1) Dubois, I, 1839, p. 418. 2) Dubois, 1840, t. XVIII, f. 3. 3) Grosset, 1841, t. I, f. 3. 4) Муравьев, 1843, с. 129. 5) Хаканов, 1901, с. 32 (ბ). 6) გორგაძე, 1911, გვ. 6. 7) Шанидзе, 1938, с. 24. 8) ცინკაძე, 1954, გვ. 8, 16, 18, სურ. 7, ტაბ. 17. 9) Чусинашвили, 1970, с. 254. 10) Цинцадзе, 1959, с. 120. 11) შანიძე, 1967, გვ. 15 (შ).

ქ ო ლ ე ს გ (ა) ნ მ ტ კ ი ც ნ ა ი ა ტ (ა) კ ი ქ (რ ო ნ ი) კ (ო) ნ ი ² ი ე ო ² ² ² ²

† ო ლ ე ს გ (ა) ნ მ ტ კ ი ც ნ ა ი ა ტ (ა) კ ი ქ (რ ო ნ ი) კ (ო) ნ ი ² ი ე ო ² ² ² ²

† ო ლ ე ს გ (ა) ნ მ ტ კ ი ც ნ ა ი ა ტ (ა) კ ი ქ (რ ო ნ ი) კ (ო) ნ ი ² ი ე ო ² ² ² ².

¹ ქ] კხ. [ქრონიკონი] კარნი ხ, ქრონიკონი შ.

[1001—1008 წწ.]

აშუთაისი, ბაბრატის ტაძარი
ტაძრის სამშენებლო წარწერა

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადზე, სარკმლებს ზემოდან შემოყოლებული ჩუქურთმიანი კამარის ქვედა, ბრტყელ წახნაგზე. წარწერის დასაწყისი და დასასრული სიტყვები მოთავსებულია ჰორიზონტალურ სიბრტყეზე, ხოლო დანარჩენი ნაწილი სიტყვიდან — „ბაგრატიან“ ვიდრე სიტყვამდე „წა“, ნალისებურ კამარაზე. კამარის ქვის ჩამოვარდნის გამო წარწერის ტექსტი ნაკლებია. ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით, არალრმა კვეთით, თანაბარი სიმაღლის (შეწიაღებული ასოების გამოკლებით) ასოებით. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი (ადგილ-ადგილ); ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

წარწერაში დასახელებულია მეფე ბაგრატ III (978—1014 წწ.) და მისი დედა გურანდუხტ დედოფალი. წარწერის დათარიღებისათვის მნიშვნელობა აქვს, თუ როგორ აღვადგენთ მის ნაკლებ ადგილს; თუმცა, შემორჩენილ ტექსტზე ბაგრატის დასახელება „აფხაზთა და ქართველთა მეფის ტიტულით“ საფუძველს გვაძლევს წარწერა დავათარიღოთ 1001 წლის შემდ-

გამოც.: 1) Dubois, I, 1839, p. 418. 2) Dubois. 1840, t. XVIII, f. 2. 3) Brosset, 1841, t. I, f. 1. 4) გორგაძე, 1911, გვ. 6 (გ). 5) ცინცაძე, 1954, გვ. 8, 16 (ც).

ჩქ ჩიყყოძოფხიყუნდყხთ
სიყოფოძოძყოქსტოთოთოთოთ
ჩიი უქიე ხიჟხიე ტფქხოქოთ
ჩოქხოქოქი ქოქოქოქოქოქოქოქ
ქოქოქოქოქოქოქოქოქოქოქ

ჩქჩიყყოძოფხიყუნდყხთ
სიყოფოძოძყოქსტოთოთოთოთ
ჩიიქუქიე ხიჟხიექტფქქოქოქოქოქ
ჩოქოქოქოქოქოქოქოქოქოქოქ
ქოქოქოქოქოქოქოქოქოქოქ
ქოქოქოქოქოქოქოქოქოქოქ
ქოქოქოქოქოქოქოქოქოქოქ

ჩქ 32 მეფეჲო, მფლობელო ყ(ოვე)-
ლოა სუფ(ე)ვ(ა)თაო, უმ(ე)ტ(ე)ხად
ალიდე ძლიერი ბ(ა)გრა(ა)ტ კ(უ)რ(ა)-
პ(ა)ლ(ა)ტი³, აფხ(ა)[წთა] დ[ა] ქ(ა)რთ-
ვ(ე)ლთა მ(ე)ფ⁴, თანა: მამით⁵, დედიტ⁶,
დედოფლით და ძით მ(ა)თით, ა(მე)ნ⁷.

¹ ქქც ც. ² მქოი ც. ³ კუროპალატი გ. ⁴ მეფე გ ც. ⁵ მამით მათით გ, + და ც. ⁶ დედიტ — ც; + და ც. ⁷ ამინ გ ც.

35

[1010—1014 წწ.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაშრის რ-ნი)
ბაბრატ მეფის წარწერა (სურ. 30—35)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის დასაელეთის შესასე-
ლელის ტიშპანზე. ტიშპანი წარმოდგენს ნახევარწრიული ფორმის ქვის ფი-
ლას. მისი დიამეტრია 225. ფილას ზემოდან ნახევარწრიულად და ქვემოდან
პორიზონტალურად შემოუყვება გრებილი გეომეტრიული ორნამენტის არშია.
ტიშპანის შუაში წარმოდგენილია რელიეფური გამოსახულებანი ასომთავრუ-
ლი წარწერით: ა. მარცხნივ — 𐌠𐌵𐌶 𐌶 [„წ(მიდა)ა თ(ვედოტ)ე“], ბ. ცენტრში —
𐌠𐌵𐌶 𐌶 [„ი(ეს)უ ქ(რისტ)ე“] და გ. მარჯვნივ — 𐌠𐌵𐌶 𐌶 [„წ(მიდა)ა გ(იორგ)ი“].
ამ რელიეფებსა და ზედა ორნამენტირებულ არშიას შორის, 11 სმ-ის სიგანის
ნახევარწრიულ ზოლზე, კიდურწაისრული დამწერლობით, ამოკვეთილია წარწე-

რა. ის თავიდან ერთსტრიქონიანია, შემდეგ ეს ერთი სტრიქონი თანაბარი სი-
მალის ორ სტრიქონად იყოფა, ხოლო წარწერის ბოლო სიტყვის სამი უკანასკ-
ნელი ასო გადადის ფილის რელიეფებით შევსებულ ზედაპირზე და მეოთხე
სტრიქონს ჰქმნის. ასობის სიმაღლე: 3—5—7. განკვეთილობის ნიშნები არ
ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, კლაკნილი ხაზი.

წარწერაში დასახელებული „ბაგრატ აფხაზთა და რანთა მეფე და ქართ-
ველთა კურაპალატი“ მ. ბროსემ ბაგრატ IV (1027—1072) მიიჩნია, მაგრამ ამ
ტიტულატურის მიხედვით, როგორც პირველად აღნიშნა ჯერ კიდევ გ. ბოქო-
რიძემ, წარწერის ტექსტში მხოლოდ ბაგრატ III (978—1014) შეიძლება ვიგუ-
ლისხმობთ. ბაგრატ III, ტიტულატურაში ჩამოთვლილ სამფლობელოთა-
გან, ყველაზე ბოლოს რანი შემოიერთა — 1010—1014 წწ. (ჯავახიშვი-
ლი, 1965, გვ. 130) და წარწერაც ამ წლებით უნდა დათარიღდეს.

- გამოკ.: 1) Dubois, I, 1839, p. 417. 2) Dubois, 1840, t. XVIII, f. 1. 3)
Brosset, 1851, XII rapp. p. 55, a (ბრ). 4) ვახუშტი, 1895, გვ. 167,
ე (ბჟ). 5) MAK, IV, 1894, таб. XLVIII. 6) ქუთათელაძე, 1894,
გვ. 53 (ქ). 7) კაკაბაძე, 1929, გვ. 102 (კბ). 8) ბოქორიძე, 1930, გვ.
194—195 (ბ). 9) ალადაშვილი, 1957, ტაბ. 18—19. 10) ბაღრიძე,
1971, 181—182 (ბდ). 11) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 84 (თ). 12) Чу-
бинашвили, 1970a, с. 253, таб. 107. 13) Аладашвили, 1977, рис-
156—159.

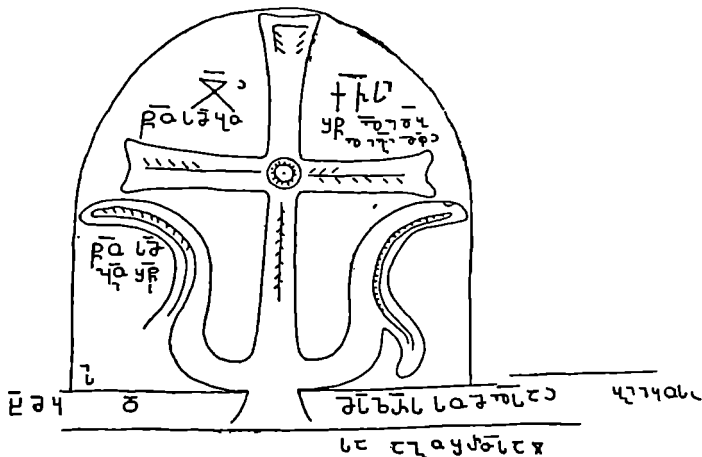
1 ქ-რ-ი-ღ-ი-ც-ი-ღ-რ-უ-ს-გ-ა-გ-ი-რ-ა-ტ-ი-ს-ა-ფ-ხ-ა-ზ-თ-ა-და-რ-ა-ნ-თ-ა-მ-ე-ფ-ე-და-ქ-ა-რ-თ-
ვ-ე-ლ-თ-ა-კ-ურ-ა-პ-ა-ლ-ა-ტ-ი-ს-ა-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-
ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-
2 რ-ა-ნ-თ-ა-მ-ე-ფ-ე-და-ქ-ა-რ-თ-ვე-ლ-თ-ა-კ-ურ-ა-პ-ა-ლ-ა-ტ-ი-ს-ა-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-
3 უ-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-ს-ი-მ-ა-ღ-ლ-ე-ს-ი-ს-
4 ს-ტ-რ-ი-ქ-ონ-ი

ქ(რისტ)ე¹, ძ(ე)ო ლ(მრ)თ(ი)ს(ა)ო², ა(ღი)დე სიმრთელ(ი)თ და ღღეგრძე-
ლ(ო)ბ(ი)თ³ შ(ე)ნ მ(ი)ერ გ(ვ)რგ(ე)ნ(ო)ს(ა)ნი⁴ ბ(ა)გრ(ა)ტ აფხ(ა)ზთა და რანთა
მ(ე)ფე⁵ და ქ(ა)რთველთა კურაპალ(ა)ტი⁶. და გაზ(ა)რდე ძე მ(ა)თი გ(ი)ორგ(ი) |
ნეზასა⁷ შ(ი)ნ(ა) შ(ე)ნსა, მ(ე)ოხ(ე)ბ(ი)თა წმ(ი)დ(ი)სა მღღ(ე)ლთმ(ო)ძღ(უ)რ(ი)-
სა⁸ ნ(ი)კ(ო)ლ(ო)ზი(ს)ა⁹.

¹ ქრისტე] ბრ.—ბჟ. ² ლეთისაო ბრ ბჟ, ლეთისაო ქ³ ღღეგრძელებით ბჟ ქ. ⁴ გეორგიონისანი
ბჟ კბ ბდ, გურიკონისანი ქ. ⁵ მეფე — ბჟ. ქართულთ ბრ. ⁶ კურატპალატი ბრ, კურაპალატი ბჟ,
კურაპალატი ქ. ⁷ ნეზასა... ნიკოლოზისათა —ბჟ. ⁸ მღღელთ მოძღვრისა ბრ ქ, მღღელთმოძღ-
ვრისა ბ, მღღელთ-მოძღვრისა ბდ თ. ⁹ ნიკოლოზისათა ბრ კბ ბდ თ, ნიკოლოზისათა ქ.

[1010—1014 წწ.]
კაცხი (ჰიათურის რ-ნი)
ზაბრატ მეფის წარწერა (სურ. 34)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის დასავლეთ შესასვ-
ლელის ტიმპანზე. ტიმპანი წარმოადგენს დიდი ზომის ქვის ფილას, რომლის

1. ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ტაძრის ჩრდილოეთ შესასვლელის ტიმპანზე. ტიმპანი წარმოდგენს ვარდისფერი ქვის ფილას; ზომა: 120 X 50 X 32. ტიმპანის ცენტრში წარმოდგენილია რელიეფური გამოსახულება — „ჭვარი აუვავებული“, რომელიც ჩასმულია ნახევარწრიულ თალში. ჭვრის ზომები: 28 X 32. ნახევართალის ორივე მხარეს წარმოდგენილია ცხოველთა რელიეფური გამოსახულებანი. ღრმა კვეთით შესრულებული კიდურწერტილოვანი წარწერა მოთავსებულია ჭვრის პორიზონტალურ მკლავებს ზემოთ, ზედა ვერტიკალური მკლავის ორივე მხარეს. ასოების სიმაღლე: 1—3,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.

ჯაქქსნ ჭ(უარ)ა ქ(რისტ)მსი.

2. ნუსხურნარევი ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ტიმპანზე გამოსახული რელიეფური ჭვრის პორიზონტალურ მკლავებს ზემოთ. კიდურწერტილოვან წარწერას უქირავს ფართობი: 28 X 5,5; დღ გადამოცემულია ნუსხახუცური დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 1—2,5; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ჩქსმ-ყრყრ-რუტყ
თაუ-რჭ-ჟა

წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეი)წ(უა)ლე
დ(ილე)ბ(უ)ლი გ(იორ)გ(ი) მ(ე)ფ(ე)ა.

3. ასომთავრული; ფრაგმენტი, შემორჩენილი 6 სტრიქონის ნაწყვეტების სახით; ამოკვეთილი ტიმპანზე გამოსახული ჭვრის მარცხენა ბუდის არეში. კიდურწერტილოვანი წარწერის ფრაგმენტს უქირავს ფართობი: 16 X 7. ასოებს სიმაღლე: 1-2, 5; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, კიდურწერტილოვანი, განივი ხაზი.

† 𐌱𐌰 𐌺𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹

† 𐌱𐌰 𐌺𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 5 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹
 [𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹] 9
 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 12
 [𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹 𐌸𐌹] 14
 𐌸𐌹: 𐌸𐌹

† 1 წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწუაღ)ე
 ს(ა)ურმ(ა)გ², ძე³ აქუნისა და გა(ნ)უ-
 ს(უე)ნე⁴ ს(უ)ლსა მშ(ო)ბელთა მისთასა.
 ამის ექლესი(ი)სა⁵ გ(ე)ბ(ა)სა შ(ე)სწ(ი-
 რ)ა⁶ ავ(ა)ზმ(უ)ლ(ო)ბ(ა)მ⁷ ან, მძიმე-
 გ(ო)ლ(ი)ა(ი)ს(ი)ს(უ)ლისათ(ე)ს⁹.
 ვინ წაიკ(ი)თხ(ო)თ¹⁰, ლო(ც)ვ(ა)სა მო-
 ევს(ე)ნ(ე)თ¹¹; ა(მე)ნ¹² გ(უე)ჟ(ა)ვს¹³
 𐌸𐌹: 𐌸𐌹

წ: 1 𐌸𐌹 2 𐌸𐌹 3 𐌸𐌹 4 𐌸𐌹 5 𐌸𐌹 6 𐌸𐌹
 7 𐌸𐌹 8 𐌸𐌹 9 𐌸𐌹 10 𐌸𐌹 11 𐌸𐌹 12 𐌸𐌹
 13 𐌸𐌹 14 𐌸𐌹

* ან: „შ(ე)მოსწ(ი)ა“.

1 †] ქ ქ თ ბ. 2 სორკე წრწ, სორკე (საურ-
 მაგ) წ. 3 ძე თ. 4 გაუსეენე წ, განუსეენე თ ბ,
 5 ეკლესიისა წ. 6 შეწირა წ ბ, შეწირა თ. 7 ავა-
 ზაულობითა თ. 8 ა—წ, ერთი ბ. 9 სულისა-
 თის წ ბ. 10 წააკითხოთ თ. 11 მოიხსენიეთ წ,
 მოიხსენებლეთ თ. 12 ამინ წ თ. 13 გვეუავნ წ თ
 ბ. 14 ჩვენ წ.

41

[1046 წ.]

საჰანე (საჩხერის რ-ნი)

დაწერილი გიორგი ივრისთავთ-ივრისთავისა სოფელ საჰანისადმი
(სშრ. 40)

ასომთავრული; 13 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე. რომელიც ეკ-
 ლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, საკმელის მარცხნივ, ამ უკანასკნელის წარბს
 ქვემოთ არის ჩასმული. ფილას ირგვლივ შემოუყვება მაღალი ჩარჩო. ზომა:

55X48. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული და ნაწილობრივ კიდურ-წერტილოვანი დამწერლობით. მისი პირველი და ბოლო სტრიქონი, აგრეთვე სხვა სტრიქონთა დასასრული ასოები, ფილის ჩარჩოზეა ამოკვეთილი. ასოების სიმაღლე: 2-3-3,5. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი (ადგილ-ადგილ); ქარ: გმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.
თარიღდება Xე მმ- ის მიხედვით.

გამოც.: 1) Brosset, 1856, p. 44. t. I, f. 31 (ზრ). 2) წერეთელი, 1894, გვ. 9 (წ). 3) Церетели, 1898, с. 102-103 (წ¹). 4) Тагаичвили, 1936, p. 157, t. I, f. 2 (თ). 5) ბერიძე, 1942, გვ. 91-92, ტაბ. 25 (ბ). 6) ბერძენიშვილი, 1966, გვ. 242 (ბ¹). 7) სილოგავა, 1972, გვ. 153-154, ტაბ. IV, სურ. 4.

ქსტქუთი ოცნი
 უსაოცტტუ:უუუ
 ოცოქუუუ:ოც
 ტუთუც:ტუტუ
 უსუსსტ:სქუჟ
 უსუსსტ:სქუჟ
 ოცტტუუ:სქუტუ
 ს:ოტუსუქუა:ოც
 უქუც:ჭუკუტტ
 ტსტოც:ტტუტტ
 ჟუცტ:ჩს:ოკუტტს
 ოქუ:უსსოქტტ ოს:უ:

ქსტქუთი ოცნი
 უსაოცტტუ:უუუ
 ოცოქუუუ:ოც
 ტუთუც:ტუტუ
 5 უსუსსტ:სქუჟ
 უსუსსტ:სქუჟ
 ოცტტუუ:სქუტუ
 ს:ოტუსუქუა:ოც
 უქუც:ჭუკუტტ
 10 ტსტოც:ტტუტტ

ქ¹ სახელითა ღ(მრ)თის(ა)ათა² მე, ე(რისთავთ)-ე(რისთავმან) გ(იორგ)ი, და-უწერე და მივეც ამის ეკლესი(ი)სა³ ნ(ა)ნ(ე)ვ(ა)რი ს(ა)ვ(ა)ნ(ი)სა⁴ ს(ო)ფ(ე)ლ-სა⁵. თ(ა)ნაღამიდგეს, ოდეს უ(ც)ნ(ე)-ბ(ა)ჲ⁶ დავ(ი)წყ(ე)თ, მ(უ)შ(ა)ობ(ი)თა⁷, ფასითა⁸ და უ(ოვ)ლითა ფ(ე)რ(ი)თა⁹.

¹ ქქწ.—თ ბ¹. ² ლეთსათა წ წ¹. ³ ეკ-ეღესიისა წ წ¹. ⁴ სავანისა წ წ¹. ⁵ სოფელსა. თანა სოფლისათანა წ¹. ⁶ შენობაჲ წ ბ, შე-ნობაი წ¹; ქ... დავიწყეთ — ბრ. ⁷ მუშაობითა მშობელთა ბრ წ წ¹ ბ. ⁸ ფასათა ბ ბ¹. ⁹ ფრითა ბრ, ფრითა წ წ¹.

¹ ოცნი ოცნი ბ. ² უუუ უუუ ბრ. ³ ოც ბრ. ⁴ სქუ სქუ ბრ. ⁵ ოც-ქუჭუც ბრ. ⁶ ქსტსტტ ქქქტტ ბრ.

ფაქტ:იწ:ღკზწჩქწ
 ოჲწ:ჩქწღწღწღ:
 სქსწწღწ:წწწწწწწწ:

ღ(მერთი)ნ უბ(ე)ღწ(ი)ერ(ე)ნ უკ(უ-
 ნისამღ)ე¹⁰.
 ვინ¹¹ უქციოს¹², პრ(ი)სს(ავ)ს-მცა¹³
 ღ(მერთი)ი და წ(მიდა)ღ გ(იორგი)ი¹⁴.

ზრ, ფქწსწღწ 7 ოკზწჩქწღწ-
 სწწღწ ზრ. 8 ოკწწწღწღწ ზრ. 9 ოქ-
 წღწწღწწღწღწ ზრ. ¹⁰ სტრ. 13 — ზრ.

¹⁰ უკენსმღე... გორგი — წწ¹. ¹¹ ვინც ვინტ
 ზრ. ¹² უქციოსქ ქიოის ეე ზრ; უქციოს... გო-
 ორგი — ზრ. ¹³ პრისხავსკა] ღ; პრისხავსკა...
 გორგი — თ.

[XI ს-ის I ნახ.]
 რზანი (ჰიათური ს რ-ნი)
 ეკლესიის სამშენებლო წარწერა (სურ. 41)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლე-
 სიის სამხრეთ კედელში, კარნიზის ქვემოთ, დასავლეთის კუთხიდან ქვების მე-
 ექვსე წუბაშია ჩასმული. ზომა: დაახ. 100X20 (ზუსტი ზომების აღება არ მო-
 ხერხდა). ფილის მარცხენა კიდე მოტეხილია უმნიშვნელოდ. ღრმა და განიერი
 კვეთით შესრულებული წარწერა შენახულია კარგად. განკვეთილობის ნიშნე-
 ბი არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი განივი ხაზი.

გამოც.: 1) სილოგავა, 1972, გვ. 155, შენ. 38. 2) Силогава, 1974, с.
 428, рис. 2.

სჯუ უწი წიწსწ ჯღწა
 უღწუყ იღწწწსწ უყკწწსწ
 ოწსწწწწწწწწწწწწწწწ
 უიწაწწწწწწწწწწწწწწ

სჯუ უწი წიწსწ ჯღწა
 უღწუყ იღწწწსწ უყკწწსწ
 ოწსწწწწწწწწწწწწწწწ
 უიწაწწწწწწწწწწწწწწ

* თ ჩაწერილია სტრიქონს ზემოდან.

სახელითა ღ(მრთ)ისაჲთა, მეოხებითა წ(მიდ)ისა გ(ა)ბრ(იე)ლისითა, ს(ო)-
 ფ(ე)ლ(მა)ნ ნ(ა)ვ(ა)რძ(ე)თ(მა)ნ ა(ა)გო ტ(ა)ძ(ა)რი ეხე ღ(მრთ)ისა)ღ.
 ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყ)ალე ს(ო)ფ(ე)ლი აჲა ქ(ო)რც(ი)ელ(ა)ღ, მ(უ)ნ — ს(უ)-
 ლი(ე)რ(ა)ღ.

[X I ს-ის I ნახ.]

რბანი (ვიათურის რ-ნი)

აბუნასრ ერისთავის წარწერა (სურ. 42)

აომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი თეთრი კირქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმული იყო ეკლესიის სამხრეთ კედელში და წარმოადგენდა სარკმლის ზედანს. ამჟამად ფილის ექვსი ნატეხი ინახება ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. ზომა: 63×35, 5×24. საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს სახვითი ხელოვნებისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის სამმართველოს არქივში დაცულია ეკლესიის ჩრდილოეთი ფასადის ერთი ნაწილის ფოტონეგატივი (№ 5003), რომელზედაც წარმოდგენილია ეს წარწერაც. ასოების სიმაღლე: 2,5-2. წარწერა ამოკვეთილია ფილის შუა ადგილას, სარკმლის ფოსოს ზემოთ და უკირავს ფართობი 27×17. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს: ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: Силогава, 1974, с. 433, рис. 3.

ქ ო ყ ო ო ო ო
 F ო ს ო ო ო ო
 ო ო ო ო ო ო ო
 ო ო ო ო ო ო ო
 ო ო ო ო ო ო ო

ქ ო ყ ო ო ო ო ო
 F ო ს ო ო ო ო
 ო ო ო ო ო ო ო
 ო ო ო ო ო ო ო
 5 ო ო ო ო ო ო ო

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე აბუნასრ¹ ერისთავი და შვილ[ნ]ი მისნი, და ყ(ოველ)იერი მისი.

¹ აბუნასრ წარწ.

[X I ს.]

ანუხვა (ბუღაუთის რ-ნი)

ბიორბი ბასილის ძის წარწერა (სურ. 44)

აომთავრული; 10 სტრ.; ამოკვეთილი თეთრი კირქვის სვეტზე (სურ. 44ა). სვეტი გათლილია ოთხკუთხად, უხვად არის მოჩუქურთმებული გეომეტრიული და სტილიზებული მცენარეული ორნამენტით და როგორც ჩანს, ჯვრის ჩასადგმელ სტელას წარმოადგენდა. ამჟამად მისი ქვედა კიდე მოტეხილია; უმნიშვნელოდ არის დაზიანებული, აგრეთვე, სვეტის ზოგიერთი სხვა ნაწილიც. სტელის სიგრძე—220, სიგანე—ორ მხარეს 28, ხოლო დანარჩენ ორ მხარეს—23. გეომეტრიუ-

ლი ჩუქურთმები სტელას ოთხ რეგისტრად ჰყოფენ. გიორგი ბასილის ძის სამ-
შენებლო წარწერა ამოკვეთილია ქვემოდან პირველ-მეორე რეგისტრში. მას
უქირავს ფართობი: 31×23,5; შესრულებულია არალრმა კვეთით, კიდურწაის-
რული, თითქმის თანაბარი სიმაღლის ასოებით. ასოების სიმაღლე: 3,5-2,5. გან-
კვეთილობის ნიშანი ტექსტს არ ახლავს, თუ არ ჩავთვლით, რომ ციფრის აღ-
მნიშვნელი 8 ასოს (მეშვიდე სტრ.) ორ მხარეს ორ-ორი წერტილია დასმული:
აგრეთვე, წარწერის ბოლოს დასასრულის ნიშნად დასმულია სამი წერტილი —
განლაგებული მარცხნივ წაწვეტებული სამკუთხედის სახით; ქარაგმის ნიშანი:
კიდურწაისრული, განივი ხაზი.

აღმოჩენილია 30-იან წლებში, მხარეთმცოდნე ი. ა. ვ. ი. ძ. ბ. ა. ს. მიერ, გულაუ-
თის რ-ნის ს. ა. ნ. უ. ხ. ვ. ა. შ. ი., ეკლესიის ნანგრევების მახლობლად. ამჟამად და-
ცულია დ. გულიას სახ. აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში.

გამოც.: 1) Бгажнм, 1959, с. 253—254, рис. 8. 2) Бгажнм, 1967, с. 16,
рис. 7 (ლ. შერეაშვილის წაკითხვით) (შ). 3) სილოგავა, 1972, გვ. 148—
149, ტაბ. II.

სქნოც იძნსამც
 ლჷყნუჯყჷნუსქნსც
 ხნისნ ჭჭნ სნ
 ოსნ სნსსწწს წ
 ჭუნ ჯსნსთნ ჭნ
 ტქჷნდჯნჷნ ღ
 კყტტხნ:ღწნჷ
 ძტტნ ოგჷტ
 სნ ჭოღყჷყს
 ნუნო ტნ ოჷნ:

სქნოც იძნსამც
 ლჷყნუჯყჷნუსქნსც
 ხნისნ ჭჭნ სნ
 ოსნ სნსსწწს წ
 5 ჭუნ ჯსნსთნ ჭნ
 ტქჷნდჯნჷნ ღ
 კყტტხნ:ღწნჷ
 ძტტნ ოგჷტ
 სნ ჭოღყჷყს
 10 ნუნო ტნ ოჷნ:

ს(ა)ხ(ე)ლითა ღ(მრ)თის(ა)ათა, ა(ლ)-
 ვ(ა)შ(ე)ნე¹ ჭუ(ა)რი² ესე ს(ა)ხ(ე)ლსა
 ჴ(ედ)ა ღ(მრთი)სა მ(ა)მისა, ძისა, ს(უ)-
 ლისა წ(მი)დ(ი)სსა³ მე, გ(იორგი) ბ(ა)-
 ს(ი)ლის ძემ(ა)ნ.

აწ, ვინცა ევედრ(ე)ბ(ო)დ(ე)თ, ჩ(უე)ნ,
 ბ-ნივე⁴ ძმანი ღ(ო)ცვასა მოგუიჯსენე-
 ნით; ა(მე)ნ⁵ იუ(ა)ვნ.

¹ ავაშენე შ. ² ჭერი წრწ. ³ წმიდისასა შ.

⁴ გ—ნივე|სამნივე შ. ⁵ ამინ შ.

[XI ს.]

ანუხვა (გუდაუთის რ-ნი)

სვებზე გამოსახული ჯვრების წარწერები

ანუხვას სვეტზე* წარმოდგენილია ხუთი რელიეფური ჯვრის გამოსახულება. ა. ჯვრის მკლავებს შორის ჩაწერილია (ამოკვეთით, ასომთავრული დამწერლობით, ერთ, ორ და სამ სტრიქონად) იმ წმინდანთა სახელები, რომელთა სახელზედაც არის შესრულებული თითოეული ჯვრის გამოსახულება.

ა. ჯვარი აღმართული გიორგის მამის—ბასილის მფარველის, წმ. ბასილის სახელზე და მისი წარწერა, მოთავსებული სვეტის პირველ (სულ ქვედა) რეგისტრში, გიორგი ბასილისძის წარწერის (იხ. № 44) ქვემოთ. ამ ადგილას სვეტი გადატეხილია და ამჟამად სახეზეა რელიეფურ, სტილიზებულ და გრეხილ გეომეტრიულ ორნამენტში ჩასმული, როგორც ჩანს, ტოლმკლავებიანი ჯვრის ფრაგმენტი (ზედა ვერტიკალური მკლავი და ჰორიზონტალური მკლავების ზედა ნაწილი). ჯვრის მკლავებსა და ჩუქურთმებს შორის ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა, შემონახული ასევე ფრაგმენტულად; ასოების სიმძალე: 1,8—1,5. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: 1) Бгажба, 1959, с. 253, рис. 8. 2) Бгажба, 1967, с. 15, рис. 7.

ქ-ა

წ(მიდა)ა ბ(ა)ხ(ი)ლი.

4ს

[76]

ბ. ჯვარი, აღმართული სვეტის შემკვეთის, გიორგი ბასილისძის მფარველი წმინდანის, გიორგის სახელზე და მისი წარწერა, მოთავსებული სვეტის მესამე რეგისტრში, სამშენებლო წარწერის ზემოთ. აქ, 42×28 ფართობზე, გეომეტრიული ჩუქურთმებით შექმნილ ჩარჩოში, ჩასმულია რელიეფური ჯვარი. მის ჰორიზონტალურ მკლავებს შორის ამოკვეთილია ერთ-სტრიქონიანი წარწერა. ასოების სიმძალე 2-3. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Бгажба, 1959, с. 253, სურ. 8. 2) Бгажба, 1967, с. 15, სურ. 7.

ქ-ა 77

წ(მიდა)ა გ(იორგი).

გ. ჯვარი წმ. თევდორეს სახელზე (ეს უნდა იყოს გიორგი ბასილისძის ერთ-ერთი ძმის მფარველი წმინდანი) და მისი წარწერა, მოთავსებული სვეტის მესამე რეგისტრში. წარწერა შესრულებულია ერთ სტრიქონად, ჯვრის ჰორიზონტალურ მკლავებს ქვემოთ. ასოების სიმძალე: 1,8-3,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ქ-ა 67

წ(მიდა)ა თ(ევდორ)ე.

დ. ჯვარი წმიდა დემეტრეს სახელზე (ეს უნდა იყოს გიორგი ბასილისძის ერთ-ერთი ძმის მფარველი წმინდანი) და მისი წარწერა, მოთავსებული სვეტის

* აღწერილობა იხ.: Аджинджал, 1957, с. 137—138.

მესამე რეგისტრში, წმ. გიორგის ჯვრის უკანა მხარეს. წარწერა ამოკვეთილია ორ სტრიქონად; ჩაწერილია ჯვრის მკლავებს შორის. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარავმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

წ^ა
ბ^ამ^აქ^ა

წ(მილა)ა დ(ე)მ(ე)ტრე.

ე. ჯვარი წმ. მერკილეს სახელზე და მისი წარწერა, მოთავსებული ჰვეტის მესამე რეგისტრში. წარწერა ძლიერ დაზიანებულია; როგორც ჩანს, შესრულებული იყო ორ სტრიქონად. ჩაწერილია ჯვრის მკლავებს შორის. განკვეთილობისა და ქარავმის ნიშნები შემორჩენილ ფრაგმენტზე არ ჩანს.

წ^ა
[ბ][ქ]ხ^ა

წ(მილა)ა [მ(ე)]რკ(ი)ლე.

„მ^არკლე“, თითქოს, უნდა გაიხსნას როგორც „მ(ა)რკ(ე)ლე“, რადგან წმინდანი ასეთი სახელით, სვინაქსარების მიხედვით, რამდენიმეა ცნობილი და ეს სახელიც საკმაოდ გავრცელებულია აგიოგრაფიულ მწერლობაში (იხ. მაგ. პირთა საძიებელი წიგნში „ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა“ I, თბ., 1974); მაგრამ არც ერთი მათგანი წმინდა მეომარს არ წარმოადგენს; ხოლო ანუხვის სტელის წარწერაში, როგორც ვხედავთ, „მ^არკლე“ დასახელებულია წმინდა გეომრებს — გიორგის, თევდორეს და დემეტრეს შორის და უთუოდ, აქ ამ სახელით წმინდა მეომარი უნდა იგულისხმებოდეს.

წმინდა მეომარი „მერკილეს“ სახელით (სრული, დაუქარავმებელი ფორმით) დასახელებულია სხვა წმინდა გეომრებს შორის სუფის წმ. გიორგის ეკლესიის (ს. ფარი, ზემო სვანეთი) ერთ-ერთი საკურთხევლისწინა ჯვრის XIII ს-ის ჰედურ ასომთავრულ წარწერაში (გამოც. იხ.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 421. ე. თაყაიშვილი, რომელიც ჯვარს მე-16—17 სს. ათარიღებს, წმ. მერკილეს სახელის წაკითხვასთან დაკავშირებით შენიშნავს: „sic. მერკური უნდა იყოს“). აქ წმ. მერკლე დასახელებულია და გამოსახული სხვა წმ. გეომრებს: გიორგის, დემეტრეს, თევდორეს, პანტელეიმონსა და პროკოპის შორის.

სუფის ეკლესიის ჯვრის წარწერაში ამ სახელის სრული, დაუქარავმებელი სახით გადმოცემა საფუძველს გვაძლევს ანუხვის სტელის წარწერაში „მ^არკლე“ გაეხსნათ, როგორც „მ(ე)რკ(ი)ლე“.

46

[XI ს.]

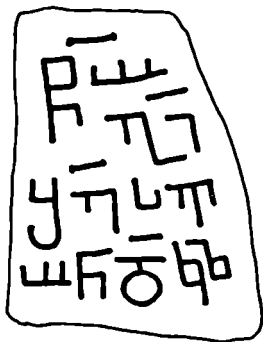
ბარი (ონის რ-ნი)

სპიგეონ დეკანოზის წარწერა (სურ. 45)

ნუსხური; 4 სტრ.; ამოკვეთილი ტიპანის ფილაზე (სურ. 43). ფილას ზემოდან შემოუყვება მაღალი წარბი გრეხილი ორნამენტით; ზომა: 113×54×20; ქვედა მარცხენა კუთხე მოტეხილია. ფილის შუაში რელიეფური ჯვარია გამოსახული. ზომა: 31×23. ჯვრის მარცხენა მხარეს, როგორც ჩანს, წარწერა იყო ამოკვეთილი, მაგრამ ის დღეს გადასულია. სვიმონის წარწერა ამოკვეთილია ფილის

ქვედა მარჯვენა ნაწილში და უჭირავს ფართობი 18×15-9; მოთავსებულია ჯვარსა და ფილის შემომზღუდავ ნახევარწრიულ ორნამენტს შორის. ასოების სიმაღლე: 0,5-5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

დაცულია ონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში—ინვენტარის № 2383. ძეგლის მუზეუმში შემოსვლის დროისა და ვითარების შესახებ წერილობითი ცნობები არ მოიპოვება. მუზეუმის დირექტორის თამარ გრძელიშვილის ცნობით ტიმპანის ფილა ს. ბარის ეკლესიიდანაა.

რ¹ა
 უ²ა
 ყ³რს⁴რ
 [ა]ნ⁵ბ⁶ჰ⁷

წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე სვ(ი-
 მ)ონ დ(ე)კ(ანო)ზ(ი).

47

[XI ს.]

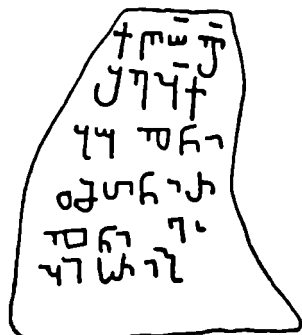
ბარი (ონის რ-ნი)

წარწერები ეკლესიის ტიმპანის ფილაზე (სურ. 47—48)

ონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცულია ტიმპანის ორი ფილა ს. ბარის ეკლესიიდან (პირველი ფილა და მისი წარწერა იხ. № 46). რუხი ფერის ქვიშაქვის ფილა გათლილია ნახევარწრიულად. ზომა: 88×67×13—15. მას ზემოდან ნახევარწრიულად, ხოლო ქვემოდან ჰორიზონტალურად შემოუყვება გრეხილი ორნამენტის არშია (სურ. 46). ფილის ცენტრში გამოსახულია ტომკლავიანი რელიეფური ჯვარი, რომელიც შედგენილია ასევე გრეხილი ორნამენტით. ჯვრის მკლავებს შორის ბუდეები შევსებულია ფოთლების სტილიზებული გამოსახულებით. ჯვრის გამოსახულებასა და ნახევარწრის სეგმენტებს შორის, ჯვრის ორივე მხარეს ფილაზე დარჩენილი ფართობი შევსებულია წარწერების ტექსტით.

ა. წარწერა ჯვრის მარცხენა მხარეს.

ნუსხური; 7 სტრიქონი; უჭირავს ფართობი: 25×20. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი კლავნილი ხაზი. ფილის ზედაპირის გადარეცხვის შედეგად ტექსტი ძალზე ნაკლებია და დაზიანებული.

ქონჲ
 ეუჲ
 ყუ რნი
 ხვტნი
 რნი[----]
 [-----]
 [-----]

† წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწუალ)ე
 ფ(?)¹, შ(ი)ლნი! მისნი, რ(ომე)ლნი
 [...].

¹ შულნი წაწ.

ბ. წარწერა ჭვრის მარჯვენა მხარეს.

ნუსხური; 10 სტრიქონი; უპირავეს ფართობი: 24 × 19. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, კლაკნილი ხაზი. ფილის ზედაპირის გადაცრეცის შედეგად წარწერის ტექსტი ძალზე ნაკლებია.

ქონჲ
 რთყუ
 რ[ჲ]
 [ყ]რჲ[---]
 5 [----]რ[---]
 [-----]რთ
 [-----]რთყ
 [-----]რ
 [-----]რ
 10 რ

† წ(მილა)ო რ(მ)რ(თ)მ(ო)შ(ო)ბ(ე)ლ[ო],
 შ(ეიწუალ)ე [...].

[XI ს.]
 ბაჯრიტი (საჩხერის რ-ნი)
 შალვას წარწერა

ნუსხური; 9 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, ქვების ზემოდან მეცხრე და სამხრეთის კუთხიდან მეორე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 38 × 28,5. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ფილის ზედაპირის ადგილ-ადგილ ატყევისა და ჩამორეცხვის გამო შემონა-

ზულია დაზიანებული სახით. ასოების სიმალლე: 0,5-1,5-2,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი. წარწერიანი ფილა ქვების წყობაში ჩასმულია გვერდშეკცევით. წარწერა იკითხება ქვემოდან ზემოთ.

[. . .] [-] [ც] [კ] [ე] [ვ] [უ]
 [. . .] [-] [შ] [ჩ] [წ]
 [. . .] [ძ] [წ] [წ] [წ] [წ] [წ]
 [. . .] [შ] [ქ] [ქ] [ქ] [ქ] [ქ]
 5 [. . .] [ი] [ა] [ო] [უ] [ო] [ს] [ა] [ფ] [ა]
 [. . .] [უ] [ო] [ა] [ო] [უ] [ო] [ს] [ა] [ფ] [ა]
 ბე
 ქ-უყ*

[ქ წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბაო], შ(ეიწყალ)ე
 შ(ა)ლ[ვა] [. . .] მ[. . .]ლით(?)* [. . .]
 [ა]მას ე[კ]ლესიას [პ]ირველ საფუ[ძ-
 ვ]ელი მე შა(ლ)ვაშ(ა)ნ [ლ]ავდე.
 ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე [. . .].

* „[ელ]ლით“ (?).

* შ-ს შემდეგ დაუწერელა.

49

[X I ს.]
 ბაჯნითი (საჩხერის რ-ნი)
 ბიორგის წარწერა

ნუსხური; ფრაგმენტი — 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთი შესასვლელის მარჯვენა ანაყოლში, ქვებს ქვემოდან მეორე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 77×32×24. ფილის ადგილ-ადგილ ატკეცის გამო წარწერა დაზიანებულია. ასოებს სიმალლე 2-7. ფილაზე შეიმჩნევა იმ სწორკუთხა ლარის ნაწყვეტები, რომლებშიც თავდაპირველად ყოფილა წარწერა ჩასმული. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ყოასძქუყ
 'ა'ყუჭ
 [. . .] 'ე' [. . .]
 [. . .] [-]

წ(მილა)ო სამებ(ა)ო, შ(ეიწყალ)ე გ(ი-
 ორ)ე [. . .].

50

[X I ს.]
 ბაჯნითი (საჩხერის რ-ნი)
 წარწერის ფრაგმენტი

ნუსხური; ფრაგმენტი — 8 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთი შესასვლელის მარცხენა ანაყოლში, ქვების ქვემოდან მეორე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 62×21×33. ფილის ადგილ-ადგილ ატკეცვისა და ნაწილობრივ გადარეცხვის გამო წარწერა შემონახულია ნაკლები სახით. როგორც ფილაზე შემორჩენილი ლარების ნაწყვეტებიდან ჩანს,

წარწერა თავდაპირველად ჩარჩოში ყოფილა ჩასმული. ასოების სიმაღლე: 1-3. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშნები არ ემჩნევა.

[...]	ლქ ¹ 74	[წმიდაო სა]მებ[აო], [...]	იმედ[...]	მა.
[...]	7შ7შ	ე[...]	სა[...]	შნ[...]
[...]	ლქ ¹ 74	ეულღშ[...]	ეკ[...]	
[...]	სე. —	ა[...]	ა[...]	დ[...]
5	[...]	რყრ ¹ [...]	რყ ¹ /რ.	
	შ.ღყ[...]	რყ[...]		
	ე[...]	ე[...]		
	შ[...]	ე		

51

[XI ს.]

ბაჯრითი (საჩხებრის რ-ნი)
იოვანეს და იოვანეს წარწერა

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთი ფასადის კარნიზის ნაწილს წარმოადგენს და ჩასმულია ქვების დასავლეთის კუთხიდან მეორე წყობაში; ზომა: 62×39. ის გაპობილია ორ ნაწილად. წარწერა ფილის გაპობისა და ერთ ადგილას ამოტეხის გამო შემონახულია ნაკლებულად. ასოების სიმაღლე: 2—8. ადგილ-ადგილ შეიმჩნევა ასოებზე გადასმული წითელი საღებავის კვალი. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს. ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

რქ ¹ [სე]	რქ ¹ რყ[სა]	წ(მიდა)ო	[სა]მებ[აო],	შ(ეიწყალ)ე
რყ ¹ [რყ]	რყ ¹ რ	[ო]ვანე	და	ი(ოვან)ე.
შ ¹ რ ¹				

52

[XI ს.]

ბაჯრითი (საჩხებრის რ-ნი)
წარწერა ბიორბის მიერ ძვის სქიდვის შესახებ (სურ. 49)

ნუსხური; ფრაგმენტი — 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე. რომელიც ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, სარკმელიდან მარცხნივ ქვების მეორე წყობაშია ჩასმული; ზომა 23×24,5. ფილის ზედა ნაწილის გადანაკვეთის მისი წარწერის პირველი სტრიქონი გაპყლია. ასოების სიმაღლე: 1-2,5. წარწერის ქვემოთ ფილის მთელს სიგრძეზე გავლებულია ღარი. ფილის ქვედა მარჯვენა ნაწილში წარმოდგენილია ღრმა კვეთით შესრულებული ჭვარი (4×7,5), რომლის მკლავების ბოლოები სტილიზებულია წიწვოვანი ხაზებით. ქვის წარწერიან ზედაპირს და ასოებს გადასმული ჰქონია ამჟამად უკვე გადასული წითელი საღებავი. განკვეთილობის ნიშანი არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: სილოგავა, 1972, გვ. 107 (ბ).

რყუ'უ'ანუ'უსუქ
ჟუ'უ'უ'უ'უ'უ'უ'
უყა'უ'

[წ(მილა)ო სამებაო], შ(ეიწყალ)ე გ(ო)
(ორ)გი; ესე ქვაი მ(ა)თლა იყა'უ'.

1 მათლა იყა'უ' მათ უ. | უყა'უ' უ. ხ.

53

[XI ს.]

ბაჰიტი (სახხერის რ-ნი)

წარწერა მიჰაელის მიერ ქვის შიფირვის შესახებ

ნუსხური; ფრაგმენტი — 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი თეთრი კირქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, ქვების ზემოდან მეოთხე და ჩრდილოეთის კუთხიდან მეხუთე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 20x25. ფილის ზედა და მარცხენა კიდეების ჩამოჭრის შედეგად წარწერა შემონახულია ნაკლები სახით. ასოების სიმაღლე: 1-3. წარწერის ქვემოთ, ფილის ზედაპირზე ამოკვეთილია ჭვარი, შესრულებული ღრმა კვეთით. ფილის ზედაპირს გადასმული ჰქონია ამჟამად გადასული წითელი საღებავი. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: სილოგავა, 1972, გვ. 156—157.

[---]რყ'ა'რყ'ი'უ'---]
უს'უ'უ'უ'უ'---]
[---]რყ'ს'ო'უ'ა'უ'უ'უ'უ'---

[წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწყალ)ე
მი(ქ(ა)ელ), ესე ქვაი მ(ან) [შ]ესწირა.
ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე გ(იორ)გი.

54

[XI ს.]

ბაჰიტი (სახხერის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი ეკლესიის დასავლეთ ფასადზე

ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, კარნიზს ქვემოთ, ქვების ზემოდან პირველ და სამხრეთის კუთხიდან პირველ წყობაში ჩასმულია ქვის ფილა; ზომა: 26x23,5. ფილა პორიზონტალური ხაზის ღრმა ღარით გაყოფილია ორ ნაწილად. თითოეულ ნაწილში ამოკვეთილია ორი სხვადასხვა წარწერა, შესრულებული ნუსხური დამწერლობით. ფილის ზედა ნაწილის განივად გადაჭრისა და ზედაპირის ადგილ-ადგილ ატკეცვის გამო ორივე წარწერა ნაკლები სახით არის შემონახული. ასოების სიმაღლე: 1-2,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი. ფილას გადასმული აქვს წითელი საღებავი.

ა. [---]რ[---]
 ღ[---]
 ღ[---]
 ქ[---]
 ღ[---]
ბ. რ'ღ₁ს₁ჟ'ჟ'ღ

ბ. წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბაო, შ(ეიწყალ)ე
გ(იორ)გი უ. . .].

[XI ს.]

გმელეთის ხიდი (სოხუმის მიდამოები)

წარწერა ხიდზე (სურ. 50)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი მდინარე ბესლეთზე გადებული ერთმალიანი ხიდის თალის დასავლეთის კიდეზე. წარწერის შემორჩენილ ნაწილს უჭირავს თალის დაახლოებით 1/3. ფილა, რომელზედაც წარწერის დასაწყისი ასოებია ამოკვეთილი, ხიდის სამხრეთი ბურჯის წყობაშია დატანებული, ხოლო წარწერის დანარჩენი ნაწილი ნახევარწრიულად დაუყვება თალს. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული და, ნაწილობრივ, კიდურწერტილოვანი დამწერლობით, ადგილ-ადგილ შეწიალებული, დიდი ზომის ღრმად ჩაჭრილი ასოებით. ასოების ზომადლე: 24-21-17-11. კვეთის სიღრმე: 1-1,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, კლაკნილი, განივი ხაზი.

ბ. ბ ღ ა ე ბ ა ათარიღებს XII ს-ით; ლ. რ ჩ ე უ ლ ი შ ვ ი ლ ი და ნ. ჩ უ ბ ი ნ ა შ ე ი ლ ი, აგრეთვე ვ. ფ ა ჩ უ ლ ი ა — XI—XII სს., ხოლო თ. ბ ა რ ნ ა ვ ე ლ ი — X ს-ის დასასრულით. წარწერის შემორჩენილი ტექსტის მიხედვით, როგორც ჩანს, მასში მეფე იყო დასახელებული. პალეოგრაფიული ნიშნებით წარწერა XI ს-საა. მასში დასახელებული მეფე შეიძლება ყოფილიყო ბ ა გ რ ა ტ III , გ ი ო რ გ ი I, ან ბ ა გ რ ა ტ IV. ტექსტში რომელიმე მათგანას სახელის, ტიტულის, ან თუნდაც ტიტულის ნაწილის აღდგენის შემთხვევაში წარწერის თარიღი დავიწროვდებოდა. რადგანაც, ასეთი აღდგენის შესაძლებლობას მოკლებულნი ვართ, წარწერას ზოგადად XI ს-ით ვათარიღებთ.

გ ა მ ო ც.: 1) Бгажна, 1967, с. 20, рис. 11. 2) Пачулина, 1968, с. 45. 3) ბარნაველი, 1970, გვ. 139—144, სურ. 1 (ბ).

ქ[რისტ]ე, [მეფე]ო[ვ] ყ[ოველ]თა, [უმ]ე[ტ]ე[ს]ა[დ]¹ [ად]იდე ორთა-
ვ[ე] შ[ინ]ა ს[უ]ფ[ე] [ვ]ათა უ[ძლეველი]² [..].

¹ უმეტესად — ბ.² ოქ[ძლეველი] ბ, + მეფეთა მეფე ბაგრატ ბ.

წარწერის ტექსტის აღდგენის ვარიანტი:

ქ[რისტ]ე, [მფლობელი] ყ[ოველ]თა [სუფევათაო], [ად]იდე ორთავ[ე]
შ[ინ]ა ს[უ]ფ[ე] [ვ]ათა უ[ძლეველი] [..]

[XI ს.]

გადიდი (ვანის რ-ნი)

ეკლესიის სამშენებლო წარწერა (სურ. 51)

ასომთავრული; 7 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვიშაქვის სქელ ფილაზე. ზო-
მა: 17,9×57×19—28; ფილის მარცხენა და მარჯვენა გვერდები ატკეცილია,

ხოლო ზედა ნაწილი — გადარეცხილი; ამის შედეგად წარწერა შემონახულია ნაკლები სახით. შესრულებულია საშუალო სიღრმის კვეთით; სტრიქონთა სწორხაზობრიობა არ არის დაცული. ასოების სიმაღლე: 3,5-4,5-5. განკვეთილობის და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

ინახება ვანის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში, ინვენტარის № 86. ჩამოტანილია 1950 წ. ს. გალიდის სასაფლაოდან. თავდაპირველად მოთავსებული ყოფილა იმავე სოფლის, ამჟამად დანგრეული ეკლესიის შესასვლელის თავზე.

[...]თ-ც[...]ს-ჩ{ც}ჲყჲრჲრჲ[...]

[...]ცჲზე[...]რჲ[...]

[...]ს-ც[...]ზ-ს-ც{ჰ}ცჲრჲს-ც{ზ} [...]

[...]ჯ-ზე,რ-ზე,ზ-ს-ც{ზ}რჲს[ხ]ჰ-ს-ც-ზ-ჰ-რ-ზე-ც-ჩ-ბ[ც]ჲ[ც] [ხ]

5 [...]რ-ჩ-ც-რ-ჰ-ს-ჩ-ჰ-რ-ზე-ც-ჩ-ბ[ც]ჲ[ც] [ხ]

[...] [ჰ-ჩ-რ-ჰ]ბ-ჩ-ზ-რ-ს-ც-ჩ-ბ[ც]ჲ[ც] [ხ] [ჩ-რ-ს-ც-ბ-ჩ-ჰ-ს-რ-ჩ-ბ[ც]ჲ[ც] [ხ]

[...] ი-ჩ-ბ-ჩ-რ-ჩ-ზ-რ-ს-ც-ჩ-ბ [ც]ჲ[ც] [ხ]

[...] აღვაშენე. [...] რატისა და, [...] ცოდვილისა ს(უ)ლისა ჩ(ე)მისა და შეიღოთა ჩ(ე)მ[თ]აღ[ა] [?] ვინცა ღირს იქმნეთ მოსლ(ე)ად და ლოცვად აღ[გო]ლს[ა] [მთ(ა)ვს(ა)რ]მ(ო)წ(ა)მისა გ(იორგ)ი(ს)სა, ლ(ო)ცვ(ა)სა მომიკსენ(ე)თ [ც] [ო]დვილი [ი] [...] ღ(მერთმა)ნ თქ(უე)ნცა შეგიწყალნეს, ა(მენ).

[XI ს.]

გორი (ამბროლაურის მიდამოები), ფ. ბიორგის ეკლესია წარწერა სოფლისა (სურ. 52)

სწორი, ეპიგრაფიკული ნუსხური; 2 სტრ.; ამოკვეთილი წვრილი და ღრმა კვეთით ქვიშაქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სამხრეთ-დასავლეთის კუთხის ქვების წყობაში, ქვემოდან მე-7 რიგში. ზომა: 37×30×13. მარჯვენა კიდეზე ფილას დაუყვება შეწყვილებული, გრებილი ორნამენტის არშია, რომელიც ამჟამად გადათლილია; ორნამენტის კვეთის ღარებს გადასმული ჰქონია სინგური. ფილა, როგორც ჩანს, წარმოადგენდა ძველი ეკლესიის არქიტექტურულ დეტალს, რადგან ეკლესია, რომლის კედელშიც ის არის ამჟამად ჩასმული ახლია, არაუადრეს XVIII ს-ისა. ფილის საშენ მასალად მეორედ გამოყენებისას მისი კიდეები ჩამოუთლიათ; ზედა კიდის გადათლის გამო, წარწერის პირველი სტრიქონის დასასრული დაზიანებულია და აქ ტექსტი ნაკლებია. წარწერა შესრულებულია ლამაზი, სწორი ნუსხურით, XI ს-ის ხელით. ასოების კვეთის ღარი ამოწითლებულია ამჟამადაც კარგად შემონახული სინგურით. ასოების სიმაღლე: 1-5-7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, გრძელი სწორი ხაზი.

ლი. ფილა ძალზე დაზიანებულია — ჩამომტკრეულია ოთხივე მხარეს. ზომა: 41×25×10. ცხოველის გამოსახულებიდან დაზიანებული სახით შემონახულია ტანი, კუდი და ფრთა: როგორც ჩანს, აქ წარმოდგენილი იყო ფასკუნჯის (შდრ. № 93) გამოსახულება. წარწერა, შესრულებულია ღრმა კვეთით, კიდურწაისრული დამწერლობით; ის მოთავსებულია ფილის ზედა მარცხენა კუთხეში. ასოების სიმაღლე: 5,5.

ინახება საჩხერის II საშ. სკოლასთან არსებულ სასკოლო მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.

შს₁7₁[...] ეხე[...].

60

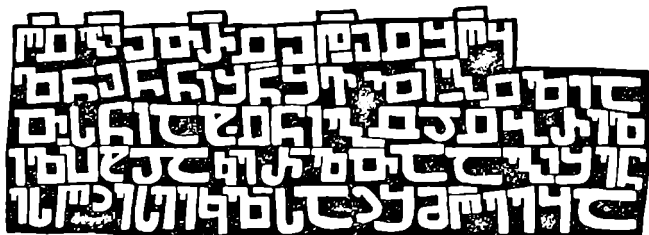
[XI ს.]

ღარაკვეთი (მიატურის რ-ნი):

ეკლესიის საფუძვანო ღარწვირა (სურ. 53)

ასომთავრული; რელიეფური; 5 სტრიქონი; მოთავსებული ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის დასავლეთ კედელში, ზემოდან ქვების მეშვიდე და ჩრდილოეთ კუთხიდან შეექვსე წყობაში, საკმელის ზედანის მარცხნივ არის ჩასმული. ზომა: 91×74×38. ფილის ზედა მარჯვენა კუთხე ჩაჭრილია ოთხკუთხად (ზომა: 8,5×17,5). ასოების სიმაღლე: 6-7. ასოთა რელიეფური ხაზის სიგანე. — 0,9-1. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: რელიეფური, სწორი, განივი ხაზი. ფილს ზედაპირზე, ასოებს შორის, ადგილ-ადგილ შეიმჩნევა ანემადა გადასული წითელი საღებავის კვალი.

გამოც.: 1) Taqaiçvili, 1936, p. 166, t. X, XIV (თ). 2) Шмерлинг, 1963, с. 187, таб. 71, рис. 4,5 (შ).

ქ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ
 ზ-ნ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ-რ
 ტ-ს-ნ-ნ-ტ-მ-ნ-რ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ
 უ-ხ-მ-ღ-ჯ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ
 5 უსქარსუფხსსსსსსსსსსსსსსსსსსს

წ(მიღა)ო გ(იორგი) მ(თავა)რმ(ო)წ(ა)-
 მ(ე)ო, შ(ე)იწ(ა)ლ(ენ) მ(ონ)ანი შ(ე)-
 ნ(ი), შ(ი)ლ(ნი) გოლიათ(ი)სნი: ა(ნ)-
 ტონი² გოდობრელი³, ლ(ი)პ(არი)ტ და
 კ(კრიკ)ე*⁴, რ(ომე)ლთა ავიშენეს წ(მი-
 და)⁵ ეს ეკლ(ე)ს(ი)ა⁶; შ(ე)მწე ეყ(ა)ვ⁷.

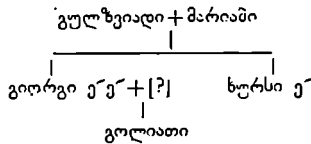
¹ მონანი თ. ² ანტონი ახოვანით, ახო-ნი შ. ³ გოდობრელი გოდალბრი თ. ⁴ კერიკი] კოსტანტინე თ. ⁵ წაქ]ქ შ. ⁶ ექს-საქ] ექლსა შ. ⁷ ეყავ] ეყავნ თ, ეყა შ.

* შეიძლება: „ქ(ოსტანტინე)“, ან „ქ(კრილ)ე“.

ეკლესიაზე მოთაყვებელი წარწერები (№№60—65) ე. თაყაიშვილმა XI ს-ით დაათარია მათში დასახელებული პირების საეკლესიო 1046 წლის წარწერებში დასახელებულ პირებთან გაიგივების საფუძველზე (Taqaichvili, 1936). რ. შმერლინგმა ე. თაყაიშვილის დათარიღება უარყო, დარკვეთისა და საეკლესიო წარწერებში პირთა სახელების დამთხვევა შემთხვევითობად მიიჩნია და ძველის ხუროთმოძღვრული ფორმების ანალიზის საფუძველზე დარკვეთის ეკლესია და მისი წარწერები X ს-ის დასასრულით დაათარია (Шмерлинг, 1963).

დარკვეთის ეკლესიის წარწერები შესრულებულია თავისებური დანწერლობით, ნათში ჭარბად არის წარმოდგენილი შენსრულებლის ხელწერის ინდივიდუალური ნიშნები; მართალია, ზოგადად, პალეოგრაფიული ნიშნებით ეს წარწერები X—XI სს. თარიღდება, მაგრამ ზუსტი, კონკრეტული პალეოგრაფიული თარიღის დადგენა ნათთვის არ ღერხდება. ყველაზე უფრო სანდო ჩანს ამ წარწერების დათარიღება მათში დასახელებული პირების მიხედვით.

საეკლესიო 1046 წლით დათარიღებულ წარწერებში (№№ 38—41) დასახელებულია: გიორგი ერისთავთ-ერისთავი, მისი ძმა ხურსი ერისთავი, მათი შშობლები — გულზეიადი და მარიაში, გიორგი ერისთავთ-ერისთავის შვილი გოლიათი და გოლიათის დედა, რომელიც საეკლესიო ეკლესიის ორ სხვადასხვა წარწერაშია (№№ 38, 39) მოხსენიებული და ორივეჯერ სახელს ალუნიშნავდა; ე. ი.:

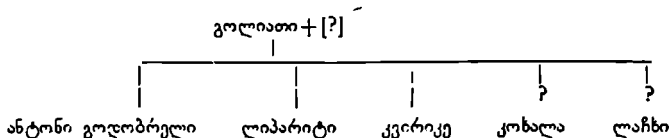

დარკვეთის წარწერებში დასახელებულია: გოლიათი, მისი შვილები — ანტონი გოდობრელი¹, ლიპარიტი² და კვრიკე. ამათ გარდა, დარ-

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ ორივე გამოცემელს არასწორად აქვს წაკითხული დარკვეთის ეკლესიის საშენებლო წარწერის მე-3 სტრიქონი; წარწერაში წერია: შვილი გოლიათისნი: ა(ბ)-ტონი გოდობრელი, ლ(ი)პ(არი)ტ...“, ხოლო ისინი კითხულობენ: „... შვილი გოლიათისნი ახო-ვანი გოდობრელი, ლიპარიტ...“ ნიშანდობლივად, რომ ანტონი გოდობრელი მოხსენიებულია ნოგეიანო ხანის ერთი იერუსალიმური ხელნაწერის (Jer-16) ერთ-ერთ ანდერძში (მარი, 1955, გვ. 49), რომელიც ადრინდელი ხელნაწერის პირს უნდა წარმოადგენდეს, გადმოღებულს თავისი ანდერძიანად.

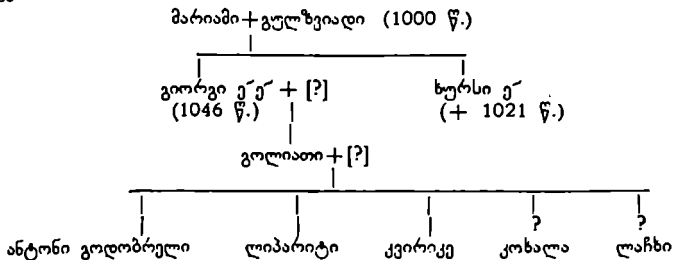
² ეს ლიპარიტი შეიძლება იყოს ეხვევის ეკლესიის აღმოსავლეთის სარკმლის თაღის მარჯვენა ქულის წარწერაში დასახელებული ლიპარიტი. ამ ვარაუდს ისიც უჭერს მხარს, რომ ეხვევის ეკლესია ქრონოლოგიურად საეკლესიო, დარკვეთის და ქორეთის ეკლესიების ჯგუფში თავსდება (ბერიძე, 1942) და მდებარეობს იმავე ისტორიული არევის ტერიტორიაზე, სადაც ეს ძეგლებია. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წარწერის გამოცემლები — შწორალი გ. შერეთელი, ე. თაყაიშვილი და ე. ბერიძე, წარწერაში „ლიპარიტ“-ის ნაცვებად კითხულობენ: „ლოგოთეთ(?) თუ ლეო, გიორგი“ (გ. შერეთელი), «Леван Георгий» (გ. შერეთელი), «Levan George» (ეჭ. თაყაიშვილი) და „ლგ“ (ე. ბერიძე). სინამდვილეში, სახელი წარწერაში წერია, როგორც „ლპტ“, ოღონდ, „ტ“ მოტეხილია, ხოლო „პ“-ს მარჯვენა ზედა კიდე გადატეხილია; სამაგიეროდ, კარგად ჩანს მის ზემოთ ქარავმის ხაზი; მთლიანად კი ეხვევის ეკლესიის წარწერა ასე იკითხება: „ქ(რიხ)ტ, შ(ვიწყალ) ლ(ი)პ(არი)ტ“ (იხ. № 70).

კეთის წარწერებში იხსენიებიან კოხალა და ლაჩხი, რომლებიც ამ წარწერების შესრულების დროისათვის გარდაცვლილნი ყოფილან. კოხალა და ლაჩხი შეიძლება იყვნენ: ა. გოლიათის შვილები, რომლებიც ეკლესიის მშენებლობის დროს გარდაცვლილები იყვნენ, და ბ. გოლიათის ოჯახთან ნათესაურ კავშირში მყოფი პირები, რომლებმაც რაღაც სამსახური გასწორეს ეკლესიის აშენებისას, ან ასაშენებლად, მაგრამ მშენებლობის დასრულების დროისათვის ცოცხლები არ იყვნენ. ორივე შემთხვევაში ამას მნიშვნელობა არა აქვს დარკვეთის წარწერების კონკრეტული თარიღის დასადგენად. ჩვენი მოსაზრებით, პირობითად, შეიძლება პირველი ვარაუდი მივიღოთ; მაშასადამე:

1968 წელს ქორეთის ეკლესიაზე აღმოჩნდა 1000 წლის სამშენებლო წარწერა (გაფრინდაშვილი, 1968. იხ. № 11), რომელშიც სავანის 1046 წლის წარწერებში დასახელებული პირები და საერთოდ სავანის და დარკვეთის წარწერებში მოხსენიებული ერთი ფეოდალური სახლის წევრები არიან დასახელებულნი; კერძოდ, მარიამ დეოფალი და მისი შვილები გიორგი და ხურსი. ესენია, 1000 წლისათვის მცირეწლოვანები, დასახელებულნი რაიმე ტიტულითა და თანამდებობის გარეშე და 1046 წლისათვის სავანის ეკლესიის მამულებელი გიორგი ერისთავთ-ერისთავი და მისი ძმა ხურსი ერისთავი. გარდაცვლილი 1021 წელს შირიმნის ომში.

ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ ბუნებრივია დასკვნა, რომ ამდენ წარწერათი (საერთო ჯამში ჩვენ ზემოთ მოვიხმეთ ოთხი სხვადასხვა ეკლესიის 14 წარწერა), ქრონოლოგიურად ასეთ შემჭიდროებულ პერიოდში და ერთსადაიმთავე ტერიტორიაზე, რომელიც უთუოდ, ერთი ფეოდალური სახლის საგამგებლოს შეადგენდა, საკუთარი სახელების ასე დაეინებით დამთხვევა არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს. ამიტომ, ქორეთის, სავანის, დარკვეთის და როგორც ჩანს, აგრეთვე, ეხვევის წარწერებში დასახელებული ისტორიული პირების, ერთი ფეოდალური სახლის ოთხი თაობის გენეალოგიური ტაბულა ასე წარმოგვიდგება:

ა ქორეთის და სავანის წარწერებში დასახელებული პირების ნათესაობის შესახებ. აღნიშნა გ. გაფრინდაშვილმა (გაფრინდაშვილი, 1970, გვ. 59—61).

ამრიგად, ტაბულის მიხედვით, დარკვეთის ეკლესიის წარწერებში დასახელებული პირების მოღვაწეობის დროა XI ს-ის II ნახევარი, უფრო მისი დასასრული და ეს წარწერებიც ამ დროით თარიღდება.

61

[XI ს.]

დარაკვეთი (ბიათურის რ-ნი)

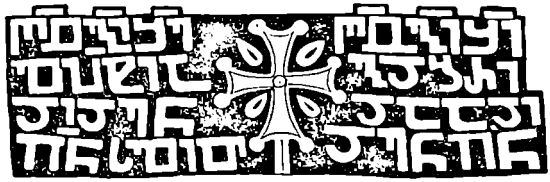
ლიპარიტის წარწერა (სურ. 54)

ასომთავრული; რელიეფური; 4 სტრიქონი; მოთავსებული ეკლესიის დასავლეთ ფასადის სარკმლის ზედანზე, მის მარცხენა მხარეს. წარწერას უჭირავს ფართობი: 37×28. ასოების სიმაღლე: 5,5-5. ასოთა რელიეფური ხაზის სიგანე: 1,2-0,9. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: რელიეფური, სწორი, განივი ხაზი. ასოებს შორის ქვის ზედაპირზე ადგილ-ადგილ შეიმჩნევა ანემალ გადასული წითელი საღებავის კვალი.

გამოც.: 1) Таqаichvili, 1936, p. 165, t. XI, XII. 2) Шмерлинг, 1963, с. 187, таб. 71.

წ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ
 ზ-უ-ღ-ღ
 ზ-ღ-ღ-ღ
 ი-ნ-ს-ღ-ღ

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე ლ(ი)-
 პ(არი)ტი, ადიღენ ლ(მერთმა)ნ ს(უ)ლით.

62

[XI ს.]

დარაკვეთი (ბიათურის რ-ნი)

ბოდობრელის წარწერა (სურ. 54)

ასომთავრული; რელიეფური; 4 სტრიქონი; მოთავსებული ეკლესიის დასავლეთ ფასადის სარკმლის ზედანზე, მის მარჯვენა მხარეს. წარწერას უჭირავს ფართობი: 36×27. ასოების სიმაღლე: 5,5-5. ასოთა რელიეფური ხაზის სიგანე: 0,9-1. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: რელიეფური, სწორი, განივი ხაზი. ასოებს შორის ქვის ზედაპირზე ადგილ-ადგილ შეიმჩნევა ანემალ გადასული წითელი საღებავის კვალი.

გამოც.: 1) Taqaichvili, 1936, p. 166, t. XI, XII (თ). 2) Шмерлинг, 1963, с. 187, таб. 76₁.

წ¹ღ¹ღ¹ყ¹
 ლ¹ღ¹კ¹ღ¹
 ზ¹ღ¹ღ¹
 ზ¹ღ¹ღ¹

წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ტიწყალ)ე გ(ო)-
 ღ(ო)ბრ(ელ)ი¹ და აღიღენ ღ(მერთ)მან.

¹ გოლაბრი თ.

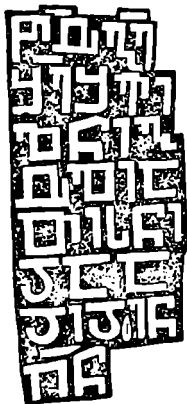
63

[XI ს.]

ღარკვეთი (მიათურის რ-ნი)
 გოლიათის შვილთა წარწერა (სშრ. 55)

ასომთავრული: რელიეფური; 8 სტრიქონი; მოთავსებული ეკლესიის დასავლეთ ფასადის საკმლის მარჯვენა ფილაზე. წარწერისაგან თავისუფალი ფილის მარცხენა ნაწილი, საკმლის მორთულობის დეტალით — გრეხილი გეომეტრიული ჩუქურთმით არის დაფარული. წარწერას უჭირავს ფართობი: 67×31. ასოების სიმაღლე: 6-7. ასოთა რელიეფური ხაზის სიგანე: 0,9-1. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს: ქარაგმის ნიშანი: რელიეფური, განივი, სწორი ხაზი.

გამოც.: 1) Taqaichvili, 1936, p. 166, t. XI, XII (თ). 2) Шмерлинг, 1963, с. 187, таб. 76₁ (შ).

წ¹ღ¹ღ¹ (sic)
 ყ¹ღ¹ყ¹
 ზ¹ღ¹ღ¹
 ღ¹ღ¹ღ¹
 5 ღ¹ღ¹ღ¹
 ზ¹ღ¹ღ¹
 ზ¹ღ¹ღ¹
 ზ¹ღ¹ღ¹

წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, შ(ტიწყალ)ე შვი-
 ლნი ვოლიათისნი და აღიღენ ღ(მერთ-
 მ)ან.

64

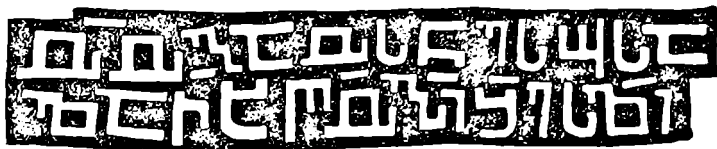
[XI ს.]

ღარკვეთი (მიათურის რ-ნი)
 ლაჩხის წარწერა (სშრ. 56)

ასომთავრული; რელიეფური; 2 სტრიქონი; მოთავსებული ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, ზემოდან ქვების მეცხრე და სამხრეთის კუთხიდან მესამე წყო-

ბაში ჩასმულ ქვის ფილაზე. ზომა: 87×41,5. ასოების სიმაღლე: 4,5-7. ასოთა რელიეფური ხაზის სიგანე: 0,9-1. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: რელიეფური, სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც .: 1) Таqаichvili, 1936, p. 167, t. XI, XIV (თ). 2) Шмерлинг, 1963, с. 187, тап. 76₃ (შ).

ა რ ა ლ ც ა ნ რ ს ა ს
ზ ც რ ქ ლ მ ს ნ ს ნ

უ(ფალ)ო, გა(ნ)უს(უე)ნე¹ სუ(ლ)სა
ლაჩხ(ისსა)²; წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწ-
ყალ)ე ს(უ)ლი(თა).

¹ განუსვენე თ. ² ლაჩხ|ლახ შ, ლაჩხისსა|
ლიპარიტ(ისსა) თ.

65

[XI ს.]

დარკვეთი (ჰიათურის რ-ნი)
კობალას წარწერა (სურ. 57)

ასომთავრული: რელიეფური; 3 სტრიქონი; მოთავსებული ეკლესიის და-
სავლეთი ფასადის ზედა მარჯვენა კუთხეში, საბზრეთის კიდესთან, კარნიზის ქვე-
მოთ ჩასმულ ქვის ფილაზე. ზომა: 39×44×19. ასოების სიმაღლე: 5,5-5. ასოთა
რელიეფური ხაზის სიგანე: 0,3-1. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის
ნიშანი: რელიეფური, სწორი, განივი ხაზი. წარწერას გადასმული აქვს წითელი
საღებავი.

გ ა მ ო ც .: 1) Таqаichvili, 1936, p. 167, t. XI, XVI. 2) Шмерлинг,
1963, с. 187.

წ ა ლ წ ყ რ ხ ც
ქ ც ზ ს ს
რ ც

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე კო-
ხალა ს(უ)ლითა.

[XI ს.]

დარკვეთი (ჰიათურის რ-ნი)

გოლიათის ბრავიტი, 1

ნუსხური გრაფიტი; 1 სტრიქონი: ამოკარული ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე, მინაშენის შიგნით, ქვემოდან ქვების მესამე და აღმოსავლეთის კილიდან შეექვეს წყობაში ჩასმულ ქვის ფილაზე. ზომა: 56×37 . ქვის დამუშავების ხაზები საგანგებოდაა გაწმენდილ-გაპირალებული $15 \times 2,5$ ფართობის სიდიდეზე. მასზე, $3-0,1$ სიმაღლის ასოებით, ამოკვეთილია გრაფიტი. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: Шмерлинг, 1963, с. 190, рис. 3₆.

ქ^რუ^ვუყ^აო^აო^აო^ა

ქ (რისტი), შ(ეიწყალ)ე გოლიათ.

[XI ს.]

დარკვეთი (ჰიათურის რ-ნი)

გოლიათის ბრავიტი, 2

ნუსხური გრაფიტი; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის შესასვლელის მარჯვენა ანაყოლში, ქვების ქვემოდან მეორე წყობაში ჩატანებულ ქვის ფილაზე. გრაფიტს უქირავს ფართობი: 11×4 . ასოების სიმაღლე: $3-0,5$. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

ქ^რუ^ვუყ^აო^აო^ას^ე

ქ(რისტი), შ(ეუნდ)ე გოლი(ა)თსა.

[XI ს.]

დარკვეთი (ჰიათურის რ-ნი)

მიქაელის ბრავიტი

ნუსხური გრაფიტი; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი შესასვლელის ტიმპანზე, ტიმპანის ფოთლოვანი და წნული გეომეტრიული ორნამენტით დაფარული ზედაპირის ზემოთ, წვერილი მოზრდილი ასოებით. გრაფიტს უქირავს ფართობი: $24 \times 7-4$. ასოების სიმაღლე: $0,5-1-4$; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი. გრაფიტის ბოლოს დასმულია ბოლოებზეაწვეტებული რთული მოხაზულობის ჯვარი.

ო^რა^ყუ^ვუ^ვუ^შო^აო^აო^აო^აქწ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე მ(ი)-
ქ(აე)ლი.

[XI ს.]

დინხაზურბა (ბალის რ-ნი)

ბრიგოლ ბალატომთუხუცვისის წარწერა

მხედრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი თეთრი კირქვს ფულაზე. ფილის გვერდები ჩამოტეხილია, ხოლო მისი წინა პირის ზედა ნაწილი მორკალურად არის გათლილი; ზონა: $45 \times 45 \times 25-8$. ფილის შუაში გაშოსახულია მაღალი რელიეფით შესრულებული, ბოლოებგაშხვილებული ჭვარი (43×29). მისი ზედა მკლავი მარცხენა მხარეს ჩამოტეხილია. ჭვრის მარცხენა მხარეს, პორიზონტალურ და ვერტიკალურ მკლავებს შორის, წარმოდგენილია მამაკაცის გამოსახულება მთელი ტანით, შესრულებული ასევე მაღალი რელიეფით. მამაკაცს ხელები ვედრების ნიშნად ჭვრისაკენ აქვს მიმართული. გამოსახულების სიმაღლე—27, რელიეფისა — 2,5-3. ღრმა კვეთით შესრულებული წარწერის პირველი სტრიქონი მოთავსებულია ჭვრის ვერტიკალური მკლავების ზემოთ, ხოლო მომდევნო ბოლო სამი სტრიქონი — ჭვრის მარჯვენა უბეში, ვერტიკალურ და მარჯვენა პორიზონტალურ მკლავებს შორის. ასოების სიმაღლე: 2-4-6-11. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ; მეორე სტრიქონის დასაწყისში პორიზონტალურად განლაგებული (...); ქარაგმის ნიშანი: მორკალური, განივი ხაზი. ასოებს გადასმული აქვს მოწითალო ფერის საღებავი.

აღმოჩენილია ს. დინხაზურგას სასაფლაოზე. დაკულია გალის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.

მ. ჭანაშვილი წარწერას X—XI სს. ათარიღებს.

გამოც.: Джанашвили, 1907, с. 18 (ქ).

დ. გიგოლს: გლ'ტის:

: უაჲჲ

უზ: ლა:

... ან

ქ. გრ(ი)გოლს — გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ხთუხ(უ)ცე(ს)ს, შ(ეუნდ)ოს¹ ლ(მერთმ)ა(ნ)², ა(მე)ნ.

ქ: ¹ შ'ოსქმეზ. ² ლ'აღნ.

[XI ს.]

ახვევი (საჩხმარის რ-ნი)

ლიპარიტის წარწერა

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთი სარკმლის ნახევართალის მარცხენა (სამხრეთის) სვეტის ბაზისზე. მისი ზედა მარჯვენა წიბო ჩამოტეხილია. ჩამონატეხს წარწერის ბოლო ასოც გაჰყოლია. ბაზისის ზომა: 20×10 . წარწერა ამოკვეთილია ღრმა და მკაფიო კვეთით, თანაბარი სიმაღ-

ლის ასოებით; ასოების სიმალლე: 2,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) წერეთელი, 1896ბ, გვ. 10 (წ). 2) Церетели, 1898, с. 109 (წ¹).
 3) Taqaiçvili, 1936, p. 171, t' XXII (თ). ბერიძე, 1942, გვ. 44 (ბ).

ქი ყი ზსჷ

ქ-რ-ფ-რ-ხ-ს-რ-ე-ი

ქ(რისტე)ე, შ(ეიწყალ)ე ლ(ი)პ(არი)ტ¹.

ქ-რ-ს-რ-ე-ი-ზ-ე-ო-ბ.

¹ ლიპარიტ¹ ლოგოთეთ (?), თუ ლეონ, გორგი წ. Леван Георгиев წ¹, Levan George თ.

71

[XI ს.]

ზამო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)
 ანკლი სოფელ კრიხისა (სურ. 58)

ნუსხური; 7 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის სამხრეთ კედელზე, სარკმლის წარბს ქვემოთ. წარწერის პირველი ორი სტრიქონი ამოკვეთალია წარბის ქვაზე, ხოლო მომდევნო ხუთი სტრიქონი — მის ქვემოთ მოთავსებულ ქვის ფილაზე. წარწერას უჭირავს ფართობი: 40-29 × 19-20. ასოების სიმალლე: 0,5-2,3. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: 1) ბოქორიძე, 1933, გვ. 236, ტაბ. VI, სურ. 31(ბ). 2) ცისკარი-შვილი, 1959, გვ. 77(ც). 3) ცინცაძე, 1963, გვ. 92—93, სურ. 24 (ც¹). 4) სილოგაია, 1972, გვ. 152, ტაბ. III, სურ. 3 (ბ).

ქსეჲოთთქოთრსე თქულსე
 ყოთოთქულოთქოთრსე

სჷჲოთოთქოთრსე
 რჷჲოთოთქოთრსე
 თქოთოთქოთრსე
 თქოთოთქოთრსე
 თქოთოთქოთრსე

ქ სდუჟოთუნიოთისდთიქს
 ყოთონდუროქიქიქიქიქიქიქიქ
 სსაყოლქქუქიქიქიქიქიქიქიქ
 თუყათასსდუქიქიქიქიქიქიქ
 5 სდოთაშდნდთიქსიქსიქსიქსიქ
 შრსდუქიქიქიქიქიქიქიქიქ
 უსიქიქიქიქიქიქ (!) შრს

ქ¹ სახელითა ღ(მრ)თისათა², ესე ქე-
 ლი დავწერეთ ჩ(უე)³ — კრისმან სო-
 ფელმ(ან)⁴.
 ვინცა ნაწირავი დაქუთოს⁵, საბე-
 რო, და წილ(ი) საღ(მრ)თო⁶ და სალა-
 პირო(?)⁷ არა⁸ მისცეთ⁹.
 კრულია¹⁰ ღ(მრ)თისა¹¹ პირით
 ვინცა¹² მის(ცეს)¹³.

წრწ: * დაქუთოს; ** კროლა; *** ვინვა.

¹ ქ ქ ბ ც. ² ლეთისათა ბ, ღმრთისათა ც, ღმრთისათა ც¹ ს. ³ ჩვენ ბ, ც. ⁴ სოფელმა ბ ც, სოფელმა[ნ]ც¹. ⁵ დაქუთოს] დაქუთოს წრწ., გაფოთოს ბ ც, დაქუთოს ც¹. ⁶ წელი საღმრთო] ველსაჩნო(?) ბ, ველსაჩნო(?)ც. ⁷ სალაპირო(?) ბ, და ლაპირო(?)ც, სალაპიო ც¹. ⁸ არა] არ ც. ⁹ მისცეს ც. ¹⁰ კროლა ბ ც. ¹¹ ლეთისა ბ, ხეთისა ც. ¹² ვინც ც. ¹³ ვინცა მისცეს] აწცა ამის ც¹.

72

[XI ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)
 წარწერის დასაწყისი ფრაგმენტი (სურ. 59)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის აღმოსავლეთ კედელში, სარკმლის მარცხნივ, ქვემოდან ქვების მეხუთე წყობაში. წარწერას უჭირავს ფართობი: 18,5x5. წარწერის ამოკვეთა ბოლომდე არ არის დასრულებული. შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 2.4, 5. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: ბოქორიძე, 1933, გვ. 237(ბ).

წ რ დ შ ბ ტ ქ

წ რ დ შ ბ ტ ქ [..]

წ(მიდა)ნო¹ მთ(ა)ვ(ა)რ[ანგელოზნო]
 [...].

¹ წმ.წდანო ბ.

73

[XI ს.]

ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)
 ძვინრიკე პალატოზის წარწერა (სურ. 60)

ნუსხური; 6 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის (კარიბ-
 ქის) სამხრეთ კედელში, აღმოსავლეთი სარკმლის მარჯვნივ ჩასმულ ქვის ფილა-
 ზე. ზომა: 27x22. წარწერა შესრულებულია უკვე ამოყვანილი კედლის წყობა-
 ში ჩასმულ ფილაზე. ასოების სიმაღლე: 0,7-3. რიცხვის აღმნიშვნელი ასოები
 კე ჩასმულია წერტილებში. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 107(კ). 2) ბოჭორიძე, 1933, გვ. 236, ტაბ. VI, სურ. 3(ბ). 3) ცინცაძე, 1963, გვ. 91, სურ. 23, ტაბ. 36(ც). 4) ბერიძე, 1967, გვ. 40 (ბრ). 5) სილოგავა, 1972, გვ. 158, ტაბ. VI, სურ. 6.

სეღუთთე პთისე
 ოთხე ოქტე ტე ოქ
 თე ხე ტე რე ან
 ყოთე ეთე სე რე
 ექსე ოქტე : ოქტე
 ოქტე ოქტე

სეღუთთე თთისე
 თთე ოქტე ოქტე
 თთე ოქტე ოქტე
 ყოთე ყოქსოქსი

5 ექსე ოქტე ოქტე
 ოქტე

სახელითა¹ დ(მრ)თისათა², მე, კ(კრი-
 კ)ე³ ჩემითა კალატოზობითა შევსწირე
 ამას ეკლ(ესხი)სა⁴ კმ დრამაი⁵.

* შეიძლება: „(ოხტანტინე)“, ან „(კრო-
 ლ)ე“

¹ სახელითა (კორეკ. შეცდომა). ² ლთსა-
 თა კ ბ ც ბრ. ³ კ ე კ, ბ, კვირიკე (ან კირილე) ც.
 კვირიკე ბრ. ⁴ ეკლსა ბ. ⁵ ე დრამაი] კვლარამდი კ.

[XI ს.]

თუზი (თარჯომლის რ-ნი), მიდამონი — კაკაბოური
 ივას, მარდანიას და მამაქმის წარწერა (სურ. 61)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვიშაქვის ფილაზე; ზომა: 86 X 36 X 12; ფილა გაბობლია ორ ნაწილად; მას ირგვლივ დაბალი ჩარჩო შემოუყვება. კიდურწერტილოვანი დამწერლობით შესრულებული წარწერა მოთავსებულია ჩარჩოთი შემოსაზღვრულ ზედაპირზე (ფართობი: 72 X 27). ასოების სიმაღლე: 6-7,5. უკანასკნელი სტრიქონი ამოკვეთილია უფრო მცირე ზომის (სიმაღლე: 1,5-2) ასოებით. განკვეთილობის ნიშნები აქ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.

დატულია ჩხარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში, ინვენტარის № 531. შემოვიდა 1967 წელს, ალ. ბუცხრიკიძის მიერ, კაკაბოურის (ს. თუზის მიდამონი) ეკლესიიდან.

[XI ს.]

ინახუარი (ბაბეჰკორის რ-ნი)

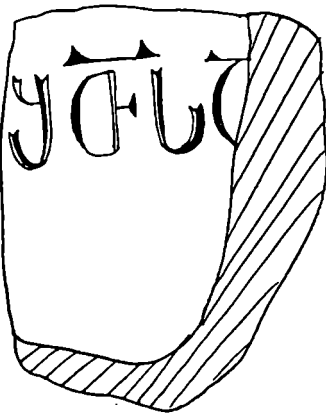
წარწერის ფრაგმენტი

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 20-27×26-31×12,5; წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით. წარწერიან ფილაზე შემორჩენილი სიტყვის შემდეგ შეინიშნება წინა სტრიქონის რამდენიმე ასოს ქვედა ნაწილების უმნიშვნელო ფრაგმენტები; მათი მიხედვით ამ ასოების აღგენა არ ხერხდება. ასოების სიმაღლე: 7-8. შემორჩენილი ფრაგმენტი წარწერის უკანასკნელი სტრიქონის ნაწყვეტს უნდა წარმოადგენდეს — ქვის ქვედა და მარჯვენა მხარე გათლილია სწორად. განკვეთილობის ნიშანი ფრაგმენტს არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული სწორი, განივი ხაზი.

ნაპოვნია გ. წოწორიას მიერ ინახუარში (გეგეჰკორის რ-ნი), დიდი ინახურის ანუ „ტუტა უჩას ნაოხვამუზე“; ინახება გეგეჰკორის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.

ე. ელიავა წარწერას ათარიღებს XI—XII ს-ით (ელიავა, 1969, გვ. 21) და ტექსტის მოღწეულ ნაწყვეტში კითხულობს საკუთარ სახელს „შოთა“. ასეთი წაკითხვა საეჭვოა, რადგან „შთსა“ ისეა მოთავსებული ფილის ფრაგმენტზე, რომ, როგორც ჩანს, იგი რაღაც მოზრდილი სიტყვის ნაწილს [„შოთბელთასა(?)“] წარმოადგენს, ვიდრე საკუთარი სახელის — „შოთა“ მიცემით ბრუნვაში [„შ(ო)-თ(ა)სა“] გაღმოცემას.

გამოც.: 1) ელიავა, 1968, გვ. 46(ე). 2) ელიავა, 1969, გვ. 21, 22(ე¹).

[...]ჭ-ც-ს[...]

[...]შთსა[...]

¹ შოთას ე, შოთასა ე¹.

ლაგებული წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით; ასოების სიმაღლე: 3,5-4,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Церетели, 1898, с. 83. таб. IX, рис. 1 (წ). 2) ბერიძე, 1950, გვ. 68. ტაბ. 30 (ბ). 3) კატალოგი, 1967, ტაბ. 25. 4) ალადაშვილი, 1969, გვ. 9. 5) Аладашвили, 1977, рис. 182.

ჯ(უარ)ისა ამ(ა)ლღებამ¹.

ჯ(უარ)ისა ამ(ა)ლღებამ¹.

¹ ქეართ-ამაღება წ, ქვარისა ამაღებამ ბ.

79

[XI ს.]

კაცხი (მიათჳრის რ-ნი)

წარწერა მვის მოღების შესახებ (სწრ. 64, 65)

ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის გარშემოსავლების სამხრეთ-დასავლეთ წახნაგშია ჩასმული; ზომა: 67×58. ქვა ჩასმულია გვერდშექცევით; წარწერა იკითხება ზემოდან ქვემოთ. მისი გავრძელება მოთავსებულია ქვის მეორე ფილაზე (ზომა: 62×66), რომელიც ამ უკანასკნელის გვერდითაა ჩასმული. მასზე შემორჩენილია ოთხივე სტრიქონის დასასრული ნაწილები. ისინი აქ იკითხება ქვემოდან ზემოთ. მ. ბროსეს დროს ორივე ეს ფილა ერთ ფილას ჰქმნიდა, მაგრამ, როგორც ჩანს, XIX ს-ის დასასრულს, ტაძრის შეკეთების დროს, ის ორად გააბა; და ჩასვეს გარშემოსავლების საზღვრით დასავლეთ წახნაგში. ამ დროსვე გადათალეს, ალბათ, ფილები კედლის ქვების საერთო წყობაში მათი შორებების მიზნით. ამის ჯამო, თავდაპირველად ღრმა კვეთით შესრულებული წარწერა გადათლილია და ნაწერი ადგილ-ადგილ ქვის დამღებების ხაზებში ირევა. ასოების სიმაღლე: 3-9. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 95. b (ბ). 2) სილოგავა, 1972, გვ. 156, ტაბ. V, სურ. 5.

წასნძოყნაყ[უ]რ, ლკ
თოჩსაქოთ.სოხაჲ
შოსნდყოთოსნდყო
იქოქოქოქოქოქოქოქოქ

წ(მიდა)ო¹ სამებო, შ[ე]იწყ(ა)ლენ²
სული³ სირ(ა)ა(სი)⁴ და⁵ მისისა შვილი-
სა⁶ ხუცისა⁷, რ(ომ)ელ⁸ ესე ქვაა მოი-
ღო.

ბ: ¹ ქ. შმილაო. ² შ[ე]იწყ (ა)ლენ[ს] შეიწყალე+
სალ. ³ სული) ⁴ სირაასი) ხილას+ ა. ⁵ და—
მისისა შვილსა).... ⁶ სი. ⁷ ხუცისა) ხურსი. ⁸ რო-
მელ] ძე. ქვა.

[XI ს.]

კაცხი (ჰიათურის რ-ნი)

იოჰანის წარწერა (სურ. 66)

ასონთაერული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი წარწერისათვის საგანგებოდ დამზადებულ ქვის ოთხკუთხა ფილაზე; ზომა: 50×31×15. ფილას ირგვლივ შემოუყვება ლილვისებური მაღალი ჩარჩო, რომელიც ქვედა კიდეზე რამდენიმე ადგილას ატკეცილია. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, კიდურწარსრული დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 9 („წილი“)-3-3,5. წარწერის სტრიქონებში განოყოფილია პარალელური ხაზებით, რომლებიც, როგორც ჩანს, ასოთა სიმაღლის განსაზღვრისათვის იყო გავლებული. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი, ყოველი სიტყვის შემდეგ; ქარაგზის ნიშანი: კიდურწარსრული, სწორი, განივი ხაზი.

ინახება საქართველოს სსრ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში, ინვენტარის № ხმმ-197. მუზეუმში შემოსვლის დროისა და ეთარების შესახებ წერალობითი ცნობები არ მოიპოვება.

გამოც.: ბერიძე, 1950, გვ. 68, შენ. 5(ბ).

წი: რ: კ: ო: ე: ო: ო:
 რ: ო: ო: ო: ო: ო:
 ო: ო: ო: ო: ო: ო:
 ო: ო: ო: ო: ო: ო:

წი: რ: კ: ო: ე: ო: ო:
 რ: ო: ო: ო: ო: ო:
 ო: ო: ო: ო: ო: ო:
 ო: ო: ო: ო: ო: ო:

წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, მეოხ ეყავ წ(ინა-
 შ)ე ლ(მრ)თისა! იოჰანის და შვილთა მის-
 თა, ა(მე)ნ².

ბ: ¹ ლ¹სა. ² ამინ.

[XI ს.]

კაცხი (ჰიათურის რ-ნი)

ჯიჯუანიხის წარწერა (სურ. 67)

ფრ. დიუბუას და მ. ბროსეს ცნობით, ტაძრის აფსიდის გარეთა კედელზე მოთავსებული ყოფილა ფილა წარწერით. ამჟამად მისი ადგილსამყოფელი უცნობია. საქართველოს სსრ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფოტოკაბინეტში ინახება წარწერის ფოტონეგატივი № 11522/1679. ფოტოსურათის მიხედვით,

წარწერა ამოკვეთილი ყოფილა ხუთ სტრიქონად, კიდურწაისრული დამწერლობით; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Dubois, III, 1839, p. 162. 2) Brosset, 1841. t. III. f. 9. 3) Иоселлиани, 1875, с. 164 (ი). 4) Иоселлиани, 1845a. 5) Brosset, 1851, XII гарр. p. 95, с (ბრ). 6) ბერიძე, 1950, გვ. 73, შენ. 2, ტაბ. 31₁ (ბ).

ბო სჭყოდთ
ყსნ უ რყტ უწყდ
სუსაქიყოტრუს
კისტტჭუსუჭუნს
სტჭოდკიქუსტტნ

რ[ღ]ისგყდჭოქ
ყსნუჭყტუნწყდ
სსუნჯიყოტრუს
კისტტჭუსუჭუნს
5 სტჭოდკიქუსტტნ

წ(მილა)[ო] ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, მოიქს(ე)-
ნე² წყალ(ო)ბ(ი)თ³ ს(უ)ლი ჯიქუაისძი-
სა⁴, ამის ეკლ(ე)სი(ი)სა⁵ მოძლ(უ)რისა⁶,
ა(მე)ნ⁷.

¹ ქ. წმიდაო ბრ., წმიდაო ქ ი, წმიდაო — ბ.
² მოიხსენე ი. ³ წყალობითა ბრ. ⁴ ჯიქუაისძისა ბრ,
ჯიქუაის-ძისა ი. ⁵ ეკლესიისა ი. ⁶ მოძღერისა ბრ,
მოძღერისა ი. ⁷ ამინ ბრ ი ბ.

ბ: 1 რ[ღ]ქ. 2 სტჭოყტ. 3 გოტყ-
სნჩ. 4 რყუნწყდ. 5 გოქიქუსტ.

[X I ს.]

ლაშე (ორჯონიძის რ-ნი), ღვთისმშობლის ეკლესია
წარწერები ეკლესიის ხის კარზე (სურ. 68—70)

ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუ-
ზეუმში ინახება ლაშეს ეკლესიის ხის კარი (№ 1742), რომელიც მუზეუმში გად-
მოუტანია გ. ბოჭორიძეს 1926 წელს (Чушиаишвиლი, 1958, с. 48—49). კარის
ზომია 136×78. მისი წინა პირი დაყოფილია მ ბუდედ, რომლებშიც ჩასმული

იყო სხვადასხვა რელიეფური გამოსახულებები. ისინი აშკარად შერჩენილია მხოლოდ ზედა 4 ბუდეში: ამათგან სანს ახლავს წარწერები:

ა. მიქაელის და კვირიკეს წარწერა.

ასომთავრული: რელიეფური; კიდურწაისრული: 1 სტრიქონი; მოთავსებული კარის ზედა ნაოცხენა ბუდეში ჩასმული რელიეფური გამოსახულებების ქვემოთ. ბუდის ზომა: 33×19 ; წარწერას უჭირავს ფართობი: 19×3 . ასოების სიმაღლე: 1,5-2,5. ასოები გამოყვანილია ორმაგი რელიეფური კონტურით. „ა“-ს შესრულებულია შევეულად ისე, რომ ზომით თითოეული მათგანი დანარჩენი ასოების ნახევარი სიმაღლისაა. წარწერის ასომთავრული ასოები რამდენადმე კეთხოვანი მოხაზულობისაა. განკეთებლობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: Чубинашвили, 1958, с. 52 — რუსული თარგმანი (ილ. აბულაძის წაიკთხვით), ფოტო—ტაბ. 99, 100.

ჩუყუ გუხეუწ

ჩუყუგუხეუწ

ქ(რისტე), შ(ციწყალე) მ(ი)ქ(აე)ლ,
კ(რიკე), ა(მე)ნ.

ბ. სვიმონის, მიქაელის და იოვის წარწერა.

ასომთავრული; რელიეფური; კიდურწაისრული; 2 სტრიქონი; მოთავსებული კარის ბუდეების მარცხენა რიგის ზემოდან მეორე ბუდეში, აქ წარმოდგენილია რელიეფური გამოსახულების — „ქვარის აყვავებულის“ ზემოთ. ბუდის ზომა: 32×19 . წარწერას უჭირავს ფართობი: $18,5 \times 5$. ასოების სიმაღლე: 2. ასოები გამოყვანილია ორმაგი რელიეფური კონტურით; 5 პირველი სტრიქონის ბოლოს გადმოცემულია შეკრული მუცლით; მეორე სტრიქონის ბოლო ა ჩაწერილია ვინის მარჯვენა მკლავის ზემოთ ისე, რომ იგი ზომით სტრიქონის ნახევრის სიმაღლისაა. ნას აქვს მარჯვნივ წაზიდული ზედა პორიზონტალური ხაზი და ამიტომ შეიძლება იგი წაეკითხოთ, აგრეთვე, როგორც ასო ა, გადმოცემული „სარკისებურად“ — შებრუნებული მოხაზულობით; პირველი სტრიქონის შუაში და მარჯვენა მხარეს, ფიცრის ზედაპირზე ტოტის გამოსვლის ადგილას, ასოების კვეთა დაუხვეწელია და ისინი ძნელად გარჩევიან; განკეთებლობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: Чубинашвили, 1958, с. 52 — რუსული თარგმანი (ილ. აბულაძის წაიკთხვით), ფოტო—ტაბ. 99, 102; მონახაზი — სურ. 11 (გვ. 49) (ბ).

ჩუყუგუ რე უსმენ ჩუყუგუგუხეუწ

ქუყუ,ტყუუსტ,ნ
ქუყუტქუზჯღღუა

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე მ(ონ(აა) შ(ე-
ნ)ი ს(ე)მ(ეონ)ნ.

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე მ(ი)ქ(აე)ლ და-
იოვა*.

* ან: იოვ(ნე); სიტყვის მსგავსი დაქარაგმება.
იხ. ამავე კარის ვ წარწერაში— „მოქ(მელი)“.

ჩ: 1 მონაღმნიქ „Ншш“ или „Ншн“.

გ. ბაგრატიის წარწერა.

სწორი ხუსხურა; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი კარის ბუდეების მარჯვენა რი-
გის ზემოდან მეორე ბუდეში, აქ წარმოდგენილი რელიეფური გამოსახულების-
— „ქვარი აყვავებულის“ ზემოთ. ბუდის ზომა: 32×21; წარწერას უპირავს ფარ-
თობი: 20×6; ასოების სიმაღლე: 1,5 — 1,8. პირველ სტრიქონში ასო ტ-ს თავი
შეკრულია ოდნავ შესამჩნევი წვრილი ხაზით ისე, რომ იგი, ერთი შეხედვით,
ხ-ს შთაბეჭდილებას ტოვებს. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: Чувинашвили, 1958, с. 51, 62 — შენ. 2—რუსული თარგმანი (ილ.
აბულაძის წაკითხვით), ფოტო—ტაბ. 99, 103; მონახაზი — სურ. 12 (გვ.
50) (ჩ).

ქ უ ყ უ ყ უ ლ
ნ გ ხ ხ კ კ

ქუყუღღღ
ტტტტტტტტ

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე ბ(ა)გ(რა)ტი¹,
ამ(ი)ს კ(ა)რ(ი)ს მოქ(მელი).

ჩ: 1 ბაგრატი | Шрхи.

[XI ს.]

ლეკნარი (ამბროლაურის რ-ნი)

თორნიკის წარწერა (სურ. 72)

მ. დვალის ცნობით, ეკლესიის მინაშენთან აღმოჩნდა კიდურწაისრული დამ-
წერლობით შესრულებული წარწერის ფრაგმენტი. ასოების სიმაღლე: 4,5. ამ-
ჟამად ეს ფრაგმენტი № 27 ერთად ეკლესიის ეზოში დევს. კულტურის სამი-
ხისტროს ძეგლთა დაცვის სამმართველოში ინახება წარწერის ფოტონეგატივი
№ 16713 (მარჯვნივ მდებარე ქვა). განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ
ახლავს.

გამოც.: დვალი, 1968: ტაბ. V₂.

ქ(რ)ღღღღღ
ქუყუღღ
ქუყუღღღ

[წ(მილა)ო გ(იორგ)ი], შ(ეიწყალ)ე
ოორნიკ[ე].

[XI ს.]

გარბვილი (ძვ. ჰუონდიდი, გეგეჰაკორის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტები

ასომთავრული; ფრაგმენტი, 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ოთხკუთხა ფილაზე; ზომა: 46×44. წარწერიანი ფილა დაგებულია ეკლესიის დასავლეთი ძიხაშენის (შუა ნაწილი) იატაკზე. ის გატეხილია ორ დიდ და სამ პატარა ნაწილად. ქვის ზედაპირის გაცვეთის გამო ნაწერი გადასულია და უმეტეს შემთხვევაში წარწერა არ იკითხება. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით, თანაბარი სიმაღლის ასოებით, რომლებიც სწორ, პორიზონტალურ სტრიქონებს ჰქმნიან. ასოების სიმაღლე: 3-3,5. წარწერის ფრაგმენტს ფილის ზედა ნაწილი უჭირავს. როგორც ჩანს, წარწერა ფილის ქვედა ნაწილზე არ გრძელდებოდა. განკვეთილობის ნიშნად, როგორც ჩანს, თავდაპირველად ორორი წერტილი იყო დასმული ყოველი სიტყვის შემდეგ, მაგრამ დღეს ზოგიერთი მათგანი გადასულია; ქარაგმის ნიშნები დღეს არ ირჩევა.

იმავე ხელით შესრულებული ორი ასო გარკვევით მოჩანს ქვის ფილის ნატეხზე, რომელიც იმავე, იატაკზეა პირველისაგან აღმოსავლეთით, დაგებული. ზომა: 41×21-29.

ა. [...]	ბ. [...]
[...]Ⴕ[...]	[...]
[...]ႵႵႵႵႵႵႵႵႵ[...]	[...]
[...]ႵႵႵႵႵႵ[...]	
5 [...]	

ა. [...]ია[...]ეესქე[-]იაჰსქე[...]სხავ[...]ემა[...]

ბ. [...]იქ[...]

[XI ს.]

მთისკალთა (ძვ. მრავალკალი/ბრავალკალი, ონის რ-ნი)

კეთილად მოღვაწეთა წარწერა (სურ. 73)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმლის ზემოთ ჩასმულ ქვის ფილაზე. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, კიდურწაისრული განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 78, B (ბრ). 2) ბოქორიძე, 1935, გვ. 303, ტაბ. XIII, სურ. 2 (ბ). 3) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 56 (თ).

† ႵႵႵႵႵႵႵႵႵ
 ႵႵႵႵႵႵႵႵႵႵႵႵ
 ႵႵႵႵႵႵႵႵႵႵႵႵ

ქ¹რ²ა³ლ⁴ა⁵ყ⁶რ⁷ი⁸ყ⁹რ¹⁰ი¹¹
ა¹²ნ¹³ა¹⁴ნ¹⁵ა¹⁶ნ¹⁷ა¹⁸ნ¹⁹ა²⁰
ზ²¹ნ²²ს²³ა²⁴ნ²⁵ა²⁶

ქ¹ (შიდა)ო გ(იორგი)ი², შ(ეიწყალ)ენ
კეთილად³ მ(ო)ლ(უა)წ(ე)ნი⁴ ამ(ი)ს ეკ-
ლესიისაჲს⁵.

ბ⁶: 1 რ⁷ა⁸ქ⁹ლ¹⁰. 2 ყ¹¹რ¹²ა¹³ნ¹⁴ა¹⁵ნ¹⁶ა¹⁷ნ¹⁸ა¹⁹ნ²⁰ა²¹ნ²².

1 ქ¹ ქ² ბ³ თ⁴. 2 გ⁵ წ⁶ რ⁷. 3 კეთლად წ⁸ რ⁹, ბ¹⁰.
4 მ¹¹ ლ¹² უ¹³ ა¹⁴ წ¹⁵, მოღვაწენა ბ, მოღვაწენი თ. 5 ეკ-
ლესიისანი თ.

86

[XI ს.]

მთისკალთა (ძვ. მრავალკალი/ბრავალკალი, ონის რ-ნი)
გაკვეთების წარწერა

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღ-
მოსავლეთ ფასადზე, საკმლის ზემოთ, ქვემოდან ქვების მე-13-14 წყობაში
ჩასმულ ქვის ფილაზე. ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწერიანი ფილის ქვე-
მოთ, ორ ხახვეარსვეტს შორის, ჩასმულია მოზრდილი ფილა, რომელსაც ირგვ-
ლივ გომეტრიული და ფოთლოვანი ჩუქურთმების არშია შემოუყვება. თვით
ფილაზე წარმოდგენილია ჯვარცმის რელიეფური გამოსახულება. ჯვრის ჰორი-
ზონტალურ მკლავებს ქვემოთ, ქრისტეს ფიგურის მარცხნივ და მარჯვნივ, მო-
ცემულია ასევე რელიეფური გამოსახულება მარიამისა და იოვანესი მთელი
ტახით, ხოლო ჯვრის ჰორიზონტალურ მკლავებს ზემოთ, ანგელოზთა თითო-
თითო რელიეფური გამოსახულებაა წარმოდგენილი. წარწერა შესრულებულია
კიდურწაისრული დამწერლობით. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგ-
მის ნიშანი: სწორი, კიდურწაისრული განივი ხაზი.

გამოც.: Brosset. 1851, p. 78, მ. 2) ბოქორიძე, 1935, გვ. 303 (ბ). 3) თა-
ყაიშვილი, 1963, გვ. 57 (თ).

ქ¹რ²ა³ლ⁴ა⁵ყ⁶რ⁷ი⁸ყ⁹რ¹⁰ი¹¹

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ენი კვ(ე)თნი².

¹ შეიწყალე თ. ² კეთნი ნიკოლოზი თ, [მ]-
კვეთნი (?) ბ.

87

[XI ს.]

მიქარწმინდა (აპბროლაშრის რ-ნი)
სამშენებლო წარწერა (სურ. 71)

ნუსხური და გარდამავალი მხედრული; ფრაგმენტი — 9 სტრიქონი; ამოკვე-
თილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 42×22-18×14. ფილის ზედა და ქვედა კიდევ-
ბის ჩამოტეხის შედეგად წარწერა დაზიანებულია. სტრიქონები ამოკვეთილია
ძიჯრით, არაღმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 1-3. განკვეთილობის ნიშნები არ
ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ინახება ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-
ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. წარწერა აღმოაჩინა გიორგი ბოქორიძემ 1929 წელს,

[XI ს.]

ნისბუნი (მისტიის რ-ნი, ლენჯერის სასოფლო საბჭო), მაცხოვრის ეკლესია („მაცხმარ“)

გეგმვის წარწერა

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე; ფილა ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, კედლიდან ოთხკუთხედამ გამოწეული საკურთხევლის ცენტრალურ წახნაგზე, საკურთხევლის სარკმლის ზემოთ, ქვების ქვემოდან მე-10 რიგში. წარწერიან ქვის ფილას შუა-ადგილიდან ოდნავ მარჯვნივ, მთელს სიგრძეზე, ბზარი დაუყვება. ზომა: 63 X 30; ასოების სიმაღლე: 9,5—4--7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 314 (თ). 2) სილოგავა, 1977, გვ. 51.

† 1170 4753 ქ(რისტე), შ(ეი)წყ(ალ)ე ბ(ე)შგ(ე)ნე.
ურუ

[XI ს.]

ნისბუნი (მისტიის რ-ნი, ლენჯერის სასოფლო საბჭო), მაცხოვრის ეკლესია („მაცხმარ“)

წარწერა ეკლესიის დასავლეთ ფასადზე

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე. ფილა ჩასმულია ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, ქვების ქვემოდან მე-8 რიგში, სამხრეთის კიდედან. ზომა: 40 X 35; ასოების სიმაღლე: 12-9-5. ფილა-სამხრეთ-დასავლეთის კიდედან, წარწერის პირველი-მეორე სტრიქონის არეში მომტვრეულია; ამის შედეგად დაზიანებულია წარწერის პირველი სტრიქონის ასო ყ. ასოები ამოკვეთილია ოდნავ დახრით, მარცხნიდან მარჯვნივ. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 314 (თ).

ქარაგმების განსხვავებული გახსნით ტექსტი შეიძლება წავიკითხოთ ორი-ნაირად:

† 1170	1. † შ(ეი)წყ(ალ)ე მა ^{ნი} გბე ¹ .
753	2. †(რისტე), შ(ეი)წყ(ა)[ლ]ე მა[მ](ა)ი [*]
ურუ	გ(ა)ბ[რ](ი)ე[ლ].
7	

* შეიძლება: „მამ[ა]ს(ა)ხლ(ის)ი“.

თ: ¹†... გბე] ქრისტე, შეიწყალე მეფე გიორგი-

[XI ს.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)

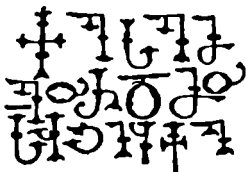
გეორგე მოსვლის რელიეფური ბამონსახულების წარწერა (სურ. 74)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომლიც ტაძრის სამხრეთი კედლის სახურავის კეხს ქვემოთ. გეორგე მოსვლის რელიეფური

კომპოზიციის ძალა, ქრისტეს გამოსახულების თავზეა ჩასმული; ზომა: ≈ 60×40. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, მოზრდილი ლამაზი ასოებით, კიდურყვავილოვანი დამწერლობით და მონუმენტური დამწერლობის შესანიშნავ ნიშულს წარმოადგენს. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

- გამოც.: Dubois, 1840, t. XXI, f. 5. 2) Brosset, 1851, XII rapp. p. 58.
 3) Brosset, 1841, t. III, f. 10. 4) ქუთათელაძე, 1894, გვ. 531 (ქ).
 5) კაკაბაძე, 1928, გვ. 103 (კ). 6) ბოჭორიძე, 1930, გვ. 201—202 (ბ).
 7) ალადაშვილი, 1957, გვ. 91, ტაბ. 10 (ა). 8) კატალოგი, 1967, ტაბ.
 21. 9) Беридзе, 1969, с. 164. 10) Чубинашвили, 1970а, таб.
 105—2. 11) Аладашвили, 1977, рис. 164.

ⲕⲚⲔⲛ
 ⲘⲐⲁⲃⲘⲐ
 ⲚⲔⲐⲘⲕⲕⲔ

† ეხე მეორ(ე)დ მოხ(ლ)ც(ა)ი
 ი(ეს)უ³ ქ(რისტ)ე(სი)⁴.

¹ ქ | ქ ქ კ ბ, — ა. ² მოსკა წრწ, მოს-
 ლოვად ქ, მოსვლაჲ ქ. ³ მოვ წრწ, იესუ⁴ იყავნ
 ქ. ⁴ ქრისტე კ, ქრისტესი ბ.

¹ სტრ. 3:
 ს-ქ-ღ-ⲕ-ⲛ-ⲕ-Ⲕ-ⲛ

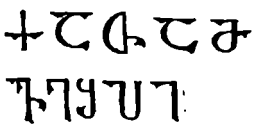
[X.I ს.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაშრის რ-ნი)
 ძათამ-გეშაპის გამოსახულების წარწერა (სურ. 75)

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი კარიბჭის ცაში, ჩრდილოეთის მხარეს ჩასმულ ქვის ფილაზე. მასზე მოცემულია ფართოსანი ლომების რელიეფური გამოსახულება. ლომები წარმოდგენილია დინამიურ პოზაში. კიდურწაისრული დამწერლობით შესრულებული ასომთავრული წარწერა ამოკვეთილია ლომების ამართულ მარჯვენა თათებსა (რომლებიც ერთმანეთს ეხებიან) და გადმოშვებულ ენებს შორის. ასოების სიმაღლე: 3. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

- გამოც.: 1) ქუთათელაძე, 1894, გვ. 52 (ქ). 2) Мацулевич, 1938 с. 31—68
 (ბ). 3) მაცულევიჩი, 1938, გვ. 37—71 (მ). ალადაშვილი, 1957, გვ. 9,
 75, ტაბ. 31. 5) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 85 (თ).

ⲕⲚⲐⲐⲛ
 ⲕⲚⲔⲛ

ქათამ-გეშაპი¹.

¹ ქათამ-გეშაპი ქათალიგოსიშ — ე
 კ, თ, ქათამი დი ლომი მ.

[XI ს.]

ნიკორფმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)

სირაქლემების გამოსახულების წარწერა (სურ. 76)

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი კარიბჭის ცაში, ჩრდილო-დასავლეთის კუთხეში ჩასმულ ქვის ნახევარწრიულ ფილაზე. ფილაზე მოცემულია სირაქლემების რელიეფური გამოსახულება. კიდურწაისრული დამწერლობით შესრულებული წარწერა ამოკვეთილია სირაქლემების აშლილი ფრთების ზემოთ. ასოების სიმაღლე: 2. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: 1) ქუთათელაძე, 1894. გვ. 52 (ქ). 2) ალადაშვილი, 1957, გვ. 9, 74, ტაბ. 30₂. 3) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 85 (თ). Чубинашвили, 1970a. с. 259. 5) Аладашвили, 1977, рис. 174, 227.

ს
ქ
ღ
ქ
ღ
ს
ქ

ს
ქ
ღ
ქ
ღ
ს
ქ

სირაქლ(ე)მი¹.¹ სირაქლემი გერასიმე ქ, თ.

[XI ს.]

ნიკორფმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)

ფასაქუნჯების გამოსახულების წარწერა (სურ. 77)

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ნახევარწრიული ფორმის ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ტაძრის სამხრეთი კარიბჭის ცაში, სამხრეთით. ფილაზე წარმოდგენილია ფასკუნჯების რელიეფური გამოსახულება. კიდურწაისრული დამწერლობით შესრულებული წარწერა ამოკვეთილია ფილის ცენტრში, ფასკუნჯების მაღლა ამართულ ფრთებს შორის. ასოების სიმაღლე: 2-3. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს. |

გამოც.: ალადაშვილი, 1957, გვ. 74, ტაბ. 29₁. 2) Чубинашвили, 1970a, 259 (ჩ). Аладашвили, 1977, рис. 175, 229.

ფ
ღ
ს
ქ
ღ
ფ
ღ

ფ
ღ
ს
ქ
ღ
ფ
ღ

ფასქუჯი¹.¹ ფასქუჯი ჩ, ფასქოჯი წრწ.

[XI ს.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)

ნიანია ერისთავთა ერისთავის წარწერა (სურ. 78)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ტაძრის ჩრდილოეთი მკლავის იატაკის ფილების წყობაშია ჩასმული; ზომა: 51×40. წარწერა შესრულებულია თანაბარ სიმაღლის ასოებით, კიდურწაისრული დამწერლობით; ნაწერი, მესამე და მეოთხე სტრიქონებში ფრაგმენტულად შემონახული ასოების გარდა, თითქმის მთლიანად გადასულია. ასოების სიმაღლე: 6. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset. 1841, p. 336—337 t, III, f. 11. 2) Brosset, 1851, XII rapp. p. 56 (ბრ). 3) ვახუშტი, 1895, გვ. 167, ე. 4) კაკაბაძე, 1929, გვ. 103. 5) ბოჭორიძე, 1930, გვ. 199—201, სურ. 7 (ბ). 6) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 84—85 (თ).

[წ-ღ-ჩ-ზ-ბ-ი-ჟ-ხ-ც]
[ჰ]-[ც-; [უ]-[ც]-[პ]-[ღ]-[ღ]
[უ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]
[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]-[ღ]
5 [ს-ც-ღ-ჩ]-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ

[წ(მიდა)ო ნ(ი)კ(ოლო)წ¹ მდღელთ]-
[მ]თა[ვ]ა[რ]ო, [მ]ეო[ხ] ექმენ [ღა²
მფ(არვე)ლ⁴ წ(ინაშე)]⁵ [ღ(მრ)თი]სა⁶ ნ(ი-
ა)ნ(ი)ას⁷, ე(რისთავთა)⁸ [ე](რისთავ)[სა
ღა⁹ ნ]ო[ე]ვ[ლისიზოსს]¹⁰.

* ნაკლები ადგილები აღდგენილია ბრ-ს მიერ გამოკვეთილი გრაფიკული მონახაზის მიხედვით.

¹ ნიკოლოზ ბრთ, ნიკოლოზ ბ. მდღელთა ბრ, თ. ² ღა—ბრ, ბ. ³ მფარველ შფხ ბ. ⁴ წინაშე] ნ ბრ.—ბ. დოსა ბრ, ლეთისათ, ... სა ბ. ⁵ ნნასბრ, ნეანისთ, ⁶ ეესა ბრ. ⁷ ღა—ბ. ⁸ ნოელისიზოსს ბრ, [... ოე... ბ.

[XI ს.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)

გადაშლილი წარწერის ნარჩენები (სურ. 79)

ასომთავრული; 8 სტრიქონი; ამოკვეთილი ტაძრის ჩრდილოეთ კედელში, აღმოსავლეთის კუთხესთან, ქვების ქვემოდან მეორე და მარცხნიდან მეორე წყობაში ჩასმული ქვის ფილაზე; ზომა: 67×48. მიიჩი ქვედა მარცხენა კუთხე ჩამოტეხილია; წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით. მისი ტექსტი საგანგებოდ არის გადაფხეკილი. ასოების სიმაღლე: 5. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს. ამჟამად წარწერიდან შემორჩენილია ცალკეული ასოების ფრაგმენტები, რომელთაგან მწყობრი აზრის გამოტანა არ ხერხდება.

[...]
 [...] {ჰ} [-] [ს] [Q] [r] [...]
 [...] {G} {H} [-] [---] [...]
 [---] [.] {C} [---] [C] [...]
 [...] [ს] [წ] [ს] [...]
 [...] [წ] [---] [ყ] [.] [...] [წ] [წ].
 [...] [წ] [---] [ყ] [.] [...] [წ] [წ].
 [...] [ყ] [წ] [---] [.] [...]

[...] | [...] რ. სოე [...] | [...] თვე [...] |
 | [...] ა [...] | [...] სნის [...] | [...] |
 [...] დ [...] შ [...] ნდთ* [...] | [...] ათ-
 დეთ [...] | [...] შა [...].

* „შ[ეს]ნ[დ(ე)თ“ (?)

96

[XI ს.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)
 მთავარანგელოზთა გამოსახულების წარწერა

ტაძრის ჩრდილოეთ შესასვლელის ტიმპანზე (დიამეტრი — 130) ნოცემუ-
 ლია მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზების რელიეფური გამოსახულება.
 ტიმპანს ირგვლივ შემოუყვება გრეხილი გეომეტრიული ორნამენტი. მთავარ-
 ანგელოზები წარმოდგენილია წელზევით, პირდაპირ. ხელში უჭირავთ გრძელ-
 ტარიანი ჯვრები, რომელთა ტარები მათ თავებს შორის ჯვრის სახითაა გადაჭ-
 დობილი. ჯვრებს შორის ორ სტრიქონად ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა.
 წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 3-5. განკვეთილო-
 ბის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: მორკალული ხაზი.

გამოც.: 1) ალადაშვილი, 1957, ტაბ. 15, 71₁. 2) Аладашвили, 1966, рис. 178—180.

წა

ჰ+ხ||ლკზ

წ(მიდან)ა მ(ი)ქ(აელ), გ(ა)ბ(რიელ).

97

[XI ს.]

ნიკორწმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)
 ბიორბი მოძღვრის წარწერა (სურ. 80)

ასომთავრული; 9 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის მოგრძო ფილაზე. ფილა
 ჩანს მუდმივად ტაძრის დასავლეთ კედელში, სარკმლის მარჯვენა მხარეს. მისი ქვედა ნაწი-
 ლი წარწერითურთ დაფარულია ტაძრის დასავლეთ მინაშენის კარიბჭის სახუ-
 რავით. ფილის ზედა მარჯვენა კუთხე მოტეხილია. ზომების აღება არ მოხერხ-
 და. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ. ბოქორიძე წარწერას XI ს-ის დასასრულით ათარიღებს.

გამოც.: 1) კაკაბაძე, 1929, გვ. 103, № 3 (კ). 2) ბოქორიძე, 1930, გვ. 195, № 2 (ბ). 3) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 86—87, № 10 (თ). 4) Ала-
 дашвили, 1977, рис. 155.

ო
 ა
 ბ
 გ
 დ
 ე
 ვ
 ზ
 თ
 ი
 კ
 ლ
 მ
 ნ
 ი
 ი
 ო

ა

ბ

გ

დ

ე

ვ

წ(მიდა)ო ნ(ი)კ(ო)ლ(ო)ზ, შ(ეიწყალ)ე
 გ(იორგი)ი მოძ[ლუარი¹ ამის² წ(მიდის)ა³
 ეკლესი(ი)სა]*.

* ნაკლებადგილები აღდგენილია გ. ბოკორიძისეული პუბლიკაციის მიხედვით.

¹ მოძღვარი კთ. ² ამის... ეკლესიისა — კ. ჯ. წმიდაა თ.

98

[X I ს.]

ორხვი, მიღამომეგი — გონიო (ვახტანგის რ-ნი)
 ზიორზის წარწერა (სურ. 81, 82)

მხედრულში გარდამავალი ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის
 საკურთხეველის სარკმლის ზედანის ფილაზე; ზომა: 62×41×21. ფილის ცენტრ-
 ში წარმოდგენილია ჯერის რელიეფური გამოსახულება (ზომა: 25-20×20), მი-
 ლებული ზედაპირის დადაბლებით; ჯერის ქვემოთ მოთავსებულია სარკმლის
 წარბი. წარწერა ამოკაწრულია არაღრმა კვეთით, ჯერის გამოსახულების მარჯვ-
 ნიყ: უქარავს ფართობი: 14×16. ასოების სიმაღლე: 6-4. განკვეთილობის ნიშ-
 ნები არ ახლავს; ქარავის ნიშანი: განივი ხაზი.

ო
 ა
 ბ
 გ
 დ
 ე
 ვ
 ზ
 თ
 ი
 კ
 ლ
 მ
 ნ
 ი
 ი
 ო

წ(მიდა)ო გ(ი)ორგი, შ(ეუნდე)ე ც(ო)-
 დვ(ა)ნი გ(იორგი)ი ც(ო)დვ(ი)ლსა

99

[X I ს.]

ორხვი, მიღამომეგი — გონიო (ვახტანგის რ-ნი)
 წარწერები კანკალის ფილავის გამოსახულებებზე (სურ. 83, 84)

ასომთავრული; 1 და 2 სტრიქონად; ამოკვეთილი თაბაშირის კანკელის ფ-
 ლებზე. ფილებზე წარმოდგენილია წმინდანების რელიეფური გამოსახულებები.
 ასოები გამოყვანილია ხაზების ორმაგი კონტურებით. ზოგიერთი ასო კიდურ-

წაისრულა. მათი დამუშავება არ არის ბოლომდე მიყვანილი — ხშირად ასოების მხოლოდ მონახაზებია წარმოდგენილი. ასოების სიმაღლე: 6-4-2. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

𐏃 𐏇	ა. წ(მიდა)ა გ(ა)ბ(რიელ).
𐏃𐏆	ბ. წ(მიდა)ა მ(ი)ქ(აე) ლ.
𐏇	გ. წ(მიდა)ი ლ[უკა](?).
𐏃ხ	დ. [წ(მიდა)ა მ(ა)[რ(კო)ზ(ა)].
[𐏃]𐏆[-]ხ	

100

[XI ს.]

პატარა ონი (ამბროლაურის რ-ნი), ფშ. ბიორგის ეკლესია
კარიბჭის სამშენებლო წარწერა (სურ. 85)

ასომთავრული: 6 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის დასავლეთის შესასვლელის ტიშანზე. ტიშანის ფილის ზომა: 140X70X19. მას ირგვლივ (ზემოდან ნახევარწრიულად, ხოლო ქვემოდან ჰორიზონტალურად) წნული გეომეტრიული და ფოთლოვანი ჩუქურთმების განიერი არშია შემოუკვება. წარწერის სტრიქონები, ამოკვეთილი თანაბარი სიმაღლის ასოებით, განლაგებულია რკალურად (ბოლო სიტყვა — „ესე“ ფილის ქვემოთ, შუაში, ჰორიზონტალურად წერია). სტრიქონები მათთვის საგანგებოდ გავლებულ ხაზებს შორის არის მოქცეული. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით. ასოების სიმაღლე—3. დასაწყისში დასმული ქ-ანის სიმაღლე — 7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი, მოკლე, კიდურწაისრული, სწორი, განივია ხაზი.

გამოც.: 1) ბოკორიძე, 1930. გვ. 168—169, სურ. 1 (ბ). 2) Taqaichvili, 1937. p. 111, t. XIX, f. 2.

𐏃𐏇𐏆𐏃𐏇𐏆𐏃𐏇𐏆𐏃𐏇
𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆
𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆
𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆
𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆
𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆𐏆

ქ(რისტ)ე¹ ღ(მერთ)ო, მფ(ლობე)ლო ყ(ოველ)თა ს(აუ)კ(უნე)თ(ა)ო, მ(ეო)-
ხ(ებ)თ(ა) წ(მიდის)ა ღ(მრ)თ(ის)მშ(ობე)ლ(ის)ს(ა)თა, წ(მიდის)ა ნ(ი)კ(ოლო)ზ(ი-
ს)თა², წ(მიდის)ა გ(იორგი)ს(ი)თა, აღ(ო)ც(ენ) ყ(ოველ)ნი ბრ(ა)დნი მ(ა)თნი
ე(რისთავსა)³ კ(ა)ხასა.

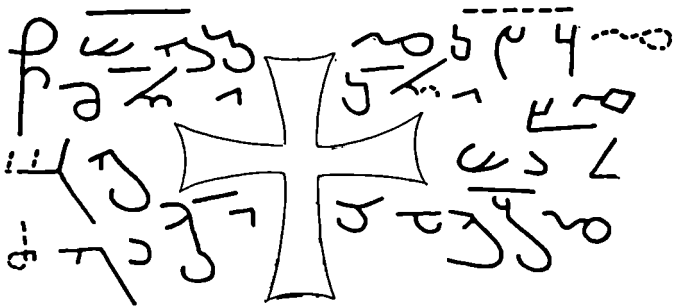
და ღ(ა)ლ(ი)და⁴ ღ(ეო)ფ(ა)ლი და შვ(ი)ლნი მ(ა)თნი ყ(ოველ)ნი ღ(ა)ი(ც)ც(ენ)ს
ყ(ოველ)თაგ(ან) ს(ა)ვნ(ებ)ელთა, რ(ომე)ლთა აღ(ა)შ(ენ)ე(ს) კ(ა)რ(ი)სბრ(ე)ც
ე(ს)ე.

ბ: ¹ქ(რისტ)ე¹ ქ(რისტ)ე. ² ნიკოლოზისათა. ³ ერისთავ. ⁴ დავ(ა) ადელიდა.

[XI ს.]

პატარა ონი (ამბროლაურის რ-ნი), წმ. გიორგის ეკლესია
 ზიორგისა და ბაბრიელის წარწერა (სშრ. 86)

ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ. თასადში.
 სარკმლის ზემოთ ჩასმულ ქვის ფილაზე; ზომა: 65-72×49; ფილას ზედა მარც-
 ხენა კუთხე მოტეხილი აქვს. შუაში რელიეფური ჭვარია გამოქანდაკებული:
 ზომა: 34-30×29-26. ჭვარი ოთხსაფეხურა სადგარზე დგას. ჭვრის ქვემოთ ფი-
 ლაზე ნახევარწრიული ფოსოა; როგორც ჩანს, ფილა თავდაპირველად სარკმლის
 ზედანს წარმოადგენდა. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ათობის სი-
 მალე: 3-11. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი.
 განივი ხაზი.

[ო]აუუუუუუ
 შ'ჩუ'ჩუ
 [-]'ა'უაას
 ს'უაუ'აუუუ

[წ](მიდა)ო გ(ა)ბ(რიე)ლ, შ(ე)წ(ა)ლ(ე)
 მ(ონა)ნი შ(ენ)ნი ხლუგოიხქეა გ(იორ-
 გ)ა და გ(ა)ბ(რიე)ლ.

[XI ს.]

პატარა ონი (ამბროლაურის რ-ნი), წმ. ნიკოლოზის ეკლესია
 კანკელის სამშენებლო წარწერა (სშრ. 87)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი იყო კირქვის ფილისაგან დამზა-
 დებული კანკელის კარნიზის წინა პირზე; ზომები უცნობია. 1919 წელს, ექ-
 თაყაიშვილმა როდესაც წარწერა შეისწავლა, კანკელის კარნიზის ჩამოტეხას
 გამო ტექსტი ნაკლული იყო. 1923-26 წწ. ეკლესიის სიძველეთა შესწავლისას
 წარწერის რამდენიმე უმნიშვნელო ფრაგმენტს მიაკვლია გ. ბოჭორიძემ. კანკე-
 ლი და მისი წარწერა ამჟამად არ არსებობს. საქართველოს სსრ ხელოვნების
 სახელმწიფო მუზეუმის ფოტოკაბინეტში დაცულია კანკელის ორი ფოტონეგა-
 ტივი (№ 14165/4298 და 14164/4297), რომელზედაც წარწერის დარჩენილი

ფრაგმენტების ტექსტი გარკვევით იკითხება. ფოტოსურათის მიხედვით, წარწერა შესრულებული ყოფილა კიდურწაისრული დამწერლობით; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი; ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გამოც.: ბოჰორიძე, 1930, გვ. 167 (ბ). 2) Taqaiçvili, 1937, p. 114, t. XXI, f. 1. 3) Шмерлинг, 1962, с. 173—174, таб. 64. 4) ბერიძე, 1974. ტაბ. 130.

ჩხუტუნი: იტხუტუნი: ყრუნი ჩხუტუნი. ტ. 6 ყრუნი

ჩხუტუნი: იტხუტუნი: ყრუნი ჩხუტუნი [ს] [..] ტ. 6 [—] ყრუნი [..].

ჩ¹ ს(ა)ხ(ე)ლ(ი)თა ლ(მ)რ(ი)ს(ა)თა, შ(ე)წ(ე)წ(ი)თა წ(მ)იღისა ნ(ი)კ(ოლო)-
წის(ი)თა² [...] ტ. 6 [—] შ(ე)ქმნა³ ჯ(ე)ლითა⁴ [...].

ბ: ¹ ჩ ქ. ² ნიკოლოზისითა + აღეშენე (თუ აღეშენე) კანელი ესე მე კახამ... ³ შექმნა.
ჯელითა—.

103

[XI ს.]

პატარა მონი (ამბროლაურის რ-ნი), ფ. ნიკოლოზის ეკლესია
ეკლესიის სამშენებლო წარწერა (სურ. 88)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 7 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე;
ზომა: 21-26 × 35-38 × 18, წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერ-
ლობით. ასოების სიმაღლე: 6. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნი-
შანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

წარწერიანი ფილა წარმოადგენს იმ კომპოზიციის ნაწილს, რომელიც პა-
ტარა ონის რაკების წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, კარნიზის
ქვეშ ქვემოთ იყო ჩასმული. კომპოზიციის ცენტრში წარმოდგენილი იყო ორ-
ნამენტირებულ ნახევართაზე შემდგარი ჯვარი. ჯვრის მკლავებს შორის ადგი-
ლები შევსებული იყო წარწერიანი ფილებით. 1930 წელს ჯვარი და მისი თანმხ-
ლები წარწერიანი ქვები გ. ბოჰორიძემ ჩამოხსნა და გადასცა ქუთაისის ისტო-
რიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმს. მუზეუმში ჯვრის ერთი მკლავი და ორი წარ-
წერიანი ფრაგმენტი დაიკარგა. 1977 წ., ეკლესიის სარესტავრაციო სამუშაოე-
ბის დამთავრებასთან დაკავშირებით, ჯვარი და შემორჩენილი წარწერიანი ფი-
ლები კვლავ ჩაისვა თავდაპირველ ადგილას — ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში.

გამოც.: 1) ბოჰორიძე, 1930, გვ. 165—167 (ბ). 2) Taqaiçvili, 1936, p. 113. 3) დვალი, 1969, გვ. 20.

ქ-ღჩ-ი-ზ-ა-ბ-გ-დ-ე-...

ა-ბ-გ-დ-ე-ზ-ა-ბ-გ-დ-ე-...

ა-ბ-გ-დ-ე-ზ-ა-ბ-გ-დ-ე-...

ი-პ-ტ-ც-ძ-ქ-ღ-ყ-...

5 ც-ქ-ღ-ყ-ნ-ბ-გ-დ-ე-...

[ც]ი-ნ-ყ-ჩ-ნ-ბ-ა-...

ბ-ჯ-ყ-ღ-ყ-...

ქ-ღ-ჩ-ი-ზ-ა-ბ-გ-დ-ე-
ა-ბ-გ-დ-ე-ზ-ა-ბ-გ-დ-ე-
ა-ბ-გ-დ-ე-ზ-ა-ბ-გ-დ-ე-
ი-პ-ტ-ც-ძ-ქ-ღ-ყ-
ც-ქ-ღ-ყ-ნ-ბ-გ-დ-ე-
ნ-ი-ნ-ყ-ჩ-ნ-ბ-ა-
ბ-ჯ-ყ-ღ-ყ-

წ(მიღა)ო ნ(ი)კ(ო)ლ(ო)წ¹ [საკურველთმ(ო)ქ(მე)დ]ო და მფლ(ო)ბ(ე)ლ-
[ო ყ(ოვე)ლთა ს(აუ)კ(უ)ნ(ე)თ(ა)ო, მფ(ა)რვე(ელ) ექმ[ენ ყ(ოველ)თა დღ]ე-
თა ცხ(ო)რ(ე)ბ[(ი)სა მათისა]თა კ(ა)ხ(ა)სა დ[ა დ(ა)ლ(ი)დას², რ(ომე)ლთა]
[ა]ღაშ(ე)ნ(ე)ს წ(მიღა)მ ეკლ(ე)ს(ია)მ ესე]. და შე[უნდვენ³ ყ(ოვე)ლნი ცო-
დვანი მათნი⁴. ამისსა ნოთოსა(?) წეა-წ- - - წ-თ⁵].

* წარწერის ნაკლები ადგილები აღდგენილ-შეესებულია გ. ბოქორიძის მიერ გამოცემული ტექსტის მიხედვით.

¹ ნიკოლაოზ ბ. ² დალიდას ადელაითას (?) ბ. ³ შეოკ[ნდვენ] წრე ბ. ⁴ მათნი... შთ] ამი... (?) ბ.

[XI ს.]

პირეპისა (პიათურის რ-ნი)
ზვიადის წარწერა (სურ. 89)

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს სახეითი ხელოვნებისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის სამმართველოს არქივში დაცულია ფოტოგრაფიები № 4780, რომელზედაც წარმოდგენილია ხუროთმოძღვრული დეტალის ფრაგმენტი პერევეძისას ეკლესიიდან. ფრაგმენტზე შოთავსებულია ასომთავრული წარწერა. თავი და ბოლო წარწერისა, ქვის კიდეების ჩამოტეხის გამო, ნაკლებია. ზომების შესახებ ცნობები არ მოიპოვება. წარწერა შესრულებულია ამოკვეთით, ორმაგი პარალელური ხაზების გავლებით. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

ქ უ ჯ ო ო ო ო

[ქ¹ უ² ჯ³ ო⁴ ო⁵ ო⁶] [. .]

[წ(მილა)ო] გ(იორგი), შ(ეიწყალ)ე ზე(ია)დ დ[ა] [. . .]

105

[XI ს.]

საპანე (სახხერის რ-ნი)

კვრიკე ბმირისძის წარწერა (სურ. 90)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ტაძრის სამხრეთ კარიბჭას ჩრდილო-აღმოსავლეთ სვეტზე, დასავლეთ მხარეს. უპირაეს ფართობი: 17×14. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, კიდურწერტილოვანი დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 1,5-2-4. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1857, p. 44, t. I, f. 3. 2) წერეთელი, 1894, გვ 9 (წ). 3) Церетели, 1898, с. 104 (წ). 4) Taqaiçvili, 1936, p. 161 (თ). 5) ბერიძე, 1942ა, გვ. 94.

ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო

ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო
ქ ო ო ო ო ო
5 ო ო ო ო ო

ქ¹ უ(ფალ)ო გ(ანუ)ს(უე)ნე² ს(უ)ლსა გმ(ი)რ(ი)სძისსა⁴ კ(ვრიკ)ესა^{**5}.

* შეიძლება: „გ(ი)მ(ა)რ(ამ)სძისსა“.

** შეიძლება: „კ(ოსტანტინ)ესა“, ან „კ(ვრილ)ესა“.

¹ქ—წ, წ¹. ²გაუსვენე წ. ⁴გმირის ძისა წ, წ¹. ⁵კოსტანტინესა წ, თ, კონსტანტი ნესა წ¹, † ამინ თ.

[XI ს.]

სამათო (ბუღალთის რ-ნი)
წარწერები კანკალის ფილაზე

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე, რომელზედაც წარმოდგენილია ჭვარცმის რელიეფური გამოსახულება; ზომა: 77×75×11. მას იგრვლივ შემოუყვება წნული, გეომეტრიული ორნამენტის 15 სმ-ის სიგანის არხი. ფილის დადაბლებულ ცენტრალურ ნაწილში (ზომა: 45×45) წარმოდგენილია ჭვარცმა. ქრისტეს თავს ზემოთ, ჭვარზე დაკრულ ფიცარზე ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა ორ სტრიქონად:

ՄՆՇԹՓԻ
ՆԸԿԻՂԸԸ

აბა მ(ეუ)ფმ ჭურიათა.

ჭვრის განივი მკლავების ორივე მხარეს ამოკვეთილია წარწერა 1,5-2,5 სმ სიმაღლის ასოებით. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

ՄԻԸՇԻԿԻՂԸ

ჭ(უა)რცმ(ა) ქ(რისტ)ესი.

ფილა კანკელის ნაწილს უნდა წარმოადგენდეს. ის აღმოჩნდა 1928 წელს, აფხაზეთში, სამათოს მთის (ბუღალთის რ-ნი) ეკლესიის ნანგრევებში (Аджинд-хал, 1957, с. 137; № 2). ამჟამად ინახება დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში.

არ გამოც.: ფილის აღწერა და დათარიღება: Шмерлинг, 1962, с. 159, рис. 1.

[XI ს.]

სვიფი (მესტიის რ-ნი, ფარის სასოფლო საბჭო), წმ. გიორგის ეკლესია
ბაბისოს წარწერა (სურ. 91, 92)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის დასავლეთი შესასვლელის ხის კარებზე. კარებზე ორ რიგად ამოკვეთილია წრეში ჩასმული რელიეფური ვარდულები. თითო რიგში ხუთ-ხუთი ვარდულია. ერთი მათგანის ადგილას, მარჯვენა რიგში, ზემოდან მეორე წრეში, ამოკვეთილია წარწერა. მას უჭირავს ფართობი: 13×13. დამწერლობა — ადგილ-ადგილ კიდურწაისრული. ასოების სიმაღლე: 1-2. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს. ქარაგმის ნიშანი — კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Бакрадзе, 1875, с. 582) სვა. როვა. 1904, с. 128, таб. XXXVIII, № 65. 3) Strygowski, 1917, p. 131, f. 126. 4) თაყაი-შვილი, 1937, გვ. 420 (თ). 5) სონაშვილი, 1971, სურ. 14. 6) Чубинашвили, 1958, с. 44, рис. 8. таб. 117, 118, 125.

ԲԸ ԴՆ ԴԺ ԸԷ
 ԴԿ ԴԻ ԴՈ ԴԹ
 ԵՇ ԵԿ ԵՆ
 ՇԴ ՇԿ ԸԶ
 ԹՆ ՇԸ ՇԿ

ԲՐԱՂԴԹՐԱԷ

ԴԿԴԻԴՈԴԹ

ԵՇԵԿԵՆ

ՇԴՇԿԸԶ

5 ՆՆՇՇԻ

Գ(Յիւլա)Օ Զ(Իօրգ)Ի, Զ(Ե)ՕՆ ԵԿ(Գ)Յ Գ(ԻնՅ)Ե Լ(ՄՐ)ԹԻՏԻՏԱՑ ԵՍՏԵՆԱՑ² ԶԱԹԻՏՕ-
 ԱՆԱՑ³, Գ(ՅԵ)ԵԿ⁴.

¹ ԼԵԹԻՏԱ Օ. ² ՏՕԿԼՏԱ ՄՐԳ. ³ ԶԱԹԻՏՏՕԱՏԱ Օ. ⁴ ԳՅԻՆ Օ.

108

[XI Ե.]

ՏԻՅՈՒՆԵԹԻ (ԹԵՐԶՅՈՒՆԻՏ Բ-ՆԻ)

ՃԻՐԹԹԻ ԼՅԻՆՈՍՏԻՏԻՏ ԳՐԱԳԻՐԱ (ՏՄՐ. 93)

Նոստրաթրաքի ասօմթաթրաքի; 3 ՏԹրիթոնի; ամօքքեթիլի քքիթեթիլի թքիՏ
 Գիլաթե, Րօմեթիլ ԵթլեՏիՏի Տամթրեթի ՄինաթնիՏ ԳլՄօՏԳլեթ ԿեթլեթՄի, թքե-
 ՄօլԳն թքեթիՏ Մեթօթե ՄքթօթաՄի ԳրիՏ ԻՏԳՄեթլի; Ֆօթա: 81 X 80. ՄԳրթրեթ Թօթօթ-
 Տեթլեթ ԳիլիՏ Մեթ ԳլԳիլԳՏ: ԻՏ ՄեթՏրեթլեթլեթ ԼՐՄԳ Կքեթիթ. ԿքեթիՏ ՏիլԼՐ-
 Մե ՄլԼրիՏ — 1. ԳՏօթեթիՏ ՏիՄԳլԼեթ—3-9. ԳԳնքքեթիլօթիՏ ՆիՄՆեթի Գր Գթլեթթ; թքԳրԳթիՏ
 ՆիՄԳնի: Թօլօթեթլեթթեթլեթ Տթօրի, ԳԳնիլի ՆԳՆի.

ԴՆ ԿՄ ԿՄ ԿՄ

ԿՄ ԿՄ ԿՄ

ԿՄ ԿՄ ԿՄ

ԿՄ ԿՄ ԿՄ ԿՄ
 ԿՄ ԿՄ ԿՄ ԿՄ
 ԿՄ ԿՄ ԿՄ

Գ(Յիւլա)Օ Զ(Իօրգ)Ի, Մ(ԵիՄքլ)Ե ԼՅԻՆՕՆ թքի Զ(Իօրգ)Ի.

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)
იაკობის წარწერა (სურ. 94)

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე. რომელიც ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის აღმოსავლეთი ფასადის სარკმლს ზედანს წარმოადგენს. მასზე წარმოდგენილია ჯვრის რელიეფური გამოსახულება. უბეები ჯვრისა შევსებულია ფოთლოვანი ჩუქურთმებით. წარწერა ამოკვეთილია ფილის ზედა ნაპირზე. ზომების აღება მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნებია არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ⲛⲧⲓⲭⲙⲟⲩⲛⲏⲥⲱⲛⲏⲥⲟⲩⲥⲟⲩ

ⲛⲧⲓⲭⲙⲟⲩⲛⲏⲥⲱⲛⲏⲥⲟⲩⲥⲟⲩ

* ს¹ ჩაწერილია სტრიქონს ზემოდან.

ი(ე)ს¹ ქ(რისტ)ე, მო(ი)ქსენე ს(უ)ლი იაკობ(ო)სი.

¹ იესუ] ი¹ წარწ.

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)
იაკობის ბრაფიტი (სურ. 95)

ნუსხური; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში ქვების ქვემოდან მესამე და ჩრდილოეთის კუთხიდან მესამე წყობაშია ჩასმული. გრაფიტს უჭირავს ფართობი: 7×21. ასოების სიმალლე: 1-4-7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი. წარწერის ბოლო ასო ზ ამოკვეთილია გვერდით (მომდევნო) ფილაზე.

ⲧⲏⲩⲏⲥⲟⲩⲥⲟⲩ

ⲧⲏⲩⲏⲥⲟⲩⲥⲟⲩ

ქ(რისტ)ე, შეიწუხალ)ე იაკობ.

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)
ივნას წარწერა (სურ. 96)

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის აღმოსავლეთ კედელში, ქვების ქვე-
მოდან მეექვსე წყობაშია ჩასმული. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვე-
თილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ⲧⲏⲕⲏ ⲛⲏⲛⲁ

ⲧⲏⲕⲏⲛⲏⲛⲁ

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე ივნაა *.

* ან: „ივ(ა)ნაა“.

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)
ხათიას ბრაფიტი (სურ. 97)

ნუსხური; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის
აღმოსავლეთ კედელში, ქვემოდან პირველ და სამხრეთ კუთხიდან მესამე წყო-
ბაშია ჩასმული. გრაფიტს უჭირავს ფართობი: 6×21. ასოების სიმაღლე:
1-3,5. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

ⲧⲏⲕⲏⲛⲏⲛⲁ

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე ხ(ა)ტ(ი)ააა(1).

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)
შალვას წარწერა (სურ. 99)

ნუსხური; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის
აღმოსავლეთ ფსადში, ქვების ქვემოდან მესამე და სამხრეთ კუთხიდან მეშვიდე
წყობაშია ჩასმული; ზომა: 54×48. წარწერის დასასრულთან ის ამოტეხი-
ლია ორ-სამ ადგილას. კიდურწერტილოვანი დამწერლობით შესრულებული
წარწერა ამოკვეთილია ფილის ზედა მარცხენა კუთხეში; მას უჭირავს ფართო-
ბი: 13×25. ასოების სიმაღლე: 2-4,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქა-
რ-გმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌲𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸
 𐌸𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸

† 𐌲𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸
 𐌸𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸 [რუხ]

† წ(მილა)ი(!) გ(იორგი), შ(ეიწუალ)ე
 მ(ო)ნ(ა)ი შ(ე)ნი შ(ა)ლ(ვა).

114

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)

აპრიკასა და იანვარის წარწერა (სურ. 98)

ნუსხური; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც თავდალმა არის ჩასმული ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, ქვების ქვემოდან მეორე და სამხრეთის კუთხიდან მეორე წყობაში; ზომა: 97×44,5. წარწერას უკირავს ფართობი: 18×71. ის შესრულებულია ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 3,5-6. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარავმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌲𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸
 𐌸𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸

† 𐌲𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸
 𐌸𐌹𐌶𐌰𐌹𐌸

† წ(მილა)ო გ(იორგი), შ(ეიწუალ)ე
 კ(კრიკ)ე*, იანვარ — ორნივე ძმანი.

* შეიძლება: „კ(ოხტანტინ)ე“, ან „კ(კრილ)ე“.

115

[XI ს.]

სივონეთი (თერჯოლის რ-ნი)

სოფელ სომიანეთის წარწერა (სურ. 100)

ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილოეთ მინაშენის ფასადში, ქვების ქვემოდან პირველ და აღმოსავლეთის

კუთხიდან მეცხრე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 77×79. წარწერა შესრულებულია ღრმა და განიერი კვეთით. კვეთის სიღრმე და სიგანე: 1-1,5. ასოების სიმაღლე: 5-7-9. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ჩო^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აფ^არ^აჟ^ა
ა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
თ^აჟ

ქო^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აფ^არ^აჟ^ა
ა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
თ^აჟ

ქვ. წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
სოფელი სომიანეთი..

- * გადმოცემულია ლიგატურით.
- ** განი გადმოცემულია ძირსდაშვებული მარცხენა დამატებითი ხაზით, პროპორციულობის დაკვის მიზნით ქუსლიც აქვს მოდგმული და ამდენად მარცხენა ნაწილი მარჯვენა ნაწილის ინვერსიულ გამოსახულებას ქმნის.
- *** ენი გადმოცემულია ძირსდაშვებული მარცხენა დამატებითი ხაზით.

116

[XI ს.]

სიკონნეთი (თერჯოლის რ-ნი)
სტაფანე კალატოზის წარწერა (სურ. 101)

სწორი ნუსხური; 3 სტრ.; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილოეთ მინაშენის ფასადში, ქვების ქვემოდან პირველ და აღმოსავლეთის კუთხიდან მეშვიდე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 45×73. წარწერა მოთავსებული ფილის ზედა ნაწილში, შესრულებულია ღრმა კვეთით. მას უჭირავს ფართობი: 45×36. ასოების სიმაღლე: 3-8,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: ბლოგბდაკუთხული სწორი, განივი ხაზი.

ჩო^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აფ^არ^აჟ^ა
ა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
თ^აჟ

სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა
სა^აჟ^აჟ^აჟ^ა

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
სტ(ე)ფ(ა)ნე კ(ალა)ტ(ო)ზი.

[XI ს.]

სიმონეთი (თერჯოლის რ-ნი)

იხნას გრაფიტი (სშრ. 102)

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, ქვების ქვემოდან მეოთხე და სამხრეთის კუთხიდან პირველ წყობაშია ჩასმული. გრაფიტს უჭირავს ფართობი: 10×29. ასოების სიმაღლე: 1-6,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარავმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ქ^რუ^ცრ^ეუ^რე^რე^რე^რ
 ზ^ეყ^ურ^ომ^ირ^ე
 შ^რს^რ

ქ(რისტე), შ(ეიწყალე) იხნაა(ი) და
 შვ(ი)ლნი მისნი.

[XI ს.]

სომიწო (ონის რ-ნი)

ღუღუმის წარწერა

გ. ბოქორიძის ცნობით, სომიწოს წმ. გიორგის ეკლესიის „სამხრეთ კედელზე, კარის ახლოს დევს ქვა; ზომა: 42,4×39,5; კუთხური სუცური წარწერით; იგი გვერდზე დაწვენით, უწესრიგოდ არის დადებული და ეკლესიის განახლება-გადაკეთებისას უნდა მოხვედროდა აქ.

წო... ო შწ ყე

წმიდაო... ო, შეიწყალე ღუღუმ.

ღღმ

[წარწერა] ეკუთვნის XI ს.“

გ ა მ ო ც.: ბოქორიძე, 1935, გვ. 335.

წარწერა შეიძლება შემდეგი სახით შეგავსოთ და აღვადგინოთ:

რ^ას[ს^რშ^ეყ]ს^აყ^რყ^ე
 რ^აშ

წ(მიდა)ო [ს(ა)მ(ე)ბ(ა)]ო, შ(ეი)წყ(ალ)ე
 ღ(უ)ღ(უ)მ.

[XI ს.]

სპეთი (სახხმარის რ-ნი), „ზიდა მაცხოვრის“ ეკლესია

ეკლესიის სამშენებლო წარწერა (სშრ. 104, 105, 105ა)

ნუსხურნარევი კუთხოვანი ასომთავრული; ფრაგმენტი — 5 და 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვიშაქვის ოთხ ფილაზე. ფილები ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში — პირველი ორი ფილა სარკმლის მარცხნივ და მომდევნო ორი —

მის მარჯვნივ, ქვემოდან ქვევის მეშვიდე წყობაში. ფილები წვიმისაგან ძლიერ გადარეცხილია (განსაკუთრებით პირველი და მეოთხე). ამის შედეგად წარწერა შეტად დაზიანებული სახით არის მიღწეული. პირველი ფილის ზომაა 40×48, მეორესი — 65×48, მესამესი — 38×47 და მეოთხესი — 68×47. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, არათანაბარი სიმაღლის ასოებით. ასოების სიმაღლე: 7,6-6,5-4. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშნები წარწერის შემორჩენილ ფრაგმენტებზე არ შეინიშნება.

გამოც.: 1) Taqaiçvili, 1936, p. 172, t. XXV, XXVII, XXVIII (თ). 2) ანდლულაძე, 1969. გვ. 51.

⚭-ფ-ქ-ღ-ს-ღ-
 ო-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-
 ს-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-
 ო-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-

როგორც ჩანს, კედლის 4 ფილაზე მოთავსებულია 2 წარწერა — ერთი, სარკმლის მარცხნივ ჩასმულ ორ ფილასა და სარკმლის მარჯვნივ ჩასმულ ერთ, მარცხენა ფილაზე, ხუთ სტრიქონად; ხოლო მეორე, სარკმლის მარჯვნივ ჩასმულ მეორე ფილაზე, ოთხ სტრიქონად:

ა. [ქ-ღ-ს-ღ]ღ[ღ-ღ]	ბ. [...]ღღ[. .]
[ს]ღღღღღღ	[. .]ღღღღ[. .]
[ღღღღღღ]ღღღღღღ	[. .]ღღღღ[. .]
ღ-ღღ[ღ]ღღღღღღღღ	[. .]ღღღღ[. .]
5 ო-ღ-ღ-ღ[ს]ღღღღღღღღ	

ბ. [წ(მიდა)ო ს(ა)მ]ე[ბ(ა)ო]¹, [ს]ოფელი სა[კრიკ]ე* დაიცევ ყ(ოვე)ლთ(ა)-[გ(ა)]ნ სავენებელთა ამი[ს] სოფლისათა.

* აღდგენილია თ-ს მიხედვით
 ¹ წმიდაო სამებაო ო'ო ღ'თ თ.

ბ. [...]მღე[...]^{ბანი}[...]ესხაი [...]სიაჲ*
 [...]

* „[ეკლე]სიაჲ“ (?).

უღუ
 ყღღ
 ოსსღ
 სღღ

[XI ს.]

ფალა (მესტიის რ-ნი, ცხუმარის სასოფლო საბჭო)
წარწერის ფრაგმენტი

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის (სპენდიკ) მოყვითალო-მოთეთრო ფილაზე; ზომა: 38×43. წარწერას უჭირავს ფილის მარჯვენა ნაწილი, მისი საერთო ზომის ნახევარზე ოდნავ მეტი და მოთავსებულია 36×43 ზომის ფართობზე. შესრულებული არაღრმა და მკაფიო კვეთით; ასოების სიმაღლე: 5,5—9,5; როგორც ჩანს, ტექსტი გრძელდებოდა მარჯვნივ მიდგმულ ფილაზეც, მაგრამ ეს ფილა ამჟამად დაკარგულია; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: განივი სწორი ხაზი.

წარწერას პირველად მიაკვლია ე. თაყაიშვილმა 1910 წელს ცხუმარში, ს. ლეზგარასა და ტვიბერს შორის, ფალად სახელწოდებულ ადგილას, მთლიანად დანგრეული ეკლესიის ქვებს შორის. 1975 წლის 15.VIII წარწერიანი ქვის ფილა მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში გადაიტანა ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის სეანეთის სამეცნიერო-კომპლექსურმა ექსპედიციამ (ხელმძღვანელი — მ. ჩართოლანი).

გ ა შ ო ც.: 1) თაყაიშვილი, 1937, გვ. 389 (თ). 2) შუკვანი, 1976 (თ-ს მიხ.).

† Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄
 Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄
 Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄
 Ɔ̄ Ɔ̄

† Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄
 Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄
 Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄ Ɔ̄
 Ɔ̄ Ɔ̄

† წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
 ცოდ(ვილი)¹ მ(აშ)ა(?) ბ(ე)რ(ი)²[?].

თ: ¹ ცოდვილი ალა. ² ბერი რ.

[XI ს.]

ფსოტრარი (მესტიის რ-ნი, მცხრის სასოფლო საბჭო), მთავარანბა-
ლოზთა ეკლესია („თარგლმეზარ“)

წარწერა ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადზე

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის
ფილაზე. ფილა წარმოადგენს ეკლესიის გარშემოსასვლელის ჩრდილოეთი ნა-
წილის აღმოსავლეთი ფასადის სარკმლის ზედანს. მასზე გამოსახულია სარკმლის
რელიეფური წარბი. წარწერა ამოკვეთილია წარბის მარცხენა და მარჯვენა მხა-
რეს და ქვედა კიდეზე. ფილის მეორედ გამოყენების დროს მისი ქვედა მხარე
ჩამოუთლიათ, რის გამოც აქ გადაჭრილია შესამე სტრიქონის ასოები და შეიძ-
ლება სარკმლის ფოსოს ზედა ნაწილიც. ფილის ზომა: 70×45; ასოების სიმაღ-
ლე: 1—7. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. განკვეთილობის ნიშნები არ
ახლავს; ქარაგმის ნიშანი — განივი ხაზი.

† 7 Կ 7

[X] 7 1 Բ 4 7 1 7 7 2 3 7 7

ქ(რისტ)ე, კ(ვრიკ)ე [შ(ე)იწყ(ალ)ე;
გ(ა)ბ(რიე)ლ* შ(ეიწყ(ალ)ე.

* ან: „გ(რიე)ლ“.

[XI ს.]

ქედისუბანი (ამბროლაშრის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი (სურ. 106, 107)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — პირველი 2 სტრიქონის დასაწყისი ასოები;
ამოკვეთილი წნული გეომეტრიული ჩუქურთმებით დაფარულ კირქვის ფილაზე.
ფილა ეკლესიის სამხრეთი შესასვლელის მარცხნივ, კედლის გვიანდელ წყობა-
შია ჩატანებული. წარწერიანი ქვა (ზომა: 28×22), როგორც ჩანს, კანკელის
ფილის ფრაგმენტს წარმოადგენს. წარწერა შერჩენილია ფილის ქვედა მარჯვე-
ნა კუთხეში. მას უჭირავს ფართობი: 8×6,5. შესრულებულია ღრმა კვეთით,
კიდურწაისრული დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 2-3,5. ასოებს გადასმული
აქვს წითელი საღებავი. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი; ქარაგმის ნიშანი:
კიდურწაისრული, კლაკნილი ხაზი.

არ გამოც; ფილის აღწერილობა, დათარიღება და ცნობა წარწერის შე-
სახებ: Шмерлинг, 1962, с 175.

†: ს 1 7
[7 1 7 2 3 7 7
1 7 1 7 2 3 7 7

†: ს 1 7 [7 1 7 2 3 7 7

[7 1 7 2 3 7 7

† ს [მეზაო] | წ(მიდა)ო[. . .]

[XI ს.]

ქორეთი (საჩხერის რ-ნი)

ქორდას წარწერა სვეტიც ბაზისზე (სშრ. 108)

ხუსხურნარევი ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთი მინაშენის (კარიბჭის) შესასვლელის მარცხენა ნახევარსვეტის ბაზისზე. ბაზისი წარმოადგენს ოთხკუთხად გათლილ ქვის კვადრს. მას ერთ, სამხრეთის მხარეს გრეხილი ორნამენტი შემოუყვება, ხოლო შუაში, რელიეფური ჯვარია გამოქანდაკებული (20×22). ჯვრის მკლავებს შორის ღრმა კვეთით ამოკვეთილია წარწერა. ბაზისის მარჯვენა კიდე, ზედა და ქვედა ნაწილში, ჩამოტეხილია, რის შედეგადაც წარწერა დაზიანებულია. ასოების სიმაღლე: 1-2,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: ბლოლებგაშლილი სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌕𐌖

𐌕𐌖

𐌕𐌖𐌕𐌖

[𐌕][𐌕]

5 7

წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწუალ)ე

ქ(ო)[რ]დ(ა)ი.

[XI ს.]

ქორეთი (საჩხერის რ-ნი)

წვიაღის წარწერა (სშრ. 103)

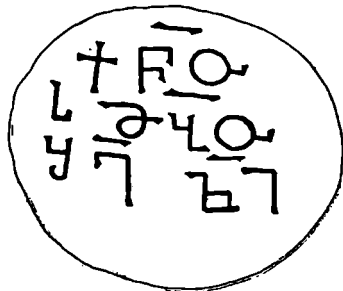
ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, კარნიზის კეხს ქვემოთ არის ჩასმული; ზომა: 71—78×50. ღრმა კვეთით შესრულებული წარწერა, ფილის შუაში, ასევე ღრმა კვეთით გამოყვანილ წრეშია მოთავსებული. წრის დიამეტრი: 37. ქვის ამოტეხის გამო დაზიანებულია წარწერის ბოლო სტრიქონის მესამე ასო — ადგილი, სადაც სახელია ამოკვეთილი. ასოების სიმაღლე: 5—7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌕𐌖

ს𐌕𐌕𐌕

𐌕𐌕𐌕𐌕

† წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწუალ)ე
ზ(ვად)ი.

[XI ს.]

ქორეთი (სახხარის რ-ნი)

წარწერა სამხრეთ ფასადზე, 1

ასომთავრული: 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩამოშლილია ეკლესიის სამხრეთ კედელში, მინაშენის ზემოთ, დასავლეთი კუთხიდან ქვების მერვე წყობაში. წარწერას ირგვლივ შემოუჯვება თავწაწვეტებული. სამკუთხა რელიეფური ჩარჩო. ზომა: 77×46; ჩარჩოს ზომა: 22,5×34,5. სხვადასხვა სიმაღლის ასოები შესრულებულია ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 2-3, 5-6,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌱𐌰𐌸

𐌸𐌺𐌸

𐌸𐌺

𐌸𐌺𐌸

† წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწყა-
ლ)ე თშლ(ი)?.

[XI ს.]

ქორეთი (სახხარის რ-ნი)

ნიქაელ მიჰვტინისა ძის წარწერა (სურ. 108ა)

ხუასურნარევი ასომთავრული: 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე-რომელიც ჩამოშლილია ეკლესიის სამხრეთ კედელში, მინაშენის ზემოთ, დასავლეთის კუთხიდან ქვების მეცხრე წყობაში. ფილა წარმოადგენს ოთხკუთხად გათლილ კვადრს; ზომა: 61×76,5. ფილის ზედა მარცხენა და მარჯვენა კიდეები გადატეხილია. ღრმა კვეთით შესრულებული წარწერა ჩამოშლილია ასევე ღრმა კვეთით შესრულებულ წრეში. წრის დიამეტრი: 50. ასოების სიმაღლე: 3-6-მ,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌱𐌰𐌸

𐌺𐌰𐌸𐌸𐌸𐌸

𐌸𐌸𐌸

𐌸𐌸𐌸

† წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწყა)ლ

შ(ი)ქ(ა)ელ მიჰვტინისა ძ(ე)ი.

[XI ს.]

ქორეთი (სახხარის რ-ნი)

იოჰანის ძეთა წარწერა (სურ. 108ბ)

ასომთავრული: 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩამოშლილია ეკლესიის სამხრეთ კედელში, მინაშენის სახურავს ზემოთ, დასავლეთის

კუთხიდან ქვების მეათე წყობაში. წარწერა ჩასმულია სამკუთხა, თავწაწვეტებულ რელიეფურ ჩარჩოში. ფილის ზომა: 51×76,5; ჩარჩოს ზომა: 30,5×19. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 2,5—4,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს: ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌲𐌹𐌆
 ს𐌸-𐌺𐌆
 𐌸-𐌹𐌆𐌆
 𐌸𐌺𐌸
 5 𐌶𐌹𐌺

† წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწუალ)ე
 ა.ოქიპი(ს)ძენი.

[XI ს.]

ქორეითი (სახხერის რ-ნი)

ნიჰაელ მჰევერანის ძის წარწერა (სურ. 109)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთ კედელში, სახურავის კარნიშის ქვემოთ, აღმოსავლეთიდან ქვების ნეთხე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 86—73. წარწერას უქირავს ფილის შუა, რელიეფური ჩარჩოთი შემოსაზღვრული ადგილი. მაღალი, რელიეფური ჩარჩო გახივკვეთში ტოლფერდა სამკუთხედის ფორმისაა (ზომა: 31×34,5). წარწერა ამოკვეთილია ღრმა კვეთით, არათანაბარი სიმაღლის ასოებით. ასოების სიმაღლე: 2,5-4. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს: ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

† 𐌲𐌹𐌆 ს𐌸 𐌺
 𐌸 𐌹𐌆 𐌸 𐌺
 𐌸 𐌹𐌆 𐌸 𐌺
 † 𐌲 𐌹𐌆 𐌸 𐌺

† 𐌲𐌹𐌆 ს𐌸-𐌺𐌆
 𐌸-𐌹𐌆 𐌸-𐌺𐌆
 𐌸 𐌹𐌆 𐌸 𐌺
 † 𐌲-𐌹𐌆 𐌸 𐌺

† წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეიწუალ)ე
 ზ(ი)ჰ(აე)ლ მჰევერანის ძე ქორეითი.

[XI ს.]

ქორეთი (საჩხერის რ-ნი)

ფერისა ინასარას წარწერა (სურ. 109ა)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმლის მარჯვნივ. წარწერა ჩაწერილია განივად, გრეხილი ორნამენტით შემოზღუდულ წრეში. ასოები ოდნავ გადარეცილია. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ⲓⲧⲢⲰⲘⲓⲞ
 ԷԿԸԳՂԳԴ
 ԿԿՆԸԿ
 ԲԸՆՂԿԸ
 7

† წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ე)წყ(ა)ლ)ე
 ფერისა ინას(ა)რასი.

[XI ს.]

ქორეთი (საჩხერის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი აღმოსავლეთ ფასადში

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში, სარკმლის მარჯვნივ ჩასმულ ქვის ფილაზე. წარწერის ტექსტის დიდი ნაწილი გადარეცილია, ადგილ-ადგილ შეიმჩნევა მხოლოდ პირველი ორი სტრიქონის ასოთა ფრაგმენტები. წარწერა ჩაწერილია ფართო, გრეხილი ორნამენტით შემოზღუდულ წრეში. ამ ორნამენტული არეზის უმეტესი ნაწილი ასევე გადარეცილია. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნები, ქორეთის სხვა წარწერების მსგავსად, როგორც ჩანს, არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ⲓⲧⲢⲰⲘⲓⲞ
 [ს]ⲓⲧⲢⲰⲘⲓⲞ
 [..]
 [..]

† წ(მიდა)[ო] ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ე)წყ(ა)ლ)ე [..].

[XI ს.]

ქორეთი (საჩხერის რ-ნი)

მოლოზონ ბრძალოს ძის წარწერა (სურ. 110)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთ შესასვლელის აღმოსავლეთ ანაყოფში, ქვების ქვემოდან მეხუთე წყობაში ჩასმულ ფილაზე; ზომა: 67×41×21. წარწერას უპირავს ფილის ქვედა ნაწილის ფართობი: 40×20. შესრულებულია ღრმა კვეთით, როგორც ჩანს, ქვების წყობაში უკვე ჩასმულ ფილაზე. ასოების სიმაღლე: 2—2,5—5,5. განკვეთილობის ნიშანი; ორწერტილი (ერთ ადგილას); ქარაგმის ნიშანი კიდურწერტილოვანი, განივი ხაზი.

წარწერის ქვემოთ, ორ სტრიქონად, ასევე ამოკვეთით შესრულებულია კიდურწერტილოვანი წარწერა, როგორც ჩანს, კრიპტოგრაფია.

ქ¹ყ²უ³რ⁴ს⁵ნ⁶ი⁷ა⁸უ⁹კ¹⁰ბ¹¹ს¹²კ¹³
 ჟ¹⁴ღ¹⁵ბ¹⁶ ჟ¹⁷ღ¹⁸ბ¹⁹ ჟ²⁰ღ²¹ბ²² ჟ²³ღ²⁴ბ²⁵ ჟ²⁶ღ²⁷ბ²⁸ ჟ²⁹ღ³⁰ბ³¹
 ჟ³²ღ³³ბ³⁴ ჟ³⁵ღ³⁶ბ³⁷ ჟ³⁸ღ³⁹ბ⁴⁰ ჟ⁴¹ღ⁴²ბ⁴³ ჟ⁴⁴ღ⁴⁵ბ⁴⁶ ჟ⁴⁷ღ⁴⁸ბ⁴⁹ ჟ⁵⁰ღ⁵¹ბ⁵²

ქ¹ყ²უ³რ⁴ს⁵ნ⁶ი⁷:ღ⁸კ⁹ბ¹⁰ს¹¹კ¹²

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე მ(ო)ლ(ო)ზ(ო)-
 ნა გრძ(ე)ლ(ი)ს ძე.

132

[XI ს.]

მუთანიანი, ბაბრატის ტაძარი

წარწერის ფრაგმენტი, 1 (სურ. 111)

ასომთავრული; ფრაგმენტი (სტრიქონთა დასაწყისი ნაწილები) — 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი, როგორც ჩანს, ქვიშაქვის სქელ ფილაზე. საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფოტოთეკაში ინახება წარწერის ფოტონეგატივი (№ 10315/493). ნეგატივზე აღნიშნულია, რომ წარწერა ბაგრატის ტაძარიდანაა. წარწერის ასეთივე ნეგატივი, ანალოგიური ატრიბუციით, დაცულია საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს სახვითი ხელოვნებისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის სამმართველოს არქივში. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, კიდურწაისრული დამწერლობით. ფილის მარჯვენა ნაწილის მოტეხის შედეგად ტექსტი შემორჩენილია ფრაგმენტულად. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი. წარწერის ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია.

— ქ¹ყ²უ³
 ჟ⁴ღ⁵ბ⁶ ჟ⁷ღ⁸ბ⁹
 ჟ¹⁰ღ¹¹ბ¹²

ქ¹ყ²უ³ [. .]
 ჟ⁴ღ⁵ბ⁶ ჟ⁷ღ⁸ბ⁹ [. .]
 ჟ¹⁰ღ¹¹ბ¹² [. .]

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე [. .] ამ(ა)ს
 ზ(ელ)ა [. .] ჟ¹⁰ღ¹¹ბ¹² [?] [. .] .

[XI ს.]

ჰუთანისი, ბაბრატის ტაძარი

წარწერა ტაძრის ჩრდილოეთ კარიბჭეში (სურ. 112)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ტაძრის ჩრდილოეთი კარიბჭის აღმოსავლეთ კედელში, ქვების ქვემოდან მეხუთე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 70×53. ქვის ზედაპირის გამოფიტვის გამო წარწერა ძლიერ არის დაზიანებული: ზოგიერთი ასო ნაწილობრივ და ზოგიერთი მთლიანად გადასულია. ასოების სიმაღლე: 8-10. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები წარწერის შემორჩენილ ნაწილებზე არ ემჩნევა.

†ⱱⱏⱎⱏ[ს]ⱎⱏ[ჟ]

წ(მილა)ო ლ(მრ)თ(ი)ს[შ]შობელო [...].

ⱎⱏⱎⱏ [...]

[-][ღ[-]წⱏსⱎⱎ]ⱱ?]

†ⱏⱎⱏⱎⱏⱎ[-]ⱎ[-]ⱱ?]

[XI ს.]

ჰუთანისი, ბაბრატის ტაძარი

იოვანის წარწერა (სურ. 114)

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; შესრულებული წვრილი, ღრმა კვეთით და პატარა ზომის ასოებით ტაძრის აღმოსავლეთის ფასადში ჩასმულ ქვის ფილაზე. ფილა წარმოადგენს ფასადს ცენტრალური თაღის მარჯვენა სვეტის და ჩრდილოეთის ნიშის თაღის გამოყოფ ქვას. იგი ჩასმულია აქ მოთავსებული სვეტის-თავის ზემოთ. წარწერა ამოკვეთილია თაღების გაყოფის ადგილას შექმნილ სამკუთხა სეგმენტში. ზომების აღება არ ხერხდება. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი; განივი, სწორი ხაზი.

†ⱎⱎⱎⱎ

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე ი(ოვ)ანე.

ⱎⱎⱎⱎ

[XI ს.]

ჰუთანისი, ბაბრატის ტაძარი

წარწერის ფრაგმენტი (სურ. 113)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ტაძრის მარჯვენა სამკვეთლოს ჩრდილოეთ კედელში — ქვების ქვემოდან მეოთხე წყობაში; ზომა: 47×52. წარწერიანი ფილის წინ კედლის პერანგის ქვები, სადაც, ალბათ, წარწერის დასაწყისი იყო მოთავსებული, შემოკლილია; შეიძლება აქ მშენებლის სახელი იყო აღნიშნული. წარწერის ფრაგმენტი შედგება სამი ასოსაგან. ასოების სიმაღლე: 11,5-15,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ⱎⱏⱎⱏ

[...] ⱎⱎⱏ

[. .]ⱎ(ა)შ(ენე)ბ(ელი)*.

[XI ს.]

ქუთაისი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი

წარწერის ფრაგმენტი (სურ. 115, 116)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც კანკელის ფილის ფრაგმენტს წარმოადგენს. ზომა: 28×20×9. მის მარჯვენა მხარეს შემორჩენილია ანგელოზის რელიეფური გამოსახულების ზედა ხაწილი, ხოლო მარცხენა კიდეში — წარწერის ფრაგმენტი, სტრიქონთა ბოლო სიტყვების დასასრული ნაწილები. წარწერას უჭირავს 3,5×6 ფართობი. ის შესრულებულია თანაბარი სიმაღლის ასოებით, წერილი კვეთით; ასოების სიმაღლე: 0,7—0,8. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

კანკელის ფილის წარწერიანი ფრაგმენტი, იმავე კანკელის სხვა ნატეხებთან ერთად, ინახება ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდსაცავში. მუზეუმში მათი შემოსვლის დროისა და ვითარების შესახებ ცნობები არ მოიპოვება.

ს |
 კუზა

[...]

[...]

[...]კუზა

[...],კუზა

კუზა

[...][...]შელი* [...]ეივ.

* „ნათლისმცემელი“ (?).

137

[XI ს.]

ღვანკითი (თერჯოლის რ-50)

წარწერის ფრაგმენტი ეკლესიის დასავლეთ შესასვლელის ტიმპანზე

ხუსხური; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის დასავლეთ შესასვლელის ტიმპანზე. ტიმპანი წარმოადგენს ნახევარწრიული ფორმის ქვის ფილას; ზომა: 121×45; ქვა გაპობილია სამ ნაწილად. მისი ზედაპირი ადგილ-ადგილ ატკეცილია. ღრმა კვეთით შესრულებული წარწერა შემორჩენილია დაზიანებული და ხაკლული სახით. ასოების სიმაღლე: 3,5—7. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

[ქ]წ[ას]ს[ა]ს[ა]

ყოყო[?] [---]

ბ[---], შ[---] იასიანი. მ. შს[?]

[...], ყუზონიანი ბ

[...], სინი[?]

[ქ] წ(მილა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, შ(ე)წ-

ყ(ა)ლ[?] [?]დ[?]მ[?]ლოღან. მღს [?]

შმაღლღ[დ(?)][?]სღნა[?].

[XI ს.]

ღვანაკითი (თერჯოლის რ-ნი)

მიქაელ ჰირაძის წარწერა (სურ. 117)

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვიშაქვის ფილაზე; ზომა: 63×45. მისი ზედაპირი წვიმისაგან გადარეცხილია. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 7-11,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

წარწერიანი ფილა, რომელიც თავდაპირველად ს. ღვანაკითის სამების ეკლესიაზე იყო მოთავსებული, ამჟამად სოფლის საბჭოს შენობის ჩრდილოეთ კედელშია ჩასმული.

რასმყყყ
ძჳჳა ჳჳჳ
ძჳ

წ(მიდა)ო ს(ამე)ბ(ა)ო, შ(ეიწყ)ალე
მ(ი)ქ(ა)ელ(ა)ჲ კ(ი)რ(ა)ძ(ს) ძე*.

* ან.: „კ(ა)რ(ელის) ძე“.

[XI ს.]

ღუმურნი (ბალის რ-ნი)

საგდუხტ დემოვალთა დემოვლის წარწერა

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; მასზე გამოსახული ყოფილა რელიეფური ორნამენტირებული ჭვარი, რომლის ზედა და განივი მკლავები მომტვრეულია; დღეს სახეზეა ჭვარის ქვედა მკლავი; ფილის ზომა: 36×31×17. თანაბარი სიმაღლის ასოებით შესრულებული წარწერა ამოკვეთილია ჭვარის ქვედა ვერტიკალური მკლავის ორივე მხარეს. ასოების სიმაღლე: 3,5—3. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი, ადგილ-ადგილ; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

დაცულია დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში.

გამოც.: 1) Бражба, 1959, с. 251, рис. 6. 2) Бражба, 1967, с. 13—14, рис. 5 (ბ). 3) სილოგავა, 1972, გვ. 150.

[...]
სტ:ჰჟ
ფზ-ტ
სღ,ჯჰ-ღ
რს"ზა:

[...]
ჩღ,ზღ
ჰფ,ზ, [ღ]
ჩჩ,ჩსჯ
ჯჩჩ:

[† ღმერთო შეიწყალე ორთავე ცხო-
რებასა შინა* ამის ტაძრი]სა** მ(ა)შ(ე)-
ნ(ე)ბ(ე)ლი¹ დ(ე)ფ(ა)ლთა² დ(ე)ფ(ა)-
ლ[ი] ს(ა)გდ(უ)ხტ³, ნ(ია)ნ(ია)ს⁴ ას(უ)-
ლი⁵, ა(მე)ნ.

ბ: ¹ მშენებელი. ² დედოფალთ. ³ სააგდუხტ. ⁴ ნინიას. ასულა წრწ. ზამენ] ამინ.

* ფორმულა „ორთავე ცხოვრებასა შინა“ პირობითია. რადგანაც ჩვენ არ ვიცით, რა სიდიდის ტექსტი აკლია წარწერას დასაწყისში, შეიძლება დავეუშვათ, რომ ის არც იყო.

** აღდგენის ვარიანტი: [„ეკლესიი]სა“, [„საყრდი]სა“.

როგორც აღინიშნა, წარწერა ამოკვეთილია ფილაზე, რომელზედაც რელიეფური ჭვარი იყო გამოხატული. ამიტომ შეიძლება დავუშვათ, რომ წარწერაში ჭვარის აღმართვის შესახებ იყო აღნიშნული და მისი ნაკლები ტექსტი ასეთი სახითაც აღვადგინოთ:

[†ჩღ-ღჟ-ღ]
სტ:ჰჟ
ფზტ
სღ,ჯჰ,ჯღ
სზა:

[ჯტზსჯჩღ]
ჩღ,ზღ
ჰფ,ზ, [ღ]
ჩჩ[სჯ]
ჯჩჩ:

[† ღმერთო, შეიწყალე ამ(ი)ს ჭ(უ-
არი]სა მ(ა)შ(ე)ნ(ე)ბ(ე)ლი და სხვ.

140

[XI ს.]

წიგბელა (ბულრიფშის რ-ნი)
მიქაელის წარწერა

ასომთავართლი; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი კანკელის ფილაზე. ფილა ძლიერ არის დაზიანებული; შემორჩენილია მისი მხოლოდ ზედა მარჯვენა ნაწილი; ზომა: 85-40×90-45×16. ოთხკუთხა ფილას, როგორც ჩანს, თავდაპირველად გარშემო წნული გეომეტრიული და ფოთლოვანი ორნამენტის განიერი (სიგანე—20) არშია შემოუყვებოდა. კიდურწაისრული დამწერლობით შესრულებული წარწერა ამოკვეთილია ფილის ცენტრში მოთავსებულ როზეტებს შორის. ასოების სიმაღლე: 2-3. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

ინახება საქართველოს სსრ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში, ინვენტარის № ხმმ-443. მუზეუმში შემოსვლის დროისა და ვითარების შესახებ წერილობითი ცნობები არ მოიპოვება.

გამოც.: Уварова, 1894, таб. VI.

ჩღ-ღჟ-ღჟ-ღჟ-ღჟ-ღჟ

წ(მილა)ო თ(ეველორ)ე, შ(ეიწყალ)ე
მ(ი)ქ(ა)ელ.

[XI ს.]

პოხულდი (მისტიის რ-ნი, ბაჩოს სასოფლო საბჭო), მაცხოვრის ეკლესია

კონსტანტინსა და იოვანეს წარწერა (სშრ. 118)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის დასავლეთ ფასადში, სარკმლის მარჯვნივ, ქვების მეორე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 50,5×31. წარწერის სტრიქონები ამოკვეთილია საგანგებოდ გავლებულ პარალელურ, პორიზონტალურ ხაზებს შორის. ასოების სიმაღლე: 5-6,5. დამწერლობა: კიდურწერტილოვანი. განკვეთილობისა და ქარაგმის ხიშნები არ ახლავს. წარწერას უჭირავს ფილის ზედა ნაწილის ფართობი: 31×27; ჩასმულია ოთხკუთხა ჩარჩოში. ქვის ქვედა ნაწილში, წარწერისაგან თავისუფალ ფართზე, მცენარეული ფოთლების ანაბეჭდები ემჩნევა.

ⲪⲚⲘⲚ
ⲚⲤⲚⲘ
ⲤⲚⲘⲚ
ⲚⲤⲚⲘ
5 ⲘⲤ

წ(მიდა)ო ეკლეს(ია)ო¹, შეიწყალე
კო(სტა)ნ(ტი) და ი(ოვან)ეს* შეიწყალე.

¹ ეკლეს(ია)ო წრწ.

* ან: იოვანეს|ი(ოვან)ეს ც(ოვლილი).

[XI ს.]

ჯახუნდარი (ლინთახის რ-ნი)

პიორბის წარწერა (სშრ. 119)

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე; ზომა: 53×26. ფილა ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში, ქვემოდან ქვების წყობის მე-6 და კედლის სამხრეთ-აღმოსავლეთის კუთხიდან ჩრდილოეთისაკენ მე-3 რიგში. ფილა გათლილია სწორკუთხად; მომტვრეულია მისი ზედა მარცხენა კიდე. ამის შედეგად დაზიანებულია ტექსტის პირველი ასო წ. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, მეტად თავისებური მოხაზულობის კუთხოვანი ასოებით. ასოების სიმაღლე: 16-11-5. განკვეთილობის ხიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი—განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც: 1) კარბელაშვილი, 1903(ყ). 2) თაყაიშვილი, 1937, გვ. 106(თ). 3) ულენტი, 1965, გვ. 49—51. ამ გამოცემებში წარწერები №№ 142, 143, 144, გამოცემულია ერთ წარწერად.

ⲪⲚⲘⲚ
ⲪⲚⲘⲚ

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შეიწყალე
გ(იორგ)ი [————] ა(მე)ნ.

თ: წოგ¹ი ქანდლო შე აზნაური .. აღა-
შენა საღტარი და...

კ: „წმიდაო გიორგი შეიწყალე... შიღისა...
აგ¹ენე... ღადა ძეა... შე ხეჟ... იუჩა... პ...“
თ: „წმიდაო გიორგი ქაქუნდლისაო, შეიწყალე
აზნაური... აღაშენა საღტარი (sic) და...“

[XI ს.]

ჯახუნდერი (ლენტახის რ-ნი)

ლადას წარწერა (სშრ. 116)

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე. ზომა: 47×31; ფილა ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში № 142-ის მარჯვნივ; გათლილია ოთხკუთხად. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, მეტად თავისებური მოხაზულობის კუთხოვანი ასოებით. ასოების სიმაღლე: 14-10-4. განკვეთილობის ნიშნები არ ხალავს; ქარაგმის ნიშანი—განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: იხ. № 142-ის შენიშვნა.

წაყუყუ
რამ

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
ლადა.

144

[XI ს.]

ჯახუნდერი (ლენტახის რ-ნი)

კპრიკის წარწერა (სშრ. 116)

ნუსხურნარევი ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე. ზომა: 31×39. ფილა ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, № 143-ის მარჯვნივ. ის გათლილია ოთხკუთხად. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, მეტად თავისებური მოხაზულობის კუთხოვანი ასოებით. ასოების სიმაღლე: 11—7; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს. ქარაგმის ნიშანი — განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: იხ. № 142-ის შენიშვნა.

რ[---]
ყუყუ[—]
რამ

ი[——] შ(ეიწყალ)ე კ(პრიკ)ე*.
იუჩ ილ(?)

* შეიძლება: „კ(ოსჯანტინ)ე“, ან „კ(პრიკ)ე“.

145

[XI ს.]

ჯრუჭი (სახხერის რ-ნი), წმ. გიორგის ეკლესია

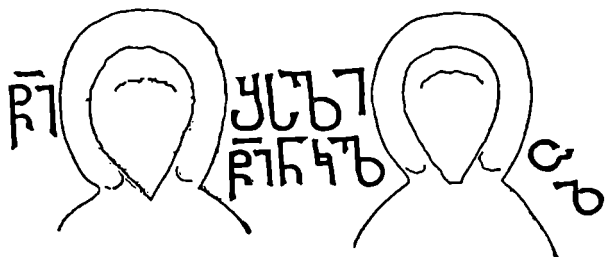
კანკელის ფილის გამოსახულებათა წარწერები (სშრ. 120, 120ა)

ეკლესიის საკურთხეველში დგას ტრაპეზი. მის სამხრეთ მხარეს ჩასმულია თეთრი კირქვის ფილა, რომელიც, როგორც ჩანს, კანკელის ნაწილს წარმოადგენდა; ზომა: 74×80. ფილას ირგვლივ შემოუყვება წნული ფოთლოვანი ორნამენტის არშია (სიგანე: 15-16). ცენტრში, წნული გეომეტრიული ორნამენტით შექმნილ ოთხკუთხა რელიეფურ ჩარჩოში (ზომა: 41×46), ორი წმინდანის რე-

ლიეფური გამოსახულებაა წარმოდგენილი. წმინდანები გამოსახულია მთელი ტანით, პირდაპირ, მკერდზე შეტყულებული ხელებით. ჩარჩოს ზედა მარცხენა კუთხე ამოტეხილია. წმინდანთა გამოსახულებებთან კიდურწაისრული დამწერლობით შესრულებული ასომთავრული წარწერებია. ასოების სიმაღლე: 1,5-2,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწაისრული, სწორი, განივი ხაზი.

გ. წერეთლის ცნობით, ფილა ეხვევის ტაძრიდან უნდა იყოს: Церетели, 1898, с. 109.

გამოც.: Шмерлинг, 1962, с. 165—166, таб. 59, рис. 2.

ა. წარწერა წმ. ბასილის გამოსახულებაზე:

[რ] რესნუ

ბ. წ(მიდა)ი ბ(ა)ს(ი)ლი.

ბ. წარწერა წმ. ნიკოლოზის გამოსახულებაზე:

რინჴს

ო

ხ

ბ. წ(მიდა)ი ნ(ი)კ(ო)ლ|ო|ს.

146

[XI ს-ის II ნახ.]

ხიმში (ამბროლაშრის რ-ნი)

კვრიკიასა და თევდორის წარწერა (სურ. 121)

მხედრულნარევი ნუსხური; 7 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ოთხკუთხა ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში, ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხესთან, ქვების აღმოსავლეთ კიდედან მეორე და ზემოდან მეოთხე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 58 X 36; ასოების სიმაღლე: 2,5-3,5. წარწერა შესრულებულია წვრილი, ღრმა კვეთით, თანაბარი პროპორციების ასოებით. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: ჭიჭინაძე, სილოგავა, 1977 (გ).

ქრისტე, მეუფეო¹ ცისა² და ქვეუ-

ნისაო³, და წმიდაო⁴ გ(იორგ)ი⁵ გორი-

საო⁶, და წმ(იდა)ო თ(ევდორ)ე, შ(ეი)წ-

ქ(რისტ)ე, მეუფეო¹ ცისა² და ქვეუ-
ნისაო³, და წმიდაო⁴ გ(იორგ)ი⁵ გორი-
საო⁶, და წმ(იდა)ო თ(ევდორ)ე, შ(ეი)წ-

სადაწილ-შათ-რე-
 5 ჰ-რ-დ-რ-სა-თ-რ-
 რ-სა-ს-რ-ს-ს-ს-
 რ-ს-ს-ს-ს-ს-ს-
 რ-ს-ს-ს-ს-ს-ს-

ყალბ(თ) კ(ვრი)ე*7 და თ(ევლო)რ(ე)
 სულითა⁸ და კორციითა⁹ ორსავე ცხო-
 რებასა.

* შეიძლება: „(ოსტანტინე)“, ან „(კო-
 ლე)“.

წრწ.: ¹ მეოფეო. ² ცესა. ³ ქეყანასაო. ⁴ შმა-
 დაო. ⁵ გმა. ⁶ გორა | საო. ⁷ კვირიე ქ. ⁸ სოლითა.
⁹ კორცითა, ხორციითა ქ.

[XI—XII სს.]

ლუჰა (ლჰჰა, მისტიის რ-ნი, ეცერიის სასოფლო საბჭო)
 ბიორბი და მიჰაელ კალატოზების წარწერა (სურ. 122)

ს. ლუჰას (ლჰჰას) წმ. გიორგის ეკლესიაში, რომელიც გვიანი შუასაუკუნეების ნაგებობას წარმოადგენს, დაცულია, როგორც ჩანს, ამ ადგილასვე ძველად აგებული ეკლესიიდან დარჩენილი 2 რელიეფი. რელიეფები შესაძლებელია გვერდი-გვერდ იყო ეკლესიის კედელში ჩასმული და ერთიან კომპოზიციას ჰქმნიდნენ — შუაში კალატოზების გამოსახულებით და გვერდებზე წარწერებით. ამჟამად ცალ-ცალკე დაცულ ამ რელიეფებს ფოტოსურათზე პირობითად წარმოვადგენთ მათი თავდაპირველი სავარაუდო განლაგების მიხედვით. მარცხენა ფილის ზომაა: 47,5×40×10; მარჯვენასი — 41,5×40×10.

ა. მარცხენა ფილაზე წარმოდგენილია კალატოზის რელიეფური გამოსახულება, პირდაპირ, მთელი ტანით, ადორაციის პოზაში მალა აღმართული ხელებით, მარჯვენა ხელში სამუაშო იარაღით (ნაჭახი?); მას ტანთ აცვია გრძელი, კოჭებადმე დაშვებული კაბა, რომელიც ქვემოთ სწორადაა შემოჭრილი; წელზე შემორტყმული აქვს ქამარი. ფეხები მიმართული აქვს მარჯვნივ. გამოსახულების რელიეფურობა მიღებულია ფილის ზედაპირის დადაბლებით. ამის შედეგად ფილას შემოუყვება ოთხკუთხა ჩარჩო, რომელიც მარცხენა მხარეს შედარებით განიერია (11 სმ). აქ შეეუღლად ამოკვეთილია ასომთავრული წარწერა (სურ. 123); 4 სტრიქონი; ასოების სიმაღლე: 5—6,5. განკვეთილობის და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს. ასოთა კიდურები სტილიზებულია ბოლოების გაფართოებული გადმოცემით. ფილის ზედა მარჯვენა კიდე მოტეხილია.

გ(იორგ)ი გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზი.

ღ

ღ

ღ

ღ

ღ
 ღ
 ღ
 ღ
 ღ

ბ. მარჯვენა ფილაზე კალატოზი გამოსახულია მთელი ტანით, პირდაპირ, აღორაციის პოზაში მალა აღმართული ხელებით და მარცხენა ხელში სამუშაო იარაღით. მას ტანთ აცვია გრძელი, კოჭებამდე დაშვებული კაბა, რომელიც ქვემოთ სწორადა შემოკრილი; წელზე შემორტყმული აქვს ქამარი; ფეხები მიმართული აქვს სხედასხვა მხარეს. ასომთავრული შეუული წარწერა, შესრულებული 4 სტრიქონად, ამოკვეთილია ფილის მარჯვენა განიერ ჩარჩოზე (სურ. 124). იგი პალეოგრაფიული ნიშნებით გიორგი კალატოზის წარწერის იდენტურია. ფილის ზედაპირის ნაწილობრივ გადატრეცი გამო წარწერის ტექსტის პირველი ასო და მეორე სტრიქონის დასაწყისი დაზიანებულია; ასოების სიმაღლე 6,5—6.

კ

ქზ

ღზ

ღზ

მ(ი)ქ(ა)ლ გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზი.

148

[XI—XII სს.]

ნიკიანი (მესტიის რ-ნი, უშგულის სასოფლო საბჭო),
 ლმრთისმშობლის ეკლესია („ლაგარია“)
 გუარანდუხტის წარწერა (სურ. 125)

მხედრულნარევი ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი შირიმის ქვის ფილაზე; ფილა ჩასმულია ეკლესიის დასავლეთის ფასადში, სარკმლის ზედანისა და „აუყავებელი ჭვრის“ რელიეფური გამოსახულების მარცხნივ; ზომა: 44 X 49. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, არასწორხაზობრივად. წარწერიან ფილას გადასმული ჰქონდა ბათქაში. შელესილობის ჩამოწმენდის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ასოების კვეთის ღარებს დაუყვება წითელი, ადგილ-ადგილ გაფერპკრთალებული საღებავი. ასოების სიმაღლე: 20-8-3; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი განივი ხაზი.

მესამე სტრიქონის „გწხა“, როგორც ჩანს, უნდა გაიხსნას როგორც „გუარანდუხტა“. „გუარანდუხტ“ სახელი აღნიშნული ფორმით სენათის წერილობით ძეგლებში ჩვეულებრივია (ინგოროყვა, 1941, გვ. 118 [I ა, 23], 150 [XI, 26]); მისი შემოკლებული ფორმა უნდა იყოს „გვარდუხ“ (იხ. იქვე, გვ. 154 [XII ა, 15]).

ქო^ააა

თ^ასყუ

აყ^აუ

ჩყ^ა

წ(მიდა)ო ღ(მრ)თ(ი)ს(მ)შ(ო)ბ(ე)ლო,
 .შ(ეიწყალ)ე გ(უარ)ან(დუ)ხ(ტ)ა.

[XI—XII სს.]

სომხიწო (ონის რ-ნი)

წარწერა ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასაღზე (სურ. 125ა)

ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასაღის სარკმლის ზედანზე. ზედანი წარმოადგენს ქვიშაქვის ოთხკუთხა ფილას, რომელსაც ირგვლივ რელიეფური საღა ჩარჩო შემოუყვება. ფილაზე ასეთივე რელიეფით ერთი დიდი და ორი პატარა წერა გამოყვანილი; ზომა: 65×43×26. დიდი წრის დიამეტრია — 28, მცირისა — ზედასი 18, ქვედასი — 13. წარწერის პირველი ორი სტრიქონი ამოკვეთილია მარცხენა დიდ წრეში, ხოლო შემდეგი ორი ზედა — მარჯვენა პატარა წრეში. ასოების სიმაღლე: 5-12. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: ბოჰორიძე, 1935, გვ. 335 (ბ).

წ-ღ-ღ-ღ-ღ
 ყ-ყ-ყ-ყ
 [ყ-ყ-ყ]
 [ჩ-ჩ]

წ(მილა)ო ეკლ(ესია)ო¹ შ(ეი)წყ(ა)ლე
 შვ(ი)ლნი².

¹ ეკლესიაო იესუ. ² შვილნი განშვენებენი.

[XI—XII სს.]

აშუთისი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი

ნიკაძის წარწერა (სურ. 126)

ნუსხური; 7 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 31×42×13; მარჯვენა მხარეს ფილა ჩამოტეხილია; მისი ზედა ნაწილი, შედარებით ქვედასთან, არასწორხაზობრივად არის გადაჭრილი. წარწერა შესრულებულია ღრმა

† წ-ა-ა-ა
 ყ-ყ-ყ-ღ-ღ-ღ
 ყ-ყ-ყ-ჩ
 ა-ა-ღ-ღ-ჩ-ჩ
 5 ო[ა-ბ-ბ-ბ-ბ]
 ჟ[ღ-ღ-ღ-ღ] ა-ა
 [ყ-ღ-ღ-ღ-ღ]

† წ-ა-ა-ა
 ყ-ყ-ყ-ღ-ღ-ღ
 ყ-ყ-ყ-ჩ
 ა-ა-ღ-ღ-ჩ-ჩ
 ო ო ო ო ო
 ჟ ჟ ჟ ჟ ჟ
 ა-ა-ა-ა-ა-ა
 ყ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ
 ყ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ

† წ(მილა)ო გ(იორგ)ა, შ(ეი)წყ(ა)ლე
 ა(ოვან)ე და შვ(ი)ლნი ა(ოვან)ესნი ორ-
 ს(ა)ვე ცხ[ო]რებ[ასა].

კვეთით. წარწერის ბოლო სამი სტრიქონი გადასულია; სტრიქონები ამოკვეთილია სწორ, ჰორიზონტალურ ხაზებად. ასოების სიმაღლე: 3. განკვეთილობის ნიშანი არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

დატულია ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. მუზეუმში მისი შემოსვლის დროისა და ვითარების შესახებ წერილობითი ცნობები არ მოიპოვება.

151

[XI—XII სს.]

წულუკიძე (ძვ. ხონი)

მამენიბელთა წარწერა

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში, კარნიზის კეხს ქვემოთ არის ჩასმული. ფილის ზედა ნაწილი გათლილია სამკუთხედის სახედ. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1849, VII rapp. p. 6, a (ბრ). 2) თაყაიშვილი, 1914, გვ. 217 (თ).

წ-ღ

ღ-რ-ჟ-ქ-ღ

ც-ს-ც-ღ-ქ-ღ

[ი]რ-ს-რ-რ-ქ-ს-ც

5 მ-ს-ც მ-რ-ქ

წ(მილა)ო გ(იორგ)ი, მ(ეო)ხ ეყ[ავ]
ც(ოდვილ)სა თო[რღ]ვასა¹ და ძ(ე)სა
მის(ს)ა — მ(ა)შ[ენებელთა]².

თ: ¹თორღვასა] თაპარს. ²ღა...
მამენებელთა—.

ბრ: 1—5. ო.ყ.წ.ქ-ს.

თ: 1—5. წ-ღღ-ღ-რ-ჟ-ქ-ღ|ც-ს-ც-ღ-ქ-ღ.

152

[XI—XII სს.]

წულუკიძე (ძვ. ხონი)

კვრიკიძე კრანანანას ძის წარწერა

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის შუა ნაგის ჩრდილოეთ კედელში, კარნიზის ქვემოთ, დასავლეთიდან ქვების მე-19 წყობაშია ჩასმული; ზომა 60×40. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1849, VII rapp. p. 6—7, e (ბრ). 2) თაყაიშვილი, გვ. 272 (თ).

[XI—XII სს.]

წულუკიძე (ძვ. ხონი)
თევდორის წარწერა

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, კედლის დახლოებით შუა ადგილას, ქვების ზემოდან მეშვიდე წყობაში ჩასმული ქვის ფილაზე. წარწერა, როგორც ჩანს, თავდაპირველად ღრმა კვეთით იყო შესრულებული, მაგრამ ამჟამად ადგილ-ადგილ გადასულია; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1914, გვ. 271 (თ).

[წ]აუ¹
[ყ]ოყ¹
ტ-რ²

[წ(მიდა)ო] გ(იორგ)ი, შ(ეი)წ(აღ)ე¹
თ(ევდორ)ე².

თ: ¹ ყრქ[?]რ. ² ტ-რ[?]რ.

თ: ¹ შეიწყალე [შეიწყალე] ერისთავთ ერისთავი. ² თევდორე] გიორგი.

[XI—XII სს.]

წულუკიძე (ძვ. ხონი)

გიორგი შინასა წარწერა

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, ზემოდან ქვების მეშვიდე და მარჯვნიდან მერვე წყობაში ჩასმულ ქვის ფილაზე. ზომების აღება არ მოხერხდა. ფილის ზედაპირის გადარეცხვის გამო წარწერის ცალკეული ასოები ბუნდოვნად ირჩევა. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1914, გვ. 272(თ).

[წ]აუ[?]რ¹
უაჟუყ²

წ(მიდა)ო გ(იორგ)[ი], შ(ეი)წ(აღ)[ე]
გ(იორგ)ი ყ(ი)ას(ა)ა*¹.

თ: ¹ ყრქ. ² უაჟუყ² [ა] ႠႨႦႨႠ
ႠႨႦႨႦ.

* შტ. H 1664 (XI ს.) ხელნაწერის მინაწერებში დასახელებული იოვანე ყაა (57v, 102v, 110v, 120v).

თ: ¹ გიორგი ყიასაა] კალატოზი იოვანე.

[XI—XII სს.]

წულუკიძე (ძვ. ხონი)

იოვანე ლიზას, გიორგის ძის წარწერა (სურ. 128)

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულაა ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, ქვების ზემოდან მერვე და მარჯვნიდან მეხუ-

თე წყობაში. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

რ^აა^არ^არ^არ^არ^ა
 [—]ა^არ^არ^არ^ა
 რ^არ^არ^არ^ა

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეი)წუ(აღ)[ე]
 [ი(ოვ)]ანე ლიშაი გ(იორგ)ის ძეა,
 ა(მე)ნ.

158

[XI—XII სს.]

წულუპიძე (ძვ. ხონი)

გიორგის, კობას და ივანის წარწერა (სურ. 127)

ხუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, ქვების ზემოდან მეცხრე და მარჯვნიდან მეცხრე წყობაში არის ჩასმული; წარწერა შესრულებულია განიერი, ღრმა კვეთით. ზომების აღება არ მოხერხდა. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1849. VII rapp. p. 6, B (ბრ). 2) თაყაიშვილი, 1914, გვ. 271 (თ)

რ^აა^არ^არ^არ^არ^ა
 უ^არ^არ^ა
 რ^არ^არ^ა

რ^აა^არ^არ^არ^არ^ა
 უ^არ^არ^არ^ა
 რ^არ^არ^არ^ა

ბრ: 1 კოპა]რ. 2 ყოყ]ყყყ.

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეი)წუ(აღ)ე გ(იორგ)ი, კ(ო)პა¹, ივანე.

¹ კოპა] კურაპა[ლათინ] თ.

159

[XI—XII სს.]

წულუპიძე (ძვ. ხონი)

ა. სტეფანის წარწერა

ბ. იაკობის წარწერა

ეჭ. თაყაიშვილის ცნობით, „ღმიტრი ბაქრაძეს კონდაკოვთან ერთად 'მიგნით [ხონის] ეკლესიაში უნახავს იატაკად დაგებული ქვები წარწერებით იმავე ხასიათისა, როგორიც აქვს აღმოსავლეთის კედლის წარწერებს და ბროსეს მოგზაურობის წიგნის ამიებზე გადმოუხატია ეს წარწერები. ეხლა ის ძველი იატაკის ქვები დღევანდელი არ არის. იატაკი ახალია. ბაქრაძის გადმოხატულ წარწერებში იკითხება:

წყღღ
ყყყ
სღღღ

ა. წმიდაო გიორგი,
შიეწყალე
სტეფანე

მეორე ქვაზედ:

წყღღღყღღ
ყყღღღღღღღ

ბ. წმიდაო გიორგი, შიე-
წყალე იაკობ“.

ექ. თაყაიშვილთან დაცული ცნობით, რადგან ეს ორი წარწერა „აღმოსავ-
ლეთის კედლის წარწერების ხასიათისაა“, როგორც ჩანს, ისინიც XI—XII
საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1914, გვ. 272.

160

[XI—XII სს.]

წულუქიძე (ძვ. სონი)

ბრიგოლ მოძღვრის წარწერა

მ. ბროსეს ცნობით, არქიტექტორ ნოროვის მისთვის გადაუცია სონის ეკლესიის სამრეკლოს კედელზე მოთავსებული ერთი წარწერის მონახაზი. მ. ბროსემ გამოაქვეყნა ამ წარწერის ასომთავრული ტექსტი და მისი თარგმანი ფრანგულ ენაზე. მ. ბროსესეული გამოცემა გაიმეორა ე. თაყაიშვილმა, რადგან 1914 წელს სონის ეკლესიის სიძველეების ადგილზე შესწავლისას მას ეს წარწერა არ დახვედრია. წარწერიანი ფილის ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია.

რადგან სონის ეკლესიის წარწერები XI—XII სს. თარიღდება, ჩვენც გრიგოლ მოძღვრის წარწერას, პირობითად, ამ დროით ვათარიღებთ. წარწერიანი ფილის მოთავსება სამრეკლოს კედელზე ამ თარიღს არ გამორიცხავს, რადგან, როგორც ჯერ კიდევ ექ. თაყაიშვილმა აღნიშნა „სონის ეკლესია ძველათაუკრამოდენიმიჯერ გადაკეთებული და აღდგენილი ყოფილა, და გადაკეთების და აღდგენის დროს ძველი წარწერები აქა-იქ ჩაუტანებიათ. მთლიანი სახე არც ერთ წარწერას არა აქვს“; ასე აღმოჩნდა, როგორც ჩანს, ეს წარწერაც სამრეკლოს კედელზე.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1849, VII rapp. p. 10 (ბრ). 2) თაყაიშვილი, 1914, გვ. 273 (თ).

მ. ბროსე:

ჯღღღ
†
ღღღღღღღღღ

ჯ(უარ)ი ქ(რისტ)სი!
ქ(რისტ)[ე]², [შ(ეუნდ)ე]³ გ(რიგო)ლ*
მ(ო)ძღ(უა)რსა⁴.

ბრ: † ღღღღღ.

* ან: „გ(აბრი)ელ“.
თ: ¹ ჯვარო ქრისტესო. ² ქრისტე—. ³ შეუნდ-
დე] შეიწყალე. ⁴ მოძღვარი.

წარწერიანი ფილა, ტრადიციით დავით აღმაშენებლის საფლავის ქვად არის მიჩნეული. მიუხედავად იმისა, რომ არც წარწერის ტექსტში, არც სხვა წერილობით წყაროებში ამის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება, შეიძლება ზეპირ ტრადიციას ანგარიში გაეწიოს და თავისი მონაცემების მიხედვითაც (ფილის მოთავსება მეტად თვალსაჩინო ადგილას, როგორც ფილის მთლიანად, ასევე წარწერის მონუმენტურობა...) წარწერიანი ფილა დავით აღმაშენებლის საფლავის ქვად ჩაითვალოს. თუ წარწერას დავით აღმაშენებლის ეპიტაფიად ჩავთვლით, მაშინ ის, მისი გარდაცვალების დროით, ე. ი. 1125 წლით უნდა დათარიღდეს. ამ თარიღს წარწერის პალეოგრაფიული ნიშნები სავსებით ეთანხმება.

- გამოც.: 1) Dubois, I, 1839, p. 182. 2) Dubois, 1840, t. XXI, f. 11. 3) Brosset, 1841, p. 359, t. III, f. 7. 4) Майсуров, 1851. 5) Ломинадзе, 1959, с. 54. 6) მეფისაშვილი, 1965, გვ. 8. 7) Меписашвили, 1963, с. 4. 8) ლომინაძე, 1955, გვ. 54 (ლ). 9) ლომინაძე, 1959, გვ. 40 (ლ¹). 10) მეგრულიძე, 1960. გვ. 254. 11) Megr'lidzé, 1967, p. 128.

†
 𐌊𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆

† 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 {𐌆𐌆𐌆𐌆} {𐌆𐌆𐌆𐌆}
 𐌆{𐌆}𐌆𐌆 𐌆{𐌆𐌆}
 5 {𐌆𐌆𐌆}; {𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 '𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆'
 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆
 𐌆𐌆

†¹ ესე არს განსახუენებელი [ჩ(ე)მი] უკ(უნით)ი უ[კ(უნისამღ)ე]; ესე მონავს; აჟა ღ(ა)ვემკვლ(არ)ო მე*².

* წარწერის ტექსტი ფს. 131, 14 თავისუფალ გადმოცემას წარმოადგენს.

¹ †ქლ, ქრისტე ლ¹. ² ესე მონავს; აჟა დავემკვდრო მე] აჟასა დავემკვდრო მე, რამეთუ მთ. ნავს ესე ლ, (რამეთუ მთნავს ესე), აჟასა დავემკვიდრო მე ლ¹.

1141. 1/I—5/VIII
 უზისა (ორჯონიკიძის რ-ნი), სვეტი
 სამშენებლო წარწერა (სურ. 131)

ასომთავრული; 6 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც უზისის სამონასტრო კომპლექსის საცხოვრებელი სვეტის სამხრეთ კედელში, პირველი სართულის ზედა მარცხენა კუთხეშია ჩასმული; ზომა: 99×65. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, კიდურწერტილოვანი, ნაწილობრივ კიდურწაისრულ-

ლი დამწერლობით. ასოების სიმალღე: 3-8-8,5. სტრიქონები მოთავსებულია პარალელურ, ჰორიზონტალურ ხაზებს შორის. ასოებს გადასმული აქვს მოწითალო ფერის საღებავი. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი (ადგილ-ადგილ); ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, კლაკნილი, განივი ხაზი.

ქრონიკონი ტაა=(780+361)=1141 წ.,
 სარკინოზთაა ფღე=535 წ.=17. VIII. 1140—5. VIII. 1141;
 ზედა წელი=1. I—5. VIII. 1141 წ.

წარწერის თარიღის განსაზღვრისათვის იხ.: სილოვაკა, 1975, გვ. 114—115.

გამოც.: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 104 (ბრ). 2) Такайшвили. 1915, c. 9—10 (თ). 3) ბერძენიშვილი, 1940, გვ. 12 (ბ). 4) ამირანაშვილი. 1974, გვ. 10 (ა)

† კრძეყწყნდს: სწეფ: წ: აწ: კდ
 კრძეწნწნ: წიყწ: კწწკ
 რს: ბწმყწწწ: კწწ: იწ
 კწწწწწ: ბკრწკწწწ
 წწ: კწ ბწწწწ წწწ: კ
 მწწწწწ: ღწწწწწწწწწ

† კრძეყწყნდს: სწეფ: წ: აწ: კდ
 კრძეწნწნ: წიყწ: კწწკ
 რს: ბწმყწწწ: კწწ: იწ
 კწწწწწ: ბკრწკწწწ
 5 წწ: კწ ბწწწწ წწწ: კ
 მწწწწწ: ღწწწწწწწწწ

1 †—ა. 2 სწეყწყნდს თ ბრ. 3 წწ: კწწკ ბრ. 4 წიყწ ა. 5 კრწწკ ბრ. 6 მწმყწწწ. 7 რწწკწწწწწ ბრ. 8 კწწწწ ბრ. 9 კწწ ბრ. 10 ბწწ ბრ. 11 †კწმყწწ ა. 12 ღწწწწწ ა. 13 სწკწწწ ბრ, სწკწწწ ა.

† მე, ხაწე(ა)ლ(ო)ბ(ე)ლხა ს(უ)ლითა, ს(უ)მე(ო)ნ² ჳ(ყონდიდელ)სა მომე(ა)დ-
 ლა ღ(მრთ)ის(ა)გ(ა)ნ³ აღშ(ე)ნ(ე)ბ(ა)ღ მ(ო)ნ(ა)სტერი ესე და სუშტიცა⁴ ესე,
 მუფ(ო)ბ(ა)სა, ღ(მრთ)ისა⁵ მ(იე)რ გ(ე)რგ(ე)ნ(ო)სნისა⁶ დიმიტრი მ(ე)ფ(ე)თა-მე-
 ფისა, ძისა დიდისა მ(ე)ფისა და(ვი)თისა.

ქრონ(ი)კ(ო)ნი⁷ იყო ტაა, ჳ(ელ)ა წ(ე)ლი სარკ(ი)ნ(ო)წ(ა)ა — ფღე⁸.

¹ †—თ ბ ა. ² სეიონ თ, სიონ ა. ³ ღწსაგან ბ, ღვთისაგან ა. ⁴ სოჟტიცა წრწ ბ, სუეტიცა ა. ⁵ ღვთისა ა. ⁶ გვირგვინოსნისა თ ა. ⁷ ქრონიკონით ა. ⁸ ფღე ფღე ბ.

[1156—1178 წწ.]

ხუაფი (ბუღაუთის რ-ნი)

სამშენებლო წარწერა

ასომთავრული; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ფილა გატეხილია ოთხ ნაწილად. გატეხილი ნაწილები წარწერის ტექსტითურთ აღგილ-აღგილ ატკეცილია, ამიტომ სტრიქონთა ზუსტი რაოდენობის დადგენა არ მოხერხდა. ზომა: 45×41×7-3,5. წარწერა შესრულებულია კიდურწაისრული დამწერლობით, მოგრძო დუქტუსით. ასოების სიმაღლე: 2,5-1,7. ფილის შუა, დადაბლებულ ადგილას წარმოდგენილია რელიეფური, ტოლმკლავებიანი ჯვარი. ჯვრის ზედა მკლავებს შორის ბუდეებში ამოკვეთილია X^ა||ქ^ას^ა [„ჯ(უარ)ა ქ(რისტ)სა“]. წარწერის პირველი ორი სტრიქონი მოთავსებულია ფილის ზედა, განივ ჩარჩოზე; ტექსტი გრძელდება ფილის მარცხენა და მთავრდება მარჯვენა გვერდით ჩარჩოებზე. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კლაკნილი, კიდურწაისრული განივი ხაზი.

წარწერა აღმოაჩინა ლ. შერვაშიძემ 1967 წ., გუდაუთის რ-ში, ხუაფის ეკლესიის გაწმენდისას (АВНДЗნა, 1967; აქ მოყვანილია წარწერის შინაარსი რუსულ ენაზე და გამოცემულია წარწერის ფრაგმენტების ფოტო). წარწერაში მოხსენებული გიორგი მეფე, ლ. შერვაშიძის აზრით, არის აფხაზთა მეფე გიორგი II (929—957). წარწერიანი ფილები ინახება საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში.

პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით თარიღდება XII ს-ით, უფრო მისი II ნახევრით. ამიტომ, წარწერაში დასახელებული გიორგი მეფე შეიძლება მივიჩნიოთ გიორგი III-ედ და ამის მიხედვით წარწერა 1156—1178 წწ. დათარიღდება.

CIIYHCX^ა[...]ჰჰC^აქ^ას^ა[...]ჰჰ^აქ^ას^აქ^ას^ას^ა5 Q^აქ^ას^ა

[...]

[...]

[...]

ქ^ას^აქ^ას^ა

[...]

ჰს^აქ^ას^აქ^აქ^ას^ა (10)ს^ას^აქ^ას^აქ^აქ^ას^აქ^აქ^ას^ა

[ქ] აღ(ა)შ(ე)ნა წ(შიდა)ა ე[სე ეკლესია] [.] მ(ა)მ(ადმ)თ(ა)ვ(ა)რმ[ან], [.] მ(ე)ფ(ო)ბ(ა)სა გ(იორგ)მ(ს)სა, ოდ(ე)ს [..] [დაი]შადა. [..] მ(ი)სსა.

წ(შიდა)ო ნ(ი)კ(ო)ლ(ო)ს, მ(ე)ს ეყავ წ(ინაშ)ე ქ(რისტ)სა.

[XII ს.]

ანუხვა (ბუღაუთის რ-ნი)

წარწერა სვეტზე

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი მრგვალ სვეტზე; სვეტს ქვემოდან შემოუყვება განიერი ორნამენტირებული (წნული გეომეტრიული ორნამენ-

ტი) სარტყელი. ამ უკანასკნელის ქვედა ნახევარი სვეტის ნაწილითურთ მოტეხილია. სვეტის ზედა დიამეტრი: 15,5-13,5, ქვედა — 20; სიმაღლე — 24-25; ზემოთ გაკეთებული აქვს ნახვრეტი (სიღრმე 14, დიამეტრი 4,5), რომელშიც, როგორც ჩანს, ჩადგმული იყო ან სვეტის გაგრძელება, ან ფილა მთავარანგელოზების გამოსახულებით. წარწერა ამოკვეთილია ღრმა, არათანაბარი სიმაღლის ასოებით. დასაწყისის მოზრდილი ასოები (სიმაღლე 4,8-2,7) შემდგომ თანდათან მცირდება (სიმაღლე — 2-1,7). განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კლაკნილი, განივი ხაზი.

დატულია დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში.

გამოც.: 1) Бгажца, 1959, с. 254, рис. 9. 2) Бгажца, 1967, с. 17, рис. 8.

Ⴕ ႵႵႵႵႵ
ႵႵႵႵႵႵ
ႵႵႵႵႵႵႵ
ႵႵႵႵႵႵႵႵ

ႵႵႵႵႵ
ႵႵႵႵႵႵ
ႵႵႵႵႵႵ
ႵႵႵႵႵႵႵ

Ⴕ Ⴕ(მიღ)ანი მთ(ა)ვარა(ნ)გ(ე)ლოზნი
მ(ი)ქ(ა)ელ და გ(ა)ბრ(ი)ელ.

[XII ს.]

ზუგდიდი; ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმში
ეკლესიის სამშენებლო წარწერა (სურ. 134)

ასომთავრული; კიდურწერტილოვანი; 11 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 60×40×8-10. ფილის ზედა და ქვედა კიდეები გათლილია სწორკუთხად. მარცხენა ნაწილში შერჩენილი აქვს რელიეფური ჩუქურთმის ფრაგმენტები. მარჯვენა მხარეს ჩამოტეხილია. წარწერა შესრულებულია თითქმის თანაბარი სიმაღლის ასოებით, განიერი და ადგილ-ადგილ ღრმა კვეთით: ასოების სიმაღლე: 3—3,5. ფილის ზედაპირის გადაკრეცის შედეგად წარწერის ტექსტი ნაწილობრივ დაზიანებულია, ხოლო მარჯვენა კიდის ჩამოტეხის შედეგად სტრიქონთა დასასრული ნაწილები უმნიშვნელოდ ნაკლებია. უკანასკნელი სტრიქონის ზოგიერთი ასო გადაჭრილია. სტრიქონებს შორის გველებული განივი, პარალელური ხაზები, ფილაზე ატყვივა ადგილ-ადგილ, განსაკუთრებით სამი უკანასკნელი სტრიქონის არეში. ასოების კვეთას გადასმული აქვს შავი ფანქრის კვალი. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი (ადგილ-ადგილ); ქარაგმის ნიშანი: განივი ხაზი.

ინახება ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში; ძეგლის მუზეუმში შემოსვლის ვითარების შესახებ ცნობები არ მოიპოვება.

როგორც წარწერის გამომცემელი აბ. ტულუში აღნიშნავს, წარწერა X ს-ით დაუთარილებია თ. ბარნაველს. აბ. ტულუში ტექსტში შესწორებების შეტანის

[XII ს.]

ზუგდიდი; ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი
 წარწერის ფრაგმენტი

ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ინახება ორი ფილა წარწერის ტექსტის ნაწყვეტებით. ეს წარწერები შესრულებულია № 168 წარწერის ხელით და ისინი მისი თანადროულებია. ამ წარწერების წარმომავლობა, მათი თავდაპირველი ადგილსამყოფელი უცნობია; ხოლო დამწერლობის ხელისა და ფილებზე შერჩენილი ჩუქურთმების სტილისტური შედარების საფუძველზე, ისინი, უთუოდ, ერთი ძეგლიდან მომდინარედ უნდა მივიჩნიოთ. შეიძლება ვიკარაუდოთ, რომ სამივე ტექსტი (№ 168 წარწერა და № 167-ის ორი ფრაგმენტი) ერთი წარწერის ნაწილებს წარმოადგენდნენ, მაგრამ რადგან № 168 წარწერა ცალკე, გაბმულ და დამოუკიდებელ ტექსტს შეიცავს (თუმცა, როგორც ვხედავთ, ბოლონაკლულს, ისე, რომ წარწერის უკანასკნელ წინადადებაში აზრი დასრულებული არ არის), ჩვენ პირობითად მას დამოუკიდებელ წარწერად მივიჩნევთ, ხოლო ამ ორ ფრაგმენტს სხვა წარწერის, ან ორი სხვადასხვა წარწერის ფრაგმენტებად ვთვლით.

ა. წარწერის ფრაგმენტი, 1 (სურ. 132).

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 19×21×9. ფილის ზედა მარჯვენა კუთხეში შერჩენილია გრეხილი გეომეტრიული ჩუქურთმის რელიეფური ფრაგმენტი, ხოლო ფილის დანარჩენი ზედაპირი შევსებულია წარწერის ტექსტით. ასოების სიმაღლე: 3—3,5. განკვეთილობის ნიშნები შემორჩენილ ფრაგმენტზე არ ემჩნევა; ქარაგმის ნიშანი: განივი, სწორი ხაზი.

სუ
ზყს
 ზაქიღაუს.

[...]სსყ[...]ზყს[...]აქიღაუს

[...][-][...]

[...]სკე[...]ლენს[...]და(ა)რღუიეს¹.

¹ თითქოს წარწერის სტრიქონები ებმოდნენ ერთმანეთს და გვაძლევენ შემდეგ ტექსტს: „[...]ს კლუ(უ)ეს [და] და(ა)რღუიეს [...]“.

ბ. წარწერის ფრაგმენტი, 2 (სურ. 133).

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 26×22×12. ფილის მარცხენა ნახევარი შევსებულია რელიეფური, გრეხილი, გეომეტრიული ჩუქურთმის ფრაგმენტით, ხოლო — მარჯვენა ნაწილი წარწერის

ტექსტის ნარჩენით. ასობის სიმაღლე: 3-3,5. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები შემორჩენილ ფრაგმენტზე არ ემჩნევა.

†
 77
 ყ 7
 QH A

რ ¹ [...]	† [...]
77[. .]	თე[...]
რ ¹ 7[...]	შე[...]
QH A[...]	ონა[...]

168

[XII ს.]

მთისკალთა (მრავალქალი, ონის რ-ნი)

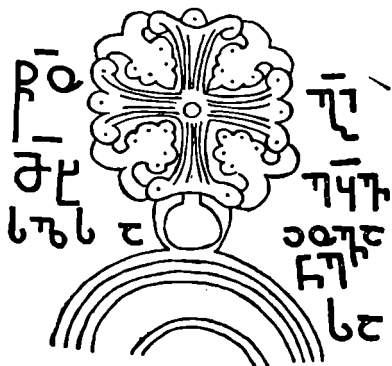
იოვანეს წარწერა (სურ. 135)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის მინაშენის — სამრეკლოს, სამხრეთის სარკმლის ზედანზე. ზედანის ფილის ზომები: 48—39×47×13. ფილის შუა ნაწილში წარმოდგენილია რელიეფური ტოლმკლავიანი (27×27) ჯვარი, რომლის ქვედა ვერტიკალური მკლავი მთავრდება სფეროს ფორმის ტარით. ჯვრის ბოლოებგაშლილი მკლავებიდან დეკორატიული პალმეტები გამრ-

რ¹Q77
 რ¹ქ77
 სხსჯაჟი
 რ7
 5 სხ

წ(შიდა)ო გ(იორგ)ი, მ(ეო)ნ
 ევ(ა)ვ ს(უ)ლსა¹ იოვანესა.

¹ სულსა] კალატოზსა თ.

დის, რომლებიც მეზობელ მკლავებს შორის ერთმანეთს ერწყმებიან და ავსებენ ჯვრის უბეებს. წარწერა, შესრულებული ღრმა და თანაბარი სივანის განიერ-

კვეთით, მოთავსებულია ჯვრის მარცხენა და მარჯვენა მხარეს. ასოების სიმაღლე: 3-10,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი განვი ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset. 1851, XII rapp. p. 78. 2) ბოჟორიძე, 1935, გვ. 303. 3) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 57 (თ). 4) გიულდენშტედტი, I, 1962, გვ. 118—119.

169

[XII ს.]

მთისკალთა (მრავალკალღი, ონის რ-ნი)
გაბრიელ მირიანის ძის წარწერა

ნუსხური; ფრაგმენტი — 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიისათვის დასავლეთით მიშენებული სამრეკლოს მეორე სართულის შესასვლელი კარის ზემოთ; ზომა: 40×120. ფილის ნაწილს (წარწერითურთ) სამრეკლოს მეორე სართულის აღმოსავლეთი თაღის შუა ქვე ფარავს. ასოების სიმაღლე: 2—4. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

[. . .]
ყუყუაშ ძის
ძუძყუაონი
შუსი, [7]

[წმიდაო გიორგი, შეიწყალე გ(ა)ბ-
(რიე)ლ მ(ი)რ(იან)ის ძე და შვილნი მი-
სნ[ი].

170

[XII ს.]

მოკვის მიღამომები (ბაღის რ-ნი)
ზრიგოლის წარწერა (სშრ. 136)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ქვედა კიდზე გაკეთებული ფოსოს მიხედვით სარკმლის ზედანს წარმოადგენდა. წარწერიანი ფილის ადგილსამყოფელი ამჟამად უცნობია. გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის ფოტოთექნიკაში ინახება ამ წარწერის ფოტონეგატივი მინაზე (№ 5681), რომელსაც აქვს მინაწერი „მოქვის მახლობლად“. აქ წარმოდგენილი აღწერილობა შესრულებულია ამ ფოტონეგატივიდან მიღებული ანაბეჭდის მიხედვით. წარწერიანი ფილა ფოტოგრაფირების დროისათვის გატეხილი ყოფილა ორ, თითქმის თანაბარ ნაწილად. ზომები უცნობია. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: ოდნავ კიდურწაისრული განივი ხაზი.

ყ^ჲჭ^ჲწ^ჲმ^ჲნი^ჲმ^ჲს^ჲჰ^ჲყ^ჲღ^ჲჰ^ჲმ^ჲდ^ჲ
 ზ^ჲღ^ჲჰ^ჲწ^ჲქ^ჲჩ^ჲნ^ჲჰ^ჲჩ^ჲნ^ჲრ^ჲღ^ჲს^ჲ
 ჰ^ჲჩ^ჲნ^ჲჰ^ჲ რ^ჲქ^ჲჩ^ჲნ^ჲს^ჲქ^ჲნ^ჲ

ყ^ჲჭ^ჲწ^ჲმ^ჲნი^ჲმ^ჲს^ჲჰ^ჲყ^ჲღ^ჲჰ^ჲმ^ჲდ^ჲ
 ზ^ჲღ^ჲჰ^ჲწ^ჲქ^ჲჩ^ჲნ^ჲჰ^ჲჩ^ჲნ^ჲრ^ჲღ^ჲს^ჲ
 ჰ^ჲჩ^ჲნ^ჲჰ^ჲ ^{რ^ჲქ^ჲჩ^ჲნ^ჲს^ჲქ^ჲნ^ჲ}

ყ(ოვლა)დ წ(მიდა)ო ლ(მრ)თ(ი)ს-
 მშ(ი)ბ(ელ)ო, მეოხ და მფარველ ექ-
 მ(ე)ნ გ(რი)გ(ო)ლი[ს](!), მ(ი)ქ(ა)ელ
 მ^ჲა^ჲგ^ჲძ^ჲნ^ჲის ძესა.

171

[XII ს.]

უბისა (ოჯონიკიძის რ-ნი), სვეტი
 მიქაელ თავცაფარის წარწერა

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმუ-
 ლია უბისის მონასტრის სვეტის დასავლეთ კედელში, პირველი სართულის
 ზემოთ, ჩრდილო-დასავლეთ კუთხესთან. ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწე-
 რა შესრულებულია დაახლოებით თანაბარი სიმაღლის მოზრდილი ასოებით.
 დამწერლობა — კიდურწერტილოვანი და ოდნავ კიდურწაისრული. განკვეთი-
 ლობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ. ქარაგმის ნიშანი: კი-
 დურწერტილოვანი, მორკალური ხაზი.

როგორც სწორად აღნიშნა ე. თაყაიშვილმა ეს წარწერა № 163-ის თანა-
 ღროულია.

გამოც.: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 103—104 (ბრ). 2) Такай швили
 с. 11 (თ.)

ჰ^ჲმ^ჲდ^ჲწ^ჲქ^ჲჩ^ჲნ^ჲრ^ჲღ^ჲს^ჲ :
 ჰ^ჲმ^ჲდ^ჲწ^ჲქ^ჲჩ^ჲნ^ჲრ^ჲღ^ჲს^ჲ :

ჩაიკრძალა: ქრისტიანული წესი
გადასწავლა: მონაწილე: მონაწილე
მონაწილე

მეუფეო ქრისტიანული (მართლმადიდებელი) მონაწილე
მონაწილე მონაწილე მონაწილე

* ფაქტობრივად აღმოჩენილი ლიტურგიით. ¹ თავიანთი (მთავარი) ეპისკოპოსი (?), ან თავიანთი.
¹ ჩაიკრძალა მონაწილე. ² მონაწილე-სახე მონაწილე. ³ მონაწილე მონაწილე. ⁴ მონაწილე მონაწილე მონაწილე მონაწილე.

[XII ს., შვიდმეცხრე 1113 წ.]

ქრისტიანული, მონაწილე

მონაწილის საშვილობლო წარწერის ფრაგმენტი (სურ. 138)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 4 სტრიქონის ნაწყვეტები; ამოკვეთილი რუხი ფერის კირქვის სქელ ფილაზე; ზომა: 8×32-37×20-26. ფილა, ქვედა კიდის გამოკლებით, ჩამოტეხილია სამ მხარეს. მის ზედა ნაწილში შეიმჩნევა წარწერის სტრიქონის ასოების ქვედა ნაწილების უმნიშვნელო ფრაგმენტები. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, თანაბარი სიმაღლის ასოებით. ასოების სიმაღლე: 6. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი (ადგილ-ადგილ); ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ფილა ფრაგმენტული წარწერით 1833 წ. აღმოაჩინა ფრ. დიუბუა დე მონპერემ მწვანეყვავილას ეკლესიის ნანგრევებში. ამჟამად ინახება ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში; ინვენტარის № 7093.

წარწერის ტექსტი ფრ. დიუბუა დე მონპერეს მიერ გამოკვეთულ მონახაზზე შედარებით სრული სახითაა წარმოდგენილი (სურ. 137). აქ აღნიშნული თარიღი „ხრონიკონსა ხქიჲ“, როგორც ჩანს, შეცდომით არის გადმოღებული და მისი გადმოყვანა ჩვენს წელთაღრიცხვაზე არ ხერხდება. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ წარწერაში აღნიშნული იყო „ხრონიკონსა ხქიჲ“, ან „ხრონიკონსა ხლიჲ“. პირველ შემთხვევაში თარიღი უდრის 1013 წელს, ხოლო მეორე შემთხვევაში — 1113 წელს. წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებით უფრო XII ს.-საა; ამიტომ, პირობითად, წარწერის თარიღი შეიძლება 1113 წლით განესაზღვროთ.

გამოც.: 1) Dubois, I, 1839. p. 431. 2) Dubois, 1840. t. XVIII, f. 12. 3) Dubois, II, 1839, t. II, f. 5.

ქრისტიანული
წარწერის
ფრაგმენტი
მონაწილე
მონაწილე

ა. β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ

β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ

ბ. β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

[-----] β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

ა. β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

ბ. β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

გ. β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

[XII ს.]

ჩუკულნი (ლენბახის რ-ნი)

ჯანაშვილისა და ბიორბის წარწერა (სურ. 139)

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი საკურთხეველისწინამდებარე ჯვრის კვარცხლბეკის ჩრდილოეთის მხარეს. კვარცხლბეკი დგას ეკლესიაში, კანკელის წინ, აღსავლის კარების პირდაპირ. დამზადებულია ბაცი ვარდისფერი თაბაშირისაგან. შემკულია ფოთლოვანი და წნული გეომეტრიული ჩუქურთმებით. კვარცხლბეკზე, ანუ სადგარზე აღმართულია დიდი ზომის, მუხის მასიური ჯვარი; ჯვარი დაფარული ყოფილა ჰეღური ფირფიტებით. ფირფიტები ამჟამად მთლიანად შემოძარცვულია; შემორჩენილია მხოლოდ ფირფიტების სარჩული—ქსოვილი. წარწერას უჭირავს ფართობი: 60X8; ის შესრულებულია კიდურწარისრული, ოდნავ წაგრძელებული და თითქმის თანაბარი სიმაღლის ასოებით. ასოების სიმაღლე: 4-3,5. თაბაშირის ფილის ზედაპირის გაკვეთის გამო წარწერის ტექსტი ადგილ-ადგილ გადასულია, მაგრამ ჯერ კიდევ თავისუფლად იკითხება. უკანასკნელი სიტყვები „და გ“ მიწერილია სხვა, მაგრამ ძირითადი ტექსტის თანადროული ხელით. ეს სიტყვები, როგორც ჩანს, სადგარის [„ფთალუმი(?)“] „შემქმნელ“ გიორგის უნდა გულისხმობდნენ [იხ. № 175]. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი—განივი, კიდურწარისრული ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1850, X rapp. p. 55, b (ბრ). 2) Уварова, 1904, 83. 3) კარბელაშვილი, 1903 (კ). 4) Хаханов, 1904, с. 34 (ხ). 5) თაყაიშვილი, 1937, გვ. 110 (თ).

β - γ - δ - ϵ - ζ - η - θ - ι - κ - λ - μ - ν - ξ - \omicron - π - ρ - σ - τ - υ - ϕ - χ - ψ - ω

წ(მილა)ო! მ(ი)ქ(ა)ელ², აღიდე ქან-ბურ*³ და სოფელი ესე და გ(იორგ)ი⁴.

* შეიძლება: „ქანბორ“.

¹ ქ. შმიდაო კ, შმიდაო] წ ხ. ² მიქელ ბრ, კ.

³ ქანბორ ბრ, ქუმბერ კ, ქანბმურ ხ. ⁴ და გიორგი— კ, ხ, გიორგი — ბრ.

[XII ს.]

ჩუკული (ლენტიხის რ-ნი)

სამშენებლო წარწერა ჯვრის კვარცხლბეკზე (სურ. 140)

ასომთავრული; 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი საკურთხეველისწინამდებარე ჯვრის კვარცხლბეკის სამხრეთის მხარეს. კვარცხლბეკი დგას ეკლესიაში, კანკულის წინ, აღსავლის კარების პირდაპირ. დამზადებულია ბაცი ვადრისფერი თაბაშირისაგან. შემკულია ფოთლოვანი და წნული გეომეტრიული ჩუქურთმებით. მასზე აღმართულია დიდი ზომის, მუხის მასიური ჯვარი. წარწერას უჭირავს ფართობი: 45×8; ის შესრულებულია ადგილ-ადგილ კიდურწაძრული და არათანაბარი სიმაღლის ასოებით. ასოების სიმაღლე: 4-3, 5-2,5; თაბაშირის ფილის ზედაპირის გაცვეთის შედეგად წარწერის ტექსტი მარჯვენა ნაწილში, სტრიქონების დასასრულის არეში, ნაწილობრივ გადასულია. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი — განივი, კიდურწაძრული ხაზი.

გამოც.: 1) Brosset, 1850, X rapp. p.55, b (ბრ). 2) თაყაიშვილი, 1937, გვ. 111.

სცდუზოცნიოცსყ[7]ჰ[5]C

სახელითა ღ(მრ)თ(ი)ს(აფთა)¹ შე[ი]ქ-
 ფცდნდგოუსუდუზ[7]ც[5]გ[5]ა² ფათლომი(?)^{*3} ესე ქელ[ი]თა
 გ(იორგ)ი[ს](ი)თ[ა]⁴.

* შეიძლება „ფათლომი(?)“ , „ბათლომი(?)“, ან „ბათლომი(?)“.

¹ სახელითა ღმრთისაფთა—ბრ; ლთ თ. ² შეიქმნა—ბრ. ³ ტოლომი ბრ, ხათლომი თ. ⁴ გ... ბრ, გ'ი[სთა] თ.

[XI ს.]

წაქლიკარი (ბაღის რ-ნი)

წარწერა ეკლესიის საკურთხეველზე

სწორი, ეპიგრაფიკული ნუსხური; 4 სტრიქონი; ამოკარული ეკლესიის საკურთხეველზე, ნიშის ზემოთ ჩასმულ ქვის ფილაზე. შეღესილობით დაფარულ წარწერას 1962 წელს მიაკვლია ლ. შერვაშიძემ, ეკლესიაში არქეოლოგიური გათხრების დროს. მან წარწერა ასომთავრულით შესრულებულად მიიჩნია. წარწერას განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: Шервашидзе, 1967, с. 51—52. рис. 7 (თ. ბარნაველის წაკითხვით) (ბ).

7 ს 7 ს 6 ა თ 4 7
 — 7 7
 7 7 5 7 7 7 4 7
 4 7 6 7 7

7 7 7 7 7

ესეისტიკა
 77 [...] სიონი [...]
 7 7 7 7 7 7 7 [...]
 7 4 7 7 7 [...]
 7 4 7 7 7 [...]

ესე ს(ა)კ(უ)რთხევე[ლი]: [მე]² [...] აღვმ[ართე]³; წ(მიდაო) გ(იორგი),
 შეიწყალე [...] თამთა⁴ [...].

ბ: 1+ ხსარა. 2 მე ...—. 3 აღვმართე გამართე. 4+ ხსიარ.

[XI ს.]

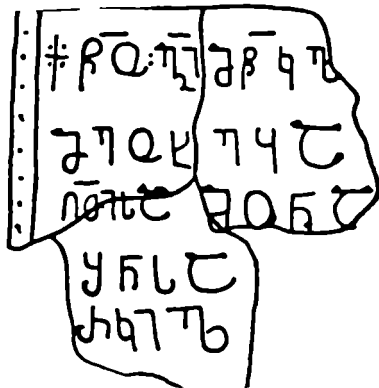
წყელიკარი (ბალის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტები

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 6 სტრიქონი; შემორჩენილი კირქვის ფილის
 ხუთ ფრაგმენტზე. ამთაგან სამი ფრაგმენტის ერთმანეთზე მორგება და გაბმუ-
 ლი ტექსტის აღდგენა შეიძლება, ხოლო ორი ფრაგმენტი განცალკევებითაა და
 ტექსტის უმნიშვნელო ნაწილებს შეიცავს. ფრაგმენტების ზომებია: 1. 14×15×
 6; 2. 12×16×6; 3. 13-7×15×6; მეოთხე და მეხუთე ფრაგმენტი შედარებით
 უფრო სქელია: 4. 9×9 — 6×14; 5. 17×11, 5×8-9. ასოების სიმბალე: 4-3,5-2.
 განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ; ქარავმის ნიშა-
 ნი: სწორი, განივი ხაზი.

აღმოჩენილია ბალის რ-ნის ს. წყელიკარში 1962 წელს, ლ. შერვაშიძის
 მიერ, ეკლესიის ნანგრევების გათხრისას.

დაკულია დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში.
 გამოც.: Шервашидзе, 1967, с. 52, рис. 8 (თ. ბარნაველის წაითხვით) (ბ).

†: 𐌱𐌴𐌹:𐌹:𐌸𐌹𐌺𐌻 [..]
 𐌸𐌹𐌺𐌻:𐌹:𐌹𐌺𐌻 [𐌹𐌺𐌻]
 [𐌹𐌺𐌻]:𐌹:𐌹𐌺𐌻 [𐌹𐌺]

5 𐌸𐌹𐌺 [..]
 [---] [𐌹] [..]

მეოთხე ფრაგმენტის წარწერა:
 [..] | 𐌹 | [..]

მეხუთე ფრაგმენტის წარწერა:
 [?] | [?] [Q] [?] | [?] 𐌹 [?] | [?]

† წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შწკელ[იკარი-
 საო]¹, მეოხ ეყ[ვ წ(ინაშ)ე]² ღ(მრ)თი-
 სა³ შონა[ხა]⁴ შ(ე)ნსა [თა]რკილ[სა
 ღღესა⁵ მას⁶ განკითხვისსა].

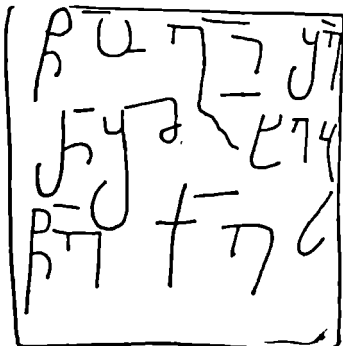
ბ: 1 შწკ[ე] ლ[ისო]. 2 წანაშე—. 3 ღმრთი-
 სა—. 4 შონა... 5 რკილ (შენ. სქოლოზი: „Слово
 „რკილ“—непонятно. Возможно часть имени
 или фамилии просителя (напр. Таркил).“
 6 ღღესა] ხოცე[სსა] (შენ. სქოლოზი: „Поскольку
 перед „ხოცესა“ свободное место, здесь
 могло быть также „მთავრუბუცესა“ или при-
 дворное звание, напр., „მოლარეთუბუცესა“
 и др.“). 7 მას—. 8 განკითხვისსა—.

[XI ს.]

წკელიკარი (ბაღის რ-ნი)
 რ-შ-ს წარწერა

ნუსხური; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი კირქვის ფილაზე; ზომა: 24×24,
 5×7,5. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით. მეორე და მესამე სტრიქონის
 დასაწყისში ასოები დაზიანებულია. როგორც ჩანს, ფილის მარჯვენა მხარეს ჩა-
 მოჭრილი უნდა იყოს სტრიქონთა დასასრული ასოებიც. ასოების სიმოდლე:
 2-7-8. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი —სწორი, განივი
 ხაზი.

გამოტ.: Шервашидзе, 1967, с. 53, рис. 9.

𐌱𐌴𐌹 𐌹𐌺𐌻
 𐌸𐌹𐌺 𐌹𐌺𐌻
 𐌹𐌺 𐌹𐌺 [𐌹]

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე
 რ-შ(?); მეოხ ეყ(ავ) წ(ინაშ)ე ქ(რის-
 ტ)ეს[ა].

[XI ს.]

ჯრუში (სახხერის რ-ნი)
 კუშვილის წარწერა (სშრ. 143)

ნუსხური; 6 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის
 დასავლეთ კედელში, ქვემოდან ქვების პირველ და კარებიდან მარჯვნივ მეოთ-
 154

ზე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 41,5×26. ღრმა კვეთით შესრულებულ წარწერას უჭირავს ფილის ზედა ნახევარი. ფილის ზედა და მარჯვენა კილის ატკეცვის შედეგად წარწერა დაზიანებულია. მისი სტრიქონები მოთავსებულია საგანგებოდ გაკლებულ პარალელურ პორიზონტალურ ზაზებს შორის. წარწერის ნაკლები ტექსტის აღდგენა (პირველი სტრიქონის გამოკლებით) შესაძლებელია ძეგლთა დაცვის სამმართველოს № 2139 ფოტოს მიხედვით. ასოების სიმალლე: 1-3,5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარავმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: სილოგავა, 1972, გვ. 148, ტაბ. I.

ⲛⲧ
 ⲘⲚⲥⲏ ⲗⲁⲗⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 ⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 ⲥⲧⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ

[...]
 ⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 ⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 5 ⲥⲧⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 ⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ

[...]ჭ(რუ)ჭ(ი)სა ერისთ(ა)ვისა კელ-
 მწიფებას აღმარ[თ]ა ქუველ ჭ(უა)რი
 წ(მილ)ისა გ(იორგ)ისი.

180

[XI ს.]

ჯრუში (საჩხარის რ-ნი), წმ. გიორგის ეკლესია
 წარწერები ეკლესიის აღმოსავლეთ სარკმლის ზედაწილზე

ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადში, სარკმლის ზედანის ზემოთ, ქვების მეორე-მესამე წყობაში ჩასმულია ფილა რელიეფური გამოსახულებებით. შუაში წარმოდგენილია ღმრთისმშობელი ყრმით, ხოლო მის ორთავე მხარეს რელიეფური ჭერები, რომლებიც ნახევარსფეროებზე დგანან. ზომების აღება არ ხერხდება. გამოსახულებებს ახლავს ნუსხური წარწერები.

ა. ღმრთისმშობლის რელიეფური გამოსახულების მარჯვენა მხარეს, ფილის არშიაზე:

Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏ
 Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏ (sic)

წ(მიდა)ი დ(მრთ)ისმშ(ო)ბ(ე)ლი¹.

¹ ოსმალური წარწ.

ბ. ღმრთისმშობლის რელიეფური გამოსახულების მარცხენა მხარეს ფილის არშიაზე და რელიეფური ჭერების ქვემოთ, ასევე ფილის არშიაზე:

ⲡⲓⲗⲏⲥⲏ
 ⲡⲓⲗⲏ
 Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 Ⲡⲓⲗⲏⲥⲏⲗⲓⲣⲏⲥⲏⲧⲓⲗⲗ
 5 Ⲡⲓⲗⲏ
 ⲡⲓⲗⲏ

[...]შ(ეიწყალ)ე ამშ(ენ)ებელი) წი-
 არმკ(?) და შ(ვი)ლნი მისნი ი(ოვან)ე და
 გ(ა)ბ(რიე)ლ — მ(ონა)ნი შ(ენ)ნი.

[X I ს.]

ჯრუჭი (სახხერის რ-ნი), წმ. გიორგის ეკლესია
გიორგი ბალატოზის წარწერა (სურ. 141)

ასომთავრულნარევი ნუსხური; 6 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთ-აღმოსავლეთ გუმბათქვეშა სვეტის დასავლეთის წახნაგშია ჩასმული. წარწერას უჭირავს ფართობი: 30X25,5. სტრიქონები ამოკვეთილია საგანგებოდ გავლებულ ჰორიზონტალურ, პარალელურ ხაზებს შორის. ასოების სიმაღლე: 1-4. დამწერლობა: ადგილ-ადგილ კიდურწერტილოვანი. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: სილოგავა, 1972, გვ. 160. ტაბ. VII, სურ. 9.

ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ

ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ
 ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ ႱႱႰ

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შე(ი)წუ(ა)ღე
 მონა შენი გ(იორგ)ი გალატოზი და
 შვილნი მისნი — ესე სუეტი უფასოდ
 ა(ა)გეს, ა(მ)ნ.

[XI ს.]

ჯრუში (სახხარის რ-ნი), წმ. გიორგის ეკლესია
ფალღონი გალატოზის წარწერა (სურ. 142)

ასომთავრულნარევი ნუსხური; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილო-დასავლეთის გუმბათქვეშა სვეტის სამხრეთ წახნაგშია ჩასმული; ზომა: 34×39. ასოების სიმაღლე: 2,5—6 განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს: ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: Brosset, 1951. XII rapp. p. 83, d (ბრ). 2) კეკელიძე, 1966, გვ. 270 (კ). 3) სილოგავა, 1972, გვ. 160, ტაბ. VII, სურ. 8.

წმ. გიორგი, შეიწყალე
 უფლისწუნი¹ და
 უფლისწუნი²
 სისქულესა³ და
 ყველანი⁴

წმ. გიორგი, შეიწყალე
 უფლისწუნი¹ და
 უფლისწუნი²
 სისქულესა³ და
 ყველანი⁴

წ(მიღა)ო გ(იორგ)ი, შე(ეიწყალ)ე
 უ(ა)ლდ(ო)ნი¹ გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზი² და
 უ(ე)ლნი მისნი — ეს სუეტი³ უფ(ა)-
 ს(ო)ლ⁴ შე(ე)ქმნა.

პრ.: 1 უზხდგ. 2 სქდგ. 3 ყლდგ უფს. 4 ყველანი

კ: ¹ ფალღონი¹ ფალღონიანი. ² გალატოზი
 გალატოზი. ³ სუეტი³ სუეტი. ⁴ უფასო⁴ ქრუკი-
 სად.

[XII-XIII სს.]

ღარაკვეთი (ბიათურის რ-ნი)
 სიხას ბრაფიტი

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ეკლესიის სამხრეთ მინაშენის შესასვლელის მარჯვენა ანაყოლში, ქვების ქვემოლდან მესამე წყობაში ჩასმულ ქვის ფილაზე. გრაფიტის უჭირავს ფართობი: 19×7. შესრულებულია კიდურ-

წერტილოვანი დამწერლობით. ასოების სიმაღლე: 2-3. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი.

ნა
ქჳ ყჳ საჲ ლ

ქ-რ-ს-ტ-ვ-ზ-სა-ქ-ღ-წ

ქ(რისტე), შ(თიწყალ)ე, ა(დი)დე* სი-
ხაი!

* ჩაწერილია სტრიქონის ზემოდან. წრფ: 1 სხაი...

184

[XII-XIII სს.]

დაკავშირებული (მიათხურის რ-ნი)

სულას გრაფიტი

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის დასავლეთ მინაშენის კედელში, შიდა მხარეს, კედლის დაახლოებით შუა ადგილას, გვერდშეკვეთით. ზომა: 20x18. ასოების სიმაღლე: 1-3. შესრულებულია კიდურწერტილოვანი დამწერლობით. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: გრძელი, განივი ხაზი გრაფიტის ზემოთმთელ სიგრძეზე.

ქ-რ-ს-ტ-ვ-ზ

ქ(რისტე), შ(თიწყალ)ე ს(უ)ლა.

185

[XII-XIII სს.]

3ანი

ლოლაჟსძმეთა წარწერა (სურ. 143, 144)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი მარმარილოს ფილის ქვედა არშიაზე. ფილაზე მაღალი რელიეფით, მთელი ტანით, ფეხზე მდგომარე, პირდაპირ, წარმოდგენილია წმ. გიორგი. მას მარჯვენა ხელში მახვილი უჭირავს, ხოლო მარცხენა ხელით ეყრდნობა „რომაულ“ ფარს, რომელიც მაყურებლის მიმართ გვერდშეკვეთითაა წარმოდგენილი; ზომა: 44x53x4; წმ. გიორგის თავი მომტკრეულია. ნიშნის გამოსახულების მარცხნივ და მარჯვნივ მოზრდილი (3-4 სმ. სიმაღლის) ასოებით ამოკვეთილია ქ-ღ-წ-ღ. ფილის ქვედა მარჯვენა კუთხე მოტეხილია, მაგრამ ამჟამად ის შეუწყებელია. რელიეფს ირგვლივ სადა ჩარჩო შემოუყვება (სიგანე 4-5); წარწერა, შესრულებული ხვეული ასომთავრულით, ამოკვეთილია ჩარჩოს ქვედა კიდეზე. ასოების სიმაღლე 2-2,5. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ; ქარაგმის ნიშანი: დეკორატიული კლაკნილი ხაზი.

[XI—XII სს.]

ილორი (ოჩამჩირის რ-ნი)

გიორგის წარწერა

მხედრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში. სამხრეთ-აღმოსავლეთის კუთხესთან; ზომა: 59×35. წარწერას უჭირავს ფართობი: 39×7. სტრიქონის შუა და დასასრული ნაწილი, ფილის გადარეცხვის შედეგად, გადასულია. ფილა შეთეთრებულია კირით. ასოების სიმაღლე: 2,5-5. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გამოც.: Кацня, 1963, с. 46 (ბ).

† წოგჳი შეიწყალე... გჳგი [...]

† წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შეიწყალე! [...] გ(იორგ)ი [...].

¹ შეიწყალე + მთავარებისკოზი ბ.

[XI—XII სს.]

ილორი (ოჩამჩირის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტები

ნუსხური; ფრაგმენტი — 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელშია ჩასმული; ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწერა საგანგებოდ არის გადაშლილი. განკვეთილობის ნიშნები არ ემჩნევა; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

წარწერის პალეოგრაფიული ნიშნები ილორის სხვა წარწერების პალეოგრაფიული ნიშნების მსგავსია და თარიღდება XI—XII სს.

გამოც.: Кацня, 1963, с. 49 (ბ).

† ო[სა][...] ოშჳო[...]

[...].ს[...]

Თ[...].ყᲚ

† წ(მიდა)ო[...].ლ მ(ი)ქ(ა)ლ [...]

სა[...].ე[...].შენ[...]

ბ: ¹ †... შენ[წმიდა] გორგი ილ[ორისაო]... ძეა თ... [შეიწყალე].

[XI—XII სს.]

ილორი (ოჩამჩირის რ-ნი)

გიორგი ბურბენის ძის წარწერა

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელშია ჩასმული. ფილა მოთავსებულია წმ. გიორგის

რელიეფური გამოსახულებს მარჯვნივ, ტაძრის სახურავის კეხის არეში. ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწერა შესრულებულია კიდურწერტილოვანი დამწერლობით. ფილის მარცხენა კიდე და მასზე მოთავსებული წარწერის სტრიქონთა დასაწყისები შელესილობით არის დაფარული. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი. განივი ხაზი.

გამოც.: Кашия, 1963. с. 49 (თ. ბარნაველის წაკითხვით) (ბ).

[$\overline{\text{P}}\overline{\text{Q}}$]უ¹[$\overline{\text{U}}\overline{\text{Q}}$]ა $\overline{\text{H}}\overline{\text{S}}\overline{\text{Q}}$

[$\overline{\text{Y}}\overline{\text{H}}$]უ¹: $\overline{\text{L}}\overline{\text{Q}}\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$

[$\overline{\text{H}}$]ს:ა $\overline{\text{H}}$

[$\overline{\text{V}}$ (შიდა)ო] გ(იორგ)ი [ილო]რის(ა)ო,

[$\overline{\text{S}}$ (ეიწყალ)ე] გ(იორგ)ი გურგა[$\overline{\text{S}}$]ის ძე¹.

ბ: ¹ წმიდა... გურგენისძე] [წმიდა] გიორგი, ივანეს (ილარიონის, იოსების?) ძე [შეიწყალე].

190

[XI—XII სს.]

ილორი (ოჩაბჩირის რ-ნი)

გიორგი მოჩოლვას წარწერა

ნუსხური; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე. რომელიც ჩასმულია ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელში, ზემოთ, სამხრეთ-აღმოსავლეთის კიდისკენ: ზომების აღება არ მოხერხდა. დამწერლობა: კიდურწერტილოვანი. ფილის გადარეცხვის შედეგად ნაწერი ადგილ-ადგილ გადასულია. განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, სწორი, განივი ხაზი. გამოც.: Бражда, 1959, с. 257, рис. 11 (ბ). 2) Кашия, 1963, с. 49—50 (ბ). 4) Бражда, 1967. с. 19, рис. 10 (თ. ხაჯომიას წაკითხვით) (ბ).

$\overline{\text{P}}\overline{\text{Q}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{Y}}$ $\overline{\text{U}}\overline{\text{Q}}$ $\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{S}}\overline{\text{Q}}$
 $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$
 $\overline{\text{P}}\overline{\text{Q}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{Y}}$ $\overline{\text{U}}\overline{\text{Q}}$ $\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{S}}\overline{\text{Q}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$
 $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$
 $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$

$\overline{\text{P}}\overline{\text{Q}}\overline{\text{L}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{U}}\overline{\text{Q}}\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}\overline{\text{S}}\overline{\text{Q}}$

$\overline{\text{H}}\overline{\text{S}}\overline{\text{A}}\overline{\text{H}}$

$\overline{\text{P}}\overline{\text{Q}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$

$\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$

5 $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{S}}$ $\overline{\text{A}}$ $\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$ $\overline{\text{L}}\overline{\text{H}}$

$\overline{\text{V}}$ (შიდა)ო გ(იორგ)ი, $\overline{\text{S}}$ (ეიწყალ)ე გ(იორგ)ი ქოჩო[ლ]ვაა მღღ(ე)ლი: $\overline{\text{V}}$ (შიდა)ო გ(იორგ)[ი], მფარ(ვე)ლ შექმენ დიდსა მას დღესა

¹ [მღღელი?] სქოლოში: МОЖЕТ БЫТЬ — მალაღებელიც, მღვდელ ბ.

[XI—XII სს.]

ლაზიკინა (ამბროლაურის რ-ნი)

ნიკაელ კობულის ძის წარწერა (სურ. 146)

ასომთავრული; 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის შიგნით, საკურთხეველის კამარის ჩრდილოეთ ანაყოლის ფუძე-ქვად; ზომა: 130×32×20. მისი ქვედა მარცხენა ნაწილი ჩამოტეხილია. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით; ტექსტი იკითხება ზემოდან ქვემოთ, გვერდულად. ასოების სიმაღლე: 5-10. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

ჩქეჟოჩნთაყუსტ

ჩქეჟოჩნთაყუსტ

ქ(რისტე), შეიწყალე მიქ(აე)ლ ქო-
ნ(უ)ლ(ი)ს ძე*.

* შეიძლება: „ქუ(ა)ბ(უ)ლ(ი)ს ძე“.

[XI—XII სს.]

ლაზიკინა (ამბროლაურის რ-ნი)

ნიკანეს წარწერა (სურ. 147)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ეკლესიის სიმაღლეზე კედელში, ქვემოთადაც ქვების მეხუთე და დასავლეთის კუთხიდან მესამე წყობაში. წარწერიანი ფილა მეორედ არის გამოყენებული ეკლესიის აღდგენის დროს: მისი ორივე მხარე საგანგებოდ ჩამოთლილია. ფილის ხელმეორედ გამოყენებისას განსაკუთრებით დაზიანებულა მისი მარცხენა ნაწილი, სადაც წარწერის სტრიქონთა დასაწყისი ასოებია გადაფხეკილი. ასევე, რამდენიმე ასო გაპყოლია ფილის მარჯვენა მხარის ჩამონაჭერს. ეს ჩანს პირველ სტრიქონში, სადაც ასო ე თითქმის შუაზეა გადაჭრილი; ზომა: 73-38; ასოების სიმაღლე: 5-8. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი (ადგილ-ადგილ).

ჩქეჟოჩნთაყუსტ
ჩქეჟოჩნთაყუსტ
ჩქეჟოჩნთაყუსტ
ჩქეჟოჩნთაყუსტ

ბ' [4] აყ' ნჯცქ' [7]
[ქ'] იქსტყ' ც'
[ბ] [1, 7] ც' ბ' უ' გ' [7]
[ბს] [ქ] კ' უ' ზ' ბ' უ' ც' ბ' სს [ყ' უ' ბ' სს]

[ქ] დ(იღე) [ბა] ა უ(ე)ნდა ქ(რისტე),
[რ(ამეთუ)] დ(ი)რს მყავ [მ]ე — ც(ო)დ-
ვილი ი(ოვან) [ე] [მს(ა)ხ(უ)] რ(ე)ბლ(ა)დ
წ(მიდას)ა ამ(ა)ს ს(ა)უდარსა.

193

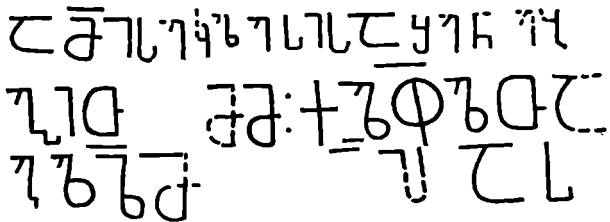
[XI—XII სს.]

ლაბეჰინა (ამბროლაურის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე, 1 (სურ. 148)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის სამხრეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მესამე და დასაუღეთის კუთხიდან მეოთხე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 78×44. ფილა, როგორც ჩანს, ეკლესიის განახლების დროს ხელმეორედ არის გამოყენებული: მისი მარჯვენა (შეიძლება მარცხენაც) მხარე, როგორც ამას ამ მხარის კიდეზე გადაკვეთილი ასოები გვიჩვენებენ, ჩამოუთლიათ. შუა ნაწილი ფილისა და მისი ქვედა კიდე ამოტეხილია, რის შედეგადაც განსაკუთრებით დაზიანებულია წარწერის მეორე და მესამე სტრიქონები. ასოების სიმაღლე: 5-6-9. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 15(თ).

ბგ' რს [74] 'უ' რს [75] ცყ'
'რ [76] [ცს] [...]
[77] [ც] [—] [ბა: ქზფზბც] [...]
'ზზ' 'ა' [რ] [—] [ზს] [ცს] [...]

[...] ამის [ეკ]ლესი(ი)სა¹ შენება[სა]²[...] გით[—]³ მ(ი)ქ(აე)ლ⁴ ფ(უ)ლ(ი)თა⁵ [...] გ(ა)ლ(ატო)ზმ[ან]⁶ [—]ლპას[...].

თ: ¹ ეკლესიისა. ² შენე... ³ გით— | გითხოვთ. ⁴ მ'ქლ. ⁵ უ' ლთა. ⁶ გალატოზმან გლრ'-ზთა ...+ ან. ლპას—.

194

[XI—XII სს.]

ლაბეჰინა (ამბროლაურის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე, 2

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია გვერდულად ეკლესიის სამხრეთ კედელში, ქვემოდან ქვე-

ბის მერვე და დასავლეთის კუთხიდან მეექვსე წყობაში. წარწერიანი ფილა მეორედ არის გამოყენებული ეკლესიის განახლების დროს: მისი ზედა და მარცხენა ნაწილები, რომელთაც წარწერის ძირითადი ნაწილი გაპყლოია, ჩამოჭრილია. ფილა ჩამოჭრილია წარწერის დარჩენილი ფრაგმენტის ნაწილშიც. იგი კედლის წყობაში მალა არის ჩასმული და მისი ზომების აღება არ მოხერხდა. წარწერის დარჩენილ ფრაგმენტზე ქარაგმისა და განკვეთილობის ნიშნები არ არის.

პალეოგრაფიული ნიშნებით ლაბეჯინის სხვა წარწერების (№№ 191—200) ანალოგიურია და თარიღდება XI—XII სს.

[...] [..]ნე[...]ლა.
 [...][-]'ნ'ი'
 [...]ზც

195

[XI—XII სს.]

ლაბეჯინა (ამბროლაურის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი ეპლესიის დასავლეთი ფასადზე, 1 (სურ. 149)

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 2 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის დასავლეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მესამე და ჩრდილოეთის კუთხიდან ასევე მესამე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 43×50. ეკლესიის განახლებისას, ფილის ხელმეორედ გამოყენების დროს, მისი მარჯვენა მხარე (შეიძლება სხვა ნაწილებიც) ჩამოუჭრიათ. ფილა ამოტეხილია აგრეთვე წარწერის პირველი სტრიქონის შუა ნაწილში. ასოების სიმაღლე: 8-12. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 15(თ).

ქ'Გ'ყ' [ᲒᲗ-ქ]ზ*

ბღ

* შეიძლება: [Გ-ყ]ზ.

ქ(რისტ)ე, შ[(ეიწყალ)ე] მ(ი)ქ(აე)ლ*2
 ბგ[...]*.

! * ან: „[გ(ა)ბ(რიე)ლ“. ** მგ(ალობელო) (?).
 თ: 1 შეიწყალე] შემგ. 2 მიქაელ] ლ.

196

[XI—XII სს.]

ლაბეჯინა (ამბროლაურის რ-ნი)

რატნი დაფქუაძის ძის წარწერა (სურ. 150)

ასომთავრული; 4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც გვერდ-შექვევით არის ჩასმული ეკლესიის დასავლეთ ფასადში — ქვემოდან ქვების მეთერთმეტე და სამხრეთის კუთხიდან მეოთხე-მეხუთე წყობაში. ზომების აღება არ მოხერხდა. ეკლესიის განახლების დროს, ფილის ხელმეორედ გამოყენებისას, მისი მარჯვენა ნაწილი ჩამოუჭრიათ. წარწერის სტრიქონები ამჟამად გან-

ლაგებულა ვერტიკალურად. იკითხება ქვემოდან ზემოთ. მარცხენა კიდის ზედა და ქვედა კუთხესთან ფილა ნაწილობრივ ჩამომტვრეულია და ნაწილობრივ გამოფიტულ-გადარეცხილიც. ამის შედეგად დაზიანებულია წარწერის მე-3-4 სტრიქონის დასაწყისი ასოები. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 15(თ).

წაბოცჷ
 ႠႠႠႠႠႠ
 ႡႢႣႤႥႦႧ
 ႨႩႰႱႲႳ

[Ⴃ]ႣႡႢႣႤႥႦ
 ႠႡႢႣႤႥႦႧ
 [Ⴁ]ႣႤႥႦႧ
 ႨႩႰႱႲႳ

[წ] (მიდა) ო მთა[ვ] არანგ(ე) [ლ(ო)-
 ზ] [ო]¹, შეიწყალ) ე² რა[ტი]³ დ(ა) ფ-
 კ(უა) ს ძე*⁴.

* ან: „დ(ა) ფ(კ) ძე“.

თ: ¹ მთავარანგელოზო] ... ომთა ... არანგ.

² შეიწყალე—, ³ რატი ბერა. ⁴ დაფქუაჲსქე აფქ-
 სქე (აფაქისქე).

197

[XI—XII სს.]

ლაბეჰინა (ამბროლაურის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი ეკლესიის დასავლეთ ფასადზე, 2

ასომთავრული; დასაწყისი ფრაგმენტი — პირველი სამი ასო (მესამე დაუმთავრებელია) ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია თავდაღმა ეკლესიის დასავლეთ კედელში, ქვების ქვემოდან მეხუთე და სამხრეთის კუთხიდან მესამე წყობაში. როგორც წარწერის თავდაღმა ჩასმა მოწმობს, ფილა ხელმოვრედ არის გამოყენებული ეკლესიის განახლების დროს; ზომა: 45×66; ასოების სიმაღლე: 4,5-9. განკვეთილობის ნიშანი არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით, ლაბეჰინის სხვა წარწერების (№№ 191—200) ანალოგიით, თარიღდება XI—XII სს.

ႣႡႢ Ⴆ(მიდ)ႡႢ მ(თავარანგელოზი)[?].

198

[XI—XII სს.]

ლაბეჰინა (ამბროლაურის რ-ნი)

კვრიკე ჩუღბარის და ნათელ დეოფლის წარწერა (სწრ. 151)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში, ქვემოდან ქვების მეორე და დასავლეთის კუთხიდან პირველ-მეორე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 90×49. წარწერიანი ფილა, როგორც მისი ასეთ უჩვეულო ადგილას მოთავსება გვიჩვენებს, ხელმოვრედ უნდა იყოს გამოყენებული ეკლესიის განახლების დროს. ღრმა კვეთით შესრუ-

ლებული წარწერა კარგად არის დაცული. ასოების სიმალლე: 6-11. განკვეთ-
ლობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: სწორი, განივი ხაზი.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 14(თ).

ჩუყუყუ ჩუ ჩოიუ
ქ ო ო ო ო ო ო ო ო
ო ო ო ო ო ო ო ო ო

ჩუყუყუჩოიუ
ქ ო ო ო ო ო ო ო ო
ო ო ო ო ო ო ო ო ო

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე კ(ვრიკ)ე*1
ჩუღერი**2 და ნათ(ე)ლ დე(ო)ფ(ა)ლი³.

შეიძლება: * „კ(ოსტანტინე)", ან „კ(ვრი-
ლ)ე"; ** „ჩოღერი".

თ: 1 კონსტანტინე ანუ კვირიკე. 2 ჩუღერი |
ჩოპერი, წრფ: ჩოღერი. 3 დედოფალი (ანუ დეო-
ფალი).

199

[XI—XII სს.]

ლაბიჭინა (ამბროლაურის რ-ნი)

წარწერის ფრაგმენტი ეკლესიის ჩრდილოეთ ფასადზე

ასომთავრული; ფრაგმენტი — 1 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია თავდაღმა ეკლესიის ჩრდილოეთ ფასადში, ქვემოდან ქე-
ბის მეხუთე და დასავლეთის კუთხიდან პირველ წყობაში; ზომა: 64×39×18.
ფილა რამდენიმე ადგილას ამოტეხილია. ამათგან ზედა მარჯვენა კუთხის ამონა-
ტეხს დაუზიანებია წარწერის ტექსტი. ასოების სიმალლე: 6-5. განკვეთილობისა
და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

გ ა მ ო ც.: თაყაიშვილი, 1937, გვ. 15.

ჩუყუყუო[...]

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე ელ[...].

200

[XI—XII სს.]

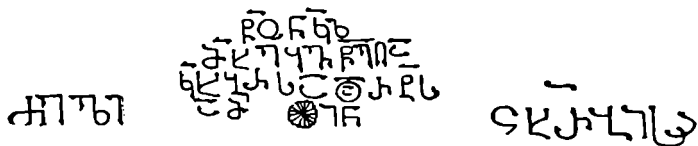
ლაბიჭინა (ამბროლაურის რ-ნი)

იოვანე და გაბრიელ კალატოზების წარწერა (სურ. 152)

ასომთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელში, ქვემოდან ქეების მეხუთე და დასავლეთის კუთხი-

წერებში კახაბერ/კირილეს მხოლოდ ერთი ძე — რატია დასახელებული. ამ მონაცემების გათვალისწინებით წარწერას XII—XIII ს-ით ვათარილებთ.

გამოც.: Brosset. 1851, XII rapp. p. 59 (ბრ). 2) ქუთათელაძე, 1894, გვ. 53 (ქ). 3) კაკაბაძე, 1929, გვ. 103 (კ). 4) ბოჭორიძე, 1930, გვ. 196—197 (ბ). 5) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 85 (თ). 6) Чубинашвили, 1970, с. 269. იგივე წარწერა განსხვავებული წაკითხვით და შეცდომით სხვა წარწერად მიჩნეული: 1) Brosset, 1851, XII rapp. p. 56, b (ბრ). 2) თაყაიშვილი, 1963, გვ. 85, № 7 (თ).

ო-ნ-ბ-ი-ც-ე-ჩ-ა-კ-ღ-ს-ა-
 წ-მ-ი-დ-ა-ო-ნ-ი-კ-ო-ლ-ო-ზ-ის-
 მ-ო-ნ-ა-ს-ტ-ე-რ-ის-
 მ-ო-ნ-ა-ს-ტ-ე-რ-ის-
 5 ც-ბ-რ-ი-: -

ძელი ცხ(ო)რ(ე)ბის(ა)ა.
 წ(მიდა)ო ნ(ი)კ(ოლო)ზ¹, მ(ეო)ბ ეყ(ა)ვ
 წ(ინაშ)ე² ღ(მრთისა)³ კ(ა)ხ(ა)ბ(ე)რსა
 და რ(ა)ტ(ი)ს⁴, ამინ.

ბრ: 1 ო-ნ-ბ. 2 ც-ე-ჩ-ა-კ-ღ-ს-ა. 3 ო-ნ-ბ-ი-ც-ე-ჩ-ა-კ-ღ-ს-ა.

¹ ნიკოლოზ ქ. ბ. ²წინაშე — ქ. ³ ღმრთისა |
 სულსაქ. ⁴რატსაქ. რამისსაქ.
 განსხვავებული წაკითხვის შედეგად სხვა
 წარწერად მიჩნეული — ბრ, თ.: „წმიდაო ნიკო-
 ლაზო, მეოხ ეყავ ღეონ კახაბერსა და ძესა
 ამისსა. ამინ“.

203

[XIII ს-ის I ნახ.].

ნიკორწმინდა (ამბროლაურის რ-ნი)

მცფემირა დეოფალთა-დეოფლის წარწერა (სურ. 155)

ასომთავრული; 5 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ტაძრის დასავლეთ კარიბჭის დასავლეთ კედელში, სამხრეთ კუთხესთან, ქვემოდან ქვების მერვე წყობაშია ჩასმული; ზომა: 60×55-44×30. ფილის ზედა და გვერდითი მარჯვენა კიდეები ჩამოტეხილია. ამ ადგილებში წარწერის ტექსტი შემონახულია დაზიანებული და ნაკლები სახით. წარწერა შესრულებულია ღრმა კვეთით, კიდურწერტილოვანი, ნაწილობრივ კიდურწაისრული დამწერლობით. სტრიქონები ამოკვეთილია შათთვის საგანგებოდ გავლებულ პარალელურ, ჰორიზონტალურ ხაზებს შორის. ასოების სიმაღლე: 5-8. განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ქარაგმის ნიშანი: კიდურწერტილოვანი, კლაკნილი, განივი ხაზი.

ეგზეგეზია დეოფალთა დეოფალი უნდა იყოს ერისთავთ-ერისთავის რატი (2)-ის (იხ. № 202) ასული.

[XIII ს.]

სხვადასხვა (ამბროლაშურის რ-ნი)

წარწერები ეკლესიის დასავლეთ შესასვლელის ტიხვანზე

გ. ბოქორიძის ცნობით, სხვაეის „ძელი ქეშმარიტის“ ეკლესიის „დასავლეთის კარის თავზე დევს ქვა (ქვა გატეხილია ორად; ორივე ნატეხი გადატანილია დასავლეთის ყორეში), რომლის გულშიაც გამოქანდაკებული ყოფილა ჭვარი ორივე მხარეს წმ. გიორგის ხატით; ... ქანდაკების მარჯვენე და მარცხენე დარჩენილი ქვის ადგილზე ანუ არეზე მოთავსებულია სამი ხეცური წარწერა: პირველი — ჭვარის მარჯვენა მხარეს, მეორე — ჭვარის მარცხენა მხარეს და მესამე — ჭვარის ზევითა ნაწილში. ყველა ისინი ერთი ხელითაა ნაწერი“.

გ. ბოქორიძე წარწერებს, პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით, XIII ს-ით ათარიღებს.

გ ა მ ო ც.: ბოქორიძე, 1935, გვ. 290.

გ. ბოქორიძის მიერ მხედრული ტრანსკრიპციით გამოცემული „ხეცური“ წარწერების ტექსტი შემდეგი სახით უნდა იკითხებოდეს:

1. 𐌕𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖 | 𐌔𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖 | 𐌖𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖 | 𐌔𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖 | 𐌕𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖
𐌕𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖[𐌔] | 𐌕𐌆𐌔𐌖𐌖𐌖[𐌔] | . . .
2. 𐌕𐌆[. . .] | [. . .] | 𐌕𐌆[. . .] | 𐌕𐌆[. . .]
3. 𐌕𐌆[. . .] | 𐌕𐌆[. . .] | 𐌕𐌆[. . .]

1. წ(მიდა)ო ა(ო)ვ(ან)ე, შ(ეიწყალ)ე ვახტ(ან)გ და გ(ა)ბ(რე)ლ—ძე მისი, ყ(ოვე)ლი ერი მათი; და წ(მიდა)ო ნათლის[მ] ცემელო, [. . .].

2. წ(მიდა)ო[. . .] | [. . .] ემე[ს] იმ(?)

3. ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე მირ(ია)[ნ] [. . .].

[XIII ს.]

სხვადასხვა (ამბროლაშურის რ-ნი)

სახეწიწები წარწერის ფრაგმენტები

გ. ბოქორიძის ცნობით, სხვაეის „ძელი ქეშმარიტის“ ეკლესიაში არის ჩუქურთმიან-წარწერიანი ქვიდან დარჩენილი ორი ნატეხი; ერთი — 53×48 სმ; მეორე — 18×47 სმ. ორივეზე წარწერა ხეცურად არის.

„დამწერლობის თვალსაზრისით ეკუთვნის XIII ს.“ (ბ).

გ ა მ ო ც.: ბოქორიძე, 1935, გვ. 290—291, ტაბ. XIV, სურ. 1 (ბ).

გ. ბოქორიძის მიერ მხედრული ტრანსკრიპციით გამოცემული „ხეცური“ წარწერის ტექსტი შემდეგი სახით უნდა იკითხებოდეს:

მ. ბროსეს გამოცემით წარწერის ტექსტი ასეთია:

[. .]ႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁ
[. .]ႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁ
ႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁႁ

„Diei fasse grâce (à l'âme) du catho-
licos Nicoloz, dui a construit ceci, et
du Bediel Sophron Goungoulias dze“; ე.ი.:
„ღმერთო შეიწყალე (სულით) ნი-
კოლოზ კათალიკოსი, რომელმაც ეს
ააგო და ბედიელი სოფრონ გუნგუ-
ლიასძე“.

მ. ბროსეს მიერ გამოცემული ასომთავრული ტექსტის მიხედვით წარწერა შეიძლება შემდეგი სახით შევავსოთ და წავიკითხოთ:

[† ღმერთო, შეიწყალე სული ამის] მ(ა)შ(ე)ნ(ე)ბლისა ნ(ი)კ(ოლო)ზ კ(ა-
თალიკო)ზ[ისა] და ს(ო)ფრ(ო)ნ ბ(ე)დიელისა — გ(ო)ნგლი(ბ)ა(ა)ს ძ(ე)თ(ა)სა;
შ(ე)იწყალე)ნ* ღ(მერთმა)ნ!

* შეიძლება: „შ(ე)უნდვე)ნ“.

თ. ჟორდანიას არქივში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თ. ჟორდანიას პირადი საარქივო ფონდი, № 393, გვ. 41) ინახება ამ წარწერის გადმონაწერი, გადმო-
ღებული ფანქრით. ასომთავრული ტექსტის ზოგიერთი ადგილი გადმონაწერილია
მხედრული ასოებით. ამ გადმონაწერით ტექსტი ასეთია: „———ლ: [გდნ]ე-
ლი: ჩხზ : გ-ძ : | ႁ ————ლსა: ႁႁ სოფრონ: ბედიელისა | ႁႁ გლი. ႁႁႁ
ႁႁႁ: ႁႁႁ: ႁႁႁ“. ამის მიხედვით, თითქოს, გვარი იკითხება, როგორც „ენგლი-
ბ(ა)სძ(ე)თ(ა)სა“, ხოლო იქ სადაც მ. ბროსეს მიხედვით წერია „კ(ათალიკო)ზ|
[ისა]“, გადმონაწერით იკითხება „კ(უალა)ღ“; არის აგრეთვე, მათ შორის, რო-
გორც ვხედავთ, სხვა, შედარებითი უმნიშვნელო, განსხვავებებიც. არც „გუნგუ-
ლიასძე“ და არც „ენგლიბაასძე“ სხვა წყაროებში არ დასტურდება. იერუსალი-
მის ჯვარის მონასტრის ერთი ალაპი დაწესებულია მ ი ქ ა ე ლ გ ო ნ გ ლ ი ბ ა ი ს
ძ ე ბ ე დ ი ე ლ ი ს ა თ ვ ი ს (მეტრეველი, 1962, გვ. 80, № 11). ეს ალაპი და-
თარიღებულია XIII—XIV სს. მიჯნით (იქვე, გვ. 120). თ. ჟორდანიას არქივში
დაცული წარწერის გადმონაწერში „ენგლისბაასის“ ნაცვლად შეიძლება წავი-
კითხოთ „გონგლიბაასძე“. წარწერა, როგორც ვხედავთ, ძლიერ დაზიანებული
იყო. შეიძლება სიტყვის დასაწყისში ასომთავრული გ-ს ქუსლის მოტეხის
გამო ის გადმომწერმა ე-დ წავიკითხა ႁ<ႁ; ამავე მიზეზით — ბოლო სტრი-
ქონში ასოთა ქვედა ნაწილების მომტერყვის გამო, უნდა იყოს, რომ წარწერის
დასასრულს, სადაც კონტექსტით აუცილებლად ႁႁ (ე. ი. „შეუნდვენ“, ან
„შეიწყალენ“) უნდა იკითხებოდეს, გადმონაწერშია ႁႁ (ე. ი. „ყოველმან“).

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ ვთვლით, რომ წარწერაში გვარი
უნდა წავიკითხოთ, როგორც „გ(ო)ნგლიბ(ა)ს ძ(ე)თ(ა)სა“.

[XIII ს-ის II ნახ.]

მარტვილი (ძვ. ბჰონდიდი, გეგეჰკორის რ-ნი)

შერგილ დადიანის წარწერა

ასომთავრული; რელიეფური; 1 სტრიქონი; სამი მხრიდან შემოუყვება მარ-
მარილოს სვეტისთავს. ქვემოდან რვა წახნაგად გათლილი სვეტისთავის ფუძე
კუთხეების მომრგვალებისა და დეკორატიული დამუშავების (სადაც შროშანის
რელიეფური ჩუქურთმებია გამოყვანილი) შემდეგ გადადის კვადრატში, რომ-
ლის ზომაა 18×18. სვეტისთავი დამუშავებულია სამი მხრიდან. თითოეულ მხა-
რეს, ჩუქურთმების შემდეგ, გამოქანდაკებულია რელიეფურ ჩარჩოში ჩასმული
თითო სიტყვა. მარცხნიდან პირველი სიტყვა — „დადიანი“ ჩასმულია 15,5×6
ზომის რელიეფურ ჩარჩოში, რელიეფის სიგანე — 0,6-0,9, ასობის სიმაღლე:
4-3,9. მეორე სიტყვა — „შერგილ“ ჩასმულია 15×5,9 ზომის რელიეფურ ჩარ-
ჩოში, რელიეფის სიგანე — 0,7, ასობის სიმაღლე: 2,6-4. მესამე სიტყვა — „და-
დიანი“ ჩასმულია 16×6 ზომის რელიეფურ ჩარჩოში, რელიეფის სიგანე —
1,6-0,7, ასობის სიმაღლე: 4,2-4,3. სვეტისთავის საერთო სიმაღლეა — 15, სიგა-
ნე ფუძესთან — 11, ხოლო ზედა ნაწილში — 18. სვეტისთავს ქვემოთ 5 სმ-ის დია-
მეტრის და 4,5 სმ. სიღრმის ფოსო აქვს ამოჭრილი სვეტისთავის მოსარგებლად.
განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს.

წარწერა პალეოგრაფიული ნიშნებით XIII ს-საა. შერგილ დადიანი XIII
ს-ის II ნახევრის მოღვაწეა (ბერიძე, 1973, გვ. 73—77).

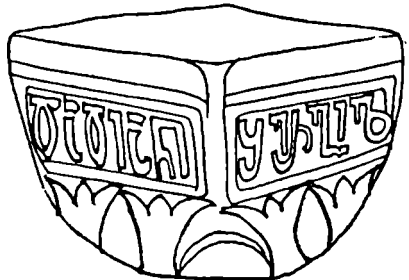
გამოც.: 1) Brosset, 1849, VI rapp. p. 16, d (ბრ). 2) ელიავა, 1969, გვ.
16 (ე).

შეშენი|ყიქ|ნს|შეშენი

— ბრ.

დადიანი შერგილ დადიანი¹.

¹ დადიანი—ე.

[XIII ს-ის II ნახ.]

ცაიში (წუბდიდის რ-ნი)

სამშენებლო წარწერა (სურ. 157)

მხედრული; ფრაგმენტი—4 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომე-
ლიც ჩასმულია ცაიშის მონასტრის სამრეკლოს სამხრეთ კედელში, დასავლეთ
174

კუთხესთან, ქვების ქვემოდან მეოთხე წყობაში; ზომა: 86X40. სამრეკლოს აგების თუ განახლებისას, ქვის ხელმეორედ გამოყენების დროს, მისი გვერდები ჩამოუთლიათ, რასაც წარწერა საგრძნობლად დაუზიანებია. წარწერა შესრულებულია სხვადასხვა სიმაღლის გადაბმული ასოებით, არაღრმა კვეთით. ასოების სიმაღლე: 3-8,5. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნებუ არ ახლავს.

პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით თარიღდება XIII ს-ით, უფრო XIII ს-ის II ნახევრით. მასში დასახელებული გიორგი დადიანი, როგორც ჩანს, უნდა იყოს XIII ს-ის II ნახევრის ცნობილი მოღვაწე ერისთავთ-ერისთავი გიორგი დადიანი.

გ ა მ ო ც.: ზაქარაია, 1956, გვ. 19 (თ. ბარნაველის წაკითხვით) (ბ).

[—] შენე ესე საუდარი გ[ი] დალია[ნისა] ბრძანებითა და მახარ[ებლისა] [...]თა ცაიშელ[...]

[ქ. სახელითა ღმრთისაჲთა აღვა] შენე ესე საუდარი გ(იორგ)[ი] დალია[ნისა] ბრძანებითა და მახარ[ებლისა] [იოვანეს შეწვენი]თა ცაიშელ[მან]* [...].

* შეიძლება: „ცაიშელ [ეპისკოპოსმან]“.

ბ: [—] [ალ]ქ[ა] შენე წმიდაი ესე საუდარი გიორგი წმიდისა ბრძანებითა ელა მხრ [...][...] ბ[—]ლ ცაიშ[ლისა].

[1293—1327 წწ.]

ბეღია (ოჩამჩირის რ-ნი)

კონსტანტინე მეფეთა მეფის წარწერა

ასრმთავრული; 3 სტრიქონი; ამოკვეთილი ქვის ფილაზე, რომელიც ჩასმულია ბედიის სამრეკლოს დასავლეთ კედელში; ზომა: 63X59. ნაწერი ოდნავ გადარეცხილია. ასოების სიმაღლე: 3—6,5—7,5. განკვეთილობის ნიშანი: ორ-

წერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ („ან“-ის მარცხნივ და მარჯვნივ სამი წერტილია დასმული მარჯვნივ წაწვეტებით): ქარაგმის ნიშანი: კლაკნილი, განივი ხაზი.

წარწერაში დასახელებული მეფეთა მეფე კონსტანტინე ძე დავითისი, არის მეფე კონსტანტინე I დავით ნარინის ძე; ამის მიხედვით წარწერა 1293—1327 წწ. თარიღდება.

გამოც.: 1) Brosset, 1849, VIII rapp. p. 93, d (ბრ). Павлинов, 1899, с. 29. 3) ქრონიკები, II, 1897. გვ. 179.

ქ:ჯუჯუნი:იწ:კოქოც:
კოქო:ყდსდდდდდდდ:
ჯჯუჯუჯუ:ჯწ:

ქ აღიდენ ლ(მერთმა)ნ მეფეთა მეფე
კოსტანტ(ი)ნე, ძე დავითისი, ა(მე)ნ.

ბრ: 1 იწ—, 2 ყდსდდდდდ.

საძიებლები*

ბ. პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა

- აბუნასრ**, ერისთავი 43
აგიდუღლიანი კვრიკე იხ. კვრიკე აგი-
 დუღლიანი
ანტონი გოდობრელი, შვილი გოლი-
 ათისა 60
აქუნე, მამა საურმაგისა 40
აპარონ, შვილი იოვანესი 7:3

ბაგრატ III (975/978—1014), აფ-
 ხაზთა და ქართველთა მეფე და
 კურაპალატი 33, აფხაზთა და რა-
 ნთა მეფე და ქართველთა კურა-
 პალატი 35, აფხაზთა და ქართველ-
 თა მეფე, ტაოძისა და რანთა, კახთა
 და ყოფლისა აღმოსავალისა დიდი
 კურაპალატი 36, კურაპალატი,
 აფხაზთა და ქართველთა მეფე 34,
 მეფე აფხაზთა 8
ბაგრატ IV (1027—1072), კურაპა-
 ლატი 38
ბაგრატ, ლაშეს ეკლესიის კარის
 „მოქმედი“ 82გ
ბაგრატუნიანი 172
ბარბარე (წმ.) 173ა
ბასილი (წმ.) 45, 145ა
ბასილი, მამა გიორგისი 44
ბეშეგენე 88

გაბრა, „მწვანეყვავილას“ ეკლესიის
 მაშენებელი 172
გაბისონ 107

გაბრიელ (სხედასხვა) 89, 101, 121,
 180ბ
გაბრიელ (წმ.) 7:2, 21, 42, 74, 96,
 99, 101, 165, 205ა
გაბრიელ, გალატოზი 200
გაბრიელ, მამასახლისი 25
გაბრიელ, ძე ვახტანგისი 204:1
გაბრიელ შირიანის ძე 169
გაბუცა 30
გიონაის ძე ვარდან იხ. ვარდან გიონ-
 აის ძე
გიორგა 18
გიორგი (სხედასხვა) 49, 52—54, 87,
 98, 142, 158, 166, 174, 187
გიორგი (წმ.) 1, 7:3, 7:4ა, ბ, დ, ე,
 22, 27, 28, 35, 38—41, 45—47ა,
 57, 60—65, 68, 80, 83, 85, 98,
 100, 104, 107, 108, 113—115,
 120, 142, 143, 146, 150—152,
 154—159ა, ბ, 161, 168, 169, 176,
 177—179, 181, 182, 185—187,
 189, 190, 201, 206
გიორგიწმიდა, სოფელი 87
გიორგი ბასილის ძე 44
გიორგი, გალატოზი (სხედასხვა)
 147ა, 181
გიორგი გურგენის ძე 189
გიორგი დადიანი 209
გიორგი, ერისთავთ-ერისთავი 38,
 39, 41
გიორგი ონაის ძე 205ა

* საძიებლები შედგენილია წარწერათა ტექსტებისათვის მათი ნომრების მითითებით.

გიორგი I (1014—1027), მეფე 37:2,
ძე ბაგრატიისა 35
გიორგი II (1072—1089), მეფე 164
გიორგი მოძღვარი 97
გიორგი საჯის ძე 154
გიორგი ქოჩოღვაძე, მღვდელი 190
გიორგი ღვინოს ძე 108
გიორგი ღოღაძის ძე 185
გიორგი უიასაძე 156
გიორგი, შემქმნელი ფათლუმისა(?)
175
გიორგი, შვილი მარამ დეოფლისა,
ძმა ხურსისა 11
გიორგის ძე იოვანე ლიშია იხ. იოვანე
ლიშია გიორგის ძე
გიორგი ხლუგოძის ძე 101
გმირის ძე კურიე იხ. კურიე გმი-
რის ძე
გოდობრელი ანტონი იხ. ანტონი გო-
დობრელი
გოდობრელი 62
გოლიათი, შვილი გიორგი ერისთავთ-
ერისთავისა 38—40, 60, 63, 66, 67
გონგლიზაძის ძე 207
გრიგოლი (სხვადასხვა) 19, 170
გრიგოლი, გალატოზთუხუცესი 69
გრიგოლ, მოძღვარი 160
გრძელის ძე მოლოზონი იხ. მოლო-
ზონი გრძელის ძე
გუარანდუხტა 148
გუარანდუხტ, დედოფალი, დედა ბაგ-
რატ აფხაზთა და ქართველთა მე-
ფისა და კურაპალატისა 33
გულუზვიადი, მამა გიორგი ერის-
თავთ-ერისთავისა 38
გურგენის ძე გიორგი იხ. გიორგი.
გურგენის ძე
დადიანი გიორგი იხ. გიორგი დადი-
ანი
დადიანი შერგილ იხ. შერგილ და-
დიანი
დავით II (1089—1125), დიდი მე-
ფე 163

დავით IV (1245—1293), მეფე 210
დალიდა, დეოფალი 100, 103
დავქუაძის ძე რატი იხ. რატი დავ-
ქუაძის ძე
დემეტრე (წმ.) 45
დომიტრი I (1125—1134) 163
ევფემია, ასული რატი ერისთავთ-
ერისთავისა, დეოფალთ-დეოფალი
203
ელარიონ, ერისთავთ-ერისთავი 201
ვარდანი 74
ვარდან გიონანის ძე 205ა
ვაშაყმაი 74
ვახტანგ 204:1
ჯეიად (სხვადასხვა) 104, 124
ჯუად ღოღაძის ძე, ერისთავთ-ერის-
თავი 185
თავცაფარი მიქაელ იხ. მიქაელ თავ-
ცაფარი
თარკილ 177
თევდორე (სხვადასხვა) 15, 146, 155.
თევდორე (წმ.) 23, 35, 45, 140, 146.
თორნიკე 63
თორღვა 151.
თშლნი(?) 125
იაკობ (სხვადასხვა) 109, 110, 159ბ
იანვარ 114
იესუ ქრისტე 9, 90, 109 იხ. ქრისტე
ივანი 74
ივანე 158
ივანა 111
ინასარაი ფერისა იხ. ფერისა ინასა-
რაი
იოვანე, გალატოზი 200
იოვანე (სხვადასხვა) 51, 134, 141.,
166, 168, 173, 180ბ, 192 იხ..
იოვანე
იოვანე, ერისთავთ-ერისთავი 77
იოვანე ლიშია გიორგის ძე 157

იოვანე მახარებელი 209
იოვანე 82ბ
იოჰან 80
იხნაჲ 117

კახა, ერისთავი 100, 103
კახაბერ 202
კვიტაი 16
კობა 158
კოსტანტი 141
კოსტანტინე (1293—1327), მეფეთა-
მეფე ქე დავითისი 210
კოხალა 65
კრაზანაჲს ქე კურიე იხ. კურიე
კრაზანაჲს ქე
კრიხი, სოფელი 71
კურიე (სხვადასხვა) 82ა, 87, 114,
121, 144, 146
კურიე აგიდულიანი 31
კურიე გმირის ქე 105
კურიე, ზემო კრიხის ეკლესიის კა-
ლატოზი 73
კურიე კრაზანაჲს ქე 152
კურიე, შვილი გოლიათისა 60
კურიე ჩუღერი 198

ლაჩხი 64
ლიპარიტ 70
ლიპარიტ, შვილი გოლიათისა 60, 61
ლიშაი იხ. იოვანე ლიშაი გიორგის
ქე
ლუკა (წმ.) 99

მაგძნის ქე მიქაელ იხ. მიქაელ მა-
გძნის ქე
მავრიკ, მაშენებელი 2
მამა (წმ.) 75
მარიაჲ (წმ.) 21; იხ. ღმრთისმშობელი
მარიაჲ, დეოფალი 11; დედა გიორ-
გი ერისთავთ-ერისთავისა 38
მარკოზ (წმ.) 99
მაშქა(?), ბერი(?) 120
მაცხოვარი 26; იხ. ქრისტე, იესუ
ქრისტე

მახარებელი იოვანე 209
მერკილე 178
მერკილე (წმ.) 45
მირიან 204:3
მირიანის ქე გაბრიელ იხ. გაბრიელ
მირიანის ქე
მიქაელ (სხვადასხვა) 5, 6, 7:4ბ, 7:4გ,
53, 68, 82 ა, ბ, 140, 193, 195
მიქაელ (წმ.) 7:1, 74, 96, 99, 165,
173
მიქაელ, გალატოზი 147 ბ
მიქაელ მაგძნის ქე 170
მიქაელ, მამასახლისი ჭრუჭისა დი-
ლისა ერისა 161
მიქაელ მიჭტნისა ქე 126
მიქაელ შვევრაის ქე ქურდაი 128
მიქაელ ოპიზარი, გალატოზი ჭყონ-
დიდის ტაძრისა 10
მიქაელ ქობულის ქე 191
მიქაელ თავცაფარი 171
მიქაელ ჭირაის ქე (ან ქარელის ქე)
138
მიჭტნისა ქე მიქაელ იხ. მიქაელ მი-
ჭტნისა ქე
მოლოზონი გრძელის ქე 131
მწყელიკარი 177
შვევრაის ქე მიქაელ ქორდაი იხ. მი-
ქაელ შვევრაის ქე ქორდაი

ნავარძეთი 42
ნათელ, დეოფალი 198
ნათლისმცემელი 136, 204:1
ნინია, მამა საგდუხტ დეოფალთა
დეოფლისა 139
ნინია, ერისთავთ-ერისთავი და ნო-
ველისიმოსი 94
ნიკოლოზ (წმ.) 97, 100, 102, 103,
145ბ, 164, 202, 203; ნ. მღვდელთ-
მთავარი 94; ნ. მღვდელთმოდულუა-
რი 35
ნიკოლოზ, კათალიკოსი 207

იოვანე (სხვადასხვა) 7:3, 27, 150.
იხ. იოვანე
იოვანე (წმ.) 204:1 იხ. იოვანე (წმ.)

- მოკიპის ძე 127
 იოსებ, შვილი მოვანესი 7:3
- ონაის ძე გიორგი იხ. გიორგი ონაის ძე
 ოპიზარი მიქაელ იხ. მიქაელ ოპიზარი
- პავლე, წმ. მოციქული 26
 პეტრე, წმ. მოციქული 26
- რატი (სხვადასხვა) 56, 202
 რატი დაფქუაძის ძე 196
 რატი, ერისთავთ-ერისთავი 203
 რანი 36
 რ"შ(?) 178
- საგდუბტ, ნიანიას ასული, დეოფალთ-
 დეოფალი 139
 სავანე 38, 41
 საკრიკე, სოფელი 119
 სამოელ 3
 საურმაგ, ძე აქუნისა 40
 საჯის ძე გიორგი იხ. გიორგი საჯის ძე
- სირაჲ 79
 სიხაჲ 183
 სომიანეთი 115
 სოფრონ ბედიელი 207
 სტეფანე (წმ.) 1
 სტეფანე (სხვადასხვა) 1, 7:4ა, 159ა
 სტეფანე, კალატოზი სიმონეთის ეკ-
 ლესიისა 116
 სულა 184
 სუმეონ 82ბ
- სუმეონ, გალატოზთუხუცესი, ამშე-
 ნებელი ბედიის ტაძრისა 12
 სუმეონ, ჭყონდიდელი 163
 სვიმეონ, დეკანოზი 46
- ტაო 36
- უნაის ძე იხ. გიორგი ონაის ძე
- ვალდონი, გალატოზი 182
 ფეთა 13
 ფერისა ინასარაი 129
- ქობულის ძე მიქაელ იხ. მიქაელ ქო-
 ბულის ძე
 ქორდაი 123, 128
 ქოჩოლვაჲ გიორგი იხ. გიორგი ქო-
 ჩოლვაჲ
 ქრისტე 5, 10, 20, 30, 35, 37:1, 42,
 43, 48, 53, 55, 66, 67, 70, 82ა, ბ,
 გ, 86, 88—90, 100, 106, 109—
 112, 117, 121, 131, 132, 134, 146,
 160, 164, 171, 173ა, 178, 183,
 184, 191, 192, 195, 198—200,
 202, 204:3; ქ. მეუფე ცისა და
 ქვეყანისა 146; იხ. იესუ ქრისტე
 ქუველ 179
- ლადა 143
 ლენოს ძე გიორგი, იხ. გიორგი
 ლენოს ძე
 ღმრთისმშობელი 12, 24ა, 39, 47ბ,
 100, 133, 148, 170, 180ა; იხ. მა-
 რიაჲ (წმ.)
 ლოლაჲ ძე 185
 ლულუმ 118
- ყიასაჲ გიორგი 156
- შალვა (სხვადასხვა) 48, 113
 შერაზატ 173ბ
 შერგილ დადიანი 208
 შვილა 14
- ჩულერი კვრიკე იხ. კვრიკე ჩულერი
- ცხოვრებაჲ, ასული იოვანე ერის-
 თავთ-ერისთავისა 77
- წიარმკ(?) 180ბ
- ჭარელის ძე იხ. მიქაელ ჭირაის ძე
 ჭირაის ძე მიქაელ იხ. მიქაელ
 ჭირაის ძე

ხატია 112

ხლუგოას ძე გიორგი იხ. გიორგი
ხლუგოას ძე

ხურსი, შვილი მარიამ დეოფლოსა,
ძმა გიორგისა 11, ერისთავი, ძმა
გიორგი ერისთავთ-ერისთავისა 38
ხუცი 7:4

ხუცი, შვილი სირაძის 79

ჯანბურ 174
ჯიჭუაძის ძე 81

პარაბაი, სავანის ეკლესიის ამშენე-
ბელი 39
ჰურიანი 106

ბ. ბიზიციანი და საბნები

აგება სუეტისა 181; ა. ტაძრისა 42
ადგილი მთავარმოწამისა გიორგისა
56

აზნაური 87

აკაზმულობა მძიმე 40

ამალღება ჭუარისა 78

ამშენებელი 180ბ; ა. საყდრისა 12
ამენ 1, 5, 6, 34, 56, 69, 77, 80—
82 ა, 107, 119, 139, 142, 181,
201—203, 210; ა. გუეყავნ ჩუენ
40; ა. იყავნ 38, 44

ანგელოზი 21

ასული 139, 203

აფხაზთა მეფე 8; ა. და რანთა მეფე
და ქართველთა კურაპალატი 35; ა.
და ქართველთა მეფე 34; ა. და
ქართველთა მეფე და კურაპალა-
ტი 33; ა. და ქართველთა მეფე,
ტაოძისა და რანთა, კახთა და ყოვ-
ლისა აღმოსავლისა დიდი კურა-
პალატი 36

აღმართვა ჭუარისა 179; ა. საკურთ-
ხეველისა 176

აღმოსავალი 36

აღშენება 56; ა. წმ. ეკლესიისა 103,
164, 172; ა. კარისბრჭისა 100; ა.
მონასტრისა და სუეტისა 163; ა.
საყდრისა 29, 33, 39; ა. წმ. სანათ-
ლავისა 8; ა. ჭუარისა 44; იხ. აშე-
ნება.

აღკოცვა ბრალისა 100

აშენება; ა. წმ. ეკლესიისა 38, 60, 87
იხ. აღშენება.

ბალაქვარი 11, 205ბ
ბედიელი 207
ბედნიერება ღმრთისაგან 41
ბერი(?) 120

ბოძება დღისა 1

ბრალი 100

ბრძანება 29; ბ. წმ. გიორგისა 1

გაზრდა 35

გალატოზი 10, 69, 181, 182, 186,
193

გალატოზთუხუცესი 12, 69

განკითხვა 26

განკითხვის დღე 74, 177, 201

განმტკიცება იატაკისა 32

განსუენება სულისა 13, 14, 40, 64,
74, 105, 173

განსასუენებელი 162

განცხოველება 58

გარდაქნა მოხსენების დღისა 1

გება ეკლესიისა 40

გვრგუნოსანი 35; გ. ღმრთისა მიერ
163

დაბადება 164

დადება ბალავრისა 11; დ. ეკლესიი-
სა საფუძვლისა 48

დამკვდრება 162

დამუარება წმ. სამებისაგან 36

დარღუევა 167ა

დასაბამითგან წულნი 8

დაყენება აღსაშენებლად ეკლესიისა
39

დაცვა სოფლისა საენებელთაგან 119;

დ. საენებელთაგან 100

დაწერა 3, 7:4გ; დ. კელისა 71; დ. და
მიცემა ეკლესიის ნახევრისა 41

დაწუება შენებისა 41

დაკუთვა ნაწირავისა 71

დედა 33, 34, 38, 39

დედოფალი 33, 34.

დეოფალი 11, 100, 198

დეოფალთ-დეოფალი 139, 203

დეკანოზი 46

დიდება 192; დ. მეუფისაგან 34; დ.

მთავარანგელოზთაგან 19; დ. სამე-

ბისაგან 36, 37:4; დ. უმეტესად

ქრისტეს მიერ 55; დ. ქრისტესაგან

35, 183; დ. ღმრთისაგან 8, 39,

62, 63, 210; დ. ღმრთისაგან სუ-

ლით 61; დ. წმ. მიქაელისაგან 174;

დ. შეწყალება წმ. სამებისაგან 11

დიდებული 37:2

დიდი დღე 190; დ. ერი 161; დ. კუ-

რაპალატი 36; დ. მეფე 163

ღრამი 73

ღღე 1, 190; დ. განკითხვისა 77, 177,

201; დ. ცხორებისა 103

ღღეგრძელობა 35

ეკლესია 24ბ, 25, 38, 40, 41, 48, 60,

73, 81, 85, 87, 97, 103, 119, 141,

149, 164, 166, 172, 193

ეპისკოპოსი 209

ერთარსება 166

ერი 43, 161, 204:1

ერისთავი 38, 43, 100, 179

ერისთავთ-ერისთავი 38, 39, 41, 77,

94, 166, 201, 203

ვედრება ჭუარისა 44

ვეშაპი (ქათამ-ვეშაპი) 91

ზედა წელი სარკინოზთა 163

თანადადგომა 41

თქუმა 9

იატაკი 32

კალატოზი 22, 24ბ, 116

კალატოზობა 73

კარი 82გ

კარისბრე 100

კახთა და უოვლისა აღმოსავლისა

დიდი კურაპალატი 36

კეთილად მოღუაწენი 85

კეთილი შემოსაწირავი 1

კვეთი (ქვის მკვეთი) 86

კრულ-უოფა ღმრთისა პირითა 71

კურაპალატი 33—36, 38

ლოცვა 4, 38—40, 44, 56, 58, 87

მაღლი ლოცვისა 58

მაღიდებელი მთავარანგელოზთა 15,
17

მამამთავარი 164

მამა 34, 74, 89, 173; მამა, ძე და სუ-

ლი წმიდა 44

მამასახლისი 1, 25; მ. ჯრუჭისა დი-

დისა ერისა 161

მარჯუნენ 9

მაშენებელი 2, 75, 135, 151, 157,
207; მ. ტაძრისა 139; მ. ჭუარისა

176

მეორედ მოსლვა 90

მეოხება წმ. გაბრიელისა 42; მ. წმ.

გიორგისა 38, 80, 107, 151, 168.

177, 178, 185, 201, 206; მ. წმ. ნი-

კოლოზისა 35, 94, 164, 202,, 203;

მ. ქრისტესი 100; მ. ღმრთისმშობ-

ლისა 12, 39; მ. და მფარველობა

ღმრთისმშობლისა 170

მეუფე 55, 106, 146, 171

მეფე 8, 33—35, 163

მეფეთა-მეფე 163, 210

მეფობა 38, 163, 164

მთავარანგელოზი 15—19, 72, 165,

172, 196, 197

მთავარმოწამე 185; მ. გიორგი 56,

60

მიცემა 41, 71
მომავალი 87
მომადლება ღმრთისაგან 163
მონა 7:4ბ, 22, 28, 60, 77, 82ბ, 101,
113, 171, 177, 180ბ, 181
მონასტერი 163
მოსლვა 90; მ. და ლოცვა 56
მოქანდაკე—კალატოზი 24ბ
მოქმედი კარისა 82გ
მოღება ქვისა 4, 79
მოღუაწე 85
მოციქული 26
მოძღუარი 97, 160; მ. ეკლესიისა 81
მოკდა ღმრთისაგან („მოეჯადოს“) 1
მოკსენება ლოცვასა 40, 44, 56; მ.
სულისა 81, 109; მ. წყალობით 171
მრავალმოწყალე 173ბ
მსახურებელი საყდრისა 192
მუშაობა 41
მფარველობა ღმრთისმშობლისა 170;
მ. წმ. გიორგისა 190, 201, 206; მ.
წმ. ნიკოლოზისა 94, 103
მფლობელი 100; მ. ყოველთა საუ-
კუნეთაი 58; მ. ყოველთა სუფევა-
თა 34
მღვდელთმთავარი 94
მღვდელთმოძღუარი 35, 58, 203
მღუდელი 190
მშობელი 38—40, 87, 135
მძიმე აკაწმულობაი 40
მწერელი 20
ნათესავი 87
ნაწირავი 71
ნახევარი ეკლესიისაი 41
ნებაჲ ქრისტესი 35; ნ. ღმრთისაი 33
ნოველისიმოსი 94
ორივე ცხორება 146, 150, 166
ორივე სუფევა 55; ო. შინა ცხორე-
ბაი 8; ო. ცხორება 139
პატრონი 87
პირველ დადება ეკლესიის საფუძე-
ლისა 48

პირი ღმრთისაი 71

უამი 176

რანთა მეფე 35
რისხვა ღმრთისა 41

საბერო 71
საენებელი 100, 119
სიმრთელით და დღეგრძელობით დი-
დება 35

სიმცირე 166

სირაქლეი 92

საკურთხეველი 176

საკურველთმოქმედი 103

სალაპირო(?) 71

სამება (წმ.) 11, 36, 37:2, 3, 4, 48—
54, 79, 81, 118—121, 123—130,
137, 138, 166; ს. სამოთება და
ერთარსება 166

სამოთება 166

სანათლავი 8

სარკინოზთა ზედა წელი 163

საუკუნე 58, 100, 103

საფუძველი ეკლესიისა 48

საღმრთო წილი 71

საყდარი 12, 33, 39, 192, 209

საძირკველი 205ა

საწყალობელი სულითა 39, 163

სახელი ღმრთისაი 38—42, 44, 71,
73, 102, 175, 209; ს. ღმრთისა მა-
მისა, ძისა და სულისა წმიდისა 44

სოფელი 41, 42, 57, 71, 87, 115,
119, 174

სუეტი 163, 181, 182

სული 38—40, 56, 58, 60, 64, 74,
79, 81, 87, 105, 107, 109, 163,
168, 173, 207

სულიწმიდა 44

სულიერად შეწყალება 42

სულით და კორციით შეწყალება 146
სულკურთხეული 203

სუფევა 34, 55

ტაძარი 42, 139

- უმეტესად დიდება 34
 უკუნისი 9, 41
 უფალი 13, 14, 31, 64, 74, 77, 105, 151
 უღირსი 185
 უფასოდ შექმნა 182; უ. აგება 181
 უკუნითი უკუნისამდე 162
 უძლეველი 55
 უმეტესად დიდება 55
- ფათლუმი(?) 175
 ფასი 41
 ფასქუჯი 93
 ფლობა ყოველთა საუკუნეთა 103
 ფული 193
 ფუცვა 9
- ქათამ-ვეშაბი 91
 ქართველთა მეფე 33—36
 ქვა 4, 52, 53, 79
 ქვეყანა 146
 ქრონიკონი 8, 11, 32, 38, 163; იხ. ბრონიკონი
 ქცევა დაწერილისა 41
- ღირს. ქმნა 56, 192
 ღმერთი 1, 8, 33, 35, 38, 39, 41, 42, 44, 56, 60, 62, 69, 71, 73, 77, 80, 94, 100, 102, 107, 139, 163, 171, 173ბ, 175, 177, 185, 203, 206, 207, 209, 210
 ღმერთი მამა, ძე და სული წმიდა 4/
- ყიდვა ქვისა 52
 ყოველთა მეუფე ქრისტე 55
 ყოველი აღმოსავლეთი 36; ყ. ბრალი 100; ყ. დღე ცხორებისად 103; ყ. ერი 43, 204:1; ყ. საენებელი 119; ყ. საუკუნე 58, 100, 103; ყ. სუფევად 34; ყ. ფერი 41; ყ. შვილი 100; ყ. ცოდვა 103
 ყოველნი წმიდანნი 58
 ყოვლად წმიდა ღმრთისმშობელი 170
- შვილი 7:3, 11, 38; 43, 47ა, 56; 60, 63, 79, 80, 100, 117, 149, 150, 166, 169, 180ბ, 181, 182, 201
- შემოსაწირავი 1
 შემოწირვა შემოსაწირავისა 1
 შემწე-ყოფა 60
 შენობა ქრისტესაგან 67, 160; უ. ღმრთისაგან 69, 176; შ. ყოველთა ცოდვათა 103; შ. ცოდვათა 75; შ. ცოდვათა ღმრთისაგან 173ბ; შ. ცოდვისა წმ. გიორგისაგან 98
 შენება ეკლესიისა 193
 შენებისა დაწყება 49
 შექმნა 102; შ. ფათლუმისა(?) 175
 შეწევნა 209; შ. უფლისა 77; შ. ღმრთისა 33; შ. წმ. ნიკოლოზისა 102; შ. წმ. სამებისა 106
 შეწირვა 40; შ. ღმრთისა 73; შ. ქვისა 53
 შეწყალება 119, 144, 153, 180ბ; შ. და დიდება წმ. სამებისაგან 11; შ. ეკლესიისაგან 24ბ, 25, 141, 149; შ. მთავარანგელოზისაგან 15, 16, 18, 196; შ. სულითა 64, 65; შ. უფლისაგან 31; შ. ქრისტესაგან 5. 20, 30, 48, 53, 66, 70, 82ა, ბ, გ, 86, 88, 89, 110, 111, 112, 117, 121, 131, 132, 134, 146, 183, 184, 191, 195, 198—200, 204:3; შ. ქრისტეს მიერ 10, 42, 43; შ. ღმრთისაგან 56, 139, 207; შ. ღმრთისმშობლისაგან 47ბ, 148; შ. წმ. გაბრიელისაგან 101, 205ა; შ. წმ. გიორგისაგან 7:3, 7:4ა, ბ, დ, ე, 22, 27, 28, 40, 46, 47ა, 57, 60—65, 68, 83, 85, 104, 108, 113—116, 120, 143, 146, 150, 152, 154—159ა, ბ, 161, 169, 176, 178, 181, 182, 186, 187, 189, 190; შ. წმ. თევდორესაგან 140; შ. წმ. მიქაელისა და გაბრიელისაგან 74; შ. წმ. ნიკოლოზისაგან 97; შ. წმ. აოვანესაგან 204:1; შ. წმ. სამებისაგან 37:2, 3, 48, 49, 51—54, 79, 118, 123—130, 137, 128

ჩადება საძირკველისა 205ა

ცა 9, 146

ცაიშელი 209

ცოდვა 75, 103, 173ბ

ცოდვილი 98, 120, 151, 192; ც. სუ-
ლი 38, 56

ცხოველ-ყოფა 9

ცხორებაჲ 103, 139, 146, 150, 166,
202; ც. ორთავე შინა 8

ძე 34, 40, 44, 151, 163, 204:1, 210.
ძ. ღმრთისა 35

ძელი ცხორებისაჲ 202

ძლიერი 34

ძმა 38, 44, 114

წაკითხვა 4, 40

წელი 163

წელი დასაბამითჲან 8

წილი საღმრთო 71

წინაშე 38, 107; წ. ქრისტესა 164,
178; წ. ქრისტესა მეოხება 202; წ.
ღმრთისა მეოხება 185, 203

წმიდა 1, 7:1, 7:2, 7:3, 7:4, 8, 11, 12,
15—19, 21—27, 33, 35—42, 44—
54, 57, 58, 60—65, 68, 72, 74, 75,
79—81, 83, 85, 87, 94, 96—98,
100—104, 107, 108, 113—116,

118, 120, 121, 123—130, 133,
137, 138, 140—143, 145ა, ბ, 146,
148—152, 154—159ა, ბ, 161,
164, 165, 168—170, 172—174,
176—182, 185—190, 192, 195,
197, 201—206

წყალობით მოქსენება 81, 171

ჰუონდიდელი 163

ხრონიკონი 172; იხ. ქრონიკონი

ქევი 87

ქელი (საბუთი) 71

პელი 9, 33, 102, 172, 175

ქელმწიფე 172

ქელმწიფობა 179

ქელოსნობა 205ა, ბ

ქელ-ყოფა 167ა; ქელის-ყოფა ცად 9

ქორცი 146

ქორციელად შეწყალება 42

ჯუარი 44, 78, 139, 153, 160; ჯ.
ქრისტესი 27:1, 173ა; ჯ. წმ. გი-
ორგისა 179

ჯრუჰისა ერი 161

ჯრუჰისა ერისთავი 179

ჯუარცმად 106

- ანუხვა (გულაუთის რ-ნი)
44 (XI ს.), 45 (XI ს.), 105 (XII ს.)
- ბარი (ონის რ-ნი)
46 (XI ს.), 47 (XI ს.)
- ბაჯითი (საჩხერის რ-ნი)
48 (XI ს.), 49 (XI ს.), 50 (XI ს.),
51 (XI ს.), 52 (XI ს.), 53 (XI ს.),
54 (XI ს.)
- ბელა (ოჩამჩირის რ-ნი)
12 (X ს.), 207 (XIII ს-ის II ნახ.), 210 (1293—1324 წწ.)
- ბესლეთის ხიდი (სოხუმის მიდამო-
ბი)
55 (XI ს.)
- ბრავალძალი იხ. მთისკალთა (ძვ.
მრავალძალი/ბრავალძალი, ონის
რ-ნი)
- გაღიდი (ვანის რ-ნი)
56 (XI ს.)
- გელათი (ქუთაისის მიდამოები)
162 (1125 წ.)
- გონიო იხ. ორხვი, მიდამოები — გო-
ნიო (კავერის რ-ნი)
- გორი (ამბროლაურის რ-ნი)
57 (XI ს.)
- გორისუბანი (ამბროლაურის რ-ნი)
58 (XI ს.)
- გორისჯვარი (საჩხერის რ-ნი)
59 (XI ს.)
- დარკვეთი (ქიათურის რ-ნი)
60 (XI ს.), 61 (XI ს.), 62 (XI
ს.), 63 (XI ს.), 64 (XI ს.), 65 (XI
ს.), 66 (XI ს.), 67 (XI ს.), 68 (XI
ს.), 183 (XII—XIII სს.) 184
(XII—XIII სს.)
- დიხაზურგა (გალის რ-ნი)
69 (XI ს.)
- ეხვევი (საჩხერის რ-ნი)
70 (XI ს.)
- ვანი
185 (XII—XIII სს.)
- ზემო კრიხი (ამბროლაურის რ-ნი)
13 (X ს.), 14 (X ს.), 15 (X ს.),
16 (X ს.), 17 (X ს.), 18 (X ს.), 19
(X ს.), 71 (XI ს.), 72 (XI ს.), 78
(XI ს.)
- ზუგდიდი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიუ-
ლი მუზეუმი
166 (XII ს.), 167 (XII ს.)
- თუზი (თერჯოლის რ-ნი)
74 (XI ს.)
- იოხვისი (ქიათურის რ-ნი)
75 (XI ს.)
- ილორი (ოჩამჩირის რ-ნი)
186 (XI—XII სს.), 187 (XI—
XII სს.), 188 (XI—XII სს.),
189 (XI—XII სს.), 190 (XI—
XII სს.)
- ინჩხური (გეგეუკორის რ-ნი)
76 (XI ს.)
- კაცხი (ქიათურის რ-ნი)
86 (1010—1014 წწ.); 87 (1014—
1027 წწ.), 77 (XI ს.), 78 (XI ს.),
79 (XI ს.), 80 (XI ს.), 81 (XI ს.)
- ლაბეჟინა (ამბროლაურის რ-ნი)
191 (XI—XII სს.), 192 (XI—

- XII სს.), 193 (XI—XII სს.), 194 (XI—XII სს.), 195 (XI—XII სს.), 196 (XI—XII სს.), 197 (XI—XII სს.), 198 (XI—XII სს.), 199 (XI—XII), 200 (XI—XII სს.).
- ლაშე** (ორჯონიკიძის რ-ნი)
82 (XI ს.)
- ლეკნარი** (ამბროლაურის რ-ნი)
27 (X—XI სს.) 28 (X—XI სს.), 83 (XI ს.)
- ლუპა** (ლეპა, მესტიის რ-ნი)
147 (XI—XII სს.)
- მარგვიში** (ლენტეხის რ-ნი)
29 (X—XI სს.)
- მარტვილი** (ძვ. ჭყონდიდი, გეგეჰკორის რ-ნი)
8 (996 წ.), 9 (X ს-ის დასას., შეიძლება 996 წ.), 10 (X ს-ის დასას., შეიძლება 996 წ.), 84 (XI ს.), 208 (XIII ს-ის II ნახ.)
- მაცხვარიში** (მესტიის რ-ნი, ლატალის სას. საბჭო)
30 (X—XI სს.), 31 (X—XI სს.)
- მთისკალთა** (ძვ. მრავალძალი/ბრავალძალი, ონის რ-ნი)
85 (XI ს.), 86 (XI ს.), 168 (XII ს.), 169 (XII ს.)
- მოქვის მიდამოები** (ოჩამჩირის რ-ნი)
170 (XII ს.)
- მიქარწმინდა** (ამბროლაურის რ-ნი)
87 (XI ს.)
- მრავალძალი იხ. მთისკალთა** (ძვ. მრავალძალი/ბრავალძალი, ონის რ-ნი)
- მსიგზუა** (გუდაუთის რ-ნი)
5 (IX—X სს.), 6 (IX—X სს.)
- მწვანეყვავილა იხ. ჭუთაისი, მწვანეყვავილა**
- ნესგუნი** (მესტიის რ-ნი, ლენჯერის სას. საბჭო)
88 (XI ს.), 89 (XI ს.)
- ნიკორწმინდა** (ამბროლაურის რ-ნი)
85 (1010—1014 წწ.), 90 (XI ს.), 91 (XI ს.), 92 (XI ს.), 93 (XI ს.), 94 (XI ს.), 95 (XI ს.), 96 (XI ს.), 97 (XI ს.), 202 (XII ს.), 203 (XII ს.)
- ორხვი, მიდამოები — გონიო** (ცაგერის რ-ნი)
98 (XI ს.), 99 (XI ს.)
- პატარა ონი** (ამბროლაურის რ-ნი), წმ. გიორგის ეკლესია
100 (XI ს.), 101 (XI ს.)
- პატარა ონი** (ამბროლაურის რ-ნი), წმ. ნიკოლოზის ეკლესია
102 (XI ს.), 103 (XI ს.)
- პერევისა** (ჭიათურის რ-ნი)
104 (XI ს.)
- უბიანი** (მესტიის რ-ნი, უშგულის სას. საბჭო)
148 (XI—XII სს.)
- რგანი** (ჭიათურის რ-ნი)
42 (XI ს-ის I ნახ.), 43 (XI ს-ის I ნახ.)
- სავანე** (საჩხერის რ-ნი)
88 (1046 წ.), 89 (1046 წ.), 40 (1046 წ.), 41 (1046 წ.), 105 (XI ს.)
- სამათო** (გუდაუთის რ-ნი)
106 (XI ს.)
- სვიფი** (მესტიის რ-ნი, ფარის სას. საბჭო)
107 (XI ს.)
- სიმონეთი** (თერჯოლის რ-ნი)
108 (XI ს.), 109 (XI ს.), 110 (XI ს.), 111 (XI ს.), 112 (XI ს.), 113 (XI ს.), 114 (XI ს.), 115 (XI ს.), 116 (XI ს.), 117 (XI ს.)
- სომიწო** (ონის რ-ნი)
118 (XI ს.), 149 (XI—XII სს.)
- სპეთი** (საჩხერის რ-ნი)
119 (XI ს.)

- სხვადა (ამბროლაურის რ-ნი) 23 (X ს.), 24 (X ს.), 25 (X ს.),
204 (XIII ს.), 205 (XIII ს.) 26 (X ს.)
- სხიერი (ონის რ-ნი) ჩიხა (საჩხერის რ-ნი)
7 (IX—X სს.) 173 (XII ს.)
- უბისა (ორჯონიკიძის რ-ნი), წმ. გი- ჩუკული (ლენტეხის რ-ნი)
ორგის ეკლესია 174 (XII ს.), 175 (XII ს.)
- 1 (IX—X სს.), 2 (IX—X სს.), 3 ცაიში (ზუგდიდის რ-ნი)
(IX—X სს.), 4 (IX—X სს.), 206 200 (XIII ს-ის II ნახ.)
(XIII ს.)
- უბისა (ორჯონიკიძის რ-ნი), „სვეტი“ წებელდა (გულრიფშის რ-ნი)
163 (1141 წ.), 171 (XII ს.) 140 (XI ს.)
- ფალა (მესტიის რ-ნი, ცხემარის სას. წკელიკარი (გალის რ-ნი)
საბჰო) 176 (XII ს.), 177 (XII ს.), 178
120 (XI ს.) (XII ს.)
- ფხოტრერი (მესტიის რ-ნი, ეცერის წულუკიძე (ძვ. ხონი)
სას. საბჰო) 151 (XI—XII სს.), 152 (XI—
121 (XI ს.) XII სს.), 153 (XI—XII სს.), 154
(XI—XII სს.), 155 (XI—XII
სს.), 156 (XI—XII სს.), 157
(XI—XII სს.), 158 (XI—XII
სს.), 159 (XI—XII სს.), 160
XI—XII სს.)
- ქედისუბანი (ამბროლაურის რ-ნი) ჭოხულდი (მესტიის რ-ნი, ბეჩოს
122 (XI ს.) სას. საბჰო)
141 (XI ს.)
- ქორეთი (საჩხერის რ-ნი) ქყონდილი იხ. მარტვილი (ძვ. ქყონ-
11 (1000 წ.), 123 (XI ს.), 124 დილი, გეგეჰკორის რ-ნი)
- (XI ს.), 125 (XI ს.), 126 (XI ს.), ზვამლი (ამბროლაურის რ-ნი)
127 (XI ს.), 128 (XI ს.), 129 201 (XII—XIII სს.)
- (XI ს.), 130 (XI ს.), 131 (XI ს.)
- ქუთაისი, ბაგრატიის ტაძარი ხიმში (ამბროლაურის რ-ნი)
32 (1003 წ.), 33 (1001—1008 წწ.), 140 (XI ს. II ნახ.)
- 34 (1001—1008 წწ.), 132 (XI ს.), ზონი იხ. წულუკიძე (ძვ. ხონი)
- 133 (XI ს.), 134 (XI ს.), 135 (XI ს.)
- ქუთაისი, ისტორიულ-ენოგრაფიუ- ზუაფი (გულაუთის რ-ნი)
ლი მუზეუმი 164 (1156—1178 წწ.)
- 136 (XI ს.), 150 (XI—XII სს.)
- ქუთაისი, მწვანეუვაილა ჯახუნდერი (ლენტეხის რ-ნი) 142
172 (XII ს. შეიძლება 1113 წ.) (XI ს.), 143 (XI ს.), 144 (XI ს.)
- ღვანკითი (თერჯოლის რ-ნი) ჭოისუბანი იხ. შრომისუბანი (ძვ.
137 (XI ს.), 138 (XI ს.) ჭოისუბანი, ონის რ-ნი)
- ღუმურიში (გალის რ-ნი) 139 (XI ს.)
- შრომისუბანი (ძვ. ჭოისუბანი, ონის რ-ნი) 145 (XI ს.), 101 (XI—XIII სს.),
20 (X ს.), 21 (X ს.), 22 (X ს.), 170 (XI ს.), 180 (XI ს.), 181
(XI ს.), 182 (XI ს.)

ბიბლიოგრაფიული შემოკლებები

- ალადაშვილი, 1957 — ნ. ალ ა დ ა შ ვ ი ლ ი, ნიკორწმინდის რელიეფები, თბ., 1957.
- ალადაშვილი, 1969 — ნ. ალ ა დ ა შ ვ ი ლ ი, „ჭერის აპალუმის“ თემა ქართულ ხელოვნებაში, ძმ, 17, 1969.
- ალადაშვილი, 1978 — ნ. ალ ა დ ა შ ვ ი ლ ი, ჯოისუბნის რელიეფები, „სახკოთა ხელოვნება“, 7, 1978.
- ამირანაშვილი, 1930 — შ. ა მ ი რ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, უბისი, ტფ., 1930.
- ამირანაშვილი, 1974 — შ. ა მ ი რ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართველი მხატვარი დამიანე, თბ., 1974.
- ანდლელაძე, 1969 — ნ. ან დ ლ ე ლ ა ძ ე, სპეთის „ზედა მაცხოვრის“ ხუროთმოძღვრული ძეგლი, ძმ, 18, 1969.
- ბაღრიძე, 1971 — შ. ბ ა ღ რ ი ძ ე, მცირე შენიშვნები ნიკორწმინდის სააღმშენებლო წარწერაზე, „მნათობი“, 6, 1971.
- ბარნაველი, 1970 — თ. ბ ა რ ნ ა ვ ე ლ ი, ბესლეთის ხიდის თარიღისათვის, „მაცნე“, 6, 1970.
- ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973 — ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი ვ ა ხ უ შ ტ ი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტომი IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს მ ი ე რ, თბ., 1973.
- ბერიძე, 1942 — ე. ბ ე რ ი ძ ე, ეხვევის ტაძარი „დელა ლეთისა“, ჭხ, I, 1942.
- ბერიძე, 1942ა — ე. ბ ე რ ი ძ ე, სავანე (XI ს-ის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი), ჭხ, I, 1942.
- ბერიძე, 1950 — ე. ბ ე რ ი ძ ე, კაცხის ტაძარი, ჭხ, 3, 1950.
- ბერიძე, 1967 — ე. ბ ე რ ი ძ ე, ძველი ქართველი ოსტატები, თბ., 1967.
- ბერიძე, 1973 — ე. ბ ე რ ი ძ ე, ზობის ტაძრის ისტორიისათვის, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 2, 1973.
- ბერიძე, 1974 — ე. ბ ე რ ი ძ ე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ., 1974.
- ბერიძენიშვილი, 1940 — ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, სავაზრო ფეოდალურ საქართველოში, „ენი-მკის მოამბე“, V—VI, 1940.
- ბერიძენიშვილი, 1964 — ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, ისტორიულ-გეოგრაფიული ექსპედიცია 1932 წ. (დღიური), იხ. მ ი ს ი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1964.
- ბერიძენიშვილი, 1964ა — ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, ჭავჭავთის 1933 წლის ექსპედიციის დღიური, იხ. მ ი ს ი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1964.
- ბერიძენიშვილი, 1966 — ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, იშვიშაძემოზელოზობის ფორმებისათვის ფეოდალურ საქართველოში, იხ. მ ი ს ი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966.
- ბერიძენიშვილი, 1971 — ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წეს-წყობილება XIV—XVIII სს. იხ. მ ი ს ი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, თბ., 1971.
- ბოჭორიძე, 1925 — გ. ბ ო ჭ ო რ ი ძ ე, ორი ფიქალწერილი, სმ, I, 1925.
- ბოჭორიძე, 1927 — გ. ბ ო ჭ ო რ ი ძ ე, ჭვარისას ძეგლი, სხ, III, 1927.
- ბოჭორიძე, 1930 — გ. ბ ო ჭ ო რ ი ძ ე, რაჭის ისტორიული ძეგლები, სმ, V, 1930.
- ბოჭორიძე, 1933 — გ. ბ ო ჭ ო რ ი ძ ე, რაჭის ისტორიული ძეგლები, სმ, VII, 1933.
- ბოჭორიძე, 1935 — გ. ბ ო ჭ ო რ ი ძ ე, რაჭის ისტორიული ძეგლები, სმ, VIII, 1935.
- გამბაძევილი, 1978 — ე. გ ა მ ბ ა ძ ე ვ ი ლ ი, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, თბ., 1978.
- გაფრინდაშვილი, 1967 — გ. გ ა ფ რ ი ნ დ ა შ ვ ი ლ ი, ზედა ვარძიის „კოდურკვაილოვანი“ წარწერა, ძმ, 10—11, 1967.
- გაფრინდაშვილი, 1970 — გ. გ ა ფ რ ი ნ დ ა შ ვ ი ლ ი, 1000 წლის სამშენებლო წარწერა ქორეთის ეკლესიაზე, ძმ, 21, 1970.

- გიულენშტედტი, I, 1962 — გიულენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გ ე ლ ა შ ვ ი ლ - შ ა, თბ., 1962.
- გიულენშტედტი, II, 1964—გიულენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გ ე ლ ა შ ვ ი ლ - შ ა, თბ., 1964.
- გომელაური, 1969 — ი. გ ო მ ე ლ ა უ რ ი, ლიხაურის ეკლესიის სამრეკლო, ძმ, 17, 1969.
- გორგაძე, 1911 — ს. გ ო რ გ ა ძ ე, ბაგრატის ტაძარი, ისტორიულ-არქეოლოგიური აღწერა, თფ., 1911.
- გრიგოლია, 1966 — ე. გ რ ი გ ო ლ ი ა, ექ. თაყაიშვილი და ქართული ეპიგრაფიკა, კრ., „აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილი“, თბ., 1966.
- დვალი, 1968 — მ. დ ვ ა ლ ი, ლეკნარის წმ. გიორგის ეკლესია, „მაცნე“, 4, 1968.
- დვალი, 1969 — მ. დ ვ ა ლ ი, პატარა ონის ხუროთმოძღვრული ძეგლის აღდგენა—გამაგრებითი სამუშაოები, ძმ, 18, 1969.
- დოლიძე, 1958 — ვ. დ ო ლ ი ძ ე, გარბანი, თბ., 1958.
- დონდუა, 1968 — ვ. დ ო ნ დ უ ა, გეგუთის ციხე-დარბაზის შესახებ, კრ. „შოთა რუსთაველი“, საქართველოს ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის სამეცნიერო საზოგადოება, თბ., 1968.
- დონდუა, 1973 — ვ. დ ო ნ დ უ ა, გეგუთის ციხე-დარბაზის შესახებ, იხ. მ ი ს ი, საისტორიო ძეგლები, II, თბ., 1973.
- დუმბაძე, 1950, — მ. დ უ მ ბ ა ძ ე, ისტორიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე, ბათუმი, 1950.
- ელაია, 1962 — გ. ე ლ ი ა ე ა, კუნდილი — მარტიელი (ისტორიული მშობლივა), თბ., 1962.
- ელაია, 1968 — გ. ე ლ ი ა ე ა, გეგუქორის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში (გზამკლევი), თბ., 1968.
- ელაია, 1969 — გ. ე ლ ი ა ე ა, კუნდილი-მარტიელი უძველესი ქართული საგანმანათლებლო ცენტრი (მეგზური), თბ., 1969.
- ვაშაყმაძე, 1955 — შ. ვ ა შ ა ყ მ ა ძ ე, რ. ერისთავის წერტილები მ. ბროსესადმი, ლმ, IX, 1955.
- ვახუშტი, 1885 — ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ისტორია. განმარტებული და შევსებული ახლად შექმნილის არხეოლოგიურისა და ისტორიულის ცნობებით დ. ზ. ბ ა ქ რ ა ძ ი ს მ იერ. ნაწილი პირველი, ტფ., 1885.
- ზაქარაია, 1947 — პ. ზ ა ქ ა რ ა ი ა, ჯეგათა, „ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები“, I, 1947.
- ზაქარაია, 1956 — პ. ზ ა ქ ა რ ა ი ა, ცაიშის ხუროთმოძღვრული კომპლექსი, თბ., 1956.
- ზაქარაია, 1968 — პ. ზ ა ქ ა რ ა ი ა, გვიანი შუასაუკუნეების ორი არქიტექტურული ძეგლი, ხმ, XXV-B, 1968.
- თაყაიშვილი, 1907 — ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წ. I, ტფ., 1907.
- თაყაიშვილი, 1914 — ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, არხეოლოგიური მოგზაურობანი დ შენიშვნანი, წ. II, ტფ., 1914, იგივე, იხ. „წველი საქართველო“, ტ. III, ტფ., 1913—1914.
- თაყაიშვილი, 1937 — ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937.
- თაყაიშვილი, 1960 — ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960.
- თაყაიშვილი, 1963 — ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, არქეოლოგიური მოგზაურობა რაკაში 1919 და 1920 წლებში, თბ., 1963.
- თაყაიშვილი, 1963— აკადემიკოსი ექვთიმე თაყაიშვილის შრომათა ბიბლიოგრაფია, გამოსაცემად მოამზადა ელ. კ ე ლ ე ნ ჭ ე რ ი ძ ე მ, თბ., 1963.
- ინგოროვია, 1941 — პ. ი ნ გ ო რ ო ვ ე ა, სვანეთის საისტორიო ძეგლები, ნაკვ. მეორე, ტექსტები, თბ., 1941.
- კაქაბაძე, 1928 — ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, გეგუთის ეპიგრაფიკული მასალები, სკ, III, 1928.
- კაქაბაძე, 1929—ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, წინასწარი ცნობა დასავლეთ საქართველოს ზოგირთ ეპიგრაფიკული მასალის შესახებ, სკ, IV, 1929.
- კაქაბაძე, 1966 — ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, შოთა რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1966.

- კალისტრატე, 1894 — კ ა ლ ი ს ტ რ ა ტ ე, ხობის მონასტერი და მისი ისტორიული წყარო, 1059—1125 წწ. ახალ-სენაკი, 1894.
- კარბელაშვილი, 1903 — პ. კ ა რ ბ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, სვანეთში ორი კვირით, „ივერია“, 16. IX. 1903.
- კატალოგი, 1967 — ქართული კულტურის ძეგლები, გამოფენის კატალოგი, თბ., 1967.
- ლოლაშვილი, 1971 — ი. ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი, დავით სოსლანის აკლდამის ხადუმლობა, თბ., 1971.
- ლომინაძე, 1954 — ბ. ლ ო მ ი ნ ა ძ ე, მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII—XVIII სს. ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მსკი, 31, 1954.
- ლომინაძე, 1955 — ბ. ლ ო მ ი ნ ა ძ ე, გელათი, თბ. 1955.
- ლომინაძე, 1966 — ბ. ლ ო მ ი ნ ა ძ ე ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, I, თბ., 1966.
- მარი, 1955 — ნ. მ ა რ ი, იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქო წიგნსაცავის ქართული ხელნაწერების მოკლე აღწერილობა. დასაბუძვლად მოაზიარა ე. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ შ ა, თბ., 1955.
- მაკულევიჩი, 1938 — ლ. მ ა კ უ ლ ე ვ ი ჩ ი, ნიკორწმინდა და კმის ადგილი საქართველოს კულტურაში, „ენიმეის მოამბე“, III, 1938.
- მეგრელიძე, 1960 — ი. მ ე გ რ ე ლ ი ძ ე, რუსთაველი და ფოლკლორი, თბ., 1960.
- მესხია, 1944 — შ. მ ე ს ხ ი ა, ეახუშტი და ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, „ანალები“, I, თბ., 1944.
- მეფისაშვილი, 1964 — რ. მ ე ფ ი ს ა შ ვ ი ლ ი, XVII ს-ის ხიდი ღვ.ქ.წმწერაზე, „საბჭოთა ხელოვნება“, 8, 1964.
- მეფისაშვილი, 1965 — რ. მ ე ფ ი ს ა შ ვ ი ლ ი, გელათი, თბ., 1965.
- ნიკოლეიშვილი, 1966 — მ. ნ ი კ ო ლ ე ი შ ვ ი ლ ი, „მწუწანე ყვავილას“ ისტორიული ძეგლები, მბ, 6, 1966.
- ელენტი, 1965 — ს. ე ლ ე ნ ტ ი, ფონეტიკური შენიშვნები სვანეთის ქართულ წარწერებზე, იბ. მ ი ს ი, ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბ., 1965.
- სილოგავა, 1972 — ვ. ს ი ლ ო გ ა ვ ა, ქართული სამართლის ძეგლები დასავლეთ საქართველოს ლაბიარულ წარწერებში, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 4, 1972.
- სილოგავა, 1977 — ვ. ს ი ლ ო გ ა ვ ა, ქტიტორთა ფრესკული წარწერები ზემო სვანეთში, კრ. „სვანეთი, I“, თბ., 1977.
- სოხაშვილი, 1971 — გ. ს ო ხ ა შ ვ ი ლ ი, სვანეთი, თბ., 1971.
- სუმბატ დავითის ძე, 1949 — ს უ მ ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ი ს ძ ი ს ქრონიკა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ, გაზეთებში მესამე, ტექსტი გამოსცა შვესაელი, შენიშვნებით და ორი გენეალოგიური ტაბულით აკად. ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ შ ა, მსკი, 27, 1949.
- ტულუში, 1977 — აბ. ტ უ ლ უ შ ი, XIII—XIV საუკუნეთა მიწის უცნობი წარწერა მბ, 45, 1977.
- ქრონიკები, I, 1893 — ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწვობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ე ო რ დ ა ნ ი ა ს მ ი ე რ, წ. I, ტფ. 1892—1893.
- ქრონიკები, II, 1897 — ქრონიკები და სხვა მასალა... წ. II, ტფ., 1897.
- ქუთათელიძე, 1894 — ა. ქ უ თ ა თ ე ლ ა ძ ე, სოფელი ლიკორწმინდა, წარწერანი, „მწყემსი“, VII, 1894.
- ქცა, I, 1955 — ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს მ ი ე რ, ტ. I, თბ., 1955.
- ქცა (ანასელი) — ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლის ნუსხა. გამოსაცემად მოაზიარა ფილოლოგიის განყოფილებამ ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს რ ე ა დ კ ე ი თ, თბ., 1942.
- ღამბაშიძე, 1976 — გ. ღ ა მ ბ ა შ ი ძ ე, ქართული კულტურის ძეგლები დვალეთში, „საბჭოთა ხელოვნება“, 3, 1976.
- ყუბანეიშვილი, 1941 — ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, პლ. ოსელიანის წერტილები აკად. მ. ბროსესადმი, „ბათუმის სამაშაველებლო ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული“, წ. I, ბათუმი, 1941.
- ყუბანეიშვილი, 1964 — თეიმურაზ ბაგრატიონის წერტილები აკად. მ. ბროსესადმი. ტექსტი გამოსაცემად წინასწარ და, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო სოლომონ ყუბანეიშვილი, თბ., 1964.

- შანიძე, 1935 — აკ. შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართულის ქრესტომათა, I, ტფ., 1935.
- შანიძე, 1956 — აკ. შ ა ნ ი ძ ე, ვანისმარშარლოს ქანდაკების წარწერის წაკითხვა-გაგებისათვის, სპაშ, XVII: 9, 1956.
- შანიძე, 1967 — აკ. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ორთოგრაფიის ისტორიიდან, „დროშა“, 10, 1967.
- შარაშიძე, 1966 — ქრ. შ ა რ ა შ ი ძ ე, საერო კედლის მხატვრობა XII ს-ის საქართველოში, „მაცნე“, 5, 1966.
- შმერლინგი, 1955 — რ. შ მ ე რ ლ ი ნ გ ი, უბისის ტაძრის დათარიღებისათვის, სპაშ, XVI: 2, 1955.
- შმერლინგი, 1956 — რ. შ მ ე რ ლ ი ნ გ ი, მარმარილოს ქანდაკება ს. ვანიდან, სპაშ, XVII: 2, 1956.
- შუკეანი, 1976 — მ. შ უ კ ე ა ნ ი, მუზეუმის ახალი შენაძენი, გაზ. „ახალი სენაეთი“, 24, VII, 1976.
- ჩიტაია, 1944 — გ. ჩ ი ტ ა ი ა, ლეჩხუმის ექსპედიციის მოკლე ანგარიში, სშ, XII-B, 1944.
- ცინცაძე, 1954 — ვ. ც ი ნ ც ა ძ ე, ბაგრატის ტაძარი, თბ., 1954.
- ცინცაძე, 1963, — ვ. ც ი ნ ც ა ძ ე, ზემო კრიხის ხუროთმოძღვრული ძეგლი, ქს, 6, 1963.
- ცისკარიშვილი, 1959 — ვ. ც ი ს კ ა რ ი შ ვ ი ლ ი, ქაფახეთის ეპიგრაფიკა როგორც საისტორიო წყარო, თბ., 1959.
- ძიძიგური, 1974 — შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ოს-ბაყათარის ლექს-ეპიტაფია, „საიუბილეო კრებული“ . აღ. ბარამიძეს დაბადების 70 წლისთაზე“, თბ., 1974.
- ქალძ, I, 1963 — ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (X—V სს.). დასაბუქლად მოაზრდეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჭაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ქანკიევმა და ც. ქლავაიამ ი ლ ი ა ბ უ ლ ა ძ ე ს ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1963.
- წერეთელი, 1894 — გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, სავანის ეკლესია, „კვალი“, № 27, 1894.
- წერეთელი, 1895 — გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, ღვიშის ტაძარი და მისი კარები, „კვალი“, № 28, 1895.
- წერეთელი, 1895ა — გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, კაცხის მონასტერი, „კვალი“, № 15, 1895.
- წერეთელი, 1895 ბ — გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, ეხევის ღვთისმშობლის ტაძრის ნანგრევი, „კვალი“, № 20, 1895.
- წერეთელი, 1895 — გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, ქალის წმინდის გიორგის ეკლესია, „კვალი“, № 21, 1895.
- წერეთელი, 1896 — გ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, ქრუკის მონასტერი, „მწვემსი“, № 28, 1899.
- კიკინაძე, სილოგავა, 1977 — ს. კ ი კ ი ნ ა ძ ე, ე. ს ი ლ ო გ ა ვ ა, ქვათა საუბარი, „კომუნისტი“, 22. 1. 1977.
- ხანთაძე, 1941 — შ. ხ ა ნ თ ა ძ ე, დ. მელენიეთხუცესიშვილის წერილები მ. ბროსესადმი, სშ, 1941.
- ხანთაძე, 1966 — შ. ხ ა ნ თ ა ძ ე, მარი ბროსე (ისტორიოგრაფიული ნარკვევი), თბ., 1966.
- ჩაეახიშვილი, 1949 — ივ. ჩ ა ე ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული დამწერლობათა-მცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია, მეორე გამოცემა, თბ., 1949.
- ჩაეახიშვილი, 1965 — ივ. ჩ ა ე ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, თბ., 1965.

- Аджинджал, 1957 — И. А. А д ж и н д ж а л, Материалы к изучению резьбы по дереву, рогу, кости, камню и металлу в дореволюционной Абхазии, ТАБГМ, II, 1957.
- Авидзба, 1967 — А. А в и д з б а, любопытная страница истории, «Советская Абхазия», 7. X. 1967, № 199.
- Аладашвили, 1977 — Н. А. А л а д а ш в и л и, Монументальная скульптура Грузии. Фигурные рельефы V—XI веков, М., 1977.
- Бакрадзе, 1875 — Д. З. Б а к р а д з е, Кавказ в древних памятниках христианства, ЗОЛКА, I, 1875.
- Бгажба, 1959 — Х. С. Б г а ж б а, Из истории письменности в Абхазии, ТАБИЯЛИ, XXX, 1959.
- Бгажба, 1967 — Х. С. Б г а ж б а, Из истории письменности в Абхазии, Тб., 1967.
- Беридзе, 1969 — В. В. Б е р и д з е, Искусство древней Грузии, Ежегодник «Наука» и человечество», М., 1969.

- Джанашвили, 1907 — М. Джанашвили, От Ново-Сенак до сел. Дихазурга, ИКОИМАО, вып. II, 1907.
- Джанполадян, 1969 — Р. М. Джанполадян, Средневековые армянские надписи, ЭВ, XIX, 1969.
- Дюбуа де Монперэ, 1937 — Путешествие вокруг Кавказа Фредерика Дюбуа де Монперэ, I, перв. с французского Н. А. Данкевич - Пущиной, Сухуми, 1937.
- Иоселиани, 1845 — Пл. Иоселиани, Кацхский храм в Имерети, «Закавказский Вестник», 2. VIII. 1845, № 16.
- Иоселиани, 1845а — Пл. Иоселиани, Кацхский храм в Имерети, Тифлис, 1845.
- Кацяя, 1963 — А. К. Кацяя, Илори (памятник XI века), Сухуми, 1963.
- Ломинадзе, 1959 — Б. Ломинадзе, Гелати, Тб., 1959.
- Марр, 1916 — Н. Я. Марр, Описание дворцовой церкви в Ани, Пгр., 1916.
- Майсуров, 1851 — Е. М. Майсуров, Орывок из путешествия по Имерети «Кавказ», № 42, 1851.
- Мацулевич, 1938 — Л. А. Мацулевич, Никорцинда и ее место в архитектуре Грузии, «Сборник Руставели», Тб., 1938.
- Мегрелидзе, 1960 — И. Мегрелидзе, О жизни и эпиграфических работах Е. С. Такайшвили, ЭВ, XIII, 1960.
- Меликсет-Бекоев, 1960 — Л. М. Меликсет-Бекоев, Работы по армянской эпиграфике после Великой Октябрьской Социалистической революции, ЭВ, XIII, 1960.
- Мелпсашвили, 1968 — Р. С. Мелпсашвили, Архитектурный ансамбль Гелати, Тб., 1968.
- Муравьев, 1848 — А. П. Муравьев, Грузия и Армения, ч. III, СПб., 1848.
- Опись, 1890 — Опись памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии, сост. Н. Кондаков. Грузинские надписи прочтены и истолкованы Дмитрием Баградзе, СПб., 1890.
- Орбели, 1956 — Р. Р. Орбели, Грузинские рукописи Института востоковедения АН СССР, вып. I, М.-Л., 1956.
- Павлинов, 1893 — А. М. Павлинов, Экспедиция на Кавказ, МАК, III, 1893.
- Пачулиа, 1968 — В. Пачулиа, По древней но вечно молодой Абхазии, Сухуми, 1968.
- Ростомов, 1898 — И. Ростомов, Ахалкалакский уезд в археологическом отношении, СМОМПК, XXV, 1898.
- Силогава, 1974 — В. И. Силогава, Две надписи церкви с Ргани, сб. «Проблемы палеографии и кодикологии в СССР», М., 1974.
- Такайшвили, 1907 — Е. С. Такайшвили, Археологические экскурсии, разыскания и заметки, ИКОИМАО, вып. II, 1907.
- Такайшвили, 1915 — Е. С. Такайшвили, Тквирская церковь в Мингрелии и ее древности, XV, т. IV, вып. III, 1915.
- Такайшвили, 1915а — Е. С. Такайшвили, Археологическая экскурсия по Кутаисской губернии (Убиси, Сазанская икона), СМОМПК, XLIV, 1915.
- Такайшвили, 1915 б — Е. С. Такайшвили, Археологические экскурсии, разыскания и заметки, вып. V, 1915.
- Такайшвили, 1927 — Е. С. Такайшвили, Церковь в Ване, в Имерии и ее древности, ИКИАИ, II (1917—1925), 1927.
- Такайшвили, 1952 — Е. С. Такайшвили, Археологическая экспедиция 1917 года в южные провинции Грузии, Тб., 1952.
- Уварова, 1894 — П. С. Уварова, Христианские памятники, МАК, IV, 1894.
- Уварова, 1904 — П. С. Уварова, Поездка в Пшавлию, Хевсуретию и Сванетию, МАК, X, 1904.
- Хантадзе, 1971 — Ш. Хантадзе, Академик Мари Броссе и русское и европейское грузиноведение, Тб., 1971.

- Хаханов, 1904 — А. Хаханов, Сванские рукописные Евангелия, МАК, X, 1904.
- Хускивадзе, 1892 — Ф. Хускивадзе, Квирильское ущелье, СМОМПК, XIII, 1892.
- Церетели, 1891 — Г. Е. Церетели, Полное собрание надписей на стенах и камнях и приписок к рукописям Гелатского монастыря, ДВ. т. I, вып. II, М., 1891.
- Церетели, 1898 — Г. Е. Церетели, Археологическая экскурсия по Квирильскому ущелью, МАК, VII, 1898.
- Цинцадзе, 1959 — В. Г. Цинцадзе, Краткий отчет по руководству работами консервации храма Баграта в Кутаиси и некоторые вопросы научного его исследования, № 5, 1959.
- Чубинашвили, 1958 — Нико Чубинашвили, Грузинская средневековая художественная резьба по дереву (перелом X—XI вв.), Тб., 1958.
- Чубинашвили, 1959 — Г. Н. Чубинашвили, Грузинское чеканное искусство, Текст, Тб., 1959.
- Чубинашвили, 1970 — Г. Н. Чубинашвили, Грузинская средневековая архитектура и три ее величайших кафедрала, см. Его, «Вопросы истории искусства», т. I, Тб., 1970.
- Чубинашвили, 1970а — Г. Н. Чубинашвили, Кумурдо и Никорцминда, как пример разных этапов развития барокального стиля в грузинском искусстве, см. Его, «Вопросы истории искусства», т. I, Тб., 1970.
- Шанидзе, 1938 — А. Г. Шанидзе, Новоткрытый алфавит кавказских албанцев и его значение для науки, „ბნჯობ მკვდრე“, IV, 1938.
- Шанидзе, 1956 — А. Г. Шанидзе, К чтению и пониманию надписи на мраморной скульптуре из Вани, №2, XVII:2, 1956.
- Шервашидзе, 1967 — Л. А. Шервашидзе, Цкелкар (Ацкар), МАА, 1967.
- Шмерлинг, 1955 — Р. О. Шмерлинг, К датировке Убисского храма, №2, XVI:2, 1955.
- Шмерлинг, 1956 — Р. О. Шмерлинг, Мраморная скульптура из с. Вани, №2, XVII:2, 1956.
- Шмерлинг, 1962 — Р. О. Шмерлинг, Малые формы в архитектуре средневековой Грузии, Тб., 1962.
- Шмерлинг, 1963—Р. О. Шмерлинг, Церковь в селении Дарквети, №6—А, 1963.
- Zereteli, 1894—Z, Археологические изыскания в Квирильском ущелье, „Новое Обозрение“, № 3662, 1894.
- Bodchoridze, 1936—G. Bodchoridze, The Monument of Guarisa, „Georgica“, vol. I, N 2—3, London, 1936.
- Brossel, 1849, VII rapp.—M. Brossel, Rapports sur un voyage archéologique... 1er livr. SPb.; 1849.
- Brossel, 1849, VIII rapp.—Ibid.
- Brossel, 1851, XI rapp.—M. Brossel, Rapports sur un voyage archéologique... 3e livr. SPb., 1851.
- Brossel, 1851, XII rapp.—Ibid.
- Brossel, 1850, X rapp.—M. Brossel, Rapports sur un voyage archéologique... 2e livr., SPb., 1850.
- Brossel, 1851—Atlas du voyage archéologique dans la Transcaucasie, exécuté en 1847—1848, par M. Brossel, SPb., 1851.
- Brossel, 1857—M. Brossel, Notice détaillée sur les églises de Sawané et de Manglis, MA, III livr., 1857.
- Dubois, t. I—VI, 1839—1843—Voyage autour du Caucase, chez les Therkesse et les Abkhazes, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crime, par Frédéric Dubois de Montpéreux, t. I, II, III, Paris, 1839, t. IV, Paris, 1840, t. V et t. VI, Paris, 1843.
- Dubois, I, 1839—Fr. Dubois de Montpéreux, Voyage... t. I, Paris, 1839.
- Dubois, II, 1839—Fr. Dubois de Montpéreux, Voyage... t. II, Paris, 1839.

- Dubois, III, 1839—Fr. Dubois de Monipéroux, Voyage... t. III, Paris, 1839.
 Dubois, 1840 — Voyage au Caucase, chez les Tcherkesses et les Abkhases, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crimée, par Frédéric Dubois de Montpéroux, Atlas, série d'architecture, ou IIIe série, Neuchâtel en Suisse, 1840.
 Megrélidzé, 1967 — J. M e g r é l i d z é, Notice sur les épitaphes de David le Constructeur et de la reine Tamar, «Bedi Kartlisa», vol. XXIII—XXIV, Paris, 1967.
 Strygowski, 1917 — I. S t r y g o w s k i, Altai-Iran und Völkerwanderung, Leipzig, 1917.
 Taqaichvili, 1936 — E. T a q a i c h v i l i, Four basilical churches of the Qvirila Valley, «Georgica», vol., I, № 2—3, London, 1936.
 Taqaichvili, 1937a, — E. T a q a i c h v i l i, Antiquités Géorgiennes: II. Inscription de l'église de Khvami, «Byzantion», t. XI, 1937.
 Taqaichvili, 1937—E. T a q a i c h v i l i, Antiquities of Georgia, «Georgica», vol. I, № 4, 5, London, 1937.

შემოკლებანი

- ენიქის მოაბე — აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოაბე.
 ლძ — ლიტერატურული ძიებანი.
 მსკ — მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის.
 მხე — მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის.
 პძ — პალეოგრაფიული ძიებანი.
 ხა — საქართველოს არქივი.
 ხიკ — საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული.
 სკ — საისტორიო კრებული.
 სმ — საისტორიო მოაბე.
 სშმ — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოაბე.
 სშმ — საქართველოს მუზეუმის მოაბე; აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოაბე.
 ქხ — ქართული ხელოვნება.
 ძმ — ძეგლის მეგობარი.
 ძს — ძველი საქართველო.
 АКАК — Акты собранные Кавказской археографической комиссией.
 ГИЭМ — Государственный историко-этнографический музей.
 ДВ — Древности Восточные.
 ЖМНП — Журнал Министерства народного просвещения.
 ЗОЛКА — Записки Общества любителей кавказской археологии.
 ИАН — Известия Императорской Академии наук.
 ИКИАИ — Известия Кавказского историко-археологического института в Тифлисе.
 ИКОИМАО — Известия Кавказского отделения Императорского Московского археологического общества.
 МАА — Материалы по археологии Абхазии.
 МАК — Материалы по археологии Кавказа.
 СМОМПК — Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа.
 ТАБГМ — Труды Абхазского государственного музея.
 ТЛБИЯЛИ — Труды Абхазского института языка, литературы и истории.
 ХВ — Христианский Восток.
 ЭВ — Эпиграфика Востока.
 МА — Mélanges Asiatiques.
 MAIS — Mémoires de l'Académie Impériale de sciences de St-Pb.
 OrChr — Oriens Christianus.

- () — ქარაგმის გახსნა.
- [] — აღდგენილი ადგილები.
- { } — აზრის გასამართლად დამატებული სიტყვები.
- |] — წარწერის შემსრულებლის მიერ ამოკეცილი ზედმეტი ასო.
- [...] — ნაკლები ტექსტი, რომლის სიდიდე გაურკვეველია.
- [- - -] — დაზიანებული ტექსტი, რომლის აღდგენა არ მოხერხდა; ყოველი ხაზი შეესაბამება თითო ასოს.
- [?] — წაკითხვა საეჭვოა.
- (?) — წაკითხვა ეჭვს არ იწვევს, მაგრამ სიტყვა გაუგებარია.
 - | — სტრიქონის დასასრული.
 - || — ქვის ფილის დასასრული—თუ წარწერა ამოკეცილია ორ და მეტ ფილაზე.
 - + — დამატებული სიტყვები.
 - — დაკლებული სიტყვები.
 - ~ — გადასმული სიტყვები.

სურ. 1 და სურ. 11 დამზადებულია ე. ცინცაძის მიერ გადაღებული ფოტონეგატივებიდან.

გამონაკლისის სახით, როგორც მაგარ საწერ მასალაზე შესრულებულები, კრებულში შევიტანეთ კერამიკაზე (№ № 6, 8) და ხეზე (№ № 30, 31, 32ა, ბ, გ, 107, 208) მოთავსებული წარწერებიც.

НАДПИСИ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ. ЧАСТЬ I (IX—XIII ВВ.)

Резюме

Первый выпуск грузинских лапидарных надписей Западной Грузии содержит надписи IX—XIII вв. из следующих исторических провинций Грузии: Абхазии, Мингрелии, Гурии, Имерети, Рача, Лечхуми и Сванетии. Надписи XIV—XVIII вв. из этих-же районов будут изданы во II выпуске.

В книге собраны все доступные и известные к настоящему времени лапидарные надписи Западной Грузии IX—XIII веков. Часть этих надписей издается впервые, а большинство известных надписей — с уточнением текста. Все дошедшие до нас надписи изучены на местах специально для этого издания, а недошедшие надписи подготовлены к изданию по существующим публикациям.

Своду надписей предпослано двухсотлетняя история изучения лапидарных надписей Западной Грузии.

Резюме содержит перевод на русский язык всех надписей тексты которых имеют хотя бы одну смысловую фразу, а незначительные отрывки, состоящие из отдельных букв или-же несвязных слов, пропущены; этим и объясняются пробелы в нумерации надписей. В резюме пропущены, так-же, описания надписей.

Настоящий сборник был составлен в 1969—1972 гг. в Институте рукописей им. К. С. Кекелидзе АН Грузинской ССР; он и в последующее время пополнялся новыми материалами. Несколько лапидарные надписи Западной Грузии IX—XIII вв., которые по разным причинам не вошли в I выпуск, будут изданы в дополнениях II выпуска.

1

[IX—X вв.].

Убиса (Орджоникидзевский р-н).

Надпись об определении Стефану дня поминки.

† Повелевает святой Георгий: Стефан пожертвовал доброе приношение и я пожаловал ему на поминки день святого Стефана.

Кто будете настоятелем — справляйте; иначе бог взыщет с вас, аминь.

2

[IX—X вв.]. Там-же; Надпись Маврика.

† Строитель Маврик.

3

[IX—X вв.]; Там-же; Надпись Самозла.

Это я, Самозл написал.

4

[IX—X вв.]; Там-же; Надпись о преподношении камня.

Этот камень я преподнес*, кто прочтете — помолитесь <за меня>.

* Букв.: «принсс».

5

[IX—X вв.].

Мсигхуа (Гудаутский р-н, окрестности села Приморское).

Надпись Микаэла, 1.

Христос, помилуй Микаэла, аминь.

6

[IX—X вв.]; Там-же; Надпись Микаэла, 2.

Микаэл, аминь.

7

[IX—X вв.].

Схперн (Онский р-н). Надписи на плите алтарной преграды .

1. Святой Михаил.

2. Святой Гавриил.

3. Святой Георгий, помилуй Иованэ; детей его — Иосэба и Аарона!

4. а. Святой Георгий, помилуй Хуци!; б. Святой Георгий, помилуй раба твоего Микаэла! в. Это я, Микаэл написал. г. Святой Георгий, помилуй [...]. д. Святой Георгий, помилуй, Степанэ.

8

996 г.

Мартвили (древний Чконди, Гегечкорский р-н).

Строительная надпись баптистерия.

† Да возвеличит Бог Баграта, царя абхазов, в обеих жизньях! Этот святой баптистерий построил в [6]600 год от сотворения мира, в хроникон 216.

9

[Конец X в., возможно 996 г.]; Там-же, Надпись на западном фасаде храма.

Иисус Христос.

Я простираю мою руку к небесам, я клянусь десницею моею, говоря: «Я живущий в вечности».

10

[Конец X в; возможно 996 г.]; Там-же; Надпись галатоза Микаэла Опизари.
Христос, помилуй галатоза Микаэла Опизари.

11

1000 г.
Корети (Сачхерский р-н).
Строительная надпись.

Святая Троица, помилуй и возвеличь деопала Мариам и ее детей
Георгия и Хурси.

Этот балавар был поставлен в хроникон 220.

12

[X в.].
Бедна (Очамчирский р-н).
Надпись Симэона галатозтухуцеса.

Святая Богородица, вспомоществуй Симэону галатозтухуцесу,
строителю сего святого храма.

13

[X в.].
Земо Крихи (Амбролаурский р-н).
Надпись Фета.

Господи, упокой душу Фета.

14

[X в.]; Там-же; Надпись Швила.

Господи, упокой душу Швила.

15

[X в.]; Там-же; Надпись Феодора.

Святые архангелы, помилуйте славителя Вашего Феодора.

16

[X в.]; Там-же; Надпись Квита.

Святой архангел, помилуй Квита.

17

[X(в.); Там-же; Надпись славителей архангелов.

Святые архангелы, славьте славивших Вас.

18

[X в.]; Там-же; Надпись Гиорга.

Святой Архангел, помилуй Гиорга.

19

[X в.]; Там-же; Надпись Григола.

Святые архангелы, возвеличьте славившего Вас Григола.

[X в.].

Шромисубани (Опский р-н).

Надпись писца.

Христос, помилуй писца сего.

21

[X в.]; Там-же; Надпись рельефной изображении Благовещения.

1. Гавриил ангел.
2. Святая Мария.

22

[X в.]; Там-же; Надпись Калатога.

Святой Георгий.

Святой Георгий, помилуй раба твоего Калатога.

23

[X в.]; Там-же; Надпись на плите с рельефным изображением св. Феодора.

Святой Феодор.

24

[X в.]; Там же; Надписи рельефов на северном фасаде церкви.

- а. Святая Богородица.
- б. Святая церковь, помилуй скульптора-калатога сего.

25

[X в.]; Там-же; Надпись Габриэла мамасахлиси.

Святая церковь, помилуй Габриэла мамасахлиси.

26

[X в.]; Там-же; Надписи на рельефных изображениях Спаса, св. Павла и св. Петра и Суда.

1. Спас.
2. Святые апостолы Павел, Петр.
3. Суд.

27

[X—XI вв.].

Лехнари (Амбролаурский р-н).

Надпись Иованэ.

Святой Георгий, помилуй Иованэ [...].

28

[X—XI вв.]; Там-же; Надпись на северном фасаде церкви.

Святой Георгий, помилуй раба твоего [...].

[X—XI вв.].

Мацхвариши (Местийский р-н, Латальский сельсовет), церковь Спаса («Мацхвар»).

Надпись Габуцы.

Христос, помилуй Габуца.

81

[X—XI вв.]; Там же; Надпись Квирикэ Агидулиани.

Господи, помилуй Агидулиани Квирикэ.

82

1033г.

Кутаиси, Храм Баграта.

Надпись с датой об укреплении пола в храме.

† Когда пол был укреплен, хроникон был 223.

83

[1001—1008 гг.]; Там же; Строительная надпись.

† Вспомоществованием бога, Багратам с божьей волею царем абхазов и картвелов и куропалатом и его матерью — царицею Гуарандухтом был построен этот святой собор, рукою [...].

84

[1001—1008 гг.]; Там же; Надпись царя Баграта.

† О, владыка, владетель всего сущего, наипаче превознеси могущественного Баграта куропалата, царя абхазов и картвелов, — с отцом, матерью, царицею и сыном их, аминь.

85

[1010—1014 гг.].

Никорцминда (Амбролаурский р-н).

Надпись царя Баграта.

Христос, сын божий, возвеличь во здравии и долгоденствии коронованного тобою Баграта, царя абхазов, и ранов, и куропалата картвелов. И возрасти сына их Георгия, по твоему изволению, с ходатайством святого первосвященника Николая.

86

[1010—1014 гг.].

Кацхи (Чнатурский р-н).

Надпись царя Баграта.

† Святая Троица, возвеличь тобою утвержденного Баграта — царя абхазов и картвелов, великого куропалата Тао и ранов, кахов и всего востока.

87

[1014—1027 гг.]; Там же; Надписи на тимпане северного входа в храм.

1. Крест Христово.

2. Святая Троица, помилуй славного царя Георгия.

3. Святая Троица, помилуй [...].

4. Святая Троица, возвеличь [...].

38

1046 г.

Саванэ (Сачхерский р-н).

Строительная надпись.

† Именем бога, я Георгий эристав эриставов, построил эту святую церковь Саванскую, за моление грешной души моей, и брата моего — эристава Хурси, и родителей моих — Гулзвиада и Мариама, и сына моего — Голиафа, и его матери.

Святой Георгий, вспомоществуй нам перед богом, да будет аминь. Хроникон был 266.

Построено в царствование Баграта куропалата.

39

[1046 г.]; Там-же; Надпись строителя церкви Арабы.

† Именем бога, вспомоществованием святой Богородицы, святого Георгия определил меня, — душою убогого Араба, строителем сего святого храма, — да возвеличит его господь — Георгий эристав эриставов; за моление души их, и родителей их, и Голиафа, и матери его.

40

[1046 г.]; Там-же; Надпись Саурмага.

† Святой Георгий, помилуй Саурмага, сына Акуна и упокой душу его родителей. Во время строительства этой церкви он пожертвовал одну тяжелые воинские доспехи — за душу Голиафа.

Кто прочтете, помяните в молитве. Да будет аминь с нами.

41

[1046 г.]; Там-же; Дацерили Георгия эристава эриставов Саванской деревне.

† Именем бога, я, эристав эриставов Георгий пожаловал и дал на половину эту церковь Саванской деревне. Когда начали строить, <жители деревни> содействовали нам работой, деньгами и всеми средствами.

Да даст им господь на счастья во веки.

Нарушителя этого пожалования, да покарает бог и святой Георгий.

42

[I пол. XI в.].

Ргани (Чиатурский р-н).

Строительная надпись.

Именем бога, с помощью святого Гавриила жители села Навардзети воздвигли этот божий храм.

Христос, помилуй жителей села здесь плотью, там — душой.

[I пол. XI в.]; Там же; Надпись в Абунасра эрстави.

Христос, помилуй Абунасра эрстави, его детей и весь его эри!

[XI в.].

Анухва (Гудаутский р-н).

Надпись Георгия Басилис-дзе.

Именем бога, я Георгий Басилис-дзе, во имя бога отца, сына, святого духа, воздвиг этот крест.

Отныне, кто будете ему поклоняться, нас, троих братьев, в молиг-
ве помяните. Да будет аминь.

[XI в.]; Там же; Надписи крестов.

1. Святой Василий.
2. Святой Георгий.
3. Святой Феодор.
4. Святой Димитрий.
5. Святой Меркурий.

[XI в.].

Барн (Онский р-н).

Надпись Свимэона деканоза.

Святой Георгий, помилуй Свимэона деканоза.

[XI в.]; Там же; Надписи на тимпане.

1. Святой Георгий, помилуй Ж~к (?), его детей, которые [...].
2. Святая Богородица, помилуй [...].

[XI в.].

Баджити (Сачхерский р-н).

Надпись Шалвы.

Святая Троица, помилуй Шалву [...] | [...] | [...] балавар этой церкви
первым я, Шалва заложил.

Христос, помилуй [...].

[XI в.]; Там же; Фрагмент надписи Георгия.

Святая Троица, помилуй Георгия [...].

[XI в.]; Там же; Фрагмент надписи на левой стороне южного входа в церковь.

Святая Троица [...].

[XI в.]; Там-же; Надпись Иованэ и Иованэ.

Святая Троица, помилуй Иованэ и Иованэ.

[XI в.]; Там-же; Надпись о преподпошении Георгием камня.

Святая Троица, помилуй Георгия, этот камень они [...].

[XI в.]; Там-же; Надпись Микаэла о пожертвовании камня.

Святая Троица, помилуй Микаэла — этот камень он пожертвовал.
Христос, помилуй Георгия.

[XI в.]; Там-же; Фрагмент надписи на западном фасаде церкви.

Святая Троица, помилуй Георгия [...].

[XI в].

Беслетский мост (окрестности Сухуми).

Надпись на мосте.

Христос, владыка всего, наипаче возвеличь в обеих царствиях непобедимого [...].

Текст надписи можно восстановить и следующим образом:

Христос, владыка всего сущего, возвеличь в обеих царствиях непобедимого [...].

[XI в.]

Гадиди (Ванский р-н).

Строительная надпись.

[† ...] Построил. [...] Рати и [...] грешной души моей и детей моих [...]. Удостоившиеся пребыванием и молением в этом месте Великомученика Георгия — помяните в молитвах <меня> грешного [...] Да помилует бог и Вас, аминь.

[XI в.].

Гори (окрестности Амбролаури), церковь св. Георгия.

Надпись деревни.

Святой Георгий, помилуй А[...] и эту деревню.

[XI в.].

Горисубани (Амбролаурский р-н).

Фрагмент надписи.

[...] Животворящий и владеющий всей вечностью [...] Благодарью молитвы первосвященников и всех святых [...].

{XI в.}

Горисджвари (Сачхерский р-н).

Фрагмент надписи.

Это [...].

{X. в.}

Дарквети (Чиатурский р-н).

Строительная надпись церкви.

Святой Георгий Великомученик, помилуй рабов твоих, детей Голиафа: Антония Годобрели, Липарита и Квирикэ, которые воздвигли тебе эту святую церковь, вспомошествоуй им.

{XI в.}; Там-же; Надпись Липарита.

Святой Георгий, помилуй Липарита; да возвеличит господь душу его.

{XI в.}; Там-же; Надпись Годобрели.

Святой Георгий, помилуй Годобрели, и возвеличь его, господи.

{XI в.}; Там-же; Надпись детей Голиафа.

Святой Георгий, помилуй детей Голиафа, и возвеличь их, господи.

{XI в.}; Там-же; Надпись Лачхи.

Господи, упокой душу Лачхи; Святой Георгий, помилуй душу его.

{XI в.}; Там-же; Надпись Кохалы.

Святой Георгий, помилуй душу Кохалы.

{XI в.}; Там-же; Граффити Голиафа, 1.

Христос, помилуй Голиафа.

{XI в.}; Там-же; Граффити Голиафа, 2.

Христос, отпусти грехи Голиафу.

{XI в.}; Там-же; Граффити Микаэла.

Святой Георгий, помилуй Микаэла.

[XI в.].

Дихазурга (Гальский р-н).

Надпись Гриола галатозтухуцеса.

Григолу — галатозтухуцесу, да помилует бог, аминь.

[XI в.].

Эхвеви (Сачхерский р-н).

Надпись Липарита.

Христос, помилуй Липарита.

[XI в.].

Земо Крихи (Амбролаурский р-н).

Хели деревни Крихи.

Именем бога, это хели составили* мы, жители деревни Крихи.

Кто поминальные удержит, тому саберо, и божью долю и салапи-ро(?) не давайте.

Да будет проклят устами бога тот, кто даст.

* Букв.: «написали».

[XI в.]; Там-же; Фрагмент недоконченной надписи.

Святые арх<ангелы> [...].

[XI в.]; Там-же; Надпись калатога Квирикэ.

Именем бога, я, Квирикэ пожаловал этой церкви 25 драм добытых мной ремеслом калатога.

[XI в.].

Тузи (Терджольский р-н), окрестности— Какабури.

Надпись Ива, Вардана и Вашакмы.

Святые Михаил и Гавриил, помилуйте Иваи и упокойте душу отца Вашакма.

Господи, упокой душу Иваи и Вардана.

[XI в.].

Итхвиси (Чиатурский р-н).

Надпись строителя.

Святой Отец, отпусти грехи строителю.

[XI в.].

Кацхи (Чнатурский р-н).

Надпись Цхорем.

† Господи, вспомошествуй рабыне божьей, — в тот великий день суда, — дочери Иована эристава эриставов, — Цхореме, аминь.

[XI в.]; Там-же; Надпись изображения «Вознесение креста».

Вознесение креста.

[XI в.]; Там-же; Надпись о преподношении камня.

Святая Троица, помилуй душу Сирай и сына его Хуци, который преподнес этот камень.

[XI в.]; Там-же; Надпись Иохабя.

Святой Георгий, ходатайствуй перед богом Иохабу и его детям, аминь.

[XI в.]; Там-же; Надпись Джихуайс-дзе.

Святая Троица, милостью помяни душу Джихуайс-дзе, модзгвара этой церкви, аминь.

[XI в.].

Лаше (Орджоникидзеvский р-н).

Надписи на двери.

- а. Христос, помилуй Микаэла, Квирнкэ, аминь.
- б. Христос, помилуй раба твоего Свимэона. Христос, помилуй Микаэла и Иова.
- в. Христос, помилуй Баграта, мастера этой двери.

[XI в.].

Лекнари (Амбролаурский р-н).

Надпись Торникэ.

Святой Георгий, помилуй Торникэ.

[XI в.].

Мтискалта (древний Мравалдзали, Онский р-н).

Надпись благодетельствующих в церкви.

Святой Георгий, помилуй благодетельствующих в этой церкви.

[XI в.]; Там-же; Надпись резчиков.
Христос, помилуй резчиков.

[XI в.].
Микарцинда (Амбролаурский р-н).
Строительная надпись.

[...] И Квирикэ и Георгий и <жители> деревни Гиоргицинда построили эту святую церковь за моление патронов наших и за наше <моление> и за <моление> всех наших потомков; азнауров хеви, за моление детей и родственников наших, за <здравие> и за душ наших родителей [...].

[XI в.].
Несгуни (Местийский р-н, Ленджерский сельсовет), церковь Спаса («Мацхвар»).
Надпись Бешгенэ.
Христос, помилуй Бешгенэ.

[XI в.]; Там-же; Фрагмент надписи на западном фасаде церкви.
Надпись можно восстановить двумя образом:
1. † Помилуй [...].
2. Христос, помилуй, Габриэла мамасахлиса.

[XI в.].
Никорцинда (Амбролаурский р-н).
Надпись на рельефном изображении — «Второе пришествие».
† Это Второе пришествие Иисуса Христа.

[XI в.]; Там-же; Надпись на рельефном изображении сэнмурвов в южном портале церкви.
Сэнмурв.

[XI в.]; Там-же; Надпись на рельефном изображении страусов в южном портале церкви.
Страус.

[XI в.]; Там-же; Надпись на рельефном изображении грифонов в южном портале церкви.
Грифон.

[XI в.]; Там-же; Надпись Ниании эристава эриставов.

Святой Николай первосвященник, вспомоществуй и будь покровителем перед богом Ниание — эриставу эриставов и новелисиму.

[XI в.]; Там-же; Надпись на рельефном изображении архангелов.

Святые Михаил и Гавриил.

[XI в.]; Там-же; Надпись Георгия модзгвари.

Святой Николай, помилуй Георгий, модзгвари этой святой церкви.

[XI в.].

Орхви, окрестности — Гонно (Цагерский р-н).

Надпись Георгия.

Святой Георгий, отпусти грехи грешному Георгию.

[XI в.].

Орхви, окрестности — Гонно (Цагерский р-н).

Надписи на плитах алтарной преграды.

1. Святой Гавриил.
2. Святой Михаил.
3. Святой Лука (?).
4. Святой Марк (?).

[XI в.].

Патара Они (Амбролаурский р-н), церковь св. Георгия.

Надпись эристава Каха и деопала Далида.

Христос Господи, владыка всей вечности, вспомоществованием святой Богородицы, святого Николая, святого Георгия, сними всякую вину с эристава Каха.

И деопала Далиду и всех детей их, построивших эту нартекс, сохрани от всяких вред.

[XI в.]; Там-же; Надпись Георгия и Габриэла.

Святой Гавриил, помилуй рабов твоих — Хлугойс-дзе Георгия и Габриэла.

[XI в.].

Патара Они (Амбролаурский р-н), церковь св. Николая.

Строительная надпись алтарной преграды.

† Именем бога, с помощью святого Николая, [...] сделан рукою [...].

[XI в.]; Там-же; Стронительная надпись церкви.

Святой Николай Чудотворец и владыка всей вечности, будь покровителем во всех днях ихней жизни — Кахе и Далиде, которые построили эту святую церковь и отпусти все грехи им [...].

[XI в.].

Перевиса (Чнатурский р-н).

Надпись Звиада.

Святой Георгий, помилуй Звиада [...].

[XI в.].

Саванз (Сачхерский р-н).

Надпись Квирикэ Гмирис-дзе.

Господи, помилуй душу Квирикэ Гмирис-дзе.

[XI в.].

Самато (Гудаутский р-н).

Надписи на плите алтарной преграды.

Сей царь юдеев.

Распятие Христа.

[XI в.].

Сюпи (Местийский р-н, Парский сельсовет), церковь св. Георгия.

Надпись Габисо.

Святой Георгий, ходатайствуй перед богом душу Габисо, аминь.

[XI в.].

Симонети (Терджольский р-н).

Надпись Гвинос-дзе Георгия .

Святой Георгий, помилуй Гвинос-дзе Георгия.

[XI в.]; Там-же; Надпись Иакова.

Иисус Христос, помяни душу Иакова.

[XI в.]; Там-же; Граффити Иакова.

Христос, помилуй Иакова.

[XI в.]; Там-же; Надпись Ивна.

Христос, помилуй Ивна.

112

[XI в.]; Там-же; Граффити Хатиа.
Христос, помилуй Хатиа.

113

[XI в.]; Там-же; Надпись Шалвы.
Святой Георгий, помилуй раба твоего Шалву.

114

[XI в.]; Там-же; Надпись Квирикэ и Ианвара.
† Святой Георгий, помилуй двух братьев: Квирикэ и Ианвара.

115

[XI в.]; Там-же; Надпись села Сомианэти.
† Святой Георгий, помилуй села Сомианэти.

116

[XI в.]; Там-же; Надпись калатога Степанэ.
Святой Георгий, помилуй калатога Степанэ.

117

[XI в.]; Там-же; Граффити Ихна.
Христос, помилуй Ихна и его детей.

118

[XI в.].
Сомицо (Онский р-н).
Надпись Гудума.
Святая Троица, помилуй Гудума.

119

[XI в.].
Спети (Сачхерский р-н).
Строительная надпись церкви.
[...] Деревню Саквирикэ сохрани <боже>, от всех вред мира сего
[...] церковь, помилуй, аминь.

120

[XI в.].
Пала (Местийский р-н, Цхумарский сельсовет).
Фрагмент надписи.
Святой Георгий, помилуй грешного монаха (?) Машджа (?).

121

[XI в.].
Пхотрери (Местийский р-н, Эцерский сельсовет), церковь архангелов.
Надпись на восточном фасаде церкви.
Христос, помилуй Квирикэ; помилуй Габриэла.

[XI в.].
Кедисубани (Амбролаурский р-н).
Фрагмент надписи.

† Святая Троица [...].

[XI в.].
Қорети (Сачхерский р-н).
Надпись Корда.

Святая Троица, помилуй Корда.

[XI в.]; Там-же; Надпись Звиада.

† Святая троица, помилуй Звиада.

[XI в.]; Там-же; Надпись на южном фасаде церкви. 1.

† Святая троица, помилуй Тшл и (?).

[XI в.]; Там-же; Надпись Микаэла Мичтнуса-дзе.

† Святая троица, помилуй Микаэла Мичтнуса-дзе (?).

[XI в.]; Там-же; Надпись Иочипис-дзе.

† Святая троица, помилуй Иочипи-дзе.

[XI в.]; Там-же; Надпись Корда, сына Микаэла Мчевра.

† Святая Троица, помилуй Корда, сына Микаэла Мчевра.

[XI в.]; Там-же; Надпись Периса Инасары.

† Святая троица, помилуй Перису Инасара.

[XI в.]; Там-же; Фрагмент надписи на восточном фасаде церкви.

† Святая Троица, помилуй [...].

[XI в.]; Там-же; Надпись Молозона Грдзелис-дзе.

Христос, помилуй Молозона Грдзелис-дзе.

[XI в.].
Кутаиси, храм Баграта.
Фрагмент надписи, 1.

Христос, помилуй [...] на этом [...].

133

[XI в.]; Там-же; Надпись на северном портале.

Святая Богородица [...].

134

[XI в.]; Там-же; Надпись Иованэ.

Христос, помилуй Иованэ.

135

[XI в.]; Там-же; Фрагмент надписи, 2.

Строитель (?).

137

[XI в.].

Гваикити (Терджольский р-н).

Фрагмент надписи на тимпане западного входа в церковь.

Святая Троица, помилуй [...].

138

[XI в.]; Там-же; надпись Микаэла Чирайс-дзе.

Святая Троица, помилуй Микаэла Чирайс-дзе (или: Чарелис-дзе).

139

[XI в.].

Гумуриши (Гальский р-н).

Фрагмент надписи Сагдукта.

Господи, помилуй строителя этой церкви деопала деопалов Сагдукт, дочь Нианин, аминь.

Текст надписи можно восстановить и следующим образом:

Господи, помилуй строителя этого креста... и т. д.

140

[XI в.].

Цебельда (Гульрипшский р-н).

Надпись Микаэла на плите алтарной преграды.

Святой Феодор, помилуй Микаэла.

141

[XI в.].

Чохульди (Местийский р-н, Бечойский сельсовет), церковь Спаса.

Надпись Константи и Иованэ.

Святая церковь, помилуй Константи и грешного Иованэ.

142

[XI в.].

Джахундери (Лентехский р-н).

Надпись Георгия.

Святой Георгий, помилуй Георгия [...] аминь.

[XI в.].

Джахундери (Лентехский р-н).

Надпись Гада.

Святой Георгий, помилуй Гада.

[XI в.].

Джахундери (Лентехский -н).

Надпись Квирикэ.

† Помилуй Квирикэ (?).

[XI в.].

Джручи (Сачхерский р-н), церковь св. Георгия.

Надпись на рельефных изображениях плиты алтарной преграды.

1. Святой Василий.

2. Святой Николай.

[II пол. XI в.].

Химши (Амбролаурский р-н).

Надпись Квирикэ и Тевдорэ.

Христос, владыка неба и земли, и святой Георгий Горинский, и святой Феодор, помилуйте Квирикэ и Тевдорэ душою и телом в обеих жизнях.

[XI—XII вв.].

Луха (Местийский р-н, Эцерсонй сельсовет).

Надпись Гесргия и Микаэла галатозов.

1. Георгий галатози. 2. Микаэл галатози.

[XI—XII вв.].

Жиблани (Местийский р-н, Ушгульский сельсовет), церковь Богородицы («Ламарна»).

Надпись Гуарандухта.

† Святая Богородица, помилуй Гуарандухта.

[XI—XII вв.].

Сомицо (Онский р-н).

Надпись на восточном фасаде церкви.

Святая церковь, помилуй детей.

[XI—XII вв.].

Кутаиси, ГИЭМ.

Надпись Иованэ.

† Святой Георгий, помилуй Иованэ и детей Иованэ в обеих жизнях.

{XI—XII вв.}.

Цулукидзе (древний Хони).

Надпись строителей.

Святой Георгий, вспомошествоуй строителям — грешному Торгвэ и его сыну.

152

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Квирикэ Кразанайс-дзе.

Святой Георгий, помилуй грешного Квирикэ Кразанайс-дзе.

153

{XI—XII вв.}; Там-же; Фрагмент рельефной надписи.

[...] помилуй.

[...] крест.

154

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Георгия Саджис-дзе.

Святой Георгий, помилуй Саджис-дзе Георгия.

155

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Тевдоре.

Святой Георгий, помилуй Тевдоре.

156

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Георгия Киасы.

Святой Георгий, помилуй Георгия Киаса.

157

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Иоване Лиша, сына Георгия.

Святой Георгий, помилуй Иоване Лиша, сын Георгия, строитель этой церкви.

158

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Георгия, Копа и Иванэ.

Святой Георгий, помилуй Георгия, Копа, Иванэ.

159

{XI—XII вв.}; Там-же;

1. Надпись Степанэ.

2. Надпись Иакова.

Святой Георгий, помилуй Степанэ. Святой Георгий, помилуй Иакова.

160

{XI—XII вв.}; Там-же; Надпись Григола модзгвари.

Крест Христово.

Христос, помилуй Григола модзгвари.

[XI—XII вв.].

Джручи (Сачхерский р-н), церковь св. Георгия.

Надпись Микаэла мамасахлиси.

Святой Георгий, помилуй Микаэл мамасахлиси джручского великого эри.

[1125 г.].

Гелати (окрестности Кутанси).

Эпитафия царя Давида Стронтеля.

† Это есть покой мой во веки веков; я возжелал его; здесь я все-люсь.

1141 г. 1/1—5/VIII.

Убиса (Орджоникидзевский р-н), «столп».

Строительная надпись.

† Я, душою убогий Свимэон Чкондидели сподобился от бога построить этот монастырь и этот столп — в царствование богом венчанного царя царей Димитрия, сына великого царя Давида.

Хроникон был 361, верхний год сарацинский — 535.

[1156—1178 гг.].

Хуапи (Гудаутский р-н).

Строительная надпись.

Построил эту святую церковь первосвященник [...], в царствование Георгия, когда родился* [...].

Святой Николай, ходатайствуй за него перед Христом.

* Или: «родилась».

[XII в.].

Анухва (Гудаутский р-н).

Надпись на столпе.

Святые архангелы Михаил и Гавриил.

[XII в.].

Зугдиди, ГИЭМ.

Строительная надпись церкви.

† Тринединая и единосущая Троица, будь сподвижником в обеих жизнях эриставам эриставов.

Георгия, Иованэ, Иованэ, детей их, которые эту церковь [...].

[XI' в.].

Мтискалта (Мравалдзали, Онский р-н).

Надпись Иованэ.

Святой Георгий, вспомошествоуй душе Иованэ.

[XII в.]; Там-же;

Надпись Габриэла Мирнанис-дзе.

Святой Георгий помилуй Габриэла Мирнанис-дзе и его детей.

[XII в.].

Мокви; окрестности (Очамчирский р-н).

Надпись Григола и Микаэла.

Всесвятая Богородица, будь сподвижником и покровителем Григолу, Микаэлу Мадзгнис-дзе (?).

[XII в.].

Убиса (Орджоникидзевский р-н), «столп».

Надпись Микаэла Тавцапара.

Владыка, Христос господи, милостью помяни раба твоего Микаэла Тавцапара.

[XII в., возможно 1113 г.]

Кутаиси, Мцванеквавила.

Фрагмент строительной надписи церкви.

[...]р Багратуниани [...] сего самодержца и [...] была воздвигнута эта святых архангелов [...] церковь, рукою Габра [...] в хроникон 6037.

[XII в.].

Чиха (Сачхерский р-н).

Надписи на тимпане западного входа в церковь.

1. † Крест Христово. Святая Варвара.
2. † Всемиловитый господь, отпусти грехи Шеразату и упокой душу отца его Иована.

[XII в.].

Чукули (Лентехский р-н).

Надпись Джанбура, деревни и Георгия на пьедестале предалтарного креста.

Святой Михаил, возвеличь Джанбура, эту деревню и Георгия.

[XII в.]; Там-же; Строительная надпись на пьедестале предалтарного креста.

Именем бога, этот патлуми (?) создан рукою Георгия.

[XII в.].

Цкеликарн (Гальский р-н).

Фрагмент надписи.

Этот алтарь я [...] воздвиг [...]. Святой Георгий, помилуй [...].

[XII в.].

Цкеликарн (Гальский р-н).

Фрагмент надписи.

Святой Георгий Мцкеликарский, ходатайствуй перед богом рабу твоему [Т]аркил[у в тот день Суда].

[XII в.].

Цкеликарн (Гальский р-н).

Надпись Р~ш.

Святой Георгий, помилуй Р~ш (?), податайствуй ему перед Христом.

[XI в.].

Джручи (Сачхерский р-н).

Надпись Кувела.

Во время владычества (?) джручского эристава, Кувел воздвиг крест во имя святого Георгия.

[XI в.].

Джручи (Сачхерский р-н), церковь св. Георгия.

Надписи рельефных изображений восточного фасада церкви.

1. Святая Богородица.

2. Помилуй строителя [...] и детей его — Иованэ и Габриэла — раб твоих.

[XI в.]; Там-же; Надпись Георгия галатога.

Святой Георгий, помилуй раба твоего Георгия галатога и его детей — этот столп они бесплатно воздвигли, аминь.

[XII в.]; Там-же; Надпись галатога Фалдона.

Святой Георгий, помилуй Фалдона галатога и его детей, — этот столп он бесплатно воздвиг.

[XII—XIII вв.].

Дарквети (Чиатурский р-н).

Граффити Сиха.

Христос, помилуй, возвеличь Сиха.

[XII—XIII вв.]; Там-же; Граффити Сулы.

Христос, помилуй Сула.

[XII—XIII вв.].

Вани.

Надпись Гогайс-дзе.

Святой Великомученик Георгий, ходатайствуй перед богом за нас — Гогайс-дзе: эристава эриставов Звиада и недостойного Георгия.

[XI—XII вв.].

Илори (Очамчирский р-н).

Надпись галатога.

Святой Георгий Илорский, помилуй галатога [...].

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Георгия.

Святой Георгий, помилуй [...] Георгия [...].

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Георгия Гургенис-дзе.

Святой Георгий Илорский, помилуй Георгия Гургенис-дзе.

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Георгия Кочолва.

Святой Георгий, помилуй священника Георгия Кочолва.

Святой Георгий, будь мне покровителем в тот великий день Суда.

[XI—XII вв.].

Лабечина (Амбролаурский р-н).

Надпись Микаэла Кобулис-дзе.

Христос, помилуй Микаэла Кобулис-дзе.

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Иованэ.

† Слава тебе, Христос, ибо удостоил и определил меня — грешного Иованэ, служителем сего святого храма.

198

[XI—XII вв.]; Там-же; Фрагмент надписи на южном фасаде церкви, I.

Во время возведения этой церкви [...] Микаэл на деньги [...] Галатози [...].

195

[XI—XII вв.]; Там-же; Фрагмент надписи на западном фасаде церкви, I.

Христос, помилуй [Микаэ]ла* [...].

* Или: «[Габриэ]ла».

196

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Рати Дапкуайс-дзе.

Святой архангел, помилуй Рати Дапкуайс-дзе.

197

[XI—XII вв.]; Там-же; Фрагмент надписи на западном фасаде церкви, 2.

Святой архангел [...].

198

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Квирикэ Чугера и деопла Натэл.

Христос, помилуй Квирикэ Чугера и деопала Натэл.

199

[XI—XII вв.]; Там-же; Фрагмент надписи на северном фасаде церкви.

Христос, помилуй [...].

200

[XI—XII вв.]; Там-же; Надпись Иованэ и Габриэла галатозов.

Христос, помилуй Иованэ и Габриэла галатозов.

201

[XII—XIII вв.].

Хвамли (Амбролаурский р-н).

Надпись эристава эриставов Эларiona.

Святой Георгий, будь сподвижником и покровителем души эристава эриставов Эларiona и его детей в [тот день Суда, аминь].

202

[XII в.].

Никорцинда (Амбролаурский р-н).

Надпись Кахабера и Рати.

Древо жизни.

Святой Николай, ходатайствуй перед Христом Кахаберу и Рати, аминь.

[XII в.].

Нижорцинда (Амбролаурский р-н).

Надпись Евфемии деопала деопалов.

Святой Николай первосвященник, будь ходатаем перед богом за деопалу деопалов Евфемию, дочери благословенного душою эристава эриставов Рати, аминь.

204

[XIII в.].

Схвава (Амбролаурский р-н).

Надпись на тимпане западного входа в церковь.

1. Святой Иоанн, помилуй Вахтанга и его сына Габриэла, весь их эри; и святой Креститель [...].
2. Святой [...].
3. Христос, помилуй Мириана [...].

205

[XIII в.].

Схвава (Амбролаурский р-н).

Фрагменты строительной надписи.

1. Святой Гавриил, помилуй Вардана Гионайс-дзе*, будучи строителем, фундамент заложил.
2. [...]айс-дзе, будучи строителем балавар [...].

* Возможно: Вардана, Георгия Онайс-дзе.

206

[XIII в.].

Убиса (Орджоникидзевский р-н).

Фрагмент надписи на деревянной двери церкви.

Боже и святой Георгий, будь ходатаем и покровителем [...].

207

[II пол XIII в.].

Бедиа (Очамчирский р-н).

Надпись Николоза католикоса и Софрона Бедиели.

† Боже, помилуй душу строителя сего Николоза каталикоса и Софрона Бедиели — Гонглибайс-дзе; Боже, помилуй.

208

[II пол XIII в.].

Мартвила (Чкондиди, Гегечкорский р-н).

Надпись Шергила Даднани на капителе колонны.

Даднани Шергил Даднани.

[II пол. XIII в.].

Цаиши (Зугдидский р-н).

Стронтельна надпись церкви.

† Именем бога, построил этот собор по повелению Георгия Дадиа-
ни и вспомошествованием Иоанна благовестника, я Цаишели* [...].

* Или: «Цаншский епископ».

210

[1293—1327 гг.].

Бедна (Очамчирский р-н).

Надпись царя царей Константина.

† Да возвеличит бог царя царей Константина, сына Давида, аминь.

УКАЗАТЕЛЬ НАДПИСЕЙ

- Анухва** (Гудаутский р-н)
44 (XI в.), 45 (XI в.), 165 (XII в.)
- Баджити** (Сачхерский р-н)
48 (XI в.), 49 (XI в.), 50 (XI в.), 52 (XI в.), 53 (XI в.), 54 (XI в.)
- Бари** (Онский р-н)
46 (XI в.), 47 (XI в.)
- Бедия** (Очамчирский р-н)
12 (X в.), 207 (II пол. XIII в.), 210 (1293—1327 гг.)
- Беслетский мост** (окрестности Сухуми)
55 (XI в.)
- Бравалдзали** см. Мтискалта (древний Мравалдзали/Бравалдзали, Онский р-н)
- Вани**
185 (XII—XIII вв.)
- Гадиди** (Ванский р-н)
56 (XI в.)
- Гванкити** (Терджольский р-н)
137 (XI в.), 138 (XI в.)
- Гелати**, окрестности Кутаиси
162 (1125 г.)
- Гонио** см. Орхви (Цагерский р-н)
- Гори** (Амбролаурский р-н) 57 (XI в.)
- Горисджвари** (Сачхерский р-н)
59 (XI в.)
- Горисубани** (Амбролаурский р-н)
58 (XI в.)
- Гумуриши** (Гальский р-н)
139 (XI в.)
- Дарквети** (Чнатурский р-н)
60 (XI в.), 61 (XI в.), 62 (XI в.), 63 (XI в.), 64 (XI в.), 65 (XI в.), 66 (XI в.), 67 (XI в.), 68 (XI в.), 183 (XII—XIII вв.), 184 (XII—XIII вв.)
- Джахундери** (Лентехский р-н)
142 (XI в.), 143 (XI в.), 144 (XI в.)
- Джручи** (Сачхерский р-н)
145 (XI в.), 161 (XI—XII вв.), 179 (XI в.), 180 (XI в.), 181 (XI в.), 182 (XI в.)
- Джойсубани** см. Шромисубани (древний Джойсубани, Онский р-н)
- Дихазурга** (Гальский р-н)
69 (XI в.)
- Жибиани** (Местийский р-н, Ушгульский сельсовет)
148 (XI—XII вв.)
- Земо Крихи** (Амбролаурский р-н)
13 (X в.), 14 (X в.), 15 (X в.), 16 (X в.), 17 (X в.), 18 (X в.), 19 (X в.), 71 (XI в.), 72 (XI в.), 73 (XI в.)
- Зугдиди**, ГИЭМ
166 (XII в.), 167 (XII в.)
- Илори** (Очамчирский р-н)
186 (XI—XII вв.), 187 (XI—XII вв.), 188 (XI—XII вв.), 189 (XI—XII вв.), 190 (XI—XII вв.)

- Инчхури** (Гегечкорский р-н)
76 (XI в.)
- Итхвиси** (Чиатурский р-н)
75 (XI в.)
- Кацхи** (Чиатурский р-н)
36 (1010—1014 гг.), 37 (1014—1027 гг.), 77 (XI в.), 78 (XI в.), 79 (XI в.), 80 (XI в.), 81 (XI в.)
- Кедисубани** (Амбролаурский р-н)
122 (XI в.)
- Корети** (Сачхерский р-н)
11 (1000 г.), 123 (XI в.), 124 (XI в.), 125 (XI в.), 126 (XI в.), 127 (XI в.), 128 (XI в.), 129 (XI в.), 130 (XI в.), 131 (XI—XII вв.)
- Кутаиси, ГИЭМ**
136 (XI в.), 150 (XI—XII вв.)
- Кутаиси, Мцванеквавила**
172 (XII в., возможно 1113 г.)
- Кутаиси, храм Баграта**
32 (1003 г.), 33 (1001—1008 гг.), 34 (1001—1008 гг.), 132 (XI в.), 133 (XI в.), 134 (XI в.), 135 (XI в.)
- Лабечина** (Амбролаурский р-н)
191 (XI—XII вв.), 192 (XI—XII вв.), 193 (XI—XII вв.), 194 (XI—XII вв.), 195 (XI—XII вв.), 196 (XI—XII вв.), 197 (XI—XII вв.), 198 (XI—XII вв.), 199 (XI—XII вв.), 200 (XI—XII вв.)
- Лаше** (Орджоникидзеvский р-н)
82 (XI в.)
- Лекнари** (Амбролаурский р-н)
27 (X—XI вв.), 28 (X—XI вв.), 83 (XI в.)
- Луха** (Местийский р-н, Эцерский сельсовет)
147 (XI—XII вв.)
- Маргвиши** (Лентехский р-н)
29 (X—XI вв.)
- Мартвили** (древний Чкондиди, Гегечкорский р-н)
8 (996 г.), 9 (конец X в., возможно 996 г.), 10 (конец X в., возможно 996 г.), 84 (XI в.), 208 (II пол. XIII в.)
- Мацхвариши** (Местийский р-н, Латаvльский сельсовет)
30 (X—XI вв.), 31 (X—XI вв.)
- Микарцминда** (Амбролаурский р-н)
87 (XI в.)
- Мокви, окрестности** (Очамчирский р-н)
170 (XII в.)
- Мравалдзали** см. Мтискалта (древний Мравалдзали/Бравалдзали, Онский р-н)
- Мсигхуа** (Гудаутский р-н)
5 (IX—X вв.), 6 (IX—X вв.)
- Мтискалта** (древний Мравалдзали/Бравалдзали, Онский р-н)
85 (XI в.), 86 (XI в.), 168 (XII в.), 169 (XII в.)
- Мцванеквавила** см. Кутаиси, Мцванеквавила
- Несгуни** (Местийский р-н, Ленджерский сельсовет)
88 (XI в.), 89 (XI в.)
- Никорцминда** (Амбролаурский р-н)
35 (1010—1014 гг.) 90 (XI в.), 91 (XI в.), 92 (XI в.), 93 (XI в.), 94 (XI в.), 95 (XI в.), 96 (XI в.), 97 (XI в.), 202 (XII в.), 203 (XII в.)
- Орхви, окрестности** — Гонио (Цагерский р-н)
98 (XI в.), 99 (XI в.)

- Пала** (Местийский р-н, Цхумарский сельсовет)
120 (XI в.)
- Патара .Они** (Амбролаурский р-н), церковь св. Георгия
100 (XI в.), 101 (XI в.)
- Патара Они** (Амбролаурский р-н), церковь св. Николая
102 (XI в.), 103 (XI в.)
- Пхотрери** (Местийский р-н, Эцерский сельсовет)
121 (XI в.)
- Перевиса** (Чиатурский р-н)
104 (XI в.)
- Ргани** (Чиатурский р-н)
42 (I пол. XI в.)
43 (I пол. XI в.)
- Саванэ** (Сачхерский р-н)
38 (1046 г.), 39 (1046 г.), 40 (1046 г.), 41 (1046 г.), 105 (XI в.)
- Самато** (Гудаутский р-н)
106 (XI в.)
- Симонети** (Терджольский р-н)
108 (XI в.), 109 (XI в.), 110 (XI в.), 111 (XI в.), 112 (XI в.), 113 (XI в.), 114 (XI в.), 115 (XI в.), 116 (XI в.), 117 (XI в.)
- Соницо** (Онский р-н)
118 (XI в.), 149 (XI—XII вв.)
- Спети** (Сачхерский р-н)
119 (XI в.)
- Схвава** (Амбролаурский р-н)
204 (XIII в.), 205 (XIII в.)
- Схиери** (Онский р-н)
7 (IX—X вв.)
- Сюпи** (Местийский р-н, Парский сельсовет)
107 (XI в.)
- Тузи** (Терджольский р-н)
74 (XI в.)
- Убиса** (Орджоникидзеvский р-н), церковь св. Георгия
1 (IX—X вв.), 2 (IX—X вв.), 3 (IX—X вв.), 4 (IX—X вв.), 206 (XIII в.)
- Убиса** (Орджоникидзеvский р-н), «столп»
163 (1141 г.), 171 (XII в.)
- Хвамли** (Амбролаурский р-н)
201 (XII—XIII вв.)
- Химши** (Амбролаурский р-н)
146 (II пол. XI в.)
- Хони** см. Цулукидзе (древний Хони)
- Хуапи** (Гудаутский р-н)
164 (1156—1178 гг.)
- Цаиши** (Зугдидский р-н)
209 (II пол. XIII в.)
- Цебельда** (Гульрипшский р-н)
140 (XI в.)
- Цкеликари** (Гальский р-н)
176 (XII в.), 177 (XII в.), 178 (XII в.)
- Цулукидзе** (древний Хони)
151 (XI—XII вв.), 152 (XI—XII вв.), 153 (XI—XII вв.), 154 (XI—XII вв.), 155 (XI—XII вв.), 156 (XI—XII вв.), 157 (XI—XII вв.), 158 (XI—XII вв.), 159 (XI—XII вв.), 160 (XI—XII вв.)
- Чиха** (Сачхерский р-н)
173 (XII в.)
- Чкондиди** см. Мартвили (древний Чкондиди, Гегечкорский р-н)
- Чохульди** (Местийский р-н, Бечойский сельсовет)
141 (XI в.)

Чукули (Лентехский р-н)	23 (X в.), 24 (X в.), 25 (X в.),
174 (XII в.), 175 (XII в.)	26 (X в.)
Шромисубани (древний Джойсубани, Онский р-н)	Эхвеви (Сачхерский р-н)
20 (X в.), 21 (X в.), 22 (X в.),	70 (XI в.)

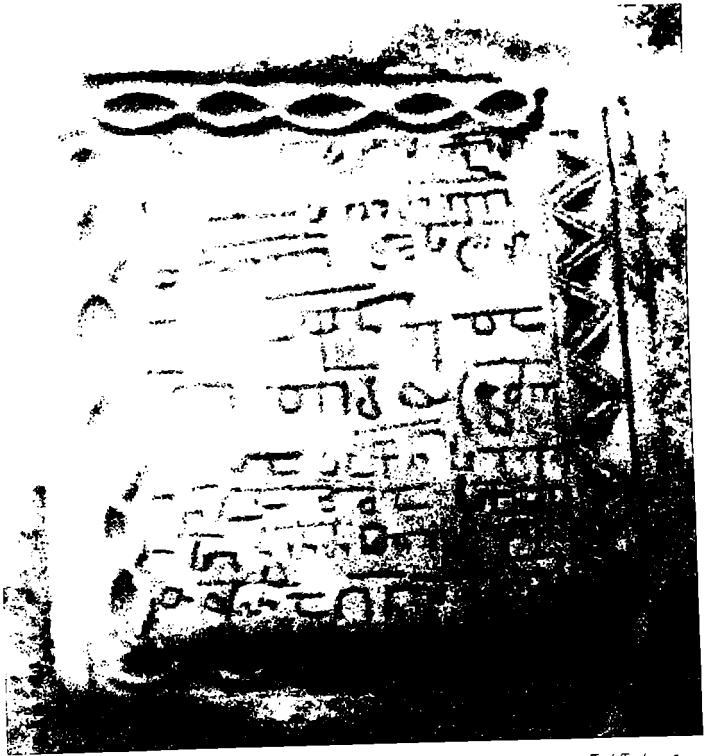
ОБЪЯСНЕНИЕ ТЕРМИНОВ

- Б а л а в а р** — фундамент, основание; в некоторых случаях имеет значение тимпана.
- Д а ц е р и л и** — (букв. «писанье»), вид частного документа, акта.
- Д е х а н о з** — протонерей.
- Д е о п а л** — княгиня.
- Д е о п а л д е о п а л о в** — княгиня княгинь.
- Д р а м а** — денежная единица.
- Г а л а т о з** — строитель, каменотес.
- Г а л а т о з т у х у ц е с и** — предводитель галатозов, т. е. строителей — каменотесов, рабочих и пр.
- К а л а т о з** — тоже что галатоз.
- К а т а л и к о с** — глава грузинской церкви.
- К у р о п а л а т** — византийский придворный титул.
- М а м а с а х л и с и** — предводитель, лицо духовного сана иногда имеющий на местах и светскую власть.
- М о д з г в а р и** — предводитель, наставник.
- Н о в е л и с и м** — византийский придворный титул.
- П а т л у м и (?)** — пьедестал (?).
- С а б е р о** — церковная повинность.
- С а л а п и р о (?)** — церковная повинность.
- Х е л и** — (букв. «рука»), вид документа, акта.
- Х р о н и к о и** — название грузинского летоисчисления.
- Ц а и ш е л и** — цаншский епископ.
- Ч х о н д и д е л и** — чхондидский архиепископ.
- Э р и** — войско, дружина.
- Э р и с т а в и** — воевода, высший представитель местной власти.
- Э р и с т а в - э р и с т а в о в** — воевода воевод; см. эристави.

УКАЗАТЕЛЬ ТАБЛИЦ

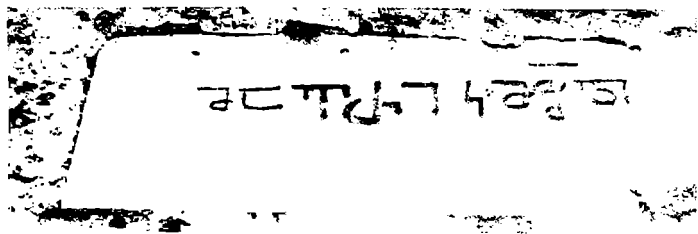
Рис. 1 — Надпись 1	Рис. 46 — Надпись 47а,б
Рис. 2 — Надпись 2	Рис. 47 — Надпись 47а
Рис. 3 — Надпись 3, 4	Рис. 48 — Надпись 47б
Рис. 4 — Надпись 5	Рис. 49 — Надпись 52
Рис. 5 — Надпись 6	Рис. 50 — Надпись 55
Рис. 6, 7 — Надпись 7(1)	Рис. 51 — Надпись 56
Рис. 8 — Надпись 7 (2)	Рис. 52 — Надпись 57
Рис. 9 — Надпись 7(3)	Рис. 53 — Надпись 60
Рис. 10 — Надпись 7(4)а,б,в,г,д	Рис. 54 — Надпись 61, 62
Рис. 11 — Надпись 9	Рис. 55 — Надпись 63
Рис. 12 — Надпись 11	Рис. 56 — Надпись 64
Рис. 13 — Надпись 13	Рис. 57 — Надпись 65
Рис. 14 — Надпись 14	Рис. 58 — Надпись 71, 73
Рис. 15, 16 — Надпись 15	Рис. 59 — Надпись 72
Рис. 17 — Надпись 16	Рис. 60 — Надпись 73
Рис. 18 — Надпись 17	Рис. 61 — Надпись 74
Рис. 19 — Надпись 19	Рис. 62 — Надпись 75
Рис. 20 — Надпись 20, 21	Рис. 63 — Надписи 77, 78
Рис. 21 — Надпись 26	Рис. 64, 65 — Надпись 79
Рис. 22 — Надпись 22	Рис. 66 — Надпись 80
Рис. 23 — Надпись 23	Рис. 67 — Надпись 81
Рис. 24 — Надпись 24а,б	Рис. 68 — Надпись 82а
Рис. 25, 26 — Надпись 25	Рис. 69 — Надпись 82б
Рис. 27 — Надпись 27	Рис. 70 — Надпись 82в
Рис. 28, 29 — Надпись 29	Рис. 71 — Надпись 87
Рис. 30—33 — Надпись 35	Рис. 72 — Надпись 83
Рис. 34 — Надпись 36	Рис. 73 — Надпись 85
Рис. 35 — Надпись 37 (1, 2, 3, 4)	Рис. 74 — Надпись 90
Рис. 36 — Надпись 38	Рис. 75 — Надпись 91
Рис. 37 — Надпись 39	Рис. 76 — Надпись 92
Рис. 38 — Надпись 40	Рис. 77 — Надпись 93
Рис. 39 — Надпись 59	Рис. 78 — Надпись 94
Рис. 40 — Надпись 41	Рис. 79 — Надпись 95
Рис. 41 — Надпись 42	Рис. 80 — Надпись 97
Рис. 42 — Надпись 43	Рис. 81, 82 — Надпись 98
Рис. 43, 45 — Надпись 46	Рис. 83 — Надпись 99а
Рис. 44, 44 а — Надпись 44	Рис. 84 — Надпись 99б

- Рис. 85 — Надпись 100
Рис. 86 — Надпись 101
Рис. 87 — Надпись 102
Рис. 88 — Надпись 103
Рис. 89 — Надпись 104
Рис. 90 — Надпись 105
Рис. 91, 92 — Надпись 107
Рис. 93 — Надпись 108
Рис. 94 — Надпись 109
Рис. 95 — Надпись 110
Рис. 96 — Надпись 111
Рис. 97. — Надпись 112
Рис. 98 — Надпись 114
Рис. 99 — Надпись 113
Рис. 100 — Надпись 115
Рис. 101 — Надпись 116
Рис. 102 — Надпись 117
Рис. 103 — Надпись 124
Рис. 104, 105, 105а — Надпись 119
Рис. 106, 107 — Надпись 122
Рис. 108 — Надпись 123
Рис. 108а — Надпись 126
Рис. 108б — Надпись 127
Рис. 109 — Надпись 128
Рис. 109а — Надпись 129
Рис. 110 — Надпись 131
Рис. 111 — Надпись 132
Рис. 112 — Надпись 133
Рис. 113 — Надпись 135
Рис. 114 — Надпись 134
Рис. 115, 116 — Надпись 136
Рис. 117 — Надпись 138
Рис. 118 — Надпись 141
Рис. 119 — Надпись 142, 143, 144
Рис. 120, 120а — Надпись 145
Рис. 121 — Надпись 146
Рис. 122 — Надпись 147а,б
Рис. 123 — Надпись 147а
Рис. 124 — Надпись 147б
Рис. 125 — Надпись 148
Рис. 125а — Надпись 149
Рис. 126 — Надпись 150
Рис. 127 — Надпись 158
Рис. 128 — Надпись 157
Рис. 129 — Надпись 161
Рис. 130 — Надпись 162
Рис. 131 — Надпись 163
Рис. 132 — Надпись 167а
Рис. 133 — Надпись 167б
Рис. 134 — Надпись 166
Рис. 135 — Надпись 168
Рис. 136 — Надпись 170
Рис. 137, 138 — Надпись 172
Рис. 139 — Надпись 174
Рис. 140 — Надпись 175
Рис. 141 — Надпись 181
Рис. 142 — Надпись 182
Рис. 143, 144 — Надпись 185
Рис. 145 — Надпись 179
Рис. 146 — Надпись 191
Рис. 147 — Надпись 192
Рис. 148 — Надпись 193
Рис. 149 — Надпись 195
Рис. 150 — Надпись 196
Рис. 151 — Надпись 198
Рис. 152 — Надпись 200
Рис. 153 — Надпись 201
Рис. 154 — Надпись 202
Рис. 155 — Надпись 203
Рис. 156 — Надпись 206
Рис. 157 — Надпись 209

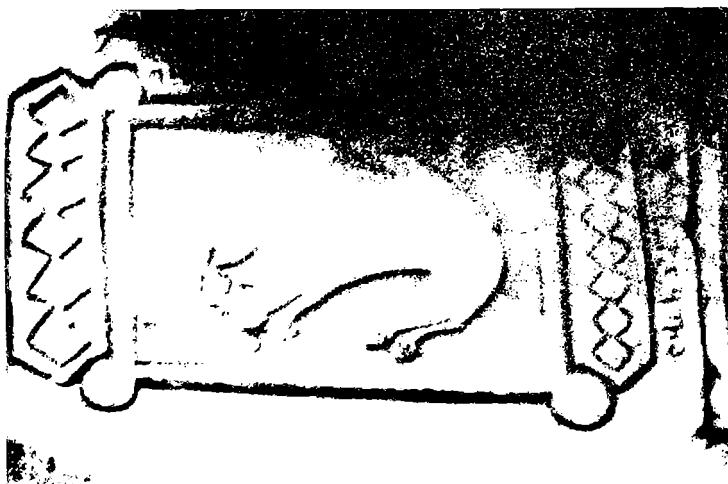
სურ. 1

წარწერა 1

სურ. 2

წარწერა 2

სურ. 3

წარწერა 3, 4

სურ. 5

წარწერა 6

სურ. 4

წარწერა

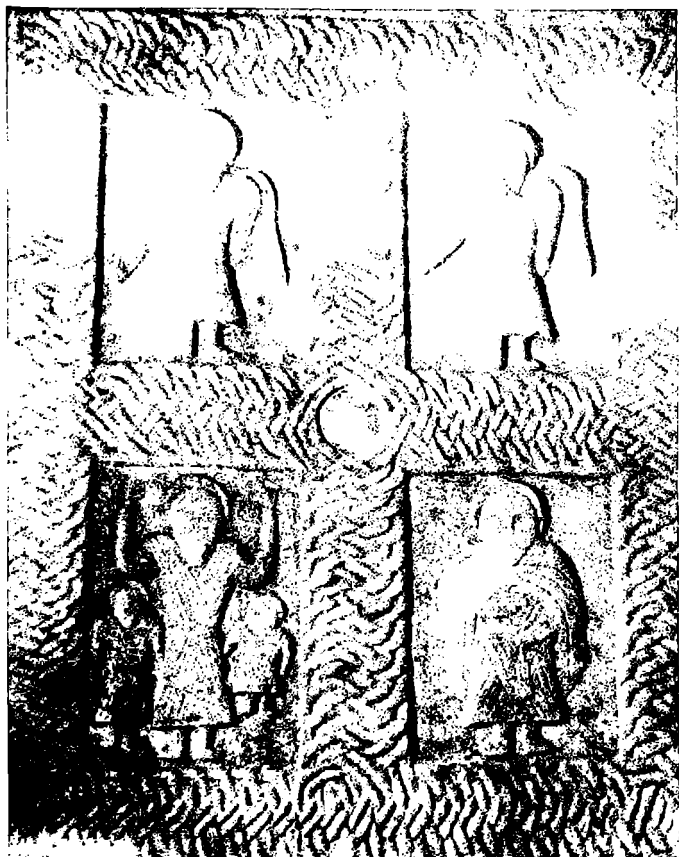

Fig. 6

სურ. 7

წარწერა 7(1)

სურ. 8

წარწერა 7(2)

Բարձրագույն 7(4) ք, ծ, թ, ռ

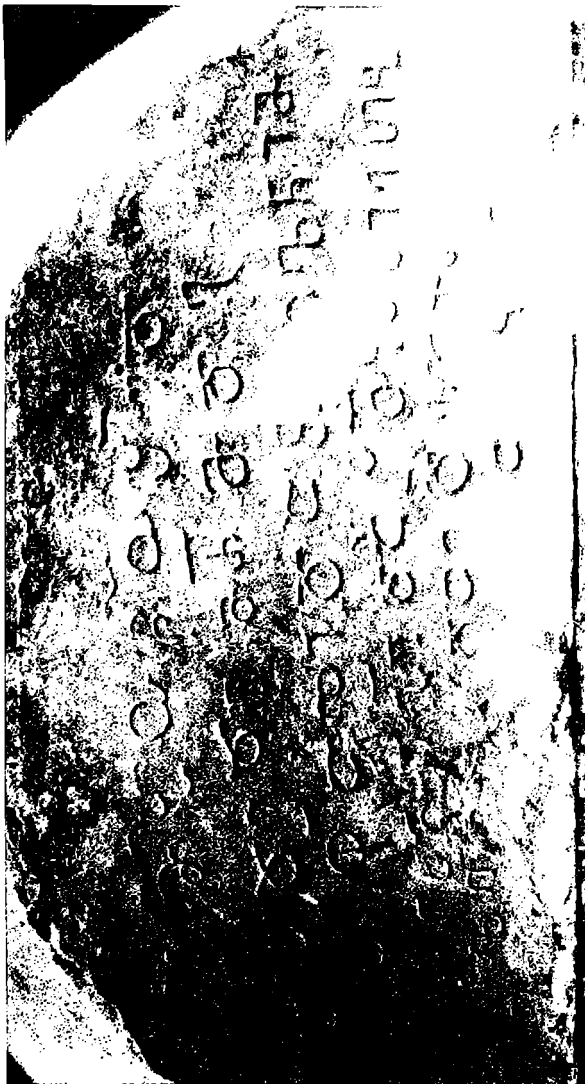
Երկր 10

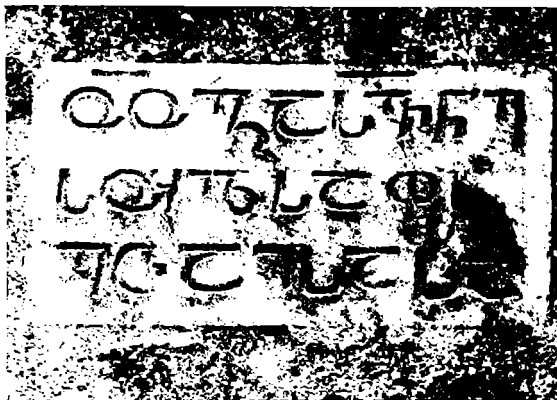
Բարձրագույն 7 (3)

Երկր. 9

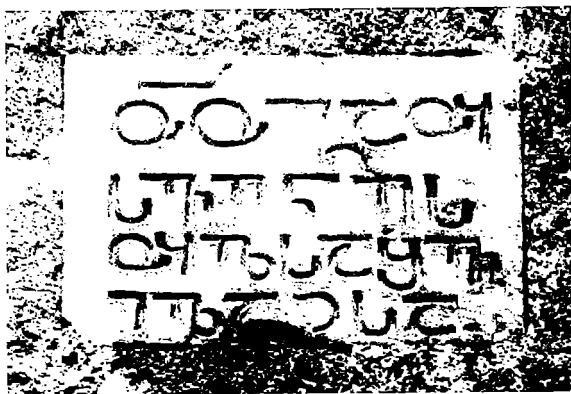

სურ. 12

სურ. 13

წარწერა 13

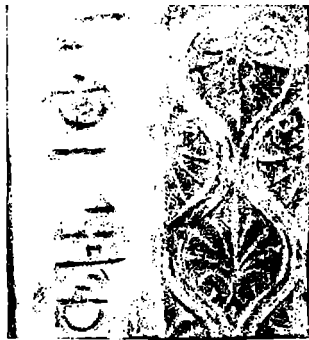
სურ. 14

წარწერა 14

სურ. 15

ფარეგია 15

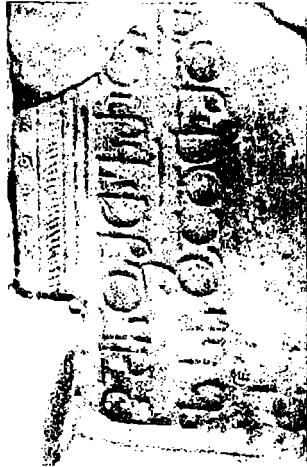

სურ. 16

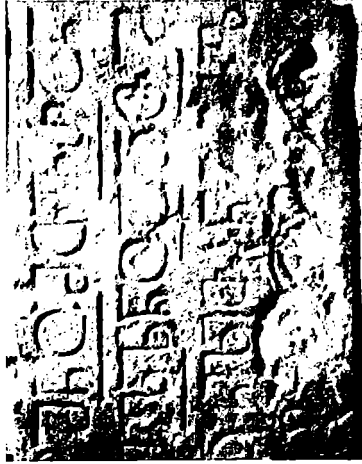
სურ. 17

წარწერა 16

სურ. 18

წარწერა 17

სურ. 19

წარწერა 19

წარწერა 20, 21

სურ. 20

წარწერა 26

სურ. 21

სურ. 22

წარწერა

სურ. 23

წარწერა

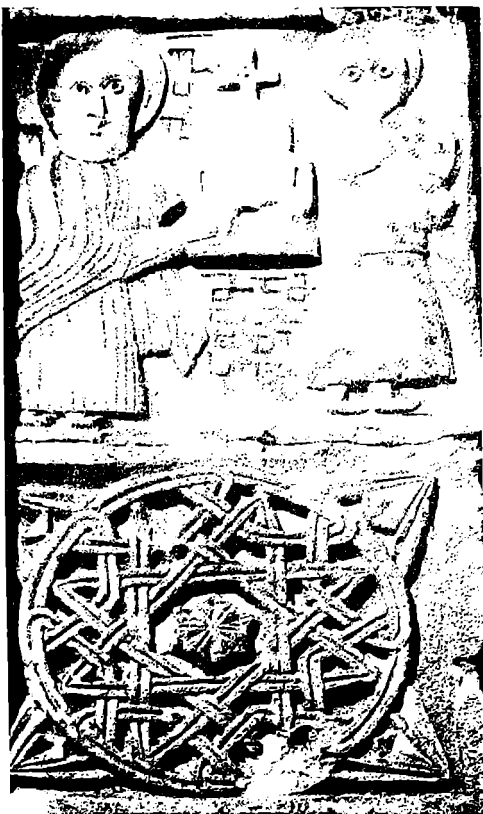

Fig. 24, b

Fig. 24

სურ. 25

სურ. 26

წარწერა 25

სურ. 27

წარწერა 27

სურ. 28

წარწერა 28

სურ. 29

Բաղնիք 35

Լճի 30

სურ. 31

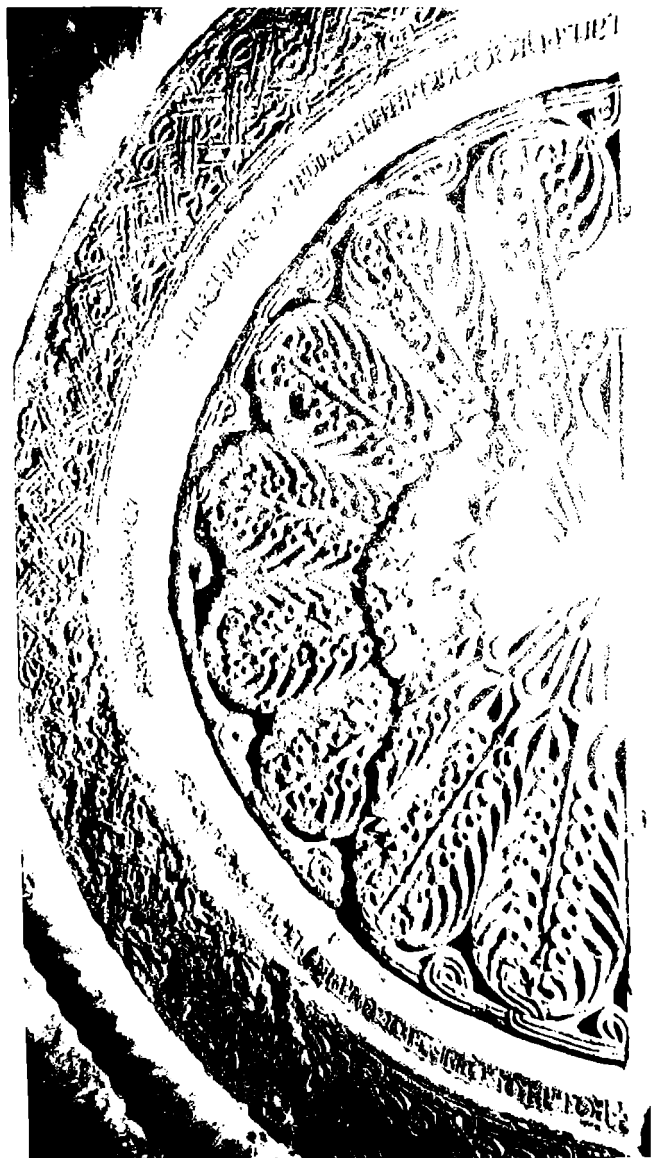
წარწერა 35

სურ. 32

წარწერა 35

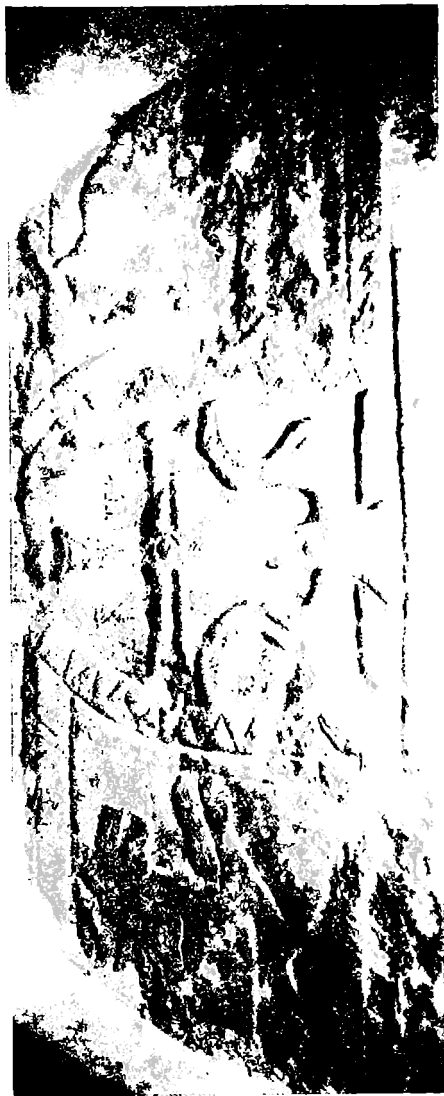
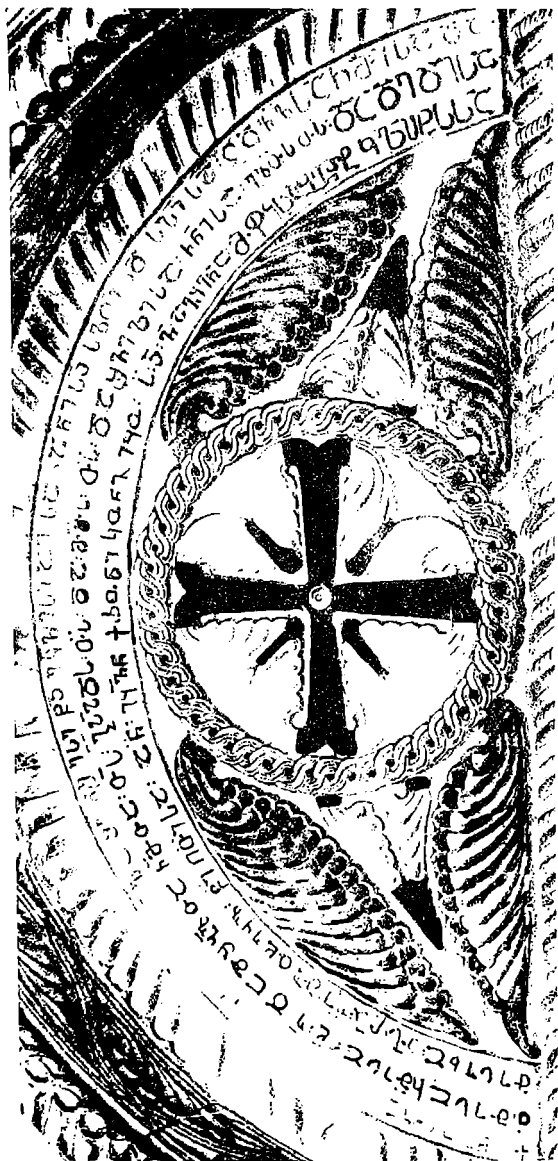
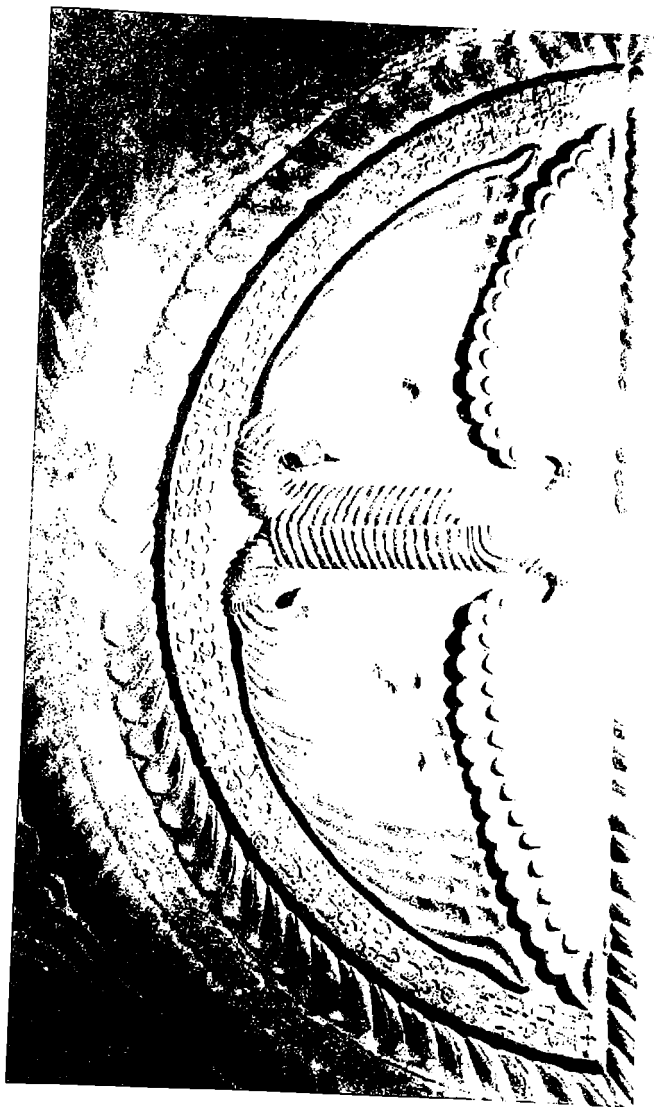

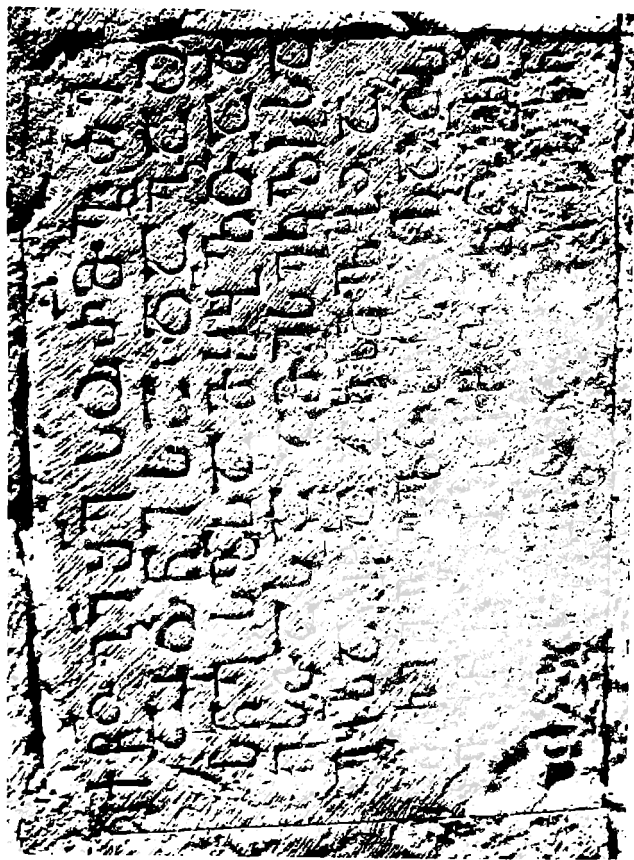
Figure 37 (1, 2, 3, 4)

Fig. 35

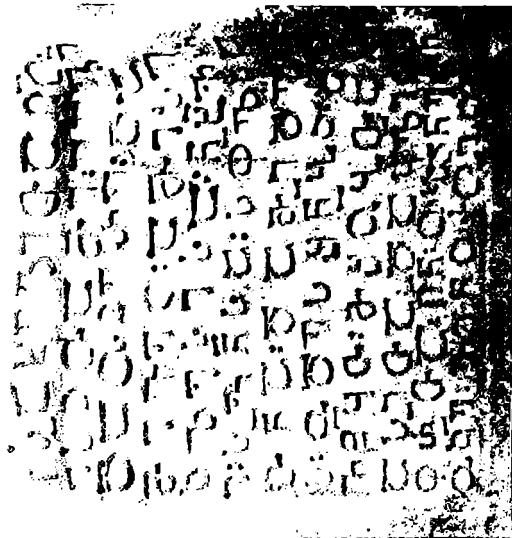

სურ. 37

სურ. 38

წარწერა 40

წარწერა 41

სურ. 40

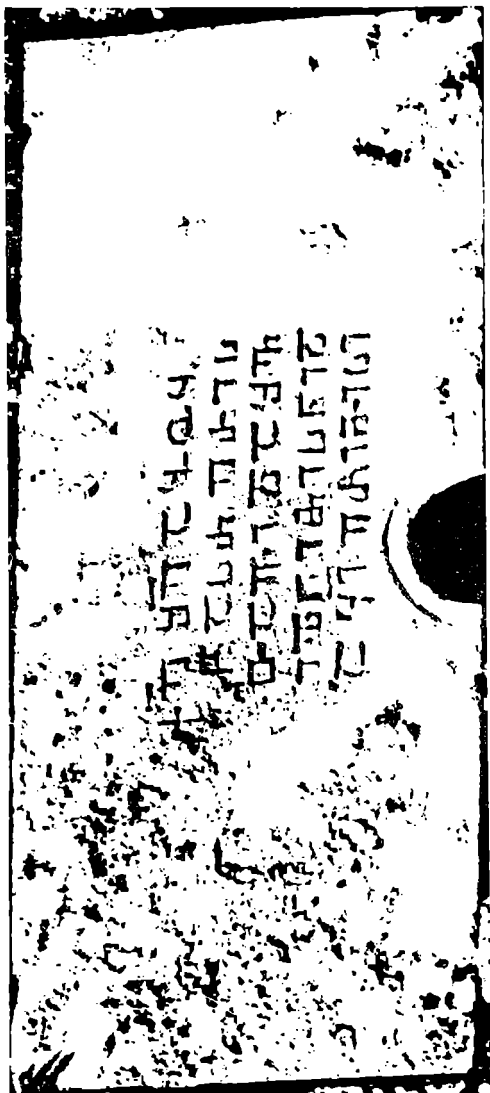
სურ. 39

წარწერა 58

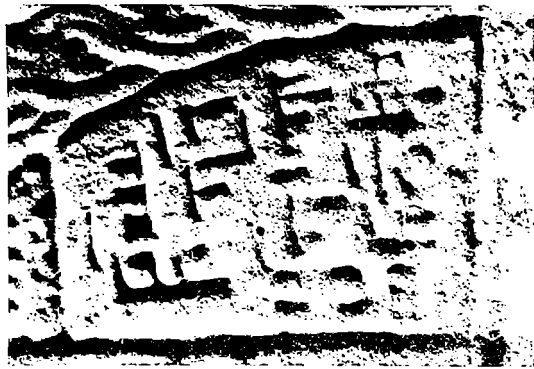

სურ. 41

სურ. 43

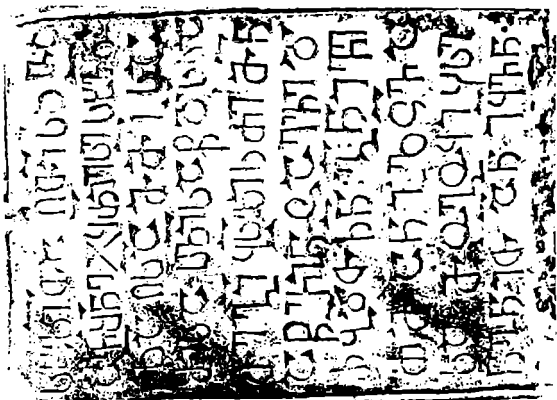

წარწერა 46

სურ. 45

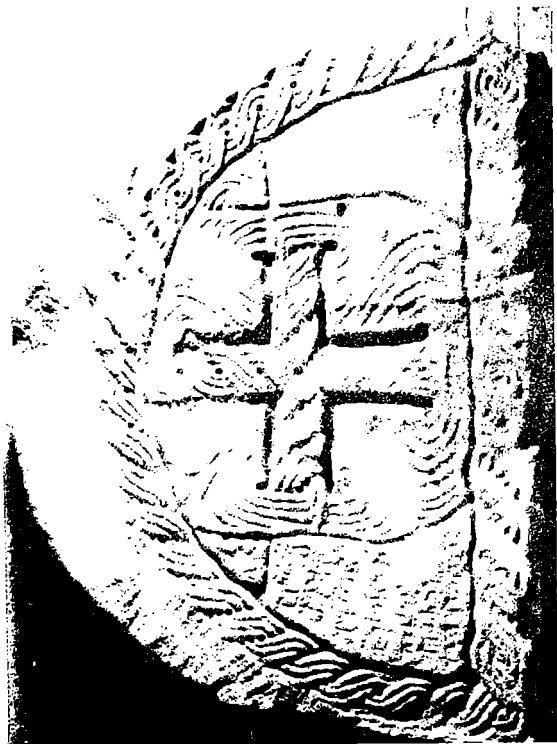

სურ. 44ა

სურ. 44

წარწერა 44

Լսյճ. 46

Բահրճոս 47ս. ձ

Քանդակ 47a

Լցմ. 48

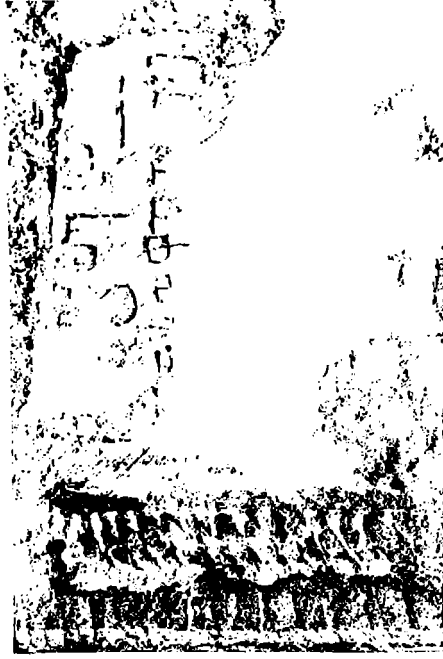
Քանդակ 47a

Լցմ. 47

სურ. 49

წარწერა 52

სურ. 52

წარწერა 57

წარწყობა 55

სურ. 50

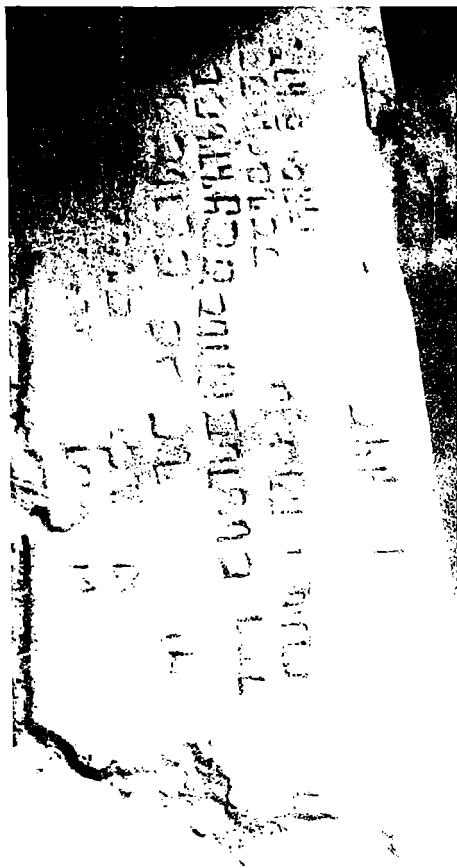
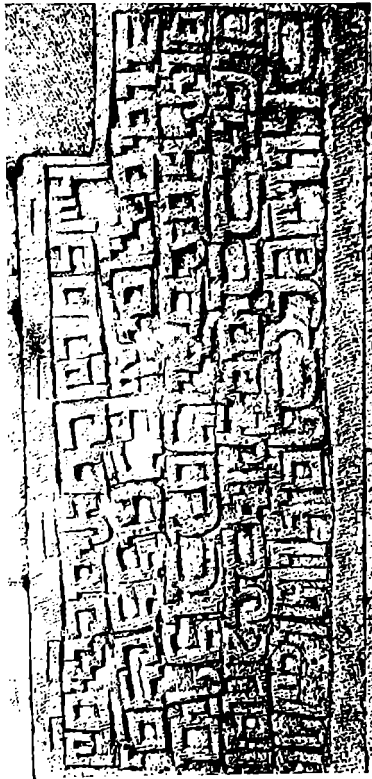

Fig. 51

Fig. 54

წარწერა 60

წარწერა 01 62

სურ. 56

წარწერა 04

სურ. 57

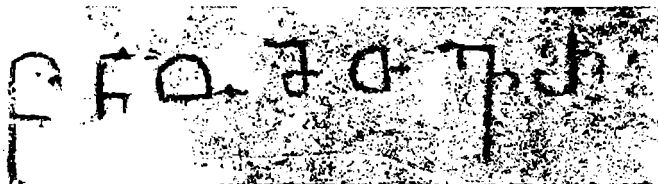
წარწერა 65

სურ. 55

წარწერა 08

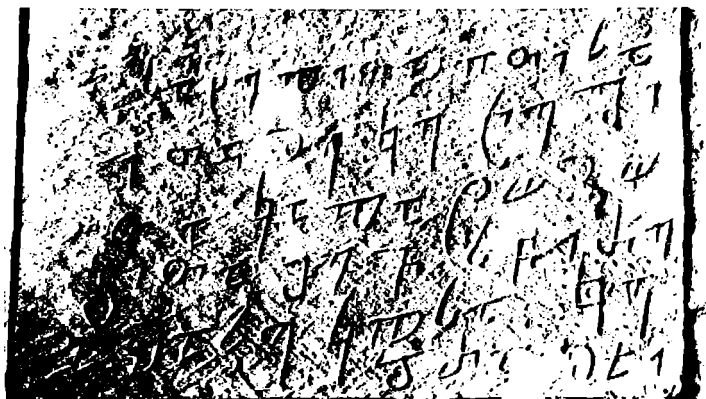

60 70 80 90 100 110 120
 130 140 150 160 170 180
 190 200 210 220 230 240
 250 260 270 280 290 300
 310 320 330 340 350 360
 370 380 390 400 410 420
 430 440 450 460 470 480
 490 500 510 520 530 540
 550 560 570 580 590 600
 610 620 630 640 650 660
 670 680 690 700 710 720
 730 740 750 760 770 780
 790 800 810 820 830 840
 850 860 870 880 890 900
 910 920 930 940 950 960
 970 980 990 1000 1010 1020
 1030 1040 1050 1060 1070 1080
 1090 1100 1110 1120 1130 1140
 1150 1160 1170 1180 1190 1200
 1210 1220 1230 1240 1250 1260
 1270 1280 1290 1300 1310 1320
 1330 1340 1350 1360 1370 1380
 1390 1400 1410 1420 1430 1440
 1450 1460 1470 1480 1490 1500
 1510 1520 1530 1540 1550 1560
 1570 1580 1590 1600 1610 1620
 1630 1640 1650 1660 1670 1680
 1690 1700 1710 1720 1730 1740
 1750 1760 1770 1780 1790 1800
 1810 1820 1830 1840 1850 1860
 1870 1880 1890 1900 1910 1920
 1930 1940 1950 1960 1970 1980
 1990 2000 2010 2020 2030 2040
 2050 2060 2070 2080 2090 2100
 2110 2120 2130 2140 2150 2160
 2170 2180 2190 2200 2210 2220
 2230 2240 2250 2260 2270 2280
 2290 2300 2310 2320 2330 2340
 2350 2360 2370 2380 2390 2400
 2410 2420 2430 2440 2450 2460
 2470 2480 2490 2500 2510 2520
 2530 2540 2550 2560 2570 2580
 2590 2600 2610 2620 2630 2640
 2650 2660 2670 2680 2690 2700
 2710 2720 2730 2740 2750 2760
 2770 2780 2790 2800 2810 2820
 2830 2840 2850 2860 2870 2880
 2890 2900 2910 2920 2930 2940
 2950 2960 2970 2980 2990 3000
 3010 3020 3030 3040 3050 3060
 3070 3080 3090 3100 3110 3120
 3130 3140 3150 3160 3170 3180
 3190 3200 3210 3220 3230 3240
 3250 3260 3270 3280 3290 3300
 3310 3320 3330 3340 3350 3360
 3370 3380 3390 3400 3410 3420
 3430 3440 3450 3460 3470 3480
 3490 3500 3510 3520 3530 3540
 3550 3560 3570 3580 3590 3600
 3610 3620 3630 3640 3650 3660
 3670 3680 3690 3700 3710 3720
 3730 3740 3750 3760 3770 3780
 3790 3800 3810 3820 3830 3840
 3850 3860 3870 3880 3890 3900
 3910 3920 3930 3940 3950 3960
 3970 3980 3990 4000 4010 4020
 4030 4040 4050 4060 4070 4080
 4090 4100 4110 4120 4130 4140
 4150 4160 4170 4180 4190 4200
 4210 4220 4230 4240 4250 4260
 4270 4280 4290 4300 4310 4320
 4330 4340 4350 4360 4370 4380
 4390 4400 4410 4420 4430 4440
 4450 4460 4470 4480 4490 4500
 4510 4520 4530 4540 4550 4560
 4570 4580 4590 4600 4610 4620
 4630 4640 4650 4660 4670 4680
 4690 4700 4710 4720 4730 4740
 4750 4760 4770 4780 4790 4800
 4810 4820 4830 4840 4850 4860
 4870 4880 4890 4900 4910 4920
 4930 4940 4950 4960 4970 4980
 4990 5000 5010 5020 5030 5040
 5050 5060 5070 5080 5090 5100
 5110 5120 5130 5140 5150 5160
 5170 5180 5190 5200 5210 5220
 5230 5240 5250 5260 5270 5280
 5290 5300 5310 5320 5330 5340
 5350 5360 5370 5380 5390 5400
 5410 5420 5430 5440 5450 5460
 5470 5480 5490 5500 5510 5520
 5530 5540 5550 5560 5570 5580
 5590 5600 5610 5620 5630 5640
 5650 5660 5670 5680 5690 5700
 5710 5720 5730 5740 5750 5760
 5770 5780 5790 5800 5810 5820
 5830 5840 5850 5860 5870 5880
 5890 5900 5910 5920 5930 5940
 5950 5960 5970 5980 5990 6000
 6010 6020 6030 6040 6050 6060
 6070 6080 6090 6100 6110 6120
 6130 6140 6150 6160 6170 6180
 6190 6200 6210 6220 6230 6240
 6250 6260 6270 6280 6290 6300
 6310 6320 6330 6340 6350 6360
 6370 6380 6390 6400 6410 6420
 6430 6440 6450 6460 6470 6480
 6490 6500 6510 6520 6530 6540
 6550 6560 6570 6580 6590 6600
 6610 6620 6630 6640 6650 6660
 6670 6680 6690 6700 6710 6720
 6730 6740 6750 6760 6770 6780
 6790 6800 6810 6820 6830 6840
 6850 6860 6870 6880 6890 6900
 6910 6920 6930 6940 6950 6960
 6970 6980 6990 7000 7010 7020
 7030 7040 7050 7060 7070 7080
 7090 7100 7110 7120 7130 7140
 7150 7160 7170 7180 7190 7200
 7210 7220 7230 7240 7250 7260
 7270 7280 7290 7300 7310 7320
 7330 7340 7350 7360 7370 7380
 7390 7400 7410 7420 7430 7440
 7450 7460 7470 7480 7490 7500
 7510 7520 7530 7540 7550 7560
 7570 7580 7590 7600 7610 7620
 7630 7640 7650 7660 7670 7680
 7690 7700 7710 7720 7730 7740
 7750 7760 7770 7780 7790 7800
 7810 7820 7830 7840 7850 7860
 7870 7880 7890 7900 7910 7920
 7930 7940 7950 7960 7970 7980
 7990 8000 8010 8020 8030 8040
 8050 8060 8070 8080 8090 8100
 8110 8120 8130 8140 8150 8160
 8170 8180 8190 8200 8210 8220
 8230 8240 8250 8260 8270 8280
 8290 8300 8310 8320 8330 8340
 8350 8360 8370 8380 8390 8400
 8410 8420 8430 8440 8450 8460
 8470 8480 8490 8500 8510 8520
 8530 8540 8550 8560 8570 8580
 8590 8600 8610 8620 8630 8640
 8650 8660 8670 8680 8690 8700
 8710 8720 8730 8740 8750 8760
 8770 8780 8790 8800 8810 8820
 8830 8840 8850 8860 8870 8880
 8890 8900 8910 8920 8930 8940
 8950 8960 8970 8980 8990 9000
 9010 9020 9030 9040 9050 9060
 9070 9080 9090 9100 9110 9120
 9130 9140 9150 9160 9170 9180
 9190 9200 9210 9220 9230 9240
 9250 9260 9270 9280 9290 9300
 9310 9320 9330 9340 9350 9360
 9370 9380 9390 9400 9410 9420
 9430 9440 9450 9460 9470 9480
 9490 9500 9510 9520 9530 9540
 9550 9560 9570 9580 9590 9600
 9610 9620 9630 9640 9650 9660
 9670 9680 9690 9700 9710 9720
 9730 9740 9750 9760 9770 9780
 9790 9800 9810 9820 9830 9840
 9850 9860 9870 9880 9890 9900
 9910 9920 9930 9940 9950 9960
 9970 9980 9990 10000 10010 10020
 10030 10040 10050 10060 10070 10080
 10090 10100 10110 10120 10130 10140
 10150 10160 10170 10180 10190 10200
 10210 10220 10230 10240 10250 10260
 10270 10280 10290 10300 10310 10320
 10330 10340 10350 10360 10370 10380
 10390 10400 10410 10420 10430 10440
 10450 10460 10470 10480 10490 10500
 10510 10520 10530 10540 10550 10560
 10570 10580 10590 10600 10610 10620
 10630 10640 10650 10660 10670 10680
 10690 10700 10710 10720 10730 10740
 10750 10760 10770 10780 10790 10800
 10810 10820 10830 10840 10850 10860
 10870 10880 10890 10900 10910 10920
 10930 10940 10950 10960 10970 10980
 10990 11000 11010 11020 11030 11040
 11050 11060 11070 11080 11090 11100
 11110 11120 11130 11140 11150 11160
 11170 11180 11190 11200 11210 11220
 11230 11240 11250 11260 11270 11280
 11290 11300 11310 11320 11330 11340
 11350 11360 11370 11380 11390 11400
 11410 11420 11430 11440 11450 11460
 11470 11480 11490 11500 11510 11520
 11530 11540 11550 11560 11570 11580
 11590 11600 11610 11620 11630 11640
 11650 11660 11670 11680 11690 11700
 11710 11720 11730 11740 11750 11760
 11770 11780 11790 11800 11810 11820
 11830 11840 11850 11860 11870 11880
 11890 11900 11910 11920 11930 11940
 11950 11960 11970 11980 11990 12000
 12010 12020 12030 12040 12050 12060
 12070 12080 12090 12100 12110 12120
 12130 12140 12150 12160 12170 12180
 12190 12200 12210 12220 12230 12240
 12250 12260 12270 12280 12290 12300
 12310 12320 12330 12340 12350 12360
 12370 12380 12390 12400 12410 12420
 12430 12440 12450 12460 12470 12480
 12490 12500 12510 12520 12530 12540
 12550 12560 12570 12580 12590 12600
 12610 12620 12630 12640 12650 12660
 12670 12680 12690 12700 12710 12720
 12730 12740 12750 12760 12770 12780
 12790 12800 12810 12820 12830 12840
 12850 12860 12870 12880 12890 12900
 12910 12920 12930 12940 12950 12960
 12970 12980 12990 13000 13010 13020
 13030 13040 13050 13060 13070 13080
 13090 13100 13110 13120 13130 13140
 13150 13160 13170 13180 13190 13200
 13210 13220 13230 13240 13250 13260
 13270 13280 13290 13300 13310 13320
 13330 13340 13350 13360 13370 13380
 13390 13400 13410 13420 13430 13440
 13450 13460 13470 13480 13490 13500
 13510 13520 13530 13540 13550 13560
 13570 13580 13590 13600 13610 13620
 13630 13640 13650 13660 13670 13680
 13690 13700 13710 13720 13730 13740
 13750 13760 13770 13780 13790 13800
 13810 13820 13830 13840 13850 13860
 13870 13880 13890 13900 13910 13920
 13930 13940 13950 13960 13970 13980
 13990 14000 14010 14020 14030 14040
 14050 14060 14070 14080 14090 14100
 14110 14120 14130 14140 14150 14160
 14170 14180 14190 14200 14210 14220
 14230 14240 14250 14260 14270 14280
 14290 14300 14310 14320 14330 14340
 14350 14360 14370 14380 14390 14400
 14410 14420 14430 14440 14450 14460
 14470 14480 14490 14500 14510 14520
 14530 14540 14550 14560 14570 14580
 14590 14600 14610 14620 14630 14640
 14650 14660 14670 14680 14690 14700
 14710 14720 14730 14740 14750 14760
 14770 14780 14790 14800 14810 14820
 14830 14840 14850 14860 14870 14880
 14890 14900 14910 14920 14930 14940
 14950 14960 14970 14980 14990 15000
 15010 15020 15030 15040 15050 15060
 15070 15080 15090 15100 15110 15120
 15130 15140 15150 15160 15170 15180
 15190 15200 15210 15220 15230 15240
 15250 15260 15270 15280 15290 15300
 15310 15320 15330 15340 15350 15360
 15370 15380 15390 15400 15410 15420
 15430 15440 15450 15460 15470 15480
 15490 15500 15510 15520 15530 15540
 15550 15560 15570 15580 15590 15600
 15610 15620 15630 15640 15650 15660
 15670 15680 15690 15700 15710 15720
 15730 15740 15750 15760 15770 15780
 15790 15800 15810 15820 15830 15840
 15850 15860 15870 15880 15890 15900
 15910 15920 15930 15940 15950 15960
 15970 15980 15990 16000 16010 16020
 16030 16040 16050 16060 16070 16080
 16090 16100 16110 16120 16130 16140
 16150 16160 16170 16180 16190 16200
 16210 16220 16230 16240 16250 16260
 16270 16280 16290 16300 16310 16320
 16330 16340 16350 16360 16370 16380
 16390 16400 16410 16420 16430 16440
 16450 16460 16470 16480 16490 16500
 16510 16520 16530 16540 16550 16560
 16570 16580 16590 16600 16610 16620
 16630 16640 16650 16660 16670 16680
 16690 16700 16710 16720 16730 16740
 16750 16760 16770 16780 16790 16800
 16810 16820 16830 16840 16850 16860
 16870 16880 16890 16900 16910 16920
 16930 16940 16950 16960 16970 16980
 16990 17000 17010 17020 17030 17040
 17050 17060 17070 17080 17090 17100
 17110 17120 17130 17140 17150 17160
 17170 17180 17190 17200 17210 17220
 17230 17240 17250 17260 17270 17280
 17290 17300 17310 17320 17330 17340
 17350 17360 17370 17380 17390 17400
 17410 17420 17430 17440 17450 17460
 17470 17480 17490 17500 17510 17520
 17530 17540 17550 17560 17570 17580
 17590 17600 17610 17620 17630 17640
 17650 17660 17670 17680 17690 17700
 17710 17720 17730 17740 17750 17760
 17770 17780 17790 17800 17810 17820
 17830 17840 17850 17860 17870 17880
 17890 17900 17910 17920 17930 17940
 17950 17960 17970 17980 17990 18000
 18010 18020 18030 18040 18050 18060
 18070 18080 18090 18100 18110 18120
 18130 18140 18150 18160 18170 18180
 18190 18200 18210 18220 18230 18240
 18250 18260 18270 18280 18290 18300
 18310 18320 18330 18340 18350 18360
 18370 18380 18390 18400 18410 18420
 18430 18440 18450 18460 18470 18480
 18490 18500 18510 18520 18530 18540
 18550 18560 18570 18580 18590 18600
 18610 18620 18630 18640 18650 18660
 18670 18680 18690 18700 18710 18720
 18730 18740 18750 18760 18770 18780
 18790 18800 18810 18820 18830 18840
 18850 18860 18870 18880 18890 18900
 18910 18920 18930 18940 18950 18960
 18970 18980 18990 19000 19010 19020
 19030 19040 19050 19060 19070 19080
 19090 19100 19110 19120 19130 19140
 19150 19160 19170 19180 19190 19200
 19210 19220 19230 19240 19250 19260
 19270 19280 19290 19300 19310 19320
 19330 19340 19350 19360 19370 19380
 19390 19400 19410 19420 19430 19440
 19450 19460 19470 19480 19490 19500
 19510 19520 19530 19540 19550 19560
 19570 19580 19590 19600 19610 19620
 19630 19640 19650 19660 19670 19680
 19690 19700 19710 19720 19730 19740
 19750 19760 19770 19780 19790 19800
 19810 19820 19830 19840 19850 19860
 19870 19880 19890 19900 19910 19920
 19930 19940 19950 19960 19970 19980
 19990 20000 20010 20020 20030 20040
 20050 20060 20070 20080 20090 20100
 20110

სურ. 59

წარწერა

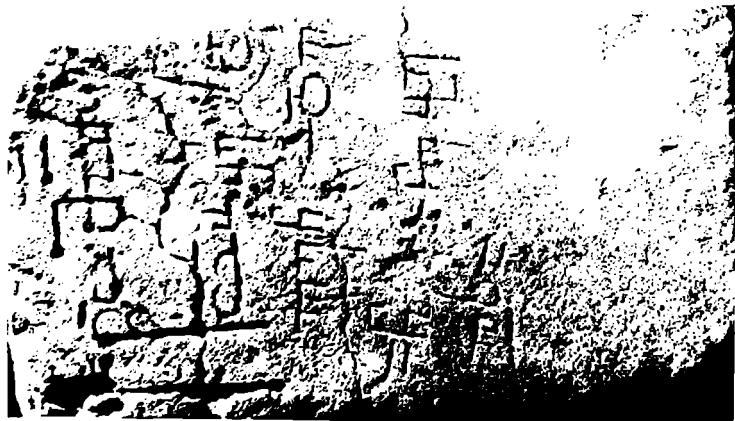
სურ. 60

წარწერა 73

წარწერა

სურ. 61

სურ. 63

სურ. 62

წარწერა

წარწერა 77, 78

სურ.

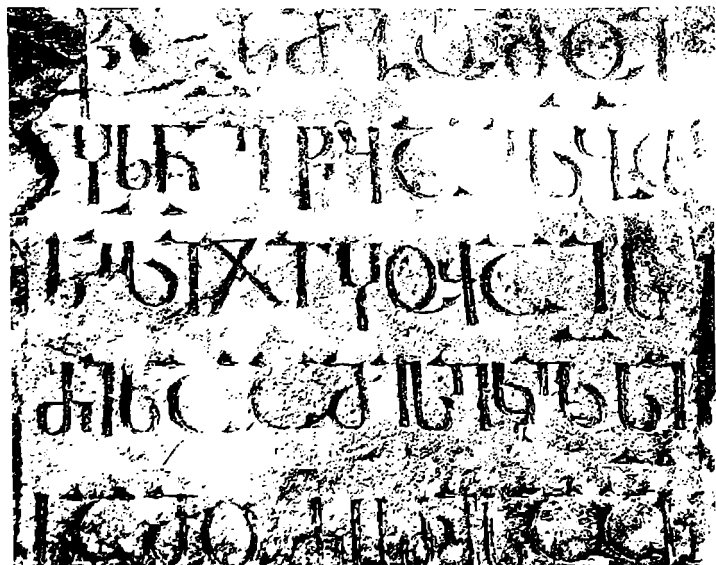
წარწერა 70

სურ. 65

სურ. 66

წარწერა 80

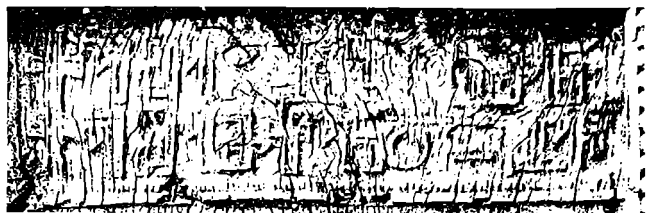
სურ. 67

წარწერა 81

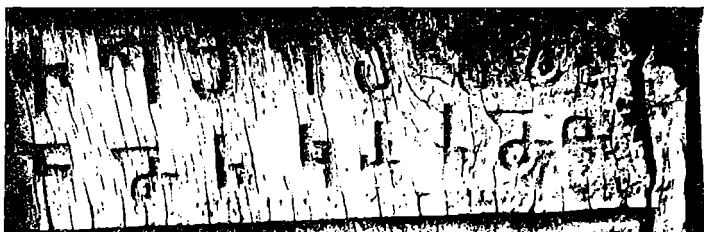
სურ. 68

წარწერა 82a

სურ. 69

წარწერა 82b

სურ. 70

წარწერა 82a

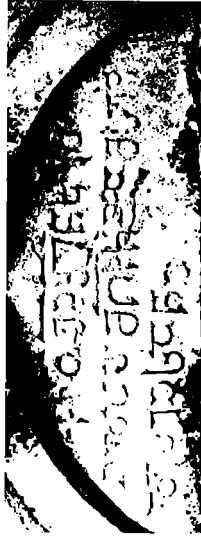

Figure 87

Fig. 71

სურ. 72 წარწერა 83

სურ. 73

წარწერა 85

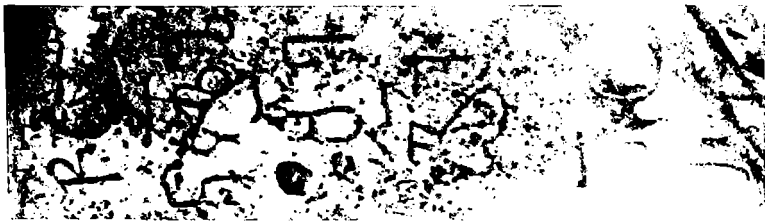

სურ. 74
წარწერა 80

სურ. 75

წარწერა 91

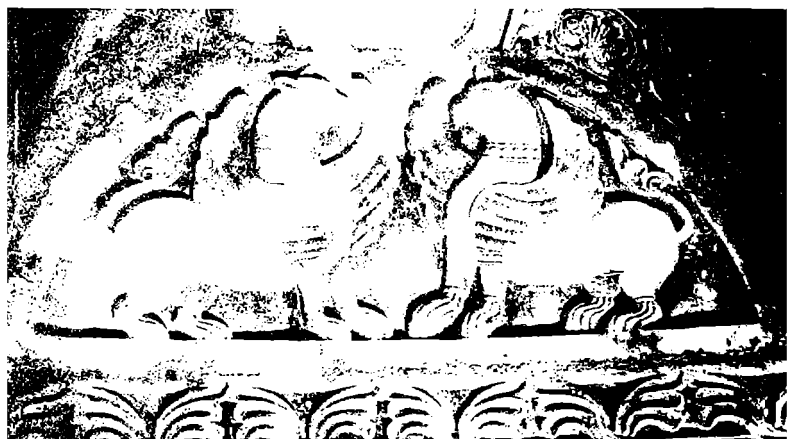
სურ. 80

წარწერა 87

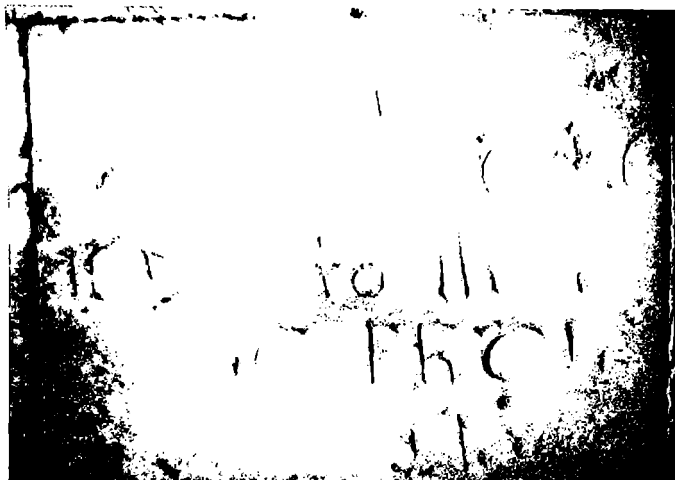
სურ. 76

წარწერა 82

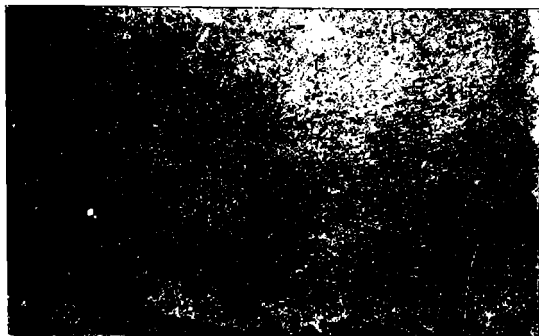
სურ. 77

წარწერა 83

სურ. 78

წარწერა 94

სურ. 79

წარწერა 95

სურ. 81

წარწერა 94

სურ. 82

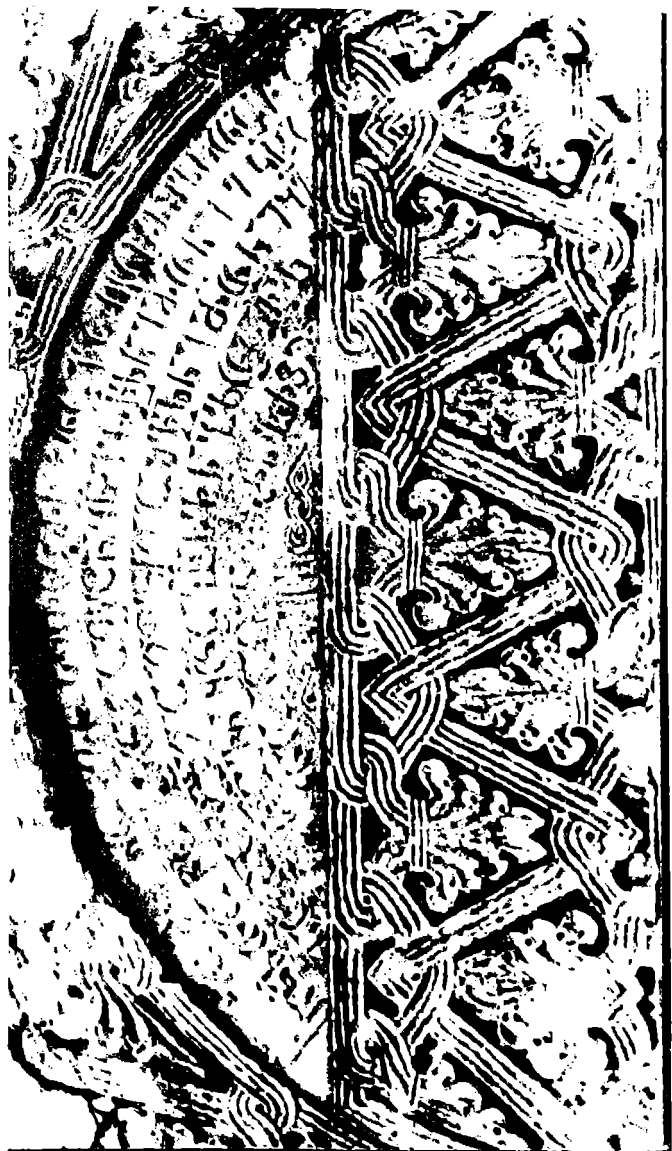
სურ. 82

წარწერა 90ა

სურ. 84

წარწერა 90ბ

სურ. 86

ფორფის 101

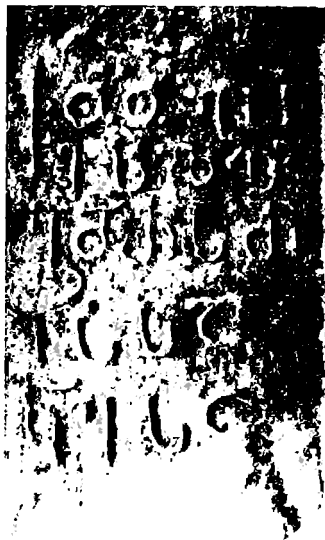
სურ. 87

ფორფის 102

სურ. 88

წარწერა 103

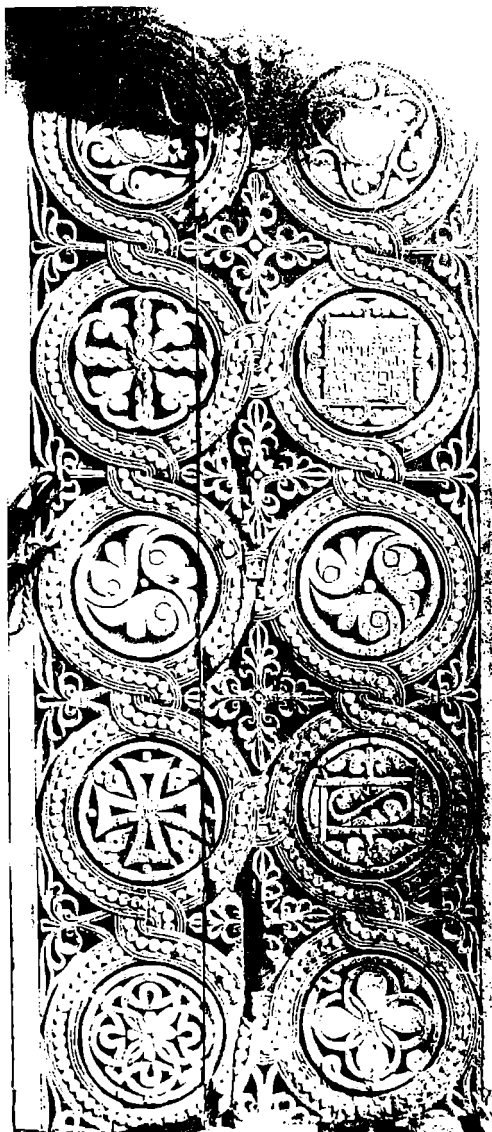
სურ. 90

წარწერა 105

სურ. 89

წარწერა 104

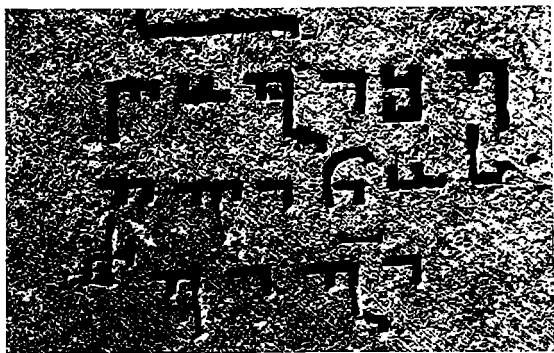
სურ. 91

წიგნის 107

სურ. 92

წარწერა 107

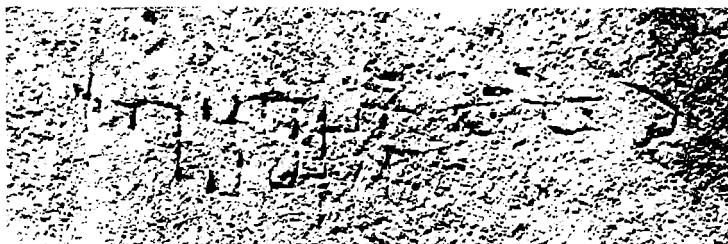
სურ. 93

წარწერა 108

სურ. 96

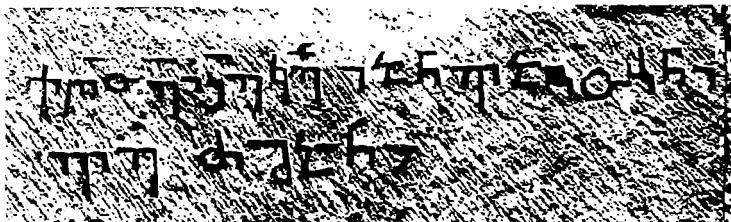

წარწერა 111

სურ. 97

წარწერა 112

სურ. 98

წარწერა 114

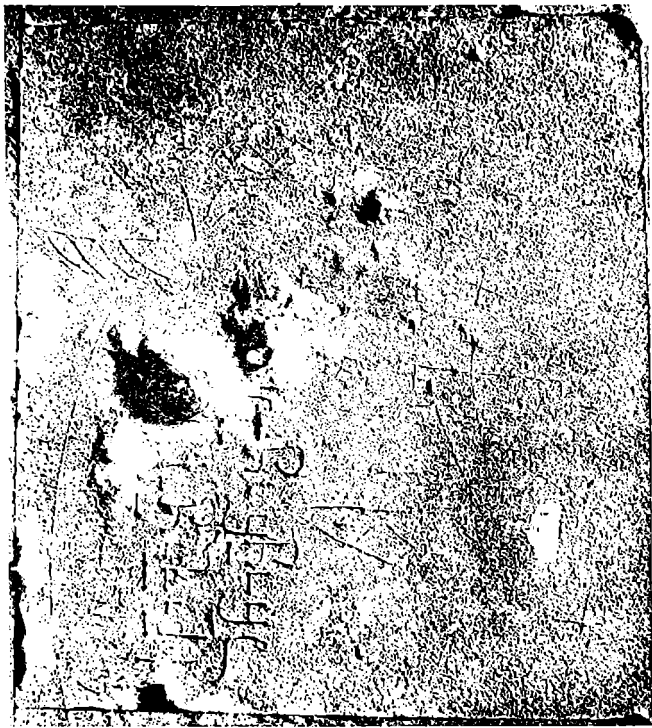
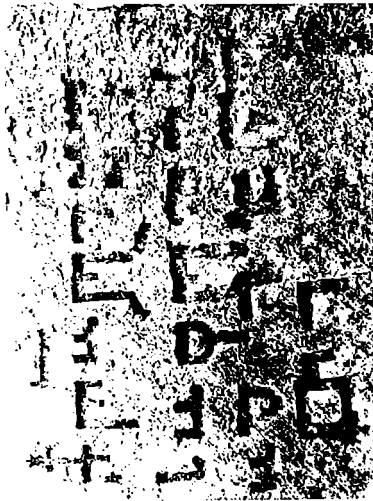

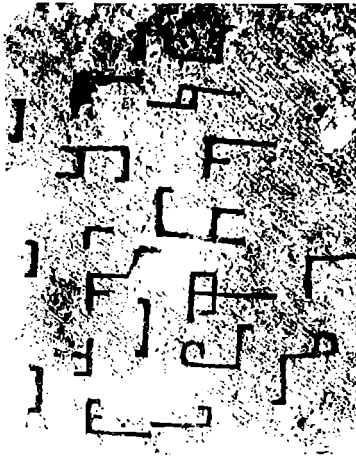
Fig. 99

Fig. 114

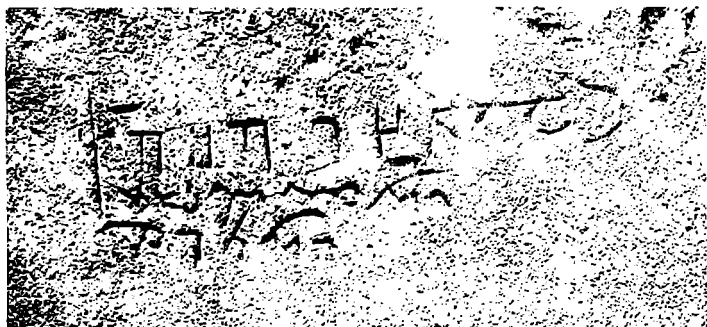
სურ. 100

წარწერა 115

სურ. 101

წარწერა 110

სურ. 102

წარწერა 117

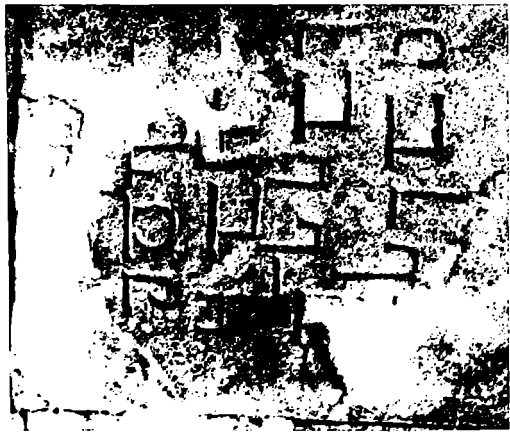
სურ. 103

წარწერა 124

სურ. 104

წარწერა 119

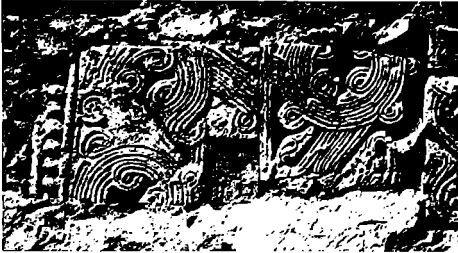

სურ. 105

წარწერა 119

სურ. 105ა

სურ. 106

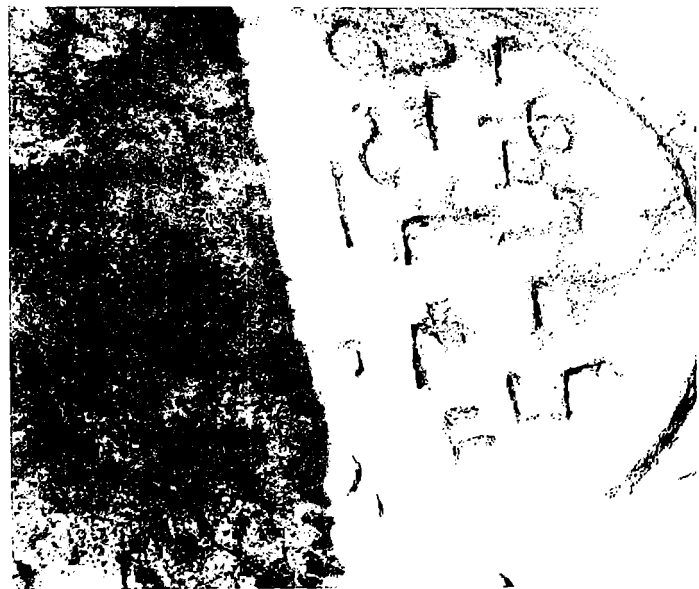

სურ. 107 წარწერა 122

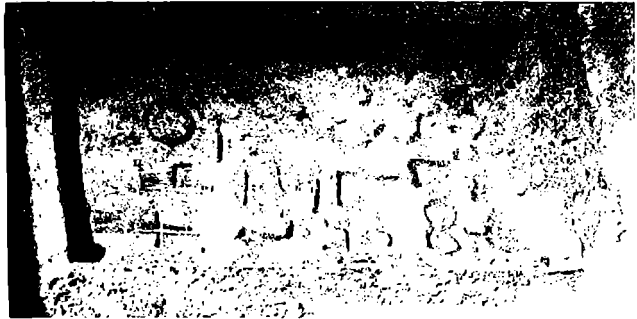
სურ. 108

წარწერა 123

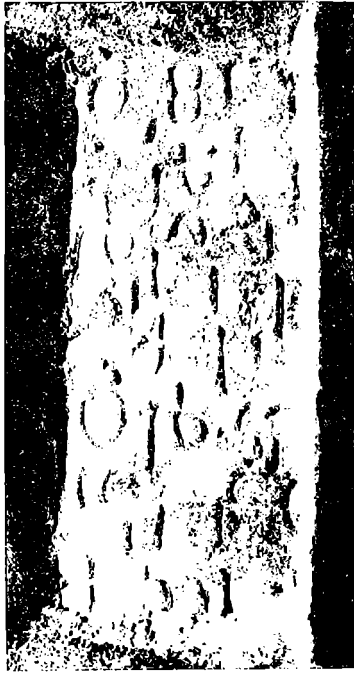
სურ. 106ა

წარწერა 120

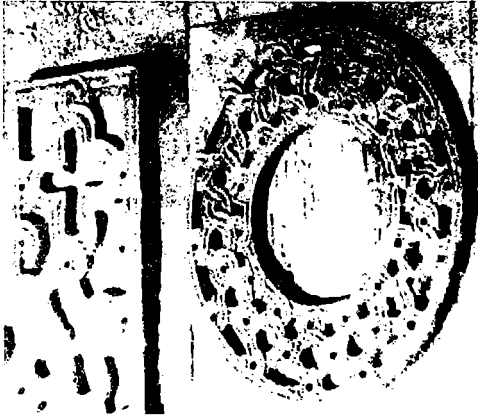
სურ. 106 ბ

წარწერა 127

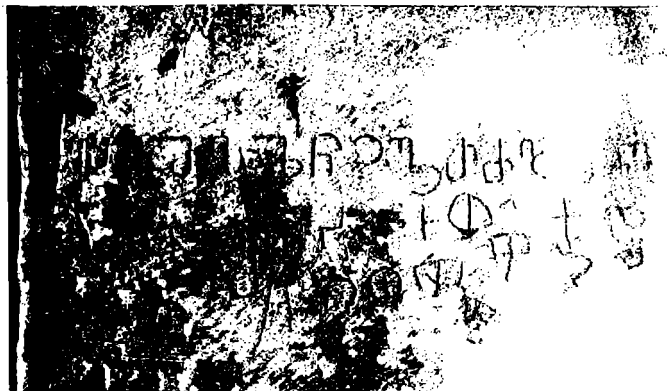
სურ. 109

წარწერა 128

სურ. 109ა

წარწერა 128

სურ. 110

წარწერა

სურ. 111

წარწერა 132

სურ. 112

წარწერა 138

სურ. 113

წარწერა 135

Բարձրոր

Լցճ. 114

Լցճ. 115

Բարձրոր 116

სურ. 117

წარწერა 138

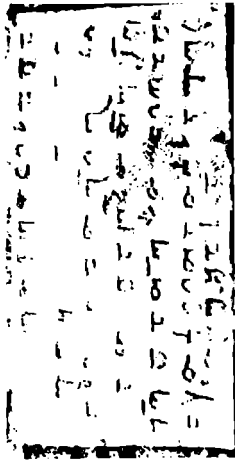
სურ. 118

წარწერა 141

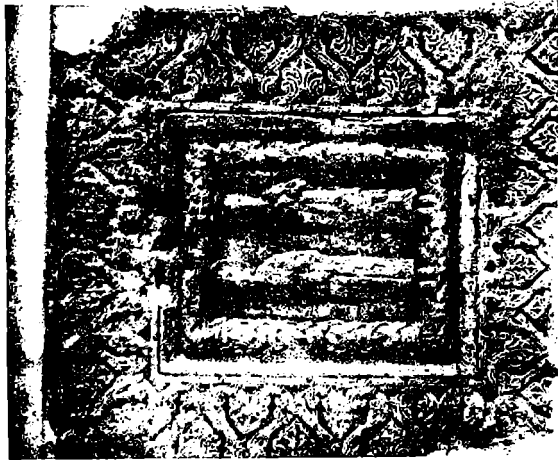
სურ. 119

წარწერა 142, 143, 144

სურ. 121

წარწერა 140

Եղ. 120

Բաղնիք 145

Եղ. 120s

სურ. 122

წარწერა 147ა, ბ

სურ. 123

წარწერა 147ა

სურ. 124

წარწერა 147 ბ

სურ. 125

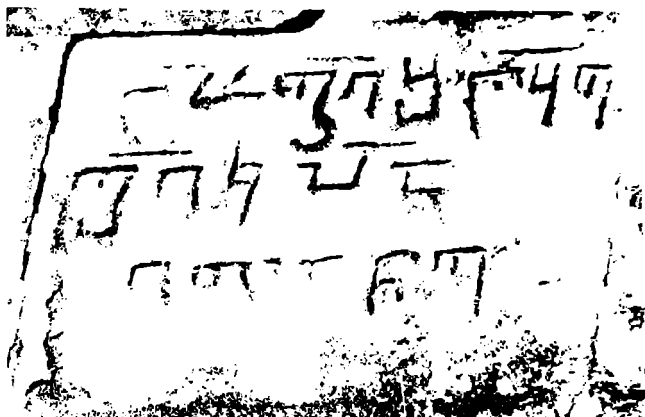
წარწერა 148

სურ. 125

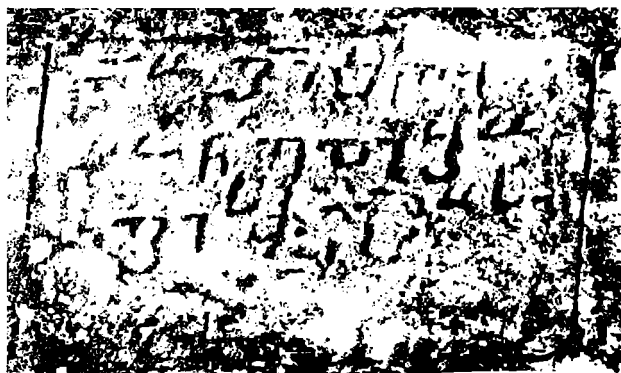
წარწერა 140

სურ. 127

წარწერა 158

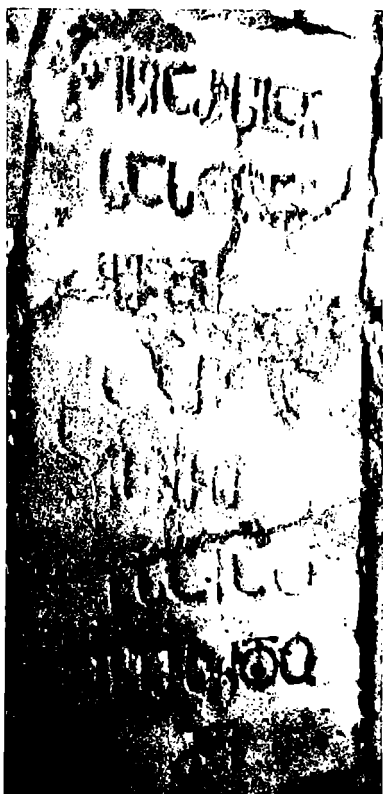
სურ. 128

წარწერა 157

სურ. 129

სურ. 161

სურ. 130

წარწერა 102

Handwritten text in a script, likely Tamil, arranged in approximately 10 horizontal lines. The characters are bold and black on a white background. The text is contained within a rectangular frame that is slightly tilted.

செவ்வாய் 103

წარწერა 1878

სურ. 133

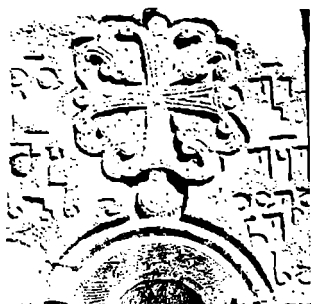
წარწერა 1878

სურ. 132

სურ. 134

წარწერა 166

სურ. 135

წარწერა 108

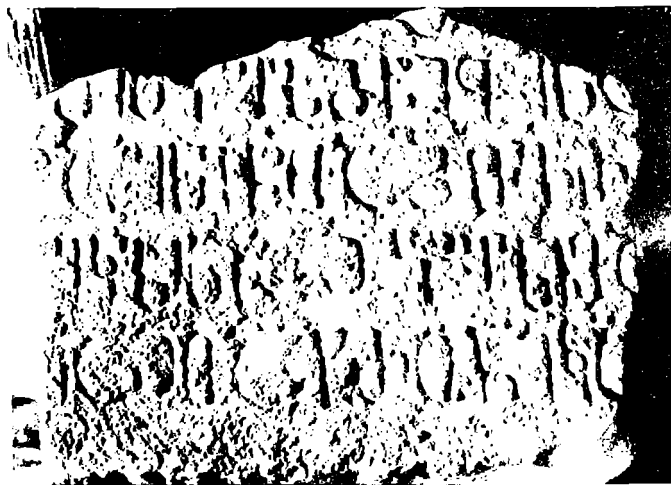
სურ. 136

წარწერა 170

ԿԼԵՂԻՇ ԸՈՎԻՆՇ ԿԼԵ
 ԲԻԼԿԵՆԻՔԻՔԻՆՇ ԾԵ
 ՆԵՂԵՐԹԵՐԹԵՒԻՇ ԿԼԵՈ՞
 ԴԿԵՂԵՆՇ ԵՎԵՂԵՆՇ ԵՎԵ
 ՆԵՅԻՇ ԿԻՈՒԿԵՆՇ ԵՎԵ

სურ. 137

წარწერა 172

სურ. 138

წარწერა 172

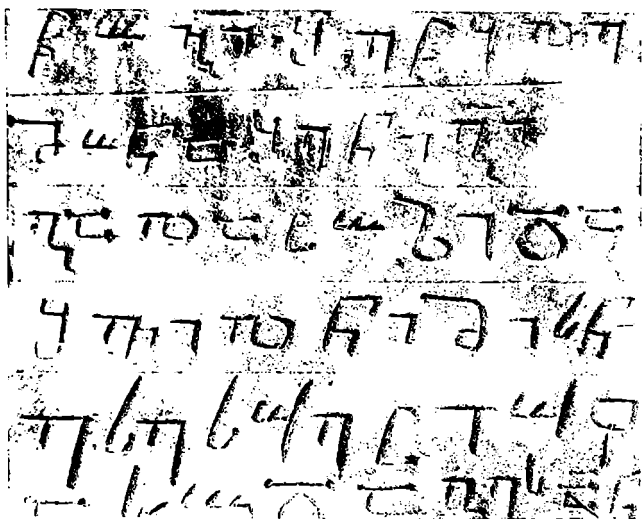
სურ. 139

წარწერა 174

სურ. 140

წარწერა 175

სურ. 141

წარწერა 181

სურ. 142

წარწერა 182

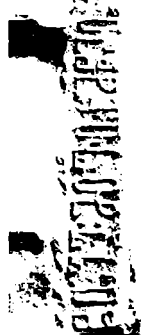

სურ. 143

სურ. 145

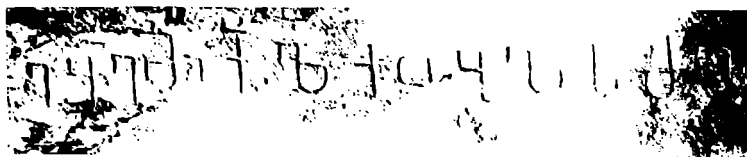
სურ. 170

სურ. 144

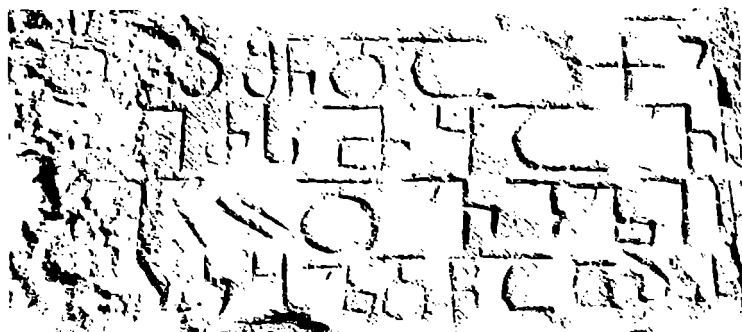

სურ. 186

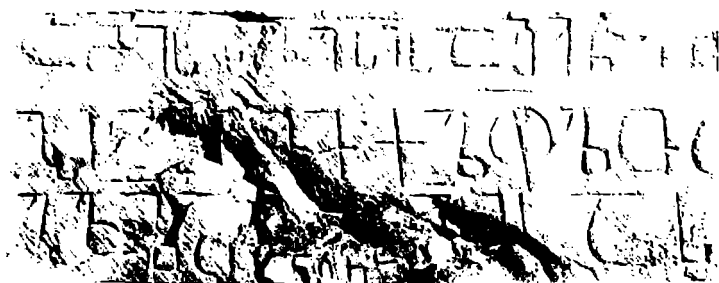
სურ. 146

წარწერა 191

სურ. 147

წარწერა 192

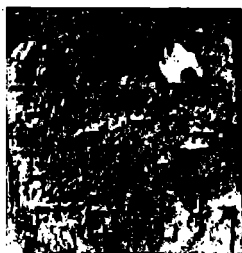
სურ. 148

წარწერა 193

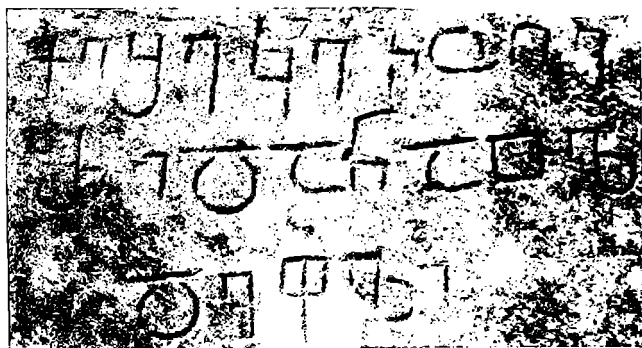
სურ. 149

წარწერა 105

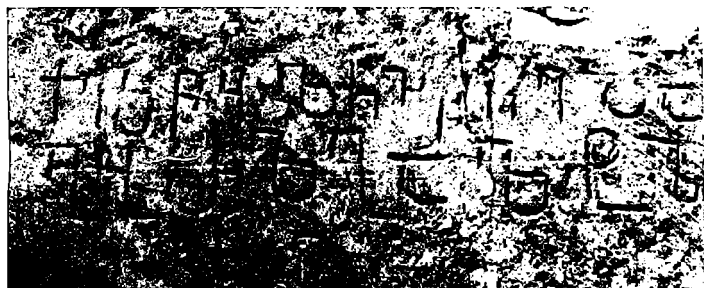
სურ. 150

წარწერა 106

სურ. 151

წარწერა 108

სურ. 152

წარწერა 200

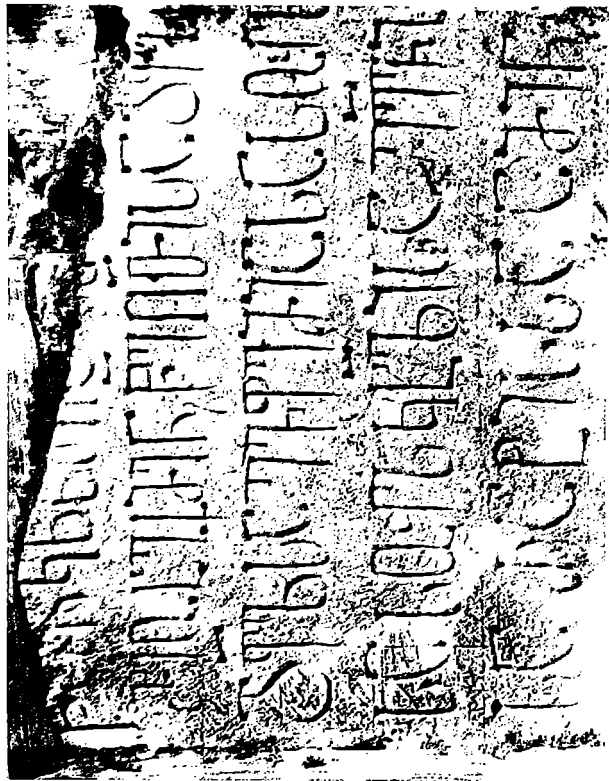
Եղմ. 153

Բարձր

სურ. 154

წარწერა 302

სურ. 155

წარწერა 206

სურ. 156

წარწერა 208

სურ. 157

შინაარსი

წინასიტყვაობა	7
დასავლეთ საქართველოს ძველი ლაპიდარული წარწერების შესწავლის ისტორია	8—27
წარწერების ძველი	28—176
სამიხეობა	177—188
ა. პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა	177—181
ბ. ტერმინები და საგნები	181—185
წარწერების სამიხეობა	186—188
ბიბლიოგრაფიული შემოკლებები	189—195
შემოკლებები	195
პირობითი ნიშნები	196
НАДПИСИ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ, ч. I (IX—XIII вв.), резюме	197—229
Свод надписей	197—222
Указатель надписей	223—226
Объяснение терминов	226
Указатель таблиц	227—228
ტაბულაბი	1—157

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	7
ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ГРУЗИНСКИХ ЛАПИДАРНЫХ НАДПИСЕЙ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ	8—27
СВОД НАДПИСЕЙ	28—176
УКАЗАТЕЛИ	177—188
а) Личные имена, географические и этнические названия	177—181
б) Термины и предметы	181—185
УКАЗАТЕЛЬ НАДПИСЕЙ	186—188
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СОКРАЩЕНИЯ	189—195
Сокращения	195
Условные обозначения	196
НАДПИСИ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ, ч. I (IX—XIII вв.), Резюме	197—229
Свод надписей	197—222
Указатель надписей	223—226
Объяснение терминов	226
Указатель таблиц	227—228
ТАБЛИЦЫ	1—157

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

НБ—1043

რეცენზენტები — ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორები: ს ო ს ე ლ ი ა,
ე. ხ ო შ ტ ა რ ი ა

გამომცემლობის რედაქტორი გ. გ ო გ ი ა ე ა
ტექნიკური ნ. ო კ უ ჭ ა ე ა
მხატვარი ე. ბ უ რ ჭ ა ნ ა ძ ე
კორექტორი მ. რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი

გადაეცა წარმოებას 19.6.1979; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 8.4.1980;
ქალაქის ზომა 70×108¹/₁₆; ქალაქი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 28.5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 22.9;

უე 01068; ტირაჟი 1600; შეკვეთა № 2255;
ფასი 2 მან. 65 კაპ.

გამომცემლობა «მეცნიერება», თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19